

ASES
ACADEMY OF SCIENTIFIC AND
EDUCATIONAL STUDIES

ASES VII. INTERNATIONAL KAYSERI SCIENTIFIC STUDIES CONGRESS

April 03-05, 2026

CONGRESS BOOK

EDITOR: PROF. DR. HAVA SELÇUK

ISBN: 978-625-92363-3-9

INTERNATIONAL
7. KAYSERI SCIENTIFIC RESEARCH CONGRESS

APRIL 03-05, 2026
KAYSERI , TURKIYE

EDITOR
PROF. DR. HAVA SELÇUK

COPYRIGHT © 2026

BY ASES CONGRESS ORGANIZATION
PUBLISHING COMPANY LIMITED

ALL RIGHTS RESERVED. NO PART OF THIS PUBLICATION MAY BE REPRODUCED, DISTRIBUTED OR TRANSMITTED IN ANY FORM OR BY ANY MEANS, INCLUDING PHOTOCOPYING, RECORDING OR OTHER ELECTRONIC OR MECHANICAL METHODS, WITHOUT THE PRIOR WRITTEN PERMISSION OF THE PUBLISHER, EXCEPT IN THE CASE OF BRIEF QUOTATIONS EMBODIED IN CRITICAL REVIEWS AND CERTAIN OTHER NONCOMMERCIAL USES PERMITTED BY COPYRIGHT LAW. ASES CONGRESS ORGANIZATION PUBLISHING® IT IS RESPONSIBILITY OF THE AUTHOR TO ABIDE BY THE PUBLISHING ETHICS RULES.

ASES PUBLICATIONS – 2026©

LICANCE KEY: 2022/ 63715

25.04.2026

ISBN: 978-625-92363-4-6

CONGRESS ID

CONFERENCE TITLE

INTERNATIONAL

7. KAYSERI SCIENTIFIC RESEARCH CONGRESS

DATE AND PLACE

APRIL 03-05, 2026

KAYSERI, TURKIYE

ORGANIZATION

ASES (ACADEMY OF SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL STUDIES),

LANGUAGES

Turkish, English, Arabic, Russian

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Malatya Meslek Yüksekokulu Müdürlüğü

Sayı : E-33440855-900-697875
Konu : Düzenleme Kuruluna Akademisyen
Temsilciliği Seçimi (Doç. Dr. Engin
ÖZDEMİR)

13/01/2026

DAĞITIM YERLERİNE

İlgi : 12.01.2026 tarih ve E-696974 sayılı yazınız.

Bölümünüz Öğretim Elemanı Doç. Dr. Engin ÖZDEMİR'in, Yükseköğretim Genel Kurulunun 15.06.2023 tarihli ve 10 sayılı oturumunda alınan 2023.10.183 sayılı kararında yer alan "**Doçentlik başvuru şartlarında, adayın yer aldığı bilimsel toplantının düzenleme komitesinde resmi olarak görevlendirilmiş üniversite akademisyen temsilcisi bulunması zorunludur.**" hükmü gereğince, ASES (Academy of Scientific and Educational Studies)) tarafından düzenlenecek kongrelerde akademisyen temsilcisi olarak görevlendirilmesi Müdürlüğümüzce uygun görülmüştür.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

Öğr.Grv. Mehmet ÖZCAN
Yüksekokul Müdürü

Dağıtım:
Malatya Meslek Yüksekokulu Müdürlüğüne
Sayın Doç.Dr. Engin ÖZDEMİR (Mülkiyet
Koruma ve Güvenlik Bölüm Başkanlığı - Bölüm
Başkanı)

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu :BSR0Z5V2V2 Pin Kodu :21362

Belge Takip Adresi :
<https://turkiye.gov.tr/ebd?eK=3837&eD=BSR0Z5V2V2&eS=697875>

Adres:Malatya Meslek Yüksekokulu Müdürlüğü
Telefon:422 211 86 77 Faks:422 211 86 78
e-Posta:mmyo.inonu@inonu.edu.tr Web:http://www.inonu.edu.tr/mmyo
Kep Adresi:inonuuniversitesi@hs03.kep.tr

Bilgi için: Özlem KARAKUŞ
Unvanı: Memur
Tel No: 4223410585

ASES
KONGRE ORGANİZASYON YAYINCILIK LTD. ŞTİ.

Sayı : T-100-145
Konu : Akademik Teşvik Uygunluk Belgesi

25.04.2026

İLGİLİ MAKAMA

Ases Kongre Organizasyon Yayıncılık LTD. ŞTİ. tarafından 03-05 NİSAN 2026 tarihleri arasında KAYSERİ 'DE düzenlenen ASES Uluslararası 7. KAYSERİ Bilimsel Araştırmalar Kongresi'nde sunulan bildiriler çift kör hakem tarafından değerlendirilmiş olup gerek bilim kurulu gerekse de düzenleme kurulu olarak uluslararası niteliktedir. Çalışmaların 47.06%'sı Türkiyeden ve %52,94'u yurtdışından katılan akademisyen ve araştırmacılar tarafından sunulmuştur.Kongremiz akademik teşviğe uygundur. Kongre katılımcı ülke bilgileri ve katılımcı sayıları aşağıdaki gibidir.

Toplam bildiri sayısı:51

Türkiyeden sunulan bildiri sayısı: 24

Türkiye dışından sunulan bildiri sayısı: 27

Katılımcı ülke sayısı: 7 ülke

Kongreye katılan ülkeler ve bildiri sayıları: Azerbaycan

(21 katılımcı), Özbekistan (2 katılımcı), Nijerya (1 katılımcı), Filipinler(1katılımcı),

Hindistan (1 katılımcı), Sri Lanka(1 katılımcı), Türkiye(24 katılımcı)

Gereğini arz ederim.

Prof. Dr. Hava SELÇUK
Chairman of the Organizing Board

VII. INTERNATIONAL KAYSERİ SCIENTIFIC RESEARCH CONGRESS

DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. HAVA SELÇUK

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. ELVAN YALÇINKAYA

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. ELMAN GULIYEV

AZERBAIJAN STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY (AZERBAIJAN)

Prof. Dr. Fulya ÖNER ARMAĞAN

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. HİKMET ZEKİ KAPCI

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. Hüseyin BOZ

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. MUSTAFA TALAS

SİNOP ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. KASIM KARAMAN

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. OĞUZ ÖCAL

KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. ÖZGÜR DEMİRTAŞ

KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. ŞÜKRAN KARACA

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ (Türkiye)

Assoc. Prof. DAVUT SARITAŞ

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. Derya EVGİN

KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. ENGİN ÖZDEMİR

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. EROL AKSOY

INTERNATIONAL 7.KAYSERİ SCIENTIFIC RESEARCH CONGRESS

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. LOKMAN ZOR

NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. MUSTAFA HAMALOSMANOĞLU

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. RAZİYE PEKŞEN AKÇA

KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. Ülkü Sevim ŞEN

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. VOLKAN HAN

KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ(TÜRKİYE)

Assist. Prof. Esra KIZILAY

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assist. Prof. LEVENT DEĞİRMENCİOĞLU

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assist. Prof. ÖZGE ÜSTÜN

KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ(TÜRKİYE)

DR. ASSIA ALLAoui

UNIVERSITY OF CONSTANTINE (CEZAYİR)

Dr. ULKER BAHSIYEVA

AZERBAYCAN DEVLET PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ (AZERBAYCAN)

KONGRE SEKRETERYASI

Doç Dr. Erkan TEMİR

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Dr. ÜLKER BAHŞIYEVA

AZERBAYCAN DEVLET PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ

(AZERBAYCAN)

Arş. Gör. BUKET GEVİŞ

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ

ELİF NİSA AVCI

BİLİM VE DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. ALİ SELÇUK

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. ALI YAKICI

GAZI UNIVERSITY (Türkiye)

Prof. Dr. BEKİR ÇINAR

NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR UNIVERSITY (Türkiye)

Prof. Dr. BEKİR KOCADAŞ

ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. BIRSEN CEKEN

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY (Türkiye)

Prof. Dr. ATABEY KILIÇ

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. EMİNE NEŞE YENİÇERİ

MUĞLA SITKI KOÇMAN UNIVERSITY (Türkiye)

Prof. Dr. EMRULLAH FATİSH

AHI EVRAN UNIVERSITY (Türkiye)

Prof. Dr. ERGUN ÖZTÜRK

ERCIYES UNIVERSITY (Türkiye)

Prof. Dr. FATİH DUMAN

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. FATİH HATİPOĞLU

SELÇUK UNIVERSITY (Türkiye)

KYRGYZSTAN-Türkiye MANAS UNIVERSITY (KYRGYZSTAN)

Prof. Dr. GALİP GÜNER

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. GÖKÇE YÜKSELEN PELER

INTERNATIONAL 7.KAYSERİ SCIENTIFIC RESEARCH CONGRESS

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. HABA HAMADA

UNIVERSITÉ BATNA 1. (ALGERIA)

Prof. Dr. HALİL TOKCAN

GAZI UNIVERSITY (Türkiye)

Prof. Dr. HASSAN ZARİOUH

MOHAMMED FIRST UNIVERSITY (MOROCCO)

Prof. Dr. İLKAY ŞAHİN

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. KASIM KARAMAN

ERCIYES UNIVERSITY (Türkiye)

Prof. Dr. LEVENT GÖKDEMİR

İNÖNÜ UNIVERSITY (Türkiye)

Prof. Dr. MEHMET DALKILIÇ

KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. MUSTAFA GÜÇLÜ

ERCIYES UNIVERSITY (Türkiye)

Prof. Dr. OKTAY BEKTAŞ

ERCIYES UNIVERSITY (Türkiye)

Prof. Dr. REMZİ KILIÇ

ERCIYES UNIVERSITY (Türkiye)

PROF. DR. SELAHATTİN AVŞAROĞLU

NECMETTİN ERBAKAN UNIVERSITY (Türkiye)

Prof. Dr. SEMRA DEMİR BAŞARAN

ERCIYES UNIVERSITY (Türkiye)

Prof. Dr. SNEZANA BILIC

INTERNATIONAL BALKAN UNIVERSITY (MACEDONIA)

Prof. Dr. SERCAN DEMİRGÜNEŞ

NİĞDE ÖMER HALİDEMİR UNIVERSITY (Türkiye)

Prof. Dr. UĞUR BÜYÜK

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

INTERNATIONAL 7.KAYSERI SCIENTIFIC RESEARCH CONGRESS

Prof. Dr. Yavuz TOPKAYA
HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Prof. Dr. WILLIAM MOSIER
İSTANBUL GELİŞİM UNIVERSITY (Türkiye)

Assoc. Prof. AYSUN BEYDOLA
YAKIN DOĞU ÜNİVERSİTESİ (KKTC)

Assoc. Prof. ASLI SAYLAN KIRMIZIGÜL
ERCIYES UNIVERSITY (Türkiye)

Assoc. Prof. AYLIN ALAN
MEDITERRANEAN UNIVERSITY (Türkiye)

Assoc. Prof. AYŞE SEZER
BİLECİK SEYH EDEBALI UNIVERSITY (Türkiye)

Assoc. Prof. BAYRAM POLAT
NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR UNIVERSITY (Türkiye)

Assoc. Prof. EMINE YILMAZ BOLAT
MERSİN UNIVERSITY (Türkiye)

Assoc. Prof. ERDAL YABALAK
MERSİN UNIVERSITY (Türkiye)

Assoc. Prof. FATMA ALASLAN
YAKIN DOĞU ÜNİVERSİTESİ (KKTC)

Assoc. Prof. FILİZ YANGLAR
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM UNIVERSITY (Türkiye)

Assoc. Prof. KHAYALA ALIGULIYEVA
SUMQAIT STATE UNIVERSITY (AZERBAIJAN)

Assoc. Prof. Koray ÇELENK
ATATÜRK UNIVERSITY (Türkiye)

Assoc. Prof. MAHMUT ALKAN
NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. Musa ERKAYA
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. NABİ AZEROĞLU

INTERNATIONAL 7.KAYSERİ SCIENTIFIC RESEARCH CONGRESS

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. SARBU LAURA GABRIELA

ALEXANDRU IOAN CUZA UNIVERSITY OF IASI (ROMANIA)

Assoc. Prof. SELMAN ABLAK

CUMHURİYET UNIVERSITY (Türkiye)

Assoc. Prof. SEMİRHAN GÖKÇE

NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR UNIVERSITY (Türkiye)

Assoc. Prof. ÜMİT HARUN AKKAYA

KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. VICTORIA ROCACIUC

INSTITUTE OF CULTURAL MAP (MOLDOVA)

Assoc. Prof. VOLODYMYR MESHCHERIAKOV

STATE BIOTECHNOLOGICAL UNIVERSITY (UKRAINE)

Assoc. Prof. YASİN İPEK

KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assoc. Prof. Yavuz ŞEN

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assist. Prof. ALISHER YUNUSOV

FERGANA STATE UNIVERSITY (UZBEKISTAN)

Assist. Prof. DOSS PARIMALA

UNIVERSITY OF DELHI (INDIA)

Assist Prof. EMİN TAMER YENEN

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ UNIVERSITY (Türkiye)

Assist. Prof. FULYA HARP ÇELİK

HASAN KALYONCU UNIVERSITY (Türkiye)

Assist. Prof. IVAN TASTIM

UNIVERSITAS MUHAMMADİYAH GORONTALO (INDONESIA)

Assist. Prof. MEENAKSHI INGOLE

UNIVERSITY OF DELHI (INDIA)

Assist. Prof. MEHMET TUNAZ

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ UNIVERSITY (Türkiye)

INTERNATIONAL 7.KAYSERİ SCIENTIFIC RESEARCH CONGRESS

Assist. Prof. MEHTAP KARACİL

BAYBURT UNIVERSITY (Türkiye)

Assist. Prof. Mustafa ŞENGİL

KIRŞEHİR AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assist. Prof. MUSTAFA TURAL

KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ (TÜRKİYE)

Assist. Prof. MÜRŞET ÇAKMAK

MARDIN ARTUKLU UNIVERSITY (Türkiye)

Assist. Prof. ÖZGEN KILIÇ MEN

PAMUKKALE UNIVERSITY (Türkiye)

Assist. Prof. REMZİ KILIÇ

AKSARAY UNIVERSITY (Türkiye)

Assist. Prof. ŞÜKRÜ AYDIN

İNÖNÜ UNIVERSITY (Türkiye)

Assist. Prof. TOHID MALEKZADEH

ISLAMIC AZAD UNIVERSITY (IRAN)

Assist. Prof. ZÜLEYHA YILDIRIM YAKAR

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM UNIVERSITY (Türkiye)

CONFERENCE STATISTICS

Distribution of the papers presented orally at the conference by countries

Country	Number of Papers	Percentage (%)
Azerbaijan	21	41,18%
Uzbekistan	2	3.92%
Sri Lanka	1	1.96%
Philippines	1	1.96%
Nigeria	1	1.96%
Turkey	24	47.06%
India	1	1.96%
TOTAL	51	100%

VII. INTERNATIONAL KAYSERI SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE

APRIL 03-05, 2026
KAYSERI, TURKIYE

ONLINE CONFERENCE PROGRAM

ID: 269 738 6033

PASSWORD: ases38

04.04.2026
SATURDAY / 10:00-12:00
SESSION: 1 HALL: 1 / MODERATOR
Seda DEMİRBAY

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Beyza DOĞAN Dr. Öğr. Üyesi Şenel SARSIKOĞLU	Kastamonu Üniversitesi	ÇİN'İN DOĞU TÜRKİSTAN POLİTİKASI VE İNSAN HAKLARI İHLALLERİ
Seda DEMİRBAY	KTO Karatay Üniversitesi	TÜRKİYE'DE ÇOCUK GELİN ÜZERİNE YAPILMIŞ ÇALIŞMALARIN ZAMANSAL İNCELEMESİ
Nigar KOCABAŞ	KTO Karatay Üniversitesi	WATTPAD YAYIN TÜRÜNÜN ERGENLER ÜZERİNDE Kİ ETKİSİ
Merve SALİHOĞLU Dr.Öğr. Üyesi Ahmet AYAZ	Meb Hasan Kalyoncu Ünivesritesi	LİSE ÖĞRENCİLERİNDE KARIYER KARAR VERME GÜÇLÜĞÜNÜN YORDAYICILARI OLARAK BİLİŞSEL ESNEKLİK VE KARIYERE İLİŞKİN EBEVEYN DESTEK ALGISI
Seda GÖV Dr. Öğr. Üyesi Ahmet AYAZ	Hasan Kalyoncu Ünivesritesi	ERGEN-EBEVEYN KARIYER UYUMU İLE KARIYER UYUM YETENEKLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİDE DUYGU DÜZENLEMENİN ARACI ROLÜ
Öğr. Gör. Dr. Fatma Nur ALTIN Nisa ÇEKER Hayat TOPAL	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi	PREMENSTRÜEL SENDROMLU KADINLARDA BEDEN FARKINDALIĞI İLE POSTÜRAL FARKINDALIK ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ
Öğr. Gör. Dr. Fatma Nur ALTIN Nurgül TÜRKİYILMAZ Sude Naz KEŞ Saliha KAHRAMAN Elif Nur İŞİK	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi	ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLARA BAKIM VEREN ANNELERDE BEDEN FARKINDALIĞI VE KAS-İSKELET SİSTEMİ AĞRISININ İNCELENMESİ
Asya ŞİMŞEK Prof. Dr. Hava SELÇUK	Erciyes Üniversitesi	Küçük Mecmua 'da Türk Kültürüne Dair Notlar

04.04.2026
SATURDAY / 10:00-12:00
SESSION: 1 HALL:2 / MODERATOR
Doç. Dr. Ramazan DİLER

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Yasemin ÜNAL	Kocaeli Üniversitesi	PERS İDARİ SİSTEMİ
Doç. Dr. Ramazan DİLER Doç. Dr. Mehmet AYAS	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi	OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN MAHREMİYET EĞİTİMİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ: NİTEL BİR ANALİZ
Doç. Dr. Mehmet AYAS Doç. Dr. Ramazan DİLER	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi	DİJİTAL OYUN PLATFORMLARI VE MAHREMİYET EĞİTİMİ: ROBLOX ÖRNEĞİ
Aylin YILDIRIM	Yalova Üniversitesi	TÜRK İŞ HUKUKUNDAKİ ANALIK HALİNE ÖZGÜ KORUYUCU DÜZENLEMELERİN EŞİTLİK İLKESİ AÇISINDAN ANALİZİ
Cafer Mutlu ÖLMEZ Prof. Dr. Sayim TÜRKMAN	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	SINIR AŞAN SULAR MESELESİNİN TÜRKİYE, IRAK VE SURİYE KAPSAMINDA 1970-1990 ARASINDA İNCELENMESİ
Madina Badirova Dr. Öğr. Üyesi Tekin Aycan TAŞCI	Erciyes Üniversitesi	İTİLAF DEVLETLERİ'NİN GİZLİ ANTLAŞMALARI VE RUSYA'NIN BOĞAZLAR POLİTİKASI (1914-1918)
Öğr. Gör. Büşra UYANIK	Kapadokya Üniversitesi	ŞİİR ARACILIĞIYLA YABANCI DİL OLARAK İNGİLİZCE ÖĞRETİMİ

04.04.2026

SATURDAY / 10:00-12:00

SESSION: 1 HALL: 3/ MODERATOR

Zeynep Sude HİTİT

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Fevzi PEMİK Prof. Dr Sibel GÜNEŞ	Erciyes Üniversitesi	TİCARİ TİP ŞİŞE SOĞUTUCULARDA ENERJİ TÜKETİMİNİ VE SOĞUTMA PERFORMANSINI ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN DENEYSEL ANALİZİ
Muhammed Musa FINDIK Prof. Dr. Cem EMEKSİZ	Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi,	MİKROŞEBEKELERDE ARIZA TESPİTİ İÇİN DİJİTAL KORUMA VE GERÇEK ZAMANLI İZLEMENİN ENTEGRASYONU: HİBRİT BİR DERİN ÖĞRENME YAKLAŞIMI
Zeynep Sude HİTİT	Sakarya Üniversitesi	ÖĞRETMENLERİN DİJİTAL OKURYAZARLIĞINA İLİŞKİN ARAŞTIRMALARIN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ (2016–2026)
Egemen AŞIK Osman Talha POSCU	Erciyes Üniversitesi	OVARİOHİSTEREKTOMİ SONRASI GELİŞEN KOMPLİKASYONLAR İLE ÜRİNER İNKONTİNANS ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ANATOMİK TEMELLERİNİN İNCELENMESİ

04.04.2026
SATURDAY / 10:00-12:00
SESSION: 1 HALL: 4 / MODERATOR
Dr. Nazmiye UĞUR

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Res. Asst. İlknur ÇAÇA YÜKSEL Assoc. Prof. Dr. Özgül DOĞAN Prof. Dr. Mahir BUDAK Prof. Dr. Ertan Mahir KORKMAZ	Sivas Cumhuriyet University	REVEALING THE GUT BACTERIAL COMPOSITION: THE FIRST COMPREHENSIVE ANALYSIS OF GALL- INDUCING WASP DIPLOLEPIS FRUCTUUM (HYMENOPTERA: DIPLOLEPIDIDAE)
Dr. Nazmiye UĞUR		GÜNDOĞUMU MODELİNE GÖRE HEMŞİRELİK BAKIM KARARI ALMA VE UYGULAMA
Dr. Nazmiye UĞUR		HEMŞİRELİKTE YAŞLI BİREYLERLE İLETİŞİMDE HARMONİA
Dr. Öğr. Üyesi Özge ÜSTÜN Prof. Dr. Özgür DEMİRTAŞ	Kayseri Üniversitesi	SAĞLIK ÇALIŞANLARINDA DİJİTAL TÜKENMİŞLİK
Dr. Öğr. Üyesi Özge ÜSTÜN Prof. Dr. Özgür DEMİRTAŞ	Kayseri Üniversitesi	SAĞLIK YÖNETİCİLERİNDE DİJİTAL YETKİNLİKLERİN KARAR ALMA SÜREÇLERİNE ETKİSİ

04.04.2026
SATURDAY / 10:00-12:00
SESSION: 1 HALL:5 / MODERATOR
Kamalə Əzizli

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Mehdiyeva Mətanət Bahadur qızı	ADPU	MORFOLOJİ VAHİDLƏRİN ÖYRƏDİLMƏSİ ZAMANI İNTEQRASIYA
Kamalə Əzizli	ADPU	Multilingualism
Əsədova Sevinc Sabir qızı	ADPU	İngilis və Azərbaycan dillərində zoonimlərə məxsus xüsusiyyətlərin araşdırılması
İsgəndərova Yeganə Xaləddin qızı	ADPU	MÜXTƏLİF LİNGVİSTİK MƏNBƏLƏRDƏ MƏTNİN İZAHİ
Aygun Ahmadova Shukur kızı	ADPU	YUSİF VƏZİR ÇƏMƏNZƏMİNİN “GƏLƏCƏK ŞƏHƏR” HEKAYƏSİNDƏ ELMİ-FANTASTİK JANRIN SPESİFİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ
Sədaqət İsgəndərova	ADPU	İdiomların tədrisi üçün səmərəli strategiyalar
P.Ü.F.D ESMİRA MƏMMƏDOVA	ADPU	ŞƏXSİYYƏTİN MƏNƏVİ TƏRBİYƏSİNDƏ HEYDƏR ƏLİYEVİN İZİ
Qasımova Maya Rəhim qızı	ADPU	İBTİDAİ TƏHSİL SƏVİYYƏSİNDƏ ANA DİLİ TƏDRİSİNİN MÜASİR PROBLEMLƏRİ
Gunel Aliyeva	ASPU	An Important Area of English Grammar: The Study of Tenses

04.04.2026
SATURDAY / 10:00-12:00
SESSION: 1 HALL:6 / MODERATOR
Prof.dr. Elman Quliyev

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Qasımova Nigar Azad	ADPU	Bədii Dildə Şiirtmə və Kiçiltmə: Hiperbola və Litotanın Təhlili
Sevda Aghayeva Aydin	ADPU	A POET WHO LIVES IN HEARTS - SAMAD VURGHUN
Həsənova Amaliya Murad qızı	ADPU	İNSANIN TƏKAMÜLÜNÜN PROQNOZLAŞDIRILMASINDA SÜNİ İNTELLEKTİN ROLU
PhD. Gunel Aliyeva Ilham	Azerbaijan State Pedagogical University	Onomastika: Adların dili, xalqın yaddaşı
Həsənova Firuzə Əlifəiz qızı	ADPU	Metaforaların emosional və vizual təsiri: nitqin ifadəliliyində rolu
Arzu Karimova	ADPU	AZERBAIJAN DİLİNİN SOSYAL İLETİŞİM ARACI OLARAK ROLÜ
AYNUR HÜSEYNOVA	ADPU	MÜZİKTE PEDAGOJİK YÖNTEMLERİN ETKİLİLİĞİNİN KARŞILAŞTIRILMASI
Prof.dr. Elman Quliyev	ADPU	ŞƏRQŞÜNASLIĞIMIZIN AIDA İMANQULİYEVA FENOMENİ
Emil Raul oğlu Ağayev	Azerbaijan State Pedagogical University	ELMİRA ŞAHTAXTİNSKAYA YARADICILIGINDA MƏNZƏRƏ JANRI
Aynur Bədəlova	ADPU	Nizami Gəncəvinin "Xosrov və Şirin" poemasında tövhid ideyası: "Yaradanın təkliyi haqqında"
Dr. Ülker Bahşiyeva	ADPU	Aşıq yaradıcılığında realizm məsələləri

04.04.2026
 SATURDAY / 10:00-12:00
SESSION: 1 HALL:7 / MODERATOR
İrina-Ana DROBOT

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Jenny P. BERMAS Gabe Hank G. RAZON Rose Marie N. LAUZON Mildred J. SAN JOSE Cedie V. RUZ Danellie C. LLAMAS Arvy Noleal OSMA	Mariners Polytechnic Colleges Inc	DETERMINANTS OF PROFESSIONAL SUCCESS IN THE CUSTOMS BROKER LICENSURE EXAMINATION: A MULTI-FACTOR ANALYSIS OF CUSTOMS ADMINISTRATION GRADUATES IN THE PHILIPPINES (2021–2024)
Moses Adeolu AGOI Oluwadamilola Peace AGOI Samuel Olayiwola AJAGA Oluwanifemi Opeyemi AGOI	Federal University Lagos State University Obafemi Awolowo University	INTEGRATING GEO-SPATIAL DATA AND IOT FOR PRECISION IRRIGATION STRATEGIES
R.P. PABASARA M.P.A.A. BUDDHADASA	University of Sri Jayewardenepura	CRIME AND THE SOUTH ASIAN YOUTH: A READING OF KYOTO DECLARATION AHEAD OF THE 15TH UN CRIME CONGRESS
İrina-Ana DROBOT	Technical University of Civil Engineering Bucharest	CRIME FICTION IN THE PAST AND CRIME FICTION NOWADAYS

04.04.2026
SATURDAY / 10:00-12:00
SESSION: 1 HALL:7 / MODERATOR
İrina-Ana DROBOT

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Erdonova Muxlisa	TESU	MULTIDIMENSIONAL SYMBOLIC LAYERS OF THE "GOOSE" IMAGE IN ENGLISH AND UZBEK LINGUISTIC WORLDVIEWS
Азербайджан	Алиева Фаргана	ЗНАЧИМОСТЬ ТЮРКСКИХ КОРНЕЙ НА СТРАНИЦАХ ВСЕМИРНОЙ ИСТОРИИ
Fayzullo Musayev	Oriental universiteti	ARAB YOZUVI TA'LIMINING YANGI TALQINI
Dr. Tarana Saleh RUSTAMOVA	Azerbaijan National Academy of Sciences	ARE ARTIFICIAL INTELLIGENCE LIBRARIES OR UNIVERSAL LIBRARIES
Ayyappan P. T. Nirmala	Hindustan Institute of Technology and Science	The Hybrid Future of Animation: Classical Principles and AI in the Ice Age Movie Series
Shakhgulari V.V.	UNESCO Expert, Member of the National Committee	ASCIENTIST AHEAD OF HIS TIME: ON THE SEVENTIETH ANNIVERSARY OF PROFESSOR ZHAUMBAY AMANTURLIEVICH KARAEV

CONTENTS

AUTHOR(s)	TITLE	PAGE NO
Beyza DOĞAN Şenel SARSIKOĞLU	ÇİN'İN DOĞU TÜRKİSTAN POLİTİKASI VE İNSAN HAKLARI İHLALLERİ	1
Seda DEMİRBAY	TÜRKİYE'DE ÇOCUK GELİN ÜZERİNE YAPILMIŞ ÇALIŞMALARIN ZAMANSAL İNCELEMESİ	4
Nigar KOCABAŞ	WATTPAD YAYIN TÜRÜNÜN ERGENLER ÜZERİNDE Kİ ETKİSİ	24
Merve SALİHOĞLU Ahmet AYZ	LİSE ÖĞRENCİLERİNDE KARİYER KARAR VERME GÜÇLÜĞÜNÜN YORDAYICILARI OLARAK BİLİŞSEL ESNEKLİK VE KARİYERE İLİŞKİN EBEVEYN DESTEK ALGISI	40
Seda GÖV Ahmet AYZ	ERGEN-EBEVEYN KARİYER UYUMU İLE KARİYER UYUM YETENEKLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİDE DUYGU DÜZENLEMENİN ARACI ROLÜ	41
Fatma Nur ALTIN Nisa ÇEKER Hayat TOPAL	PREMENSTRÜEL SENDROMLU KADINLARDA BEDEN FARKINDALIĞI İLE POSTÜRAL FARKINDALIK ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	42
Fatma Nur ALTIN Nurgül TÜRKYILMAZ Sude Naz KEŞ Saliha KAHRAMAN Elif Nur IŞIK	ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLARA BAKIM VEREN ANNELERDE BEDEN FARKINDALIĞI VE KAS-İSKELET SİSTEMİ AĞRISININ İNCELENMESİ	48
Asya ŞİMŞEK Hava SELÇUK	Küçük Mecmua 'da Türk Kültürüne Dair Notlar	54
Yasemin ÜNAL	PERS İDARİ SİSTEMİ	55
Ramazan DİLER Mehmet AYAS	OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN MAHREMİYET EĞİTİMİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ: NİTEL BİR ANALİZ	57
Mehmet AYAS Ramazan DİLER	DİJİTAL OYUN PLATFORMLARI VE MAHREMİYET EĞİTİMİ: ROBLOX ÖRNEĞİ	59
Aylin YILDIRIM	TÜRK İŞ HUKUKUNDAKİ ANALIK HALİNE ÖZGÜ KORUYUCU DÜZENLEMELERİN EŞİTLİK İLKESİ AÇISINDAN ANALİZİ	61
Cafer Mutlu ÖLMEZ Sayim TÜRKMAN	SINIR AŞAN SULAR MESELESİNİN TÜRKİYE, IRAK VE SURİYE KAPSAMINDA 1970-1990 ARASINDA İNCELENMESİ	62
Madina Badirova Tekin Aycan TAŞCI	İTİLAFLI DEVLETLERİNİN GİZLİ ANTLAŞMALARI VE RUSYA'NIN BOĞAZLAR POLİTİKASI (1914-1918)	64
Büşra UYANIK	ŞİİR ARACILIĞIYLA YABANCI DİL OLARAK İNGİLİZCE ÖĞRETİMİ	66

INTERNATIONAL 7.KAYSERİ SCIENTIFIC RESEARCH CONGRESS

Fevzi PEMİK Sibel GÜNEŞ	TİCARİ TİP ŞİŞE SOĞUTUCULARDA ENERJİ TUKETİMİNİ VE SOĞUTMA PERFORMANSINI ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN DENEYSSEL ANALİZİ	68
Muhammed Musa FINDIK Cem EMEKSİZ	MİKROŞEBEKELERDE ARIZA TESPİTİ İÇİN DİJİTAL KORUMA VE GERÇEK ZAMANLI İZLEMENİN ENTEGRASYONU: HİBRİT BİR DERİN ÖĞRENME YAKLAŞIMI	70
Zeynep Sude HİTİT	ÖĞRETMENLERİN DİJİTAL OKURYAZARLIĞINA İLİŞKİN ARAŞTIRMALARIN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ (2016–2026)	72
Egemen AŞIK Osman Talha POSCU	OVARİOHİSTEREKTOMİ SONRASI GELİŞEN KOMPLİKASYONLAR İLE ÜRİNER İNKONTİNANS ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ANATOMİK TEMELLERİNİN İNCELENMESİ	74
İlknur ÇAÇA YÜKSEL Özgül DOĞAN Mahir BUDAK Ertan Mahir KORKMAZ	REVEALING THE GUT BACTERIAL COMPOSITION: THE FIRST COMPREHENSIVE ANALYSIS OF GALL-INDUCING WASP DIPLOLEPIS FRUCTUUM (HYMENOPTERA: DIPLOLEPIDIDAE)	76
Nazmiye UĞUR	GÜNDOĞUMU MODELİNE GÖRE HEMŞİRELİK BAKIM KARARI ALMA VE UYGULAMA	89
Nazmiye UĞUR	HEMŞİRELİKTE YAŞLI BİREYLERLE İLETİŞİMDE HARMONİA	91
Özge ÜSTÜN Özgür DEMİRTAŞ	SAĞLIK ÇALIŞANLARINDA DİJİTAL TUKENMİŞLİK	93
Özge ÜSTÜN Özgür DEMİRTAŞ	SAĞLIK YÖNETİCİLERİNDE DİJİTAL YETKİNLİKLERİN KARAR ALMA SÜREÇLERİNE ETKİSİ	99
Mehdiyeva Mətanət Bahadur qızı	MORFOLOJİ VAHİDLƏRİN ÖYRƏDİLMƏSİ ZAMANI İNTEQRASIYA	105
Kamalə Əzizli	Multilingualism	109
Əsədova Sevinc Sabir qızı	İngilis və Azərbaycan dillərində zoonimlərə məxsus xüsusiyyətlərin araşdırılması	111
İsgəndərova Yeganə Xaləddin qızı	MÜXTƏLİF LİNQVİSTİK MƏNBƏLƏRDƏ MƏTNİN İZAHİ	115
Aygun Ahmadova Shukur kızı	YUSİF VƏZİR ÇƏMƏNZƏMİNLİNİN “GƏLƏCƏK ŞƏHƏR” HEKAYƏSİNDƏ ELMİ-FANTASTİK JANRIN SPESİFİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ	117
Qasımova Maya Rəhim qızı	İBTİDAİ TƏHSİL SƏVİYYƏSİNDƏ ANA DİLİ TƏDRİSİNİN MÜASİR PROBLEMLƏRİ	122
Gunel Aliyeva	An Important Area of English Grammar: The Study of Tenses	126

INTERNATIONAL 7.KAYSERI SCIENTIFIC RESEARCH CONGRESS

Qasımova Nigar Azad	Bədi Dildə Şiştirmə və Kiçiltmə: Hiperbola və Litotanın Təhlili	133
Sevda Aghayeva Aydin	A POET WHO LIVES IN HEARTS - SAMAD VURGHUN	135
Həsənova Amaliya Murad qızı	İNSANIN TƏKAMÜLÜNÜN PROQNOZLAŞDIRILMASINDA SÜNİ İNTELLEKTİN ROLU	142
Gunel Aliyeva Ilham	Onomastika: Adların dili, xalqın yaddaşı	148
Həsənova Firuzə Əlifəiz qızı	Metaforaların emosional və vizual təsiri: nitqin ifadəliliyində rolu	151
Arzu Karimova	AZERBAIJAN DİLİNİN SOSYAL İLETİŞİM ARACI OLARAK ROLÜ	153
AYNUR HÜSEYNOVA	MÜZİKTE PEDAGOJİK YÖNTEMLERİN ETKİLİLİĞİNİN KARŞILAŞTIRILMASI	158
Elman Quliyev	ŞƏRQŞÜNASLIĞIMIZIN AIDA İMANQULİYEVA FENOMENİ	163
Emil Raul oğlu Ağayev	ELMİRA ŞAHTAXTİNSKAYA YARADICILIĞINDA MƏNZƏRƏ JANRI	167
Aynur Bədəlova	Nizami Gəncəvinin "Xosrov və Şirin" poemasında tövhid ideyası: "Yaradannın təkliyi haqqında"	170
Ülker Bahşiyeva	Aşıq yaradıcılığında realizm məsələləri	174
Jenny P. BERMAS Gabe Hank G. RAZON Rose Marie N. LAUZON Mildred J. SAN JOSE Cedie V. RUZ Danellie C. LLAMAS Arvy Noleal OSMA	DETERMINANTS OF PROFESSIONAL SUCCESS IN THE CUSTOMS BROKER LICENSURE EXAMINATION: A MULTI-FACTOR ANALYSIS OF CUSTOMS ADMINISTRATION GRADUATES IN THE PHILIPPINES (2021–2024)	177
Moses Adeolu AGOI Oluwadamilola Peace AGOI Samuel Olayiwola AJAGA Oluwanifemi Opeyemi AGOI	INTEGRATING GEO-SPATIAL DATA AND IOT FOR PRECISION IRRIGATION STRATEGIES	179
R.P. PABASARA M.P.A.A. BUDDHADASA	CRIME AND THE SOUTH ASIAN YOUTH: A READING OF KYOTO DECLARATION AHEAD OF THE 15TH UN CRIME CONGRESS	193
İrina-Ana DROBOT	CRIME FICTION IN THE PAST AND CRIME FICTION NOWADAYS	194
Erdonova Muxlisa	MULTIDIMENSIONAL SYMBOLIC LAYERS OF THE "GOOSE" IMAGE IN ENGLISH AND UZBEK LINGUISTIC WORLDVIEWS	199
Azərbaycan	ЗНАЧИМОСТЬ ТЮРКСКИХ КОРНЕЙ НА СТРАНИЦАХ ВСЕМИРНОЙ ИСТОРИИ	202
Fayzullo Musayev	ARAB YOZUVI TA'LIMINING YANGI TALQINI	205

INTERNATIONAL 7.KAYSERI SCIENTIFIC RESEARCH CONGRESS

Dr. Tarana Saleh RUSTAMOVA	ARE ARTIFICIAL INTELLIGENCE LIBRARIES OR UNIVERSAL LIBRARIES	214
Ayyappan P. T. Nirmala	The Hybrid Future of Animation: Classical Principles and AI in the Ice Age Movie Series	217
Sədaqət İsgəndərova	İdiomların tədrisi üçün səmərəli strategiyalar	224
P.Ü.F.D ESMİRA MƏMMƏDOVA	ŞƏXSİYYƏTİN MƏNƏVİ TƏRBİYƏSİNDƏ HEYDƏR ƏLİYEVİN İZİ	226
Shakhgulari V.V.	ASCIENTIST AHEAD OF HIS TIME: ON THE SEVENTIETH ANNIVERSARY OF PROFESSOR ZHAUMBAY AMANTURLIEVICH KARAEV	237

**CHINA'S POLICY TOWARDS EAST TURKESTAN AND THE RESTRICTION OF
HUMAN RIGHTS**

ÇİN'İN DOĞU TÜRKİSTAN POLİTİKASI VE İNSAN HAKLARI İHLALLERİ

Beyza DOĞAN

Yüksek Lisans Öğrencisi

Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

0009-0004-1871-2046

Dr. Öğr. Üyesi Şenel SARSIKOĞLU

Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler

Fakültesi

Uluslararası İlişkiler Bölümü

0000-0002-2204-8422

Özet

Doğu Türkistan, Çin Halk Cumhuriyeti'nin hem iç güvenlik politikaları hem de stratejik hedefleri açısından önemli bir yere sahiptir. Bölgenin coğrafi yapısı ve enerji kaynakları bakımından sahip olduğu potansiyel, Doğu Türkistan'ı Çin açısından vazgeçilmez bir alan haline getirmiştir. Buna karşın Uygur Türkleri başta olmak üzere Müslüman azınlığının varlığı, Çin yönetimi tarafından potansiyel bir güvenlik sorunu olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle Çin'in bölgeye yönelik uyguladığı politikalar güvenlik merkezli bir çerçevede şekillenmiştir. Özellikle 2000'li yıllardan itibaren Çin'in Doğu Türkistan'a yaklaşımında belirgin bir sertleşme gözlemlenmektedir. 11 Eylül sonrasında küresel terörle mücadele söylemi, Çin tarafından bölgedeki uygulamaların meşrulaştırılmasında etkili hale gelmiştir. Uygur kimliği radikalleşme, ayrılıkçılık ve terör kavramıyla ilişkilendirilmiştir. Bu süreçte etnik ve dini farklılıklar, sosyal ve kültürel bir mesele olmaktan çıkarılarak güvenlik tehdidi olarak sunulmuş ve Doğu Türkistan meselesi olağan siyaset alanının dışına taşınmıştır. Bu çalışma, Çin'in Doğu Türkistan'daki politikalarını güvenikleştirme yaklaşımı çerçevesinde ele almakta ve söz konusu politikaların insan hakları üzerindeki etkilerini incelemektedir. Uygur toplumuna yönelik uygulanan yoğun gözetim uygulamaları, keyfi tutuklamalar ve zorla asimilasyon politikaları ciddi insan hakları ihlalidir. Çalışmada Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği raporları, uluslararası insan hakları örgütlerinin yayımladığı belgeler ve Çin yönetimine ait resmî açıklamalar doküman analizi yöntemiyle incelenmiştir. Elde edilen bulgular, Çin'in Doğu Türkistan'da çok katmanlı bir kontrol ve denetim mekanizması kurduğunu göstermektedir. Bölgedeki demografik yapı, Han Çinlisi nüfusun teşvik edilmesi yoluyla dönüştürülmekte; eğitim ve kültür politikaları aracılığıyla Uygur dili ve dini olguları dışlanmaktadır. Özellikle son yıllarda yeniden eğitim kampları, dijital gözetim sistemleri ve zorla çalıştırma uygulamaları, temel hak ve özgürlükler üzerinde ciddi baskılar yaratmaktadır. Çin'in Doğu Türkistan'daki uygulamaları, taraf olduğu uluslararası insan hakları sözleşmeleriyle önemli ölçüde çelişmektedir. Kişi özgürlüğü, adil yargılanma hakkı, din ve vicdan özgürlüğü ile kültürel haklara ilişkin ihlaller, uluslararası hukuk açısından soru işareti

yaratmaktadır. Buna rağmen uluslararası toplumun tepkilerinin sınırlı kalması, insan hakları rejiminin siyasi ve ekonomik çıkarlar karşısındaki kırılganlığını da gözler önüne sermektedir. Çin'in bölgeye yönelik politikaları, devlet güvenliği söylemi altında bireysel ve kolektif hakların sistematik biçimde sınırlandırıldığını göstermekte; bu durum Doğu Türkistan meselesini yalnızca Çin'in iç politikalarıyla sınırlı olmaktan çıkararak uluslararası insan hakları düzeni açısından da önemli bir inceleme alanına dönüştürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Doğu Türkistan, Çin, İnsan Hakları İhlalleri, Azınlık Hakları, Güvenlik söylemi, Uluslararası Hukuk

Beyza DOĞAN

Master's Student

Kastamonu University, Institute of Social Sciences

Department of International Relations beyzadgn1318@gmail.com

0009-0004-1871-2046

Dr. Şenel SARSIKOĞLU

Faculty Member, Department of International Relations Kastamonu

University, Faculty of Economics and Administrative Sciences

senels@kastamonu.edu.tr

0000-0002-2204-8422

Abstract

East Turkestan (the Xinjiang Uyghur Autonomous Region) occupies a significant place in the People's Republic of China's internal security policies as well as its strategic objectives. The region's geographical characteristics and its potential in terms of energy resources have made East Turkestan an indispensable area for China. However, the presence of Muslim minorities particularly the Uyghur Turks is perceived by the Chinese authorities as a potential security threat. For this reason, China's policies toward the region have been shaped within a security-centered framework. Especially since the 2000s, a noticeable hardening in China's approach to East Turkestan has been observed. Following the events of September 11, the global discourse on the fight against terrorism has been effectively used by China to legitimize its practices in the region. Uyghur identity has increasingly been associated with the concepts of radicalization, separatism, and terrorism. In this process, ethnic and religious differences have been removed from the realm of social and cultural issues and reframed as security threats, thereby pushing the East Turkestan issue beyond the sphere of normal politics. This study examines China's policies in East Turkestan within the framework of the securitization approach and analyzes the impact of these policies on human rights. The extensive surveillance practices, arbitrary detentions, and forced assimilation policies imposed on the Uyghur community constitute serious human rights violations. In the study, reports of the United Nations High Commissioner for Human Rights, documents published by international human rights organizations, and official statements of the Chinese government are analyzed through the method of document analysis. The findings indicate that China has established a multi-layered mechanism of control and supervision in East Turkestan. The demographic structure of the region is being

transformed through the encouragement of Han Chinese settlement, while Uyghur language and religious elements are marginalized through education and cultural policies. In recent years in particular, re-education camps, digital surveillance systems, and forced labor practices have exerted severe pressure on fundamental rights and freedoms. China's practices in East Turkestan largely contradict the international human rights treaties to which it is a party. Violations concerning personal liberty, the right to a fair trial, freedom of religion and conscience, and cultural rights raise serious questions under international law. Nevertheless, the limited response of the international community reveals the fragility of the human rights regime in the face of political and economic interests. China's policies toward the region demonstrate that individual and collective rights are being systematically restricted under the discourse of state security; this situation transforms the East Turkestan issue into an important field of inquiry not only within the context of China's domestic policies but also in terms of the international human rights order.

Keywords: East Turkestan, China, Human Rights Violations, Minority Rights, Security Discourse, International Law

TÜRKİYE’DE ÇOCUK GELİN ÜZERİNE YAPILMIŞ ÇALIŞMALARIN ZAMANSAL İNCELEMESİ

Seda DEMİRBAŞ,

Yüksek Lisans Öğrencisi, KTO Karatay Üniversitesi, Aile Danışmanlığı, , ORCID
numarası <https://orcid.org/0009-0004-6645-8628>

Özet

Evlilik ve aile olgusu insanlığın var oluşu kadar eskidir. Değişen ve gelişen toplumda aile içerisindeki kişilere yüklenen anlam ve değerler değişmektedir. Eski ataerkil toplumlarda erkek baskın ve değerli görülürken, değişen ve gelişen modern toplumlarda çocuğun ön plana çıktığı ve daha çok çocuk üzerinden statü edinebilme anlayışı hâkim olmaya başlamış, çocuk değerli görülmüş ve çocuğa yatırım yapılmaya başlanmıştır ancak her ne kadar toplumda değişim ve gelişimler olsa da eski ataerkil anlayış ve bu anlayışın getirdiği olumsuz yansımaları farklı coğrafyalarda ve günümüz Türkiye’sinde de devam etmektedir. Yaşadığımız ülkede ve dünyadaki diğer toplumlarda görülen ataerkil anlayışının getirdiği olumsuz yansımalarından biri toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılıktır. Bu ayrımcılığın getirdiği sorunlardan biri de, Türkiye’nin de toplumsal problemi olan çocuk gelin olgusudur. Çocuk gelin; erken evlilik, çocuk evliliği kavramlarıyla ifade edilir. Bu evlilikler kişilerin fiziksel ve ruhsal gelişimlerini tamamlamadan, 18 yaşından önce gerçekleştirdikleri evliliklerdir. Bu çalışmada çocuk gelin kavramı irdelenerek, Türkiye’de çocuk gelin olgusunun nedenleri ve etkileri araştırılarak, hukuki ve insani boyutlarına değinilmiş ve çocuk gelin olgusu hakkında Türkiye’de yapılmış çalışmaların zamansal olarak incelenmesi yapılmıştır. Bu incelemede de çocuk gelin olgusu üzerine ne zaman çalışmalar başlamış, ne zaman yoğunluk göstermiş, bu yoğunluktaki artış sebebinin toplumsal bir tetikleyicisi var mı? Çocuk gelinle ne gibi çalışmalar yapılmış ve bu çalışmalar zaman içerisinde nasıl bir evrilme göstermiş bu gibi sorular üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada araştırma yöntemleri içerisinde nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Teknik olarak da nitel araştırma yöntemleri içerisinde doküman inceleme yöntemi kullanılarak oluşturulmuştur. Doküman incelemesi konun ana başlığından yola çıkılarak uygun tez ve araştırma makaleleri incelenmiş, bu inceleme sonucunda yorumlanmıştır. Çalışma sadece Türkiye’de yapılmış çalışmaları kapsadığı için literatür taraması yapılırken, Türkiye’de yapılan ve Yüksek Öğretim Kurulu Tez Merkezinde yayınlanan tezlerden ve Dergi Park da yayınlanan makalelerden yapılmıştır. Çalışmalar 2012 ve 2024 yıllarında yayınlanan tez ve makalelerden oluşmaktadır. Bu çalışma, bundan sonra yapılacak olan çocuk gelin olgusuna dair çalışmalarda dikkat çekerek, farkındalık yaratmak ve farklı bir bakış açısı sunarak katkı sağlaması amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Erken evlilik, çocuk gelin, zoraki evlilik

**TÜRKİYE’DE ÇOCUK GELİN ÜZERİNE YAPILMIŞ ÇALIŞMALARIN
ZAMANSAL İNCELEMESİ**

Seda DEMİRBAY,

**Yüksek Lisans Öğrencisi, KTO Karatay Üniversitesi, Aile Danışmanlığı, , ORCID
numarası <https://orcid.org/0009-0004-6645-8628>**

Abstract

Marriage and family are as old as humanity itself. In a changing and evolving society, the meaning and values attributed to individuals within the family are changing. While men were dominant and valued in old patriarchal societies, in changing and evolving modern societies, children have come to the fore and the understanding that status can be gained through children has begun to prevail. Children have been seen as valuable, and investment in children has begun. However, despite the changes and developments in society, the old patriarchal understanding and the negative repercussions it brings continue in different regions and in today's Turkey. One of the negative repercussions of the patriarchal understanding seen in our country and other societies around the world is gender-based discrimination. One of the problems caused by this discrimination is the phenomenon of child brides, which is also a social problem in Turkey. Child brides are referred to by the concepts of early marriage and child marriage. These marriages are those entered into before the age of 18, before individuals have completed their physical and mental development. This study examines the concept of child marriage, investigates the causes and effects of child marriage in Turkey, touches on its legal and humanitarian dimensions, and provides a chronological review of studies conducted in Turkey on child marriage. This review also attempts to address questions such as when studies on child marriage began, when they intensified, and whether there is a social trigger for this increase in intensity. It also examines what kind of studies have been conducted on child marriage and how these studies have evolved over time. Qualitative research methods were used in this study. Technically, it was created using the document review method, which is one of the qualitative research methods. Based on the main topic, the thesis and research articles were reviewed and interpreted as a result of this review. Since the study only covers work done in Turkey, the literature review was conducted using theses published in Turkey and published in the Higher Education Council Thesis Center and articles published in Dergi Park. The studies consist of theses and articles published between 2012 and 2024. This study aims to draw attention to the phenomenon of child brides in future studies, raise awareness, and contribute by offering a different perspective.

5

Keywords: Early marriage, child bride, forced marriage

GİRİŞ

Aile toplumun temelidir. Aile kurulurken her toplumda, o toplumun dinamikleri ve birikimini oluşturan kültüre göre aile kurulur. Sağlıklı ailenin kurulması içinde bireyin yaşı önemlidir. Erken evlilikler yaşadığımız bu yüzyılda da varlığını sürdürmektedir. Çocuk gelin konusu bizim ülkemizde olduğu gibi farklı coğrafyalarda, gelişmemiş, gelişmekte olan ve gelişmiş olan diğer ülkelerde de görülen toplumsal ve evrensel bir problemdir. Kültürden kültüre farklılık gösterebilir fakat temelinde benzer toplumsal gerekçeler ve olumsuz sonuçlar barındırmaktadır. Günümüz Türkiye’inde evlenme yaşı yükselmiş olmasına rağmen toplumsal

cinsiyet eşitsizliğinin bir sonucu olarak çocuk gelin olgusu hala varlığını sürdürmektedir. Çocuk gelin kavramı kişinin biyolojik, psikolojik ve sosyal olarak gelişimini tamamlamış 18 yaşından küçük kişilerin yaptığı evliliğdir. Çocuk gelin olgusu kız çocuklarının eğitim haklarına engel olan, fiziksel ve psikolojik olarak olumsuz etkileyen toplumsal bir problemdir. 1989 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda kabul edilmiş olan çocuk hakları sözleşmesinin birinci maddesine göre erken yaşta reşit olma durumu hariç, her insan on sekiz yaşına kadar çocuk kabul edilmiştir (UNICEF, 2025). Hukuken on sekiz yaşını dolduran her birey reşit sayılmakta, evlenmeyle de kişi ergin kılmaktadır. Çocuk gelin olgusunun önüne geçebilmek ve çocuğu korumak için Türkiye’de ve dünyada bilimsel ve sosyal çalışmalar yapılmış ve koruyucu politikalar üretilmeye çalışılmaktadır.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1.Evlilik ve Aile Kavramları

Evlilik ve aile kavramları birbirini tamamlayan kavramlardır bundan dolayı birlikte ele alınır. Toplumlar da evlilikler ne kadar sağlıklı gerçekleştirilirse, toplumlar da o kadar sağlıklı olur (Alaçam, 2020). Toplumsal olarak evlilik kavramı, karşılıklı olarak iki farklı cinsin birlikteliklerinin ve birbiriyle olan bağlarını resmi olarak kabul etme ve desteklemedir (Soyyigit, 2024). Evlilik kavramı kişilerin zorlukları birlikte yaşadığı, destek olduğu, mutlulukları paylaştığı ve bulunduğu toplumda yaşamayı hedeflediği bir olgudur (Tetik, 2023).

1.2.Çocuk Kavramı

Bebeklik ve ergenlik arasındaki gelişme döneminde olan, büyüklere yakışmayan, daha çok küçüklerin yapacağı gibi davranan erkek veya kız (Türk Dil Kurumu, 2025).

Türk Ceza Kanunu’nun 6. Maddesi b fıkrasına göre çocuk ‘henüz 18 yaşını doldurmamış kişi olarak belirtilirken, Türk Medeni Kanunu’nun 11. Maddesine göre de ‘Ergenlik 18 yaşının doldurulmasıyla başlar’ şeklinde belirtilmiştir.

1.3.Çocuk Gelin Kavramı

Fiziksel, psikolojik açıdan evlilik ve çocuk doğurma sorumluluğu taşımaya hazır olmadan 18 yaşından önce yapılan evliliklerdir (UNICEF, 2025). Ruhsal ve bedensel gelişimleri belirli bir seviyeye gelmeden, evlilik için gerekli olgunluğa ulaşmadan, evliliğin getireceği fiziksel ve duygusal koşullardan haberdar edilmeden, baskı, korku, yıldırma, sevmediği, kendisinden yaşça çok büyük biriyle 18 yaşını doldurmadan evlenmesi (Doğan S. , 2025).

1.4.Çocuk Gelin Olgusunun (Erken Evlilik) Sebepleri

1.4.1.Eğitimsizlik

Eğitimi olmayan ya da eğitimi yarıda bırakılmış kız çocuklarının lise ve üstü eğitim alan kız çocuklarına göre erken evlenme ihtimali 10 kat daha fazladır. Kırsal alanda eğitimsizliğin fazla olduğu, buna paralel olarak erken evliliklerin fazla olduğu görülmüştür. Erken evliliklerde anne, babanın eğitim düzeyi de erken evlendirme konusunda etkili bir faktördür. Anne ve babanın eğitim düzeyi arttıkça erken evlenme oranlarının düştüğü belirlenmiş (Yüksel & Ergöçmen, 2012).

1.4.2.Sosyoekonomik Seviyenin Düşüklüğü

Erken evlilik yapan kişilerin çoğunlukla sosyoekonomik olarak düşük seviyeli ailelerde yapıldığı belirlenmiştir. Kız çocuklarını evlendirdiklerinde ekonomik olarak rahatlayacakları zihniyetiyle kız çocuklarını erken evlendirmektedir (Yıldırım, 2024).

1.4.3.Yaşanılan Coğrafi Bölge

Yaşanılan coğrafi bölge olarak doğuya doğru gidildikçe erken evliliklerin arttığı görülmüştür. Bizim ülkemizde doğu ve güney doğuda fazla olduğu bunun altında yatan sebebin eğitimsizlikle paralel olduğu belirlenmiştir (Yıldırım, 2024).

1.4.4. İnanç

Hukuksal olarak erken evliliklerin herhangi bir dayanağı olmamasına rağmen, din kurumlarına bağlı olarak mevcut inanç sisteminin farklı öğretilmesi, erken evlenmeyle alakalı var olan hadislerin farklılığı ve yanlış öğretilmesi sonucu erken evlilikler toplumsal olarak normalleştirilmiştir (Doğan Ü. A., 2021).

1.4.5. Namus Ve Kaderci Zihniyet

Erken evlenmede etkili olan gerekçelerden biride namus kavramıdır. Kız çocuklarının kendilerini koruyamayacağı bekâret algısıyla, koruması içinde erkenden evlendirilmesi gerektiği zihniyettir. Erken evlilikte kaderci zihniyette, alın yazısı kavramıyla ilahi anlamda yaratıcıya bağlılık ve teslimiyet olarak kabul edilir ve onaylanır (Doğan & Mutlu, 2022).

1.4.6. Cinsiyet Ayrımcılığı

Ataerkil zihniyet yapısında kadın ve erkek ayrımcılığı oldukça belirgindir. Erkek çocukları üstün tutulurken, kız çocuklarının zaten bir gün evlenip ayrılacak gözüyle bakılır. Kız çocukları emanettir evlendikten sonra oraya aitmiş gibi kabul edilir (Coşkun & Duman, 2019).

1.4.7. Geleneksel Faktörler

Kırmızı kuşak bağlama, çarşaf gösterme gibi ritüeller evlilikte kadının namusuyla özdeşleştirilmiş. Kadınlar namusuyla evden çıkarılmak için erkenden evlenmeye ikna edilmiştir. Bu tarz geleneklere uymayan aile toplum tarafından dışlanma korkusuyla bu gelenekleri uygulayarak normalleştirilmişlerdir (Şimşek, 2019).

1.4.8. Ataerkil Yapı

Erken evliliğin görüldüğü ailelerde kararı veren kişi erkektir. Kadının karar veremez söz hakkı yoktur. Kadın çocukların bakımını üstlenmekte ve içi işleri yapmakla yükümlüdür. Evlenmeden önce baba figürü karar verirken evlendikten sonra koca figürü karar vermektedir. Erkeğin egemenin olduğu ataerkil yapıda, erkeğin kararı hayatın bütün alanında geçerlidir, kadın ikinci plandadır (Cenk, 2019).

1.5. Çocuk Gelin Olgusunun Sonuçları

Çocuk gelinler, eğitim, sağlık, bakımsızlık, fiziksel korunma olarak olumsuz sonuçlarla karşılaşmaktadır.

Erken evlilikler çoğu zaman aile ve çevre zoruyla olsa da kimi zaman da kişinin kendi isteğiyle, gönüllü olarak küçük yaşta evliliği gerçekleştirmektedir. Gerçekleşen bu evliliği aşk olgusu altında meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. Yapılan bu evlilikler sonucunda boşanmalar ve boşanma sonrası tekrar evlenmeler ve gayrimeşru çocuklar ortaya çıkmıştır. Bu olumsuz sonuçların yansımaları olarak toplumun aile yapısı bozulmaktadır (Ova, 2014).

Eğitimin yarıda kesilmesi, eğitim hakkının elinden alınması sonucunda sosyalleşememe, sosyal statü edinmekten mahrum kalma, ekonomik bağımsızlığı kazanamama gibi sonuçları olurken, erken yaşta gebelik ve bu gebeliğin sağlığı olumsuz olarak etkilemesi sonucunda; özgüvenin zayıflaması, psikolojik bozukluk, intihar gibi sonuçları olmakta ve çocuk gelinler acı çekmektedir. Erken yaşta evlilikleri gerçekleştirenler, çocukluk hakları elinden alınıp, yetişkinliğe özgün sorumlulukların yerine getirilmesi beklenmekte bu da kız çocuğunun yaşamını hem fiziksel hem de psikolojik olarak insan ve çocuk haklarını ihlal etmekte çocuk istismarına, şiddete yol açmaktadır (Yıldırım, 2024).

1.6.Dünyada Çocuk Gelin

Çocuk gelinin en sık görüldüğü ülke Güney Asya 15-24 yaş arasındaki kişilerin % 48 çocuk gelin olduğu belirlenmiş. Dünyada çocuk gelin oranında ikinci sırada ise Afrika'nın % 42 oranında olduğu bilinmektedir. Ülke bazında bakıldığında ise Hindistan'da kız çocuklarının %60 çocuk gelin olurken, Afganistan'da %54 Bangladeş'te % 51 oranında kız çocuğunun 18 yaşından önce evlendirildiği belirlenmiştir (Doğan & Mutlu, 2022).

UNFPA(Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu) 5 yılda bir defa yayınlanan 2020 raporuna göre her 5 çocuktan 1 inin evli olduğu belirlenmiştir. Günümüzde 18 yaş öncesi evlilik yapan her 10 çocuktan 9 unun kız çocuğu belirlenmiştir. Her yıl 12 milyon kız çocuğu erken yaşta evlendirilerek eğitim, sağlık, sosyal haklarından mahrum bırakıldığı belirlenmiştir (UNFPA , 2025).

1.7.Çocuk Yaşta Evliliklerle Mücadele Programlarına Destek Veren Ulusal Kuruluşlar

Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA)

Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF)

Uluslararası Güç Örgütü (IOM)

Birleşmiş Milletler Kadın Birimi (UN WOMEN)

İsveç Uluslararası Kalkınma İşbirliği Ajansı (SIDA)

1.8.Türkiye'de Çocuk Gelin

Çocuk Gelin Olgusu Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de hala devam sosyolojik problemdir. Türkiye'de TÜİK in yapmış olduğu istatistiksel çalışmalara bakıldığında erken yaşta yapılan evlilik oranlarında geçen yıllara göre düşüş olduğu belirlenmiştir. 16 17 yaş aralığında 9.354 kız çocuğu evlendirilirken 617 erkek çocuğu evlendirildi (TÜİK, 2025).

2020-2024 yılları arasında 16-17 yaş aralığında toplam 61.136 çocuk evlendirildi; bunların 57.618 kız çocuğu. Bölgesel olarak erken yaşta evliliğin en yoğun olduğu iller Gaziantep ve Şanlıurfa'dır. Bölge olarak da İç Anadolu ve Doğu Anadolu'dur (TÜİK, 2025).

1.8.1.Türkiye'de Kız Çocuklarının Okutulması İçin Yapılan Projeler

Toplumda çocuk gelin olmasının altında yatan önemli sebeplerden biride eğitimsizliktir. Türkiye'de kız çocukların eğitim hakkını eşit bir şekilde alabilmesi çeşitli kurum ve kuruluşlar devlet destekli veya bağımsız olarak bu projeleri geliştirmiş ve başarılı bir şekilde hayata geçirerek kız çocukları için fırsat eşitliği sağlamıştır. Bu projelerden bazıları şunlardır;

Kardelenler projesi; 2000 yılında Turkcell ve Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği tarafından hayata geçirilmiş projenin başarılı olmasıyla 2007 yılında proje genişletilmiş (Atalay, 2025).

Haydi Kızlar Okula projesi; UNICEF ve M.E.B tarafından 2003 yılında 10 Güneydoğu iliyle başlamış, 2004 yılında 23 il daha eklenmiş (Haydi Kızlar Okula, 2025).

Baba Beni Okula Gönder projesi; Aydın Doğan Vakfı ve M.E.B tarafından 2005 hayata geçirilmiş (Aydın Doğan Vakfı, 2025).

1.8.2.İstanbul Sözleşmesi

İstanbul Sözleşmesi sadece Kadınların değil aynı zamanda kız çocuklarının da hukuki koruma altına alınmasını sağlayan bir sözleşmedir. Erken yaşta zorla evlendirmelerinde hukuki olarak önüne geçmesini sağlayacak olan 37 maddedir.

Madde 37:

1. Taraflar bir yetişkini veya çocuğu kasten evliliğe zorlamanın, cezalandırılmasını temin etmek üzere gerekli yasal veya diğer tedbirleri alacaktır.

2. Taraflar bir yetişkinin veya çocuğun, ikamet ettiği taraf veya devletten farklı bir tarafa veya devlete, söz konusu yetişkini veya çocuğu evliliğe zorlama amacıyla kasten kandırılarak götürülmesinin cezalandırılmasını temin etmek üzere gerekli yasal veya diğer tedbirleri alacaktır (Uçan Süpürge , 2025).

Türkiye 11 Mayıs 2011 tarihinde sözleşmeyi imzalamış.

24 Kasım 2011 parlamentosunda onaylayan ilk ülke.

Onay belgesi 14 Mart 2012 tarihinde Avrupa Konseyi Genel Sekreterliğine iletilmiş.

1 Ağustos 2014 tarihinde yürürlüğe girmiş.

2020 yılı itibariyle 45 ülke ve Avrupa Birliği tarafından imzalanmış, imzacı 34 ülke sözleşmeyi onaylamış.

20 Mart 2021 tarihinde Cumhurbaşkanımız Recep T. Erdoğan tarafından sözleşme fesih edilmiş.

Türkiye 1 Temmuz 2021 tarihinde sözleşmeden resmen çekilmiş (Kadın Ve İnsan Hakları Derneği, 2025).

Sözleşmenin iptalinden sonra iki farklı tartışma ortamı oluşmuş. Sözleşmenin iptalini destekleyen kesim, dış güçlerin Türk aile yapısının altını oymak amacıyla dışarıdan dayatıldığı fikriyle haklı bulurken, sözleşmenin iptalini desteklemeyen kesim ise muhafazakâr dini grupların çarpıtılmış anlatıları dinledikleri görüşünü savunmuş.

2.KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1.Feminist Kuram

Feminist kuramın temel düşüncesi kadın, erkek arasındaki her iki cins arasındaki eşitliği ve kadın haklarını savunur. Erkeğin kadın üzerindeki hâkimiyetini sorgular. Feminizm ataerki toplumlarda kadının ötekileştirilmesini, ezilmesini, baskı altında tutulmasını inceleyen ve bu yapının değişmesi gerektiğini savunan sistemdir (Tuna, 2012).

Toplumda var olan yapılar ve kültürler kadın erkek arasındaki eşitsizlik durumunu pekiştirir. Bu kurumlardan bir tanesi de ailedir. Aile cinsiyet ayrımcılığına dayanan kadın erkek rollerinde eşitsiz güç ilişkileri ve roller vardır. Aile yapısı erkeğin menfaati için kurgulanmış bir yapıdır, kadının aile içindeki rolü erkeğe ve çocuklarına bakmak onları mutlu etmekle yükümlüdür (Canatan & Yıldırım, 2025).

2.2.Yapısal İşlevsellik

Yapısal işlevselcilikte konu yapı ve bu yapının işleyişi üzerinedir. Yapıyı oluşturan normlar, adetler, gelenekler ve kurumlar analiz edilir. İşlevselciler için her zaman aile toplumun temelidir ve toplumda değişmeler meydana geldikçe aile yapısı da değişir (Kasapoğlu, 2011).

Yapısal işlevselliğe göre aile, toplumun sürekliliğini sağlayan ve devam ettiren en önemli yapıdır. Aile içindeki üyeler ailenin ve toplumun devamlılığını güvence altında tutar. Her aile üyesinin bir işlevi vardır ve bu işlevi yerine getirmemesi durumunda devamlılığını sağlamasını engellemiş olur (Canatan & Yıldırım, 2025).

2.3.Çatışma Kuramı

Çatışmacı yaklaşım rekabet, güç ilişkisi, çatışma ve eşitsizlik konularını inceler. Dahrendorf a göre otoritenin olduğu her yerde çatışma vardır. Çatışmacı kurama göre

geleneksel toplumlardaki ailelerde kaynakların paylaşımında eşit olamayan güç ilişkileri vardır. Bu ilişkide çatışma otorite tipleri merkeze alınarak çözüme ulaştırılsa bile aile içerisindeki güçsüz olan aile üyeleri, güçlü olan aile üyelerinden daha dezavantajlı durumda olurlar (Canatan & Yıldırım, 2025).

Kadının kamusal alana girmesi ve kadın haklarını savunan kurumlar arttıkça geleneksel roller bozulmaya başlamış, aile de erkeğin kendi gücünün zayıfladığını kabul etmemesi çatışma yaşanmasına sebep olur (Kasapoğlu, 2011).

3.BULGULAR VE YORUM

3.1.Çocuk Gelinlerle Alakalı Yıllara Göre Türkiye’de Yapılan Bilimsel Çalışmalar

Yapılan literatür taramasına göre yapılan bilimsel ilk çalışmalardan biri 2012 yılında sosyoloji araştırmaları dergisinde yayınlanmış olan Çocuk Gelin Olmaya Giden Yol çalışmasıdır. Bu çalışmada çocuk gelin evliliklerinin sebepleri ortaya konularak çocuk yaşta yapılan evliliklerin önlenmesi için verilen mücadeleye katkı sunmak amaçlanmıştır. Çalışmada gerçeğe yakın sonuçların alınması için resmi ve dini nikâhla yapılan evlilikler birlikte ele alınmıştır. Çalışmada 2008 yılında yapılan Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması verileri kullanılarak lojistik regresyon yöntemiyle analiz edilerek sonuçlara ulaşılmıştır. Yapılan çalışma sonucunda her 10 kadın içerisinde 3 kişinin çocuk gelin olduğu belirlenmiştir. Yapılan evliliklerin kişilerin demografik ve kırdan ya da kentte yaşama durumuna ve hangi bölgede yaşadığına göre değişkenlik gösterdiği belirlenmiştir. Dini ve resmi nikâhı olanlar arasında sadece dini nikâhı olan ve birinci derece akrabasıyla evlenen çocuk gelinin daha yaygın olduğu belirlenmiştir (Yüksel & Ergöçmen, 2012).

Yapılan ikinci çalışma 2012 yılında yapılmış, Sosyolojik Açından Kadınlarda Erken Yaşta Evlilik çalışmasıdır. Nevşehir ili Derinkuyu ilçesinde yapılmıştır. Çalışma nitel araştırma tekniğiyle yapılmıştır. Çalışmada 65 kadına, kapsamlı 30 soru sorularak mülakat yöntemiyle yapılmıştır. Bu mülakat sonuçlarıyla beraber erken yaşta evlilik nedir? Erken yaşta evlilik ne için devam ediyor? Erken yaşta evlilik nasıl bitirilir? Bitmesi için neler yapılabilir? Gibi soruların cevabını bulmak için çeşitli saha araştırmalar yapılması amaçlanmıştır. (Bindik, 2012).

Yapılan üçüncü çalışma 2014 yılında yapılmış, Türkiye’de Çocuk Gelin Sorunu çalışmasıdır. Çalışma yapılırken Türkiye’de yapılan erken evliliklerin sebepleri, sonuçları nelerdir çözüm önerisi olarak neler yapılabilir bu gibi konular araştırılması amaçlanmıştır. Çalışma nitel araştırma yöntemiyle yapılmıştır. Araştırma sonucunda çocuk gelin uygulamasının oldukça yaygın bir durum olduğu belirlenmiştir. Bu durumun yaygın olma sebepleri olarak yasal boşluklar, kız çocukların ve ailelerinin sosyoekonomik durumu ve eğitim düzeyi, geleneksel kalıp yargılar etkili olduğu belirlenmiştir. Sorunların çok boyutlu olduğu buna bağlı olarak çözümlerinin de çok boyutlu olduğu belirlenmiştir (Malatyalı, 2014).

Yapılan dördüncü çalışma 2014 yılında yapılmış, Türkiye’de Yazılı Basında Çocuk Gelinlerin Temsili çalışmasıdır. Çalışma yapılırken çocuk gelin olgusunda dikkat çekmek amaçlanmıştır. Bu çalışma 2012 Ocak 2013 Kasım tarihleri arasındaki Posta, Zaman, Hürriyet gazetelerinde çocuk gelin ile ilgili yapılan haberlerin analizi yapılmış. Analiz yapılırken Van Dijk’in söylem çözümlemesi yönteminden yararlanılmıştır. Çalışmada Nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada haberlerin iki düzeyde anlamlandırıldığı ve bu yönde haber yapıldığı belirlenmiştir. Anlamlandırmanın birinde kız çocuklarının fiziksel şiddet bağlamında mağdur kadınlar olarak sembolleştirilirken diğer bağlamda ise âşık kadınlar olarak sembolleştirilmişlerdir. Haberler yapılırken kişilerin mağduriyetini giderecek yollar izlemek yerine mağduriyeti daha da derinleştiren bir durum oluşturmuş zaten istismara uğramış kişileri

potansiyel olarak fiilen zarara ve istismara daha açık bir şekilde görselleştirildiği belirlenmiştir (Ova, 2014).

Yapılan beşinci çalışma 2015 yılında yapılmış, Erken Yaşta Zorla Kurulan Evlilikler İslam Dini Özelinde Referans Bulabilir Mi? Bu çalışma yapılırken erken yaşta zorla kurulan evliliklerin İslami açıdan değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada iki bağlam üzerinde durulmuştur. Birinci bağlam İslam'ın geldiği toplumda kadının zamanla yükselişi, ikinci bağlam ise nikâhın amacı ve oluşum şartlarının kız çocukları açısından durumunu incelemektir. Yapılan incelemeler sonucunda İslam dininde kadınların pek çok anlamda yeniden anlamlandırıldığı, saygı duyulduğu ve fikirlerinin alındığı yeni bir kimlik kazandırdığı, kız çocuklarında ise evlenmeleri hususunda veliye tanınan imkânın ve sınırın, sınırsız olmadığı, evlenmenin biyolojik, sosyolojik ve psikolojik anlamda karşılıklı tatmin olmasıyla huzur bulunacağı bunun içinde evli kişilerin ruh ve beden olgunluğu içerisinde olması gerektiği sonucuna varılmıştır (Terzioğlu, 2015).

Yapılan altıncı çalışma 2015 yılında yapılmış, Türk Sinemasında Çocuk Gelin İmgesi Lal Gece Filmi Ekseninde İçerik Analizi çalışmasıdır. Bu çalışma yapılırken toplumda gelenek, görenek gibi sebepler neticesinde normalleştirilen çocuk gelin kavramının sebeplerinin ve sonuçlarının Lal filmi çerçevesinden açıklamak amaçlanmıştır. Çalışma içerik analizi yöntemiyle incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmada Lal Gece Filminin seçilmesinin sebebi, çocuk gelin kavramını belirli bir bölgeye mal etmeden gerdek gecesinin karakterlerin psikolojik durumlarını ince ayrıntısıyla ele alması dolayısıyla seçilmiştir. Yapılan analiz sonucunda çocuk gelinin evliliğiyle başlayan ve filmin ilerleyen kısımlarda namus ve töre cinayetlerini işleyen çocuk gelin kadar evlenen erkeğinde toplumsal baskının etkisinde olduğu, erkeğinde kurban rolünde olduğu gerçeğini ortaya koymuştur. (Benli, 2015).

Yapılan yedinci çalışma 2017 yılında yapılmış, Türk Sinemasında 2010 Sonrası Filmlerde Çocuk Gelin Temsili çalışmasıdır. Bu çalışma yapılırken sinema sektöründe çocuk gelin olgusunun nasıl ele alındığını araştırmak amaçlanmıştır. Çalışmada betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Çalışma; Lal Gece 2012 yapımı, Halam Geldi 2013 yapımı, Mustang 2014 yapımı, Yarım 2015 yapımı olan dört filmi incelemiştir. Yapılan inceleme sonucunda çocuk gelinlerin sinemadaki temsilde eğitimlerinin yarıda kesildiği, aile yapılarının sosyoekonomik olarak düşük seviyede oldukları, doğu kültürüne özgü gelenekler ağır bastığı, Yarım filmi dışında ataerkil zihniyette namus ve toplumsal baskının öne çıkarıldığı, kız çocuklarının evlenme yaşının toplumsal baskılara göre belirlendiği yansımıştır. Mustang filmi hariç kadının sesi ve bakış açısının yansıtılmadığı ataerkil zihniyetin ve bu zihniyetin bilinçaltının yansımalarının pekiştirildiği görülmüştür (Ünal, 2017).

Yapılan sekizinci çalışma 2018 yılında yapılmış, Çocuk Gelin Olarak Evlilik Yapmış Kadınların Ruh Sağlığının Araştırılması çalışmasıdır. Çalışma Hakkâri ilinde yaşayan 18 yaş altı evlenen 65 kişiyle yarı yapılandırılmış görüşme yöntemiyle nitel veriler analiz edilerek yapılmıştır. Yapılan inceleme ve bulgular sonucuna göre erken evliliğin katılımcıların %96,6 ruh sağlığının olumsuz etkilendiği, evlilik ile ilgili bilgi düzeyine bakıldığında ise 65 kişi arasından 63 kişinin evlilik hakkında bilgisinin olmadığı sonucuna varılmıştır (Ekici, 2018).

Yapılan dokuzuncu çalışma 2018 yılında yapılmış, Çocuk Gelinlerin Erken Evlilik Süreçleri Ve Erken Evliliklerinin Önlenmesine İlişkin Görüş Ve Düşüncelerin İncelenmesi çalışmasıdır. Çalışmanın amacı çocuk gelinlerin erken evlilik süreçlerini ve bu süreçler hakkındaki düşünceleri incelemek, çocuk gelinlerin nedenleri sonuçlarını ve doğurduğu olumsuz sonuçların belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışma; İzmir ilinde yaşayan, Ege Tıp Fakültesi Kadın Doğum Hastalıklarına başvurmuş, 18 yaş altı evli 100 çocukla çalışılmıştır. Çalışma nicel araştırma yöntemiyle çalışılmış, istatistiksel analiz yöntemiyle analiz edilmiş ve bulgular sonucuna göre erken evliliğe sebep olan faktörler, ataerkil değer Yargıları, toplumsal

cinsiyet rolleri, eğitim eksikliği, göç, yoksulluk dini inanç etkili olduğu belirlenmiştir. Çocuk gelinlerin erken evliliği normal gördüğü olması gerekenin altında erken evlenmek olduğu belirlenmiş erken evliliğin sebep olduğu olumsuz sonuçların yok sayıldığı sonucuna ulaşılmıştır (Doğan P. G., 2018).

Yapılan onuncu çalışma 2018 yılında yapılmış, Çocuk Gelin Evliliklerinde Suçu Gizleme Yöntemleri Üzerine Araştırma çalışmasıdır. Araştırma nitel araştırma yöntemiyle çalışılmış ampirik verilerle bilgilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Araştırmanın amacı çocuk gelin olaylarında suçu gizleme yöntemleri nedir bunları açığa çıkarmaktır. Araştırmaya göre suçu gizlemek için; hukuki boşluktan dolayı suçu gizleme, kamu görevlilerinden dolayı suçu gizleme, hastanelerden kaynaklı suçu gizleme, ebeveynlerden dolayı suçu gizleme, din adamlarından dolayı suçu gizleme, vatandaşlardan dolayı (yalancı şahitle yaş büyütme, teröre bulaşacak, namusun kirlendiğine dair söylemler)suçu gizleme şeklinde belirlenmiştir. Türkiye’de 2018 yılında son beş yıl içerisinde 40 binler civarında olan çocuk gelin sayısı 27 binlere düştüğü tespit edilmiştir (Arslan, 2018).

Yapılan on birinci çalışma 2019 yılında yapılmış, Yarım Kalan Çocukluk çalışmasıdır. Çalışma yapılırken, erken evlilik yapmış kadın bireylerin, erkek baskısıyla şekillenen yaşam biçimlerini araştırmak amaçlanmıştır. Çalışma 17 kadınla Kilis’te derinlemesine mülakat yöntemiyle yapılmıştır. Yapılan evlilik öncesi çocukluluk dönemi, eğitim, çalışma, ev içi roller, yaşam pratiklerine dair elde edilen veriler nitel analiz yöntemiyle analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda; erken evliliğe etki eden değişkenler arasında en belirgin değişkenin eğitim olduğu belirlenmiştir. 17 katılımcı arasından 7 katılımcının hiç eğitim almadığı, 7 katılımcının ilköğretim mezunu olduğu, 2 katılımcının ortaokul mezunu olduğu ve 1 katılımcının da lise mezunu olduğu belirlenmiştir. Ekonomik durum olarak 17 katılımcıdan 10 katılımcının hiçbir şekilde ekonomik özgürlüğü olmadığı, 3 katılımcı düşük gelir işçisi olduğu, 1 kişinin eşiyile birlikte çalıştığı, 1 kişinin de kendi işletmesi olduğu belirlenmiştir. Ataerkil düzenin Kilis’te baskın erkek unsurunun olduğu, çocukluktan itibaren aile içi şiddete maruz kaldıkları en büyük travmalarının ilk gece deneyimi olduğu yaşamları boyunca psikolojik ve fizyolojik olarak olumsuz etkilendikleri yapılan mülakat sonuçlarına göre belirlenmiştir (Cenk, 2019).

Yapılan on ikinci çalışma 2019 yılında yapılmış, Toplumsal Bellek Bağlamında Belgesel Sinemada Çocuk Gelin Temsili çalışmasıdır. Bu çalışmada belgesel sinemada çocuk gelin araştırılmak istenmiştir. Çalışma için Zarok isimli belgeselin içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiş nitel bir çalışmadır. Sosyolojik bakış açısıyla incelenip kadının toplum içerisindeki konumu hakkında çıkarımlar yapılmıştır. Sonuç olarak; toplumsal etki olarak güçlü olan aile yapısının kadın erkek dengesinde toplumsal eşitsizliğe sebep olduğu, kız çocuklarının aile içerisinde söz sahibi olmadığı ve gelecekteki yatırımların erkek çocuğuna yapıldığı, evlenmeden önce babanın himayesi altındayken, evlendikten sonra eşinin himayesine girdiği ve söz sahibi olmadığı, evlendirilmek için erken yaşta okuldan alındığı, eğitim hakkının kısıtlandığı ve erken evliliklere ekonomik durumunda etki ettiği, erken evliliği destekleyen ailelerinde eğitim seviyelerinin düşük veya eğitimsiz olduğu yapılan içerik analiz yöntemiyle belirlenmiştir (Yavuz, 2019).

Yapılan on üçüncü çalışma, 2019 yılında yapılmış, Sosyo-Kültürel Açından Çocuk Gelinler Ve Sesin Mahremiyeti çalışmasıdır. Çalışma yapılırken kadınların erken evliliklerde ne şekilde susturuldukları ve bu suskunluğun oluşturduğu olumsuz sonuçları nelerdir bunun araştırılması amaçlanmıştır. Çalışma 20 Kadın katılımcıyla yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmış, yüz yüze görüşme tekniğiyle derinlemesine inceleme yöntemi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda sosyo kültürel olarak çocuk gelinler incelenmiş ve sesin mahremiyet algısının bağlama göre değiştiği, eğer yabancı bir erkeğin olduğu ortamda bulunursa etkileyici tonda gülmek ve konuşmanın mahrem olduğu ve bu yüzden kısıtlandığı görülmüştür. Bazı

durumlarda konuşmamanın bir gelenek olduğu, eşinin ailesi ve kendi aile büyükleriyle konuşmamanın gelinlik yapmak olduğu ifade edilmiştir (Şimşek, 2019).

Yapılan on dördüncü çalışma 2019 yılında yapılmış, Çocuk Yaşta Evlilik Çocuk Gelin Olgusuna Psikososyal Bir Bakış çalışmasıdır. Çalışmada çocuk gelin olgusu incelenmiş ve bu olgunun ortaya çıkma sebepleri değerlendirilmiştir. Çalışmada amaç toplumsal farkındalığı oluşturmaktır. Bu amaçla sosyal medyanın rolü ve çocuk evlilikleri hakkında yapılan haberleri bunları ele alış ve sunuş şekilleri incelenmiştir. Sonuç olarak sosyal medyanın gerçeği yansıtmadığı, eleştirel bir şekilde yayın yapıldığı çocuk gelin probleminin sosyal medya aracılığıyla çözülemeyeceği yapılan çalışma sonucunda belirlenmiştir (Coşkun & Duman, 2019).

Yapılan on beşinci çalışma 2020 yılında yapılmış, Toplumsal Bir Gerçeklik Olarak Çocuk Gelinler çalışmasıdır. Bu çalışmanın amacı çocuk gelin kavramının nedenleri ve sonuçlarındaki belirleyici durumları ortaya koyarken farkındalık oluşturulup, erken evliliklerin önlenmesine katkı sunması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda hukuki kanun ve kuralların olmasına rağmen uygulamada problemler olduğu bu yüzden kanunen suç gizleme yöntemlerinin araştırılması gerektiği, kız çocuklarının eğitim haklarının korunması gerektiği, ataerkil sistemin olumsuz sonuçlarından birinin erken evlilikler olduğu belirlenmiştir (Çetin, 2020).

Yapılan on altıncı çalışma 2020 yılında yapılmış, Toplumsal Cinsiyet Rollerini Açısından Erken Yaşta Evlilikler Antalya İli Kadın Konukları Örneği çalışmasıdır. Çalışmada kız çocuklarının erken evlendirilmesi üzerine araştırma yapılmıştır. Cinsiyet, evlilik, aile kavramı, Türk aile yapısı kavramları incelenmiş, erken evlenen ve aynı zamanda Antalya’da kadın konuk evinde kalan kadınların özelinde ataerkil toplum düzeninde erken evliliklerin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma yöntemlerinden nitel analiz yöntemi içerisinden; gözlem, görüşme ve doküman analiziyle yapılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Çalışmada 18 yaş altında evlenmiş 24 kadın ile yapılmıştır. Toplanan verilerin analizine göre çalışma sonucunda, genel olarak 15-16 yaşlarında evlendikleri, aile yapılarının çoğunlukla kalabalık aile yapısında olduğu, ataerkil bir düzene sahip olduğu aile reisinin baba olduğu baba olmadığı aile büyüklerinin baskı kurduğu, ailelerin sosyo ekonomik olarak kötü durumda olduğu evliliği çocuktan kurtuluş olarak gördükleri, eğitimlerine son verildiğini var olan kaynakla da erkek çocuklarının okutulduğu, evlenme öncesinde evlilik konusunda rızalarının sorulmadığı, evlilik sonrasında yaşanan en büyük sıkıntının şiddet olduğu, ayrılmak istediklerinde ise aileleri tarafından yalnız bırakıldıkları belirlenmiştir (Avşar, 2020).

Yapılan on yedinci çalışma 2021 yılında yapılan Elazığ Yöresinde Çocuk Gelin Olgusunun Yapısal Nedenleri çalışmasıdır. Yapılan bu çalışmada erken evlilikleri feminist teori kavramında ataerkil sistemde çocuk yaşta evliliklerin nedenleri ve sonuçları incelenmeye çalışılmıştır. Çalışma nitel bir çalışmadır, katılımcılara kartopu örneklem tekniğiyle ulaşılmıştır. Erken yaşta evlenmiş Elazığlı olan 25 kadınla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Sonuç olarak ataerkil sistemde, erken evliliğin kadereci bakış açısıyla toplumsal kabul olduğu, namus kavramı adı altında bekâret ve kızlık zarının kutsallaştırıldığı ve korumak amacıyla erken evliliğe yönlendirildiği ve meşrulaştırıldığı, toplumsal cinsiyet kavramında kız çocuklarına yönelik ayırım yapıldığı, eğitimsizliğin erken evliliğe neden olduğu, aile içi iletişimin sağlıklı olmadığı aile yapılarında erken evliliklerin yapıldığı belirlenmiştir (Doğan Ü. A., 2021).

Yapılan on sekizinci çalışma 2022 yılında yapılan Erkek Hegemonyasının Çocuk Gelinler Üzerine Etkileri çalışmasıdır. Bu çalışmada erkek hegemonyasının çocuk gelinler üzerindeki etkileri incelenmiştir. Çalışma ağırlıklı olarak 45 yaş üstü ve 45 yaş altı olmak üzere iki gruba ayrılarak incelenmiştir. 45 yaş üstü 17 çocuk gelin, 45 yaş altı 16 çocuk gelin olmak üzere 33 kişi üzerinden araştırma yapılmıştır. Araştırma nitel araştırma yöntemiyle açık uçlu sorular

sorularak yarı görüşme tekniğiyle derinlemesine incelenmiştir, inceleme sonucuna göre her iki grupta da erkeklerin katılımcılardan daha yüksek yaşlarda olduğu, 45 yaş üstü katılımcıların 45 yaş altı katılımcılardan daha eğitim seviyesi olarak düşük olduğu, her iki grupta da şiddetin olduğu fakat 45 yaş altı grupta daha azaldığı belirlenmiştir (Sağlamoğlu, 2022).

Yapılan on dokuzuncu çalışma 2022 yılında yapılan Çocuk Gelin Ve Kadına Şiddet Durumunun İncelenmesi (Malazgirt Örneği) çalışmasıdır. Bu araştırmanın amacı Malazgirt ilçesindeki kadınların evlenme yaşlarının ve evlilik süreci içerisinde psikolojik şiddet ve fiziksel şiddete uğrama durumlarının incelenmek istenmiştir. Araştırma nicel araştırma yöntemlerinden tarama yapılarak analiz edilmiştir. Yapılan analiz sonuçlarına göre kadınların yüksek oranda 18 yaşının altında evlendiği belirlenmiş, erken evlilik yapmış olan katılımcıların çok çocuklu olduğu ve eşi ve çevresi tarafından psikolojik ve fizyolojik olarak şiddete maruz kaldığı belirlenmiştir (Gülen & Gülen, 2022).

Yapılan yirminci çalışma 2023 yılında yapılmış Türk Halk Müziğinde Çocuk Gelin Figürü çalışmasıdır. Bu çalışmada müziğin ait olduğu yerin kültürünü yansıtması açısından önemlidir, bu bağlamda da çocuk gelin problemi ele alınmaya çalışılmıştır. Çalışma incelenirken TRT Türk Halk Müziği repertuarından çocuk gelin konulu 113 türkü seçilmiştir. Veri toplanmasında nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme, söylem analizi ve betimsel analiz yöntemleri kullanılmıştır. Çalışmada türkülerde çocuk gelin figürü nasıl kullanılmış, kadın ağzı, erkek ağzından çocuk gelin figürünün nasıl işlendiği karşılaştırılmıştır. Yapılan analizler sonucuna göre erkek ağzı türkülerinin kadın ağzı türkülerden sayıca fazla olduğu, 113 türkü içerisinde 6 adet kadın ağzı, 106 adet erkek ağzı türkü olduğu belirlenmiştir. Yöresel olarak incelendiğinde çocuk gelin figürüne ait en fazla türkünün olduğu bölge İç Anadolu Bölgesi ve Doğu Anadolu Bölgesi olduğu, şehir olarak ise en fazla Sivas ve Erzurum illerinde olduğu belirlenmiştir. Türkülerde erkek ağzında yaş faktörüne vurgu yapılmış k, konu olarak aşk seveda konularında çocuk gelin figürü işlenmiş, kadın ağzı türkülerde ise yaş faktörüne küçük yaşta evlenmeye vurgu yapılmış konu olarak ise aşk sevgi değil yakarış, çaresizlik, ağıt konuları işlenmiş (Demirci, 2023).

Yapılan yirmi birinci çalışma 2023 yılında yapılan Çocuk Gelin Pratiğinin Göstergebilimsel Analizi çalışmasıdır. Çalışmanın amacı çocuk gelin olgusunun göstergebilimsel metodolojisi açısından açıklamaktır. Bu amaç doğrultusunda Şükran Moralın çocuk gelin çalışması kullanılmıştır. Çalışma analiz edilirken görselin yananlam-düzanlam, gösteren ve gösterilen, gösterge, dizim, dizge boyutları ve karşıtıklarıyla incelenmiştir. Analiz sonuçlarına göre bu çalışmada sanatçı toplumdaki kadın ve çocuk istismarlığında toplumun duyarsız oluşuna, bu duyarsızlıklardan kaynaklanan mağduriyetleri göstermek istemiştir. Çalışmada çıplak ayaklı etekleri kanlı çocuk gelin figür ve önünde boydan boya kanlanmış Türkiye haritasıyla, toplumsal olarak kadın gerçeğini göstermeye çalışarak, toplumda farkındalık uyandırmaya çalışılmıştır (Mollaoğlu, 2023).

Yapılan yirmi ikinci çalışma 2024 yılında yapılan Türkiye’de Çocuk Gelin Olgusuna Sosyolojik Bir Bakış çalışmasıdır. Bu çalışma sosyokültürel faktörlerin çocuk geline etkilerini incelenmek, kız çocuklarının bireysel ve toplumsal problemlerini açığa çıkarmak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda konuyla alakalı yapılmış çalışmalar ve hazırlanmış raporlar kullanılmıştır. Yöntem olarak nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme ve veri analizi yöntemi kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucuna göre erken evliliklerin eskiye görece azaldığı fakat halen varlığını sürdürmeye devam ettiği belirlenmiştir. Erken evliliklerin nedenleri incelendiğinde toplumun kültürel yapısının, ataerkil zihniyetinin, yoksulluğun, dini inançların, toplumsal eşitsizliğin, eğitim olanaksızlıklarının, erkek egemenliğinin etkili olduğu belirlenmiştir. Çocuk evliliklerinin sonuçları olarak kız çocukları erken evlilikten hem psikolojik hem de fizyolojik olarak olumsuz etkilenmektedir. Kız çocukları erken evlilikte aile içerisinde karar söz sahibi olamadığı, aile içi şiddete uğradığı, kendi yaşamlarını

benimseyemedikleri, evlilik sonrası evlenme ve boşanma oranlarının arttığı belirlenmiştir (Yıldırım, 2024).

**Tablo 1. 2012 - 2024 Yılları arasında yapılmış
çocuk gelin çalışmalarının zamansal analizi**

Yılı	Çalışma sayısı	Konu	Yöntem	Alan
2012	2	Çocuk gelin olmaya giden yol	Nitel araştırma • Lojistik regresyon yöntemi ile analiz edilmiş	Sosyoloji
		Sosyolojik açıdan kadınlarda erken yaşta evlilik	Nitel araştırma • Mülakat yöntemi ile analiz edilmiş	Sosyoloji
2013	(Bu yıl içerisinde herhangi bir çalışma yapılmamıştır.)			
2014	2	Türkiye’de çocuk gelin sorunu	Nitel araştırma	Sosyoloji
		Türkiye’de yazılı basında çocuk gelinlerin temsili	Nitel araştırma • Söylem çözümlenmesi yöntemi	Sosyoloji
2015	2	Erken yaşta zorla kurulan evlilikleri İslam dini özelinde referans bulabilir mi?	Nitel araştırma	Din
		Türk sinemasında çocuk gelin imgesi, ‘Lal Gece’ isimli film ekseninde içerik analizi çalışması	Nitel araştırma • İçerik analizi yöntemi ile	Radyo Ve Televizyon
2016	(Bu yıl içerisinde herhangi bir çalışma yapılmamıştır.)			
			Nitel araştırma	

2017	1	Türk sinemasında 2010 yılı sonrası filmlerde çocuk gelin temsili çalışması	<ul style="list-style-type: none"> Betimsel analiz yöntemi 	Radyo Ve Televizyon
------	---	--	---	---------------------

2018	3	Çocuk gelin olarak evlilik yapmış kadınların ruhsalının araştırılması çalışması	<p>Nitel araştırma</p> <ul style="list-style-type: none"> Yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi 	Psikoloji
		Çocuk gelinlerin erken evlilik süreçleri ve erken evliliklerinin önlenmesine ilişkin görüş ve düşüncelerin incelenmesi çalışması	<p>Nicel araştırma</p> <ul style="list-style-type: none"> İstatistiksel analiz yöntemiyle 	Sosyal Hizmet
		Çocuk gelin evliliklerinde suçu gizleme yöntemleri üzerine araştırma	<p>Nitel araştırma</p> <ul style="list-style-type: none"> Ampirik verilerle çalışılmış 	Sosyoloji
2019	4	Yarım kalan çocukluk çalışması	<p>Nitel araştırma</p> <ul style="list-style-type: none"> Derinlemesine mülakat yöntemi ile 	Sosyoloji
		Toplumsal bellek bağlamında belgesel sinemada çocuk gelin temsili çalışması	<p>Nitel araştırma</p> <ul style="list-style-type: none"> İçerik analiziyle yapılmış 	Radyo Ve Televizyon
		Sosyo kültürel açıdan çocuk gelinler ve sesin mahremiyeti	<p>Nitel araştırma</p> <ul style="list-style-type: none"> Yarı yapılandırılmış görüşme formuyla yüz yüze görüşme tekniği kullanılmış 	Sosyoloji
		Çocuk yaşta evlilik, çocuk gelin olgusuna psikososyal bir bakış çalışması	Derleme çalışmasıdır	Sosyoloji

2020	2	Toplumsal bir gerçeklik olarak çocuk gelinler çalışması	Nitel araştırma	Sosyoloji
		Toplumsal cinsiyet rolleri açısından erken yaşta evlilikler Antalya İli Kadın Konuk Evleri örneği çalışmasıdır	Nitel araştırma • Gözlem görüşme ve doküman analizi incelemesi ile	Sosyoloji
2021	1	Elazığ Yöresinde çocuk gelin olgusunun yapısal nedenleri araştırması	Nitel araştırma • Kartopu örneklem tekniği ile ulaşılmış derinlemesine görüşme tekniği kullanılmış	Sosyoloji
2022	2	Erkek hemogonyasının çocuk gelin üzerine etkileri	Nitel araştırma yöntemi • Açık uçlu sorularla yarı görüşme tekniğiyle derinlemesine inceleme yapılmış	Sosyoloji
		Çocuk gelin ve kadına şiddet durumunun incelenmesi Malazgirt örneği çalışmasıdır	Nicel Araştırma Yöntemi • Tarama analizi yapılmış	Sosyoloji
2023	2	Türk Halk Müziğinde çocuk gelin figürü çalışması	Nitel araştırma • Doküman inceleme, söylem analizi, betimsel analiz yöntemi kullanılmış	Müzik
			Nitel araştırma	

		Çocuk gelin pratiğinin gösterge bilimsel analizi çalışması	<ul style="list-style-type: none">Gösterge bilimsel analiz yöntemi	Sosyoloji
2024	1	Türkiye’de çocuk gelin olgusuna sosyolojik bir bakış	Nitel araştırma <ul style="list-style-type: none">Doküman inceleme ve veri analizi yöntemi kullanılmıştır	Sosyoloji

4. YÖNTEM

Bu çalışmada araştırma yöntemleri içerisinde nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Teknik olarak da nitel araştırma yöntemleri içerisinde doküman inceleme yöntemi kullanılarak oluşturulmuştur. Doküman incelemesi konun ana başlığından yola çıkılarak uygun tez ve araştırma makaleleri incelenmiş, bu inceleme sonucunda yorumlanmıştır.

4.1.Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, Türkiye’de çocuk gelin olgusunun bireysel toplumsal sebeplerini irdelemek ve bu sebeplerin altında yatan toplumsal hukuki ve insani boyutları inceleyerek Türkiye’de yapılmış olan bilimsel çalışmaların zamansal incelemesini yapmaktır.

4.2.Araştırmanın Önemi

Çocuk gelin sorunu sadece yaşadığımız ülkede değil tüm dünyada gündemi meşgul eden önemli konulardan bir tanesidir.14 18 yaş aralığındaki kişiler, dünya genelinde gelişme çağında olan ve gelişimini tamamlayamamış kişiler olarak kabul edilir. Bu durum kişinin yaşayacak sağlık problemlerinin yanı sıra, genç kızların eğitim öğretiminden kopma, istismara uğrama, toplumsal hayattan dışlama gibi durumlara maruz kalması söz konusudur. Ayrıca birey toplumun en küçük yapısıdır. Bireyde oluşacak herhangi bir problem toplumda daha da büyüyüp toplumsal sorunlara yol açacağı için çocuk gelin konusu, gelecek sağlıklı nesillerin oluşması, kız çocuklarının kendisiyle aynı yaşta olan akranlarıyla eşit haklara sahip olabilmesi için oldukça önem arz etmektedir. Çocuk gelin konusunda yapılacak olan her bilimsel çalışma, çocuk gelin olgusuna farklı bir bakış açısı getirmek ve farkındalık yaratmak, yapılacak toplumsal politikalar ve projeler için yol gösterici rehber olacaktır, bu yüzden bu çalışmanın çocuk gelin alanına katkı sunacağı düşünülmektedir.

4.3 Araştırmanın Problemi

Çocuk gelin olgusunun altında yatan sebepler nelerdir?

Çocuk gelin olgusunun toplumsal sonuçları nelerdir?

Çocuk gelinle alakalı bilimsel çalışmalar ilk ne zaman yapıldı?

Çocuk gelinlerle alakalı yapılan çalışmaların toplumsal bir tetikleyicisi oldu mu?

Çocuk gelinlerle alakalı yapılan bilimsel çalışmalar hangi konuları içermektedir?

Çocuk gelinlerle alakalı yapılan bilimsel çalışmaların konusu, zaman içinde bir değişime uğradı mı?

Çocuk gelin kavramının insani ve hukuksal boyutları nedir?

Çalışmada bu sorulardan yola çıkılarak Türkiye’de yapılmış olan bilimsel çalışmaların zamansal olarak incelenmesi yapılmaya çalışılmıştır.

4.4 Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın ana konusu Türkiye’de yapılan çalışmaları kapsadığı için sadece Türkiye’de yapılmış bilimsel çalışmaları kapsamaktadır. Bu araştırma literatür taraması sonucuna göre Türkiye’de çocuk gelin konusuyla ilgili yapılan ve erişilebilen ilk bilimsel çalışma 2012 yılında yapıldığı için, sadece 2012 ve 2024 yılları arasında yapılan çalışmaları kapsamaktadır. Araştırma Yüksek Öğrenim Kurulu Ulusal Tez Merkezi’nden alınan 11 adet tez ve Dergi Park’tan alınan 11 adet araştırma makalesi ile sınırlıdır. Bu araştırma çocuk gelin olgusu ve erken evlilik konu başlıklarını içeren bilimsel çalışmalarla sınırlıdır.

4.5. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Bu araştırmanın evreni Yüksek Öğrenim Kurulu Ulusal Tez Merkezi ve Dergi Parktır. Bu araştırmanın örnekleme 2012 ve 2024 yılları arasında yapılan, konu içeriğinde çocuk gelin ve erken evlilik olan 11 adet tez ve 11 adet araştırma makalesi olmak üzere 22 adet bilimsel çalışmadan oluşmaktadır. Literatür taraması yapılırken, ilgili veri tabanlarından “çocuk gelin” , “erken evlilik” “zoraki evlilik” gibi anahtar kelimeler kullanılarak yapılmıştır.

4.6. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu araştırmanın verileri doküman incelemesi yoluyla elde edilmiştir. Doküman inceleme yöntemi gözlem ve görüşmenin yapılamayacağı çalışmalarda tek başına veri toplamak ve çalışanın geçerliliğini artırmak için diğer yöntemlerle bir arada kullanılan bir tekniktir (Gürbüz & Şahin, 2019).

SONUÇ

Yapılan analiz ve değerlendirmeler sonucunda Türkiye’de çocuk gelin sayıları azalmasına rağmen halen devam eden sosyolojik bir problemdir. Çocuk gelin probleminin altında yatan nedenlerin başında eğitimsizlik gelmektedir. Dini inançlar, ataerkil bakış açısı, yoksulluk, coğrafi bölge ve kaderci zihniyet, aile içi şiddetten kaçış, geleneksel söylemler etkili olmaktadır. Çocuk gelin problemi kişiye psikolojik ve fizyolojik olarak etkilediği gibi toplumları da olumsuz etkilememektedir. Kişi erken evlilikle sağlıklı olacağı için oluşan aile dinamikleri içerisindeki bağlarda sağlıklı olacaktır. Aile toplumun temelidir dolayısıyla sağlıklı aile sağlıklı toplumu oluşturacaktır.

Alinyazında, ilgili konu başlıklarıyla literatür taraması yapıldığında, Türkiye’de yapılmış, en eski ulaşılabilen çalışmanın 2012 yılına ait olduğu ve 2012 yılından sonra, farklı alanlarda, çocuk gelin olgusunun ele alındığı analiz edilmiştir. Türkiye’de toplumun, siyasilerin ve medyanın oldukça dikkatini çeken, gündemi meşgul eden kadın ve çocuk haklarının korunması amacıyla İstanbul sözleşmesinin 2011 yılında imzalanmış olması ve bilimsel çalışmalarında 2012 yılından itibaren yapılmış olması, bilimsel çalışmalar için toplumsal bir tetikleyici olma ihtimalini güçlendirmiştir.

2012-2024 yılları arasında yapılan bilimsel çalışmalara bakıldığında, çocuk gelin ve erken evlilik konusunda, diğer yıllara göre en çok bilimsel çalışmanın yapıldığı yıl 2019 yılıdır. Dört adet bilimsel çalışma yapılmıştır. 2012, 2014, 2015, 2020, 2022, 2023 yıllarında iki adet, 2017, 2021, 2024 yıllarında bir adet, 2018 yılında bir adet yapılırken, 2016 ve 2013 yılında çocuk gelin ve erken evlilikle ilgili herhangi bir çalışma yapılmamıştır.

2012-2024 yıllarındaki çalışmalara kullandığı araştırma yöntemlerine bakıldığında, 22 adet çalışma içerisinde 20 çalışmada yöntem olarak nitel araştırma yöntemleri kullanılmış,

sadece Çocuk Gelin Olmaya Giden Yol ve Kadına Şiddet Durumunun İncelenmesi çalışmasında nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır.

2012-2024 yıllarındaki çalışmaların konu içeriğine bakıldığında, ana konun bütün çalışmalarda ortak olarak, çocuk gelinin, toplumsal, hukuki nedenleri ve sonuçlarının araştırıldığı, içeriğinin ise hangi alanda yapılıyor ise o bağlamda oluşturulduğu görülmüştür.

Çalışmaların yapıldığı alana bakıldığında ise ağırlıklı olarak sosyoloji alanında yapıldığı bu çalışmalardan, 15 tanesinin sosyoloji alanında, 3 tanesinin radyo ve televizyon alanında, sosyal hizmet, müzik, din ve psikoloji alanında ise 1 adet çalışma bulunmaktadır. Konuya ait bilgiler ayrıntılı olarak tablo1 de gösterilmiştir.

Türkiye’de yasal evlenme yaşı 18’dir. Çocuk 17 yaşına bastığında ailelerin veya yasal vasilerinin izniyle evlenebilmektedirler. İstisnai ve hayati önem arz eden durumlarda, bir gerekçenin olması şartıyla mahkemeden alınan özel izinle evlenebilmektedir (UNICEF, 2025). Kız çocuklarının erken evlendirmesi çocuk ihmali ve istismarıdır. Toplumda evlilik ve aile kavramı kutsaldır, bu kutsallaştırılan yapı içerisinde kız çocuklarının erken evlendirilmesi de normal olarak kabul edilmektedir. Erken evlenmiş her kız çocuğu, yok edilmiş bir gelecektir. Her çocuğun eğitim, öğretim, gelecek kurma, sosyal statü edinme, ekonomik bağımsızlığını elde etme hakkı vardır ve bu haklar evlendirilme yoluyla elinden alınamaz. Hukuki olarak erken evliliklere daha ağır yaptırımların getirilmesi ve tavizsiz şekilde uygulanması gerekmektedir.

ÖNERİLER

Çocuk gelin olgusu tüm dünya için sorun teşkil eden toplumsal bir problemdir. Her kız çocuğunun her ne sebeple olursa olsun erken bir evliliğe zorlanarak eğitim ve diğer sosyal hakları elinden alınarak, henüz çocuk yaşta zoraki bir evlilikle, bedensel ve ruhsal olarak zarara uğratılması hangi toplum veya bölgeden olursa olsun kabul edilemez. Hukuken 18 yaşını doldurmamış bir kişi çocuk kabul edilir. Çocuk gelinlerin önüne geçmek için eğitim önemli faktördür. Yetkili kişilerce, zorunlu eğitim düzeyinin, lise düzeyine yükseltilmesi, tamamlanmasının zorunlu hale getirilmesi, burs ve maddi destek sağlanmasıyla çocuk evlilikleri önleyici bir hale getirilebilir.

Çocuk gelin olgusunun toplumda oldukça yaygın görülme sebeplerinden biride toplumsal kabullerimiz ve toplum olarak evlilik birliği içerisinde yapıldığı için normal olarak kabul edilmesidir. Bununla alakalı toplumu, aileleri ve bireyleri bilinçlendirmek adına sosyal sorumluluk projeleri toplumsal eğitimler devlet tarafından düzenlenmeli ve ruh sağlığı alanında çalışan uzman kişilerle bu hizmetler ücretsiz ve kolay ulaşılabilir şekilde topluma sunulmalıdır.

Yasal olarak yeni düzenlemeler getirilmeli, çocuk evliliklerine caydırıcı daha ağır cezalar getirilmelidir.

Okullarda milli eğitim tarafından rehberlik birimiyle çalışılarak çocuk gelin ve erken evliliğin olumsuz sonuçları hakkında bilgilendirici düzeyde eğitimler verilebilir bu şekilde kişiler üzerinde erken farkındalık oluşturulabilir.

Günümüzde sosyal medyanın gücü azımsanmayacak derecededir. Sosyal medya üzerinden yetkililikler tarafından çocuk gelin olgusunu normalleştirici ve istismarı özendirici her türlü paylaşımlara yaptırımlar ve kısıtlamalar getirilebilir.

KAYNAKÇA

Alaçam, S. (2020). Evli Bireylerde Evlilik Doyumu, Aldatma Eğilimi ve Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Işık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Arslan, Y. (2018). Çocuk Gelin Evliliklerinde Suçu Gizleme Yöntemleri Üzerine Araştırma. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 1-17.
- Atalay, F. (2025). *Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği 30 Yılda 110 Bin Kardelen*. Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği: <https://www.cydd.org.tr/haber/30-yilda-110-bin-kardelen-1303/>(Son Erişim 14 Mayıs 2025) adresinden alındı
- Avşar, N. (2020). Toplumsal Cinsiyet Rollerini Açısından Erken Yaşta Evlilikler Antalya İli Kadın Konukları Örneği. Yüksek Lisans Tezi,Akdeniz Üniversitesi,Sosyal Bilimler Enstitüsü,Antalya.
- Aydın Doğan Vakfı. (2025). *Aydın Doğan Vakfı*. Aydın Doğan Vakfı: <https://aydindoganvakfi.org.tr/guclu-kizlar-guclu-yarinlar/guclu-kizlar-guclu-egitim/baba-beni-okula-gonder-seferberligi/>(Son Erişim 14 Mayıs 2025) adresinden alındı
- Benli, N. (2015). Türk Sinemasında Çocuk Gelin İmgesi Lal Gece Filmi Ekseninde İçerik Analizi . *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 50,193-204.
- Bindik, S. (2012). Sosyolojik Açısından Kadınlarda Erken Yaşta Evlilik Nevşehir İli Derin Kuyu İlçesi Örneği. Yüksek Lisans Tezi,Nevşehir Üniversitesi,Sosyal Bilimler Enstitüsü,Nevşehir.
- Canatan, K., & Yıldırım, E. (2025). *Aile Sosyolojisi*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Cenk, K. K. (2019). Yarım Kalan Çocukluk Kilis Örneği. Yüksek Lisans Tezi,Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi,Sosyal Bilimler Üniversitesi,Kahramanmaraş.
- Coşkun, B., & Duman, N. (2019). Çocuk Yaşta Evlilik ya da Çocuk Gelin Olgusuna Psikososyal Bir Bakış. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 4(2): 267-276.
- Çetin, M. (2020). Toplumsal Bir Gerçeklik Olarak Çocuk Gelinler. *Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 5,107-122.
- Demirci, S. (2023). Türk Halk Müziğinde Çocuk Gelin Figürü. Yüksek Lisans Tezi,Akdeniz Üniversitesi,Güzel Sanatlar Enstitüsü,Antalya.
- Doğan, P. G. (2018). Çocuk Gelinlerin Erken Evlilik Süreçleri Ve Erken Evliliklerinin Önlenmesine İlişkin Görüş Ve Düşüncelerin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi,Celal Bayar Üniversitesi,Sağlık Bilimleri Enstitüsü,Manisa.
- Doğan, S. (2025). *Sabancı Vakfı*. Çocuk Gelinler Sözlüğü: <https://www.sabancıvakfi.org/i/assets/documents/cocukgelinlersozlugu.pdf>(Son Erişim 19 Mayıs 2025) adresinden alındı
- Doğan, Ü. A. (2021). Elazığ Yöresinde Çocuk Gelin Olgusunun Yapısal Nedenleri. Yüksek Lisans Tezi,Cumhuriyet Üniversitesi,Sosyal Bilimler Enstitüsü,Sivas.
- Doğan, Ü. A., & Mutlu, S. (2022). Çocuk Gelin Evliliklerinin Sosyo-Kültürel Kökenlerine İlişkin Nitel Bir Çalışma'Ben Kızımı Onlara Kurban Ederim!. *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 46(2): 218-235.
- Ekici, A. (2018). Çocuk Gelin Olarak Evlilik Yapmış Kadınların Ruh Sağlığının Araştırılması. Yüksek Lisans Tezi,Hasan Kalyoncu Üniversitesi,Sosyal Bilimler Enstitüsü,Gaziantep.
- Gülen, Y., & Gülen, S. (2022). Çocuk Gelin Ve Kadına Şiddet Durumunun İncelenmesi Malazgirt Örneği. *Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi /International Journal of Human Studies*, 5(10),331-341.

- Gürbüz, S., & Şahin, F. (2019). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. İstanbul: Seçkin Yayınları.
- Haydi Kızlar Okula. (2025). *Haydi Kızlar Okula*. Haydi Kızlar Okula: <https://www.haydikizlarokula.org/>(Son Erişim 14 Mayıs2025) adresinden alındı
- Kadın Ve İnsan Hakları Derneği. (2025). *İstanbul Sözleşmesi*. Kadın Ve İnsan Hakları Derneği: <https://istanbulsozlesmesi.org/>(Son Erişim 07 mayıs 2025) adresinden alındı
- Kasapoğlu, A. (2011). *Aile Sosyolojisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Malatyalı, M. K. (2014). Türkiye'de Çocuk Gelin Sorunu. *Nesne Psikoloji Dergisi*, 2(3),27-38.
- Mollaoğlu, S. (2023). Çocuk Gelin Pratiğinin Göstergibilimsel Analizi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(86),598-617.
- Ova, N. (2014). Türkiye'de Yazılı Basında Çocuk Gelinlerin Temsili. *Selçuk İletişim Fakültesi*, 8(2),238-262.
- Sağlamoğlu, M. (2022). Erkek Hegemonyasının Çocuk Gelinler Üzerine Etkileri. Yüksek Lisans Tezi,Kırıkkale Üniversitesi,Sosyal Bilimler Üniversitesi,Kırıkkale.
- Soyyığıt, S. A. (2024). Kadınların Perspektifinden Aldatılma Nedeniyle Biten Evlilikler Üzerine Nitel Bir Araştırma: Süreçler ve Deneyimler. Yüksek Lisans Tezi,Düzce Üniversitesi,Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,Düzce.
- Şimşek, E. (2019). yılında Sosyo-Kültürel Açından Çocuk Gelinler Ve Sesin Mahremiyeti. Yüksek Lisans Tezi,Süleyman Demirel Üniversitesi,Sosyal Bilimler Enstitüsü,Isparta.
- Terzioğlu, H. (2015). Erken Yaşta ve Zorla Kurulan Evlilikler (Çocuk Gelin) İslam Dini Özelinde Referans Bulabilir mi? *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 1(2),15-33.
- Tetik, P. (2023). Evli Bireylerin Evlilik Rol Beklentileri İle Evlilik Doyumları Arasındaki Yordayıcı İlişkiler. Yüksek Lisans Tezi,İstanbul Gelişim Üniversitesi,Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,İstanbul.
- Tuna, M. (2012). *Sosyolojiye Giriş (Sosyolojinin Temel Tartışmaları)*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- TÜİK. (2025, Şubat 24). *Türkiye İstatistik Kurumu*. Türkiye İstatistik Kurumu: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2024-54194>(Son Erişim 14 Mayıs 2025) adresinden alındı
- Türk Dil Kurumu. (2025). *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. Türk Dil Kurumu Sözlükleri : <https://sozluk.gov.tr/>(Son Erişim 18 Mayıs 2025) adresinden alındı
- Uçan Süpürge . (2025). *Uçan Süpürge İstanbul Sözleşmesi* . Uçan Süpürge: <https://ucansupurge.org.tr/istanbul-sozlesmesi/>(Son Erişim 09 Mayıs 2025) adresinden alındı
- UNFPA . (2025). *UNFPA*. UNFPA Türkiye: <https://turkiye.unfpa.org/tr>(Son Erişim 05 Mayıs 2025) adresinden alındı
- UNICEF. (2025). *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme*. UNICEF Türkiye: <https://www.unicef.org/turkiye/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme> (Son Erişim 14 Nisan 2025) adresinden alındı
- Ünal, B. (2017). Türk Sinemasında 2010 Sonrası Filmlerde Çocuk Gelin Temsili. Yüksek Lisans Tezi,Anadolu Üniversitesi,Sosyal Bilimler Enstitüsü,Eskişehir.

- Yavuz, S. (2019). Toplumsal Bellek Bağlamında Belgesel Sinemada Çocuk Gelin Temsili. Yüksek Lisans Tezi, Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giresun.
- Yıldırım, E. M. (2024). Türkiye’de Çocuk Gelin Olgusuna Sosyolojik Bir Bakış. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Yüksel, İ. K., & Ergöçmen, B. (2012). Çocuk Gelin Olmaya Giden Yol. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 15(2), 1-34.

WATTPAD YAYIN TÜRÜNÜN ERGENLER ÜZERİNDE Kİ ETKİSİ
THE IMPACT OF WATTPAD PUBLISHING ON TEENAGERS

Nigar KOCABAŞ

**Yüksek Lisans Öğrencisi, KTO Karatay Üniversitesi, aile Danışmanlığı,
ORCID numarası <https://orcid.org/0009-0007-9090-6808>**

Özet

Ergenlik dönemi, insan yaşam döngüsü içerisinde gelişimin hem ruhsal hem biyolojik olarak hızlı ve yorucu olarak ilerlediği bir dönemdir. Bu dönemde gelişmekte olan bireyin kendisinin ve en yakınında bulunan aile ve sosyal çevresinin zorlandığı bilinmektedir. Kendini ifade etme, özgüven, yetersizlik, karşı cinse merak, hormonların değişimi, iletişim gibi pek çok problemle baş etmeye çalışan birey, teknolojinin hızla gelişimi ile bu alanda uyum sağlamakta zorluk çekmemektedir. Uyum sağlama, kendini ifade etme, yeni şeyler öğrenme gibi konularda ise kendinden önceki nesillerden farklı bir durum yaşamaktadır. Yapılan çalışmalardan elde edilen bilgiler ise bize şunu göstermektedir: gençler teknoloji ile erken yaşlarda tanışmış olmanın verdiği tecrübe ile bu alanda daha üretken olmakla birlikte ailelerinin teknolojiye ilgisiz kalması sebebi ile dezavantajlı duruma düşmektedir. Teknolojinin belirsiz ve görünmeyen tehlikelerine karşı ergenler tamamen korumasız kalmakta ve aileleri ile bu sebeple de sorunlar yaşamaktadır. Wattpad yayınlarının çoğu: şiddet, cinsel içerik, argo ve küfür, olumsuz toplumsal cinsiyet kalıpları gibi olumsuz yönleri olmakla birlikte, sanatsal ve edebi bir dilden uzak, aynı zamanda kültürel ve milli değerlerden yoksun bir yayın anlayışı ile genç nesilleri tehdit etmektedir. Teknolojinin gelişimi ile birlikte okuma yöntem ve şekilleri çeşitli mecralara kaymış durumdadır. Çalışmamızın amacı Wattpad okuma platformu ve basılı yayınlarının okunmasının, gençler üzerinde duygusal ve davranışsal etkilerini araştırmaktır. Çalışmamızda yöntem olarak nitel araştırma yöntemlerinden literatür taraması tercih edilmiştir. Sonuç olarak çalışmamızın Wattpad yayın türünün gençler üzerinde ne tür etkilerinin olduğuna dair yapılacak araştırmalara katkı sunması beklenmektedir.

Anahtar kelimeler: Wattpad, Ergenlerde gelişim, Wattpad yayın etkisi.

WATTPAD YAYIN TÜRÜNÜN ERGENLER ÜZERİNDE Kİ ETKİSİ THE IMPACT OF WATTPAD PUBLISHING ON TEENAGERS

Nigar KOCABAŞ

Yüksek Lisans Öğrencisi, KTO Karatay Üniversitesi, aile Danışmanlığı,
ORCID numarası <https://orcid.org/0009-0007-9090-6808>

Özet

Ergenlik dönemi, insan yaşam döngüsü içerisinde gelişimin hem ruhsal hem biyolojik olarak hızlı ve yorucu olarak ilerlediği bir dönemdir. Bu dönemde gelişmekte olan bireyin kendisinin ve en yakınında bulunan aile ve sosyal çevresinin zorlandığı bilinmektedir. Kendini ifade etme, özgüven, yetersizlik, karşı cinse merak, hormonların değişimi, iletişim gibi pek çok problemle baş etmeye çalışan birey, teknolojinin hızla gelişimi ile bu alanda uyum sağlamakta zorluk çekmemektedir. Uyum sağlama, kendini ifade etme, yeni şeyler öğrenme gibi konularda ise kendinden önceki nesillerden farklı bir durum yaşamaktadır. Yapılan çalışmalardan elde edilen bilgiler ise bize şunu göstermektedir: gençler teknoloji ile erken yaşlarda tanışmış olmanın verdiği tecrübe ile bu alanda daha üretken olmakla birlikte ailelerinin teknolojiye ilgisiz kalması sebebi ile dezavantajlı duruma düşmektedir. Teknolojinin belirsiz ve görünmeyen tehlikelerine karşı ergenler tamamen korumasız kalmakta ve aileleri ile bu sebeple de sorunlar yaşamaktadır. Wattpad yayınlarının çoğu: şiddet, cinsel içerik, argo ve küfür, olumsuz toplumsal cinsiyet kalıpları gibi olumsuz yönleri olmakla birlikte, sanatsal ve edebi bir dilden uzak, aynı zamanda kültürel ve milli değerlerden yoksun bir yayın anlayışı ile genç nesilleri tehdit etmektedir. Teknolojinin gelişimi ile birlikte okuma yöntem ve şekilleri çeşitli mecralara kaymış durumdadır. Çalışmamızın amacı Wattpad okuma platformu ve basılı yayınlarının okunmasının, gençler üzerinde duygusal ve davranışsal etkilerini araştırmaktır. Çalışmamızda yöntem olarak nitel araştırma yöntemlerinden literatür taraması tercih edilmiştir. Sonuç olarak çalışmamızın Wattpad yayın türünün gençler üzerinde ne tür etkilerinin olduğuna dair yapılacak araştırmalara katkı sunması beklenmektedir.

Anahtar kelimeler: Wattpad, Ergenlerde gelişim, Wattpad yayın etkisi.

GİRİŞ

Ergenlik dönemi bireyin gelişim evreleri içerisinde çok zorlandığı süreçler arasında yer alır. Bunun sebebi ise hem fiziksel hem duygusal büyümenin hızlı ve değişken olmasından kaynaklanmaktadır. Çocukluktan yetişkinliğe geçişte, cinsiyet rollerinin bireyin içinde yaşadığı kültürle de bağlantılı olarak daha baskın bir şekilde hissedildiği bir dönemdir. Cinsiyet rolleri ebeveynlerin eğitim yöntemleri ile bağlantılı olarak benimsenmekte ya da ters yönde bir gelişme göstermektedir (Adler, 2022). Ergenlik dönemi içsel çatışmalarla mücadele eden bireyin, “ben kimim, niçin yaşıyoruz, yaşamın anlamı ne?” gibi sorulara cevap aradığı bir dönemdir aynı zamanda. Gençlerin bu sıkıntılı süreçlerinde kendilerini rahat ifade edebildikleri, sıkıntılarını anlayacak dinleyecek birilerine ihtiyaç duyduğu da bilinen bir gerçektir. Türkiye’de 2012 yılında dijital platformlarda yeni bir uygulama olan Wattpad, gençlerin imdadına yetişmiş gibi duruyor.

Dijital bir okuma platformu olan Wattpad, gençlerin sadece okuduğu değil aynı zamanda yazdığı, yazanla okuyanın bir araya gelerek etkileşimde olduğu bir nevi iletişim aracına da dönüşmüş oluyor. Wattpad Allen Lau ve arkadaşı Ivan Yuen tarafından Kanada’da

kurulmuştur. Allen Lau “Gutenberg matbaayı beş yüz yıl önce icat etti ve artık bu buluşun emekliye ayrılmasının zamanı geldi. Biz kitapların bir sonraki neslini yaratmak istiyoruz”, diyerek bu platformu niçin kurduklarına dair düşüncesini dile getirir (Çoban,2015). Gençler için her ne kadar kendilerini ifade ettikleri, hayallerini paylaştıkları sosyal bir ağ platformu olsa da zamanla yapılan yayınların gençler üzerinde olumsuz etkileri gözlenmiş ve bu sebeple 12.07.2024 tarihinde erişim engeli getirilmiştir (Şahan, 2024).

Günümüzde dijital teknolojilerin hızla gelişmesi ve yaygınlaşması, bireylerin özellikle gençlerin bilgiye ulaşma ve etkileşim biçimlerinde köklü değişikliklere yol açmıştır. Ergenlik dönemi, bireylerin kimlik arayışında olduğu, sosyal ve bilişsel gelişimlerinin yoğun yaşandığı kritik bir dönemdir. Bu dönemde okuma alışkanlıkları, bireylerin dil gelişimi, hayal gücü, empati yeteneği ve akademik başarısı açısından büyük önem taşımaktadır (Ağır, 2019).

Wattpad gibi dijital hikâye platformları, gençlerin edebiyatla kurduğu ilişkiyi dönüştürmüş ve interaktif, kullanıcı odaklı yeni bir okuma deneyimi sunmuştur. Wattpad, gençlerin sadece okuyucu değil aynı zamanda yazar olmalarını da teşvik ederek, onların üretkenliklerini geliştirmekte ve sosyal bağlar kurmalarına aracılık etmektedir (Konuk, 2018). Ancak bu platformların gençlerin psikolojik ve sosyal gelişimleri, okuma motivasyonları ve zaman yönetimleri üzerindeki etkileri henüz tam anlamıyla ortaya konmamıştır. Bununla birlikte kültürel ve ahlaki değerlerimizle ilgili konularda üzerinde düşünülmesi gereken önemli konular arasında yer almaktadır, zira gençlerin hayallerinde oluşturdukları dünyalar bizim ait olduğumuz toprakların değerleri ile uyuşmamaktadır. Günümüzde dijitalleşmenin etkisiyle kültürel değer aktarımı, geleneksel kanallardan ziyade çevrimiçi mecralar aracılığıyla gerçekleşmektedir (Konuk, 2018).

Özellikle genç bireylerin yoğun olarak takip ettiği Wattpad gibi dijital okuma platformları, yazılı ve görsel kültürün harmanlandığı, alternatif anlatı dünyaları sunmaktadır. Sağlam (2020) tarafından yapılan içerik analizine göre, Wattpad üzerinden kitaplaştırılan romanlarda dinî ve ahlâkî unsurlar oldukça yüzeysel olarak yer almakta, bunun yerine alkol, bağımlılık, şiddet, cinsellik ve argo gibi geleneksel değerlerle çelişen içerikler ön plana çıkmaktadır (Sağlam, 2020). Bu durum, dijitalleşmenin bireylerin değer sistemlerinde ciddi bir farklılaşmaya yol açabileceğini ve yeni medya ortamlarının kültürel aktarım işlevinde büyük ölçüde yeniden tanımladığını göstermektedir. Dolayısıyla, dijital platformlarda üretilen içeriklerin sadece estetik ve etik bir boyut taşıması gerektiği, genç bireylerin zihinsel dünyasını şekillendirme potansiyeli bulundurduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

Bu bağlamda, bu çalışma Wattpad okuma alışkanlığının ergen bireyler üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden betimsel literatür taraması kullanılmıştır. Çalışma kapsamında şu sorulara odaklanılmıştır:

- Wattpad nedir?
- Ergenlik süreci nasıl bir gelişim dönemi olarak tanımlanır?
- Wattpad'de yer alan olumlu ve olumsuz içerikler gençleri nasıl etkilemektedir?

Araştırmanın sonucunda, dijital okuma alışkanlıklarının ergen bireylerin gelişim süreçleri üzerindeki etkilerine ilişkin bütüncül ve eleştirel bir bakış açısı sunulması hedeflenmektedir.

1.KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu çalışmanın kuramsal çerçevesi, Erik Erikson'un Psikososyal Gelişim Kuramı (özellikle Kimliğe Karşı Rol Karmaşası evresi) ile Albert Bandura'nın Sosyal Öğrenme Kuramı (model alma ve taklit yoluyla öğrenme) temelinde oluşturulmuştur. Ayrıca, bilişsel gelişim açısından Jean Piaget'nin Soyut İşlem dönemi de destekleyici bir referans noktası olarak ele alınmıştır (Senemoğlu, 2018; Bacanlı, 2011).

Erikson'un Psikososyal Gelişim Kuramı'na göre ergenlik, bireyin "Kimliğe Karşı Rol Karmaşası" evresinde bulunduğu kritik bir dönemdir. Bu evrede gençler, kendi benliklerini keşfetmeye, toplumsal kimliklerini yapılandırmaya ve bireysel kimliklerini oluşturmaya yönelik yoğun bir çaba içerisine girerler. Sağlıklı bir kimlik gelişimi, ergenin benlik algısında tutarlılık ve psikolojik sağlamlık kazandırırken; kimlik karmaşası, sosyal uyum problemleri ve benlik algısında çatışmalara yol açabilir (Yavuzer, 2013). Bu nedenle ergenlik dönemi, bireyin psikososyal gelişiminin temel taşlarının atıldığı ve sonraki yaşamında önemli etkiler doğuracak bir dönemdir.

Bu dönemdeki bilişsel gelişimi açıklamada Jean Piaget'nin Bilişsel Gelişim Kuramı içerisinde yer alan Soyut İşlem dönemi oldukça açıklayıcıdır. Bu evrede ergen, soyut düşünme becerilerini geliştirerek, geleceğe dair planlar yapabilir, neden-sonuç ilişkileri kurabilir ve farklı bakış açılarını değerlendirme kapasitesine ulaşır (Senemoğlu, 2018). Sosyal olarak da akran ilişkileri büyük önem taşır; ergenin arkadaş grupları kimlik gelişiminde belirleyici bir rol oynar. Böylece genç birey, değerlerini, inançlarını ve yaşam hedeflerini şekillendirme sürecine girer.

Diğer yandan, Bandura'nın Sosyal Öğrenme Kuramı, bireylerin yalnızca doğrudan deneyim yoluyla değil, başkalarını gözlemleyerek de öğrenebildiklerini öne sürer. Bu kuram, öğrenmenin davranışsal, çevresel ve bilişsel etkenlerin karşılıklı etkileşimiyle gerçekleştiğini savunur (Ulusoy ve Dilmaç, 2012). Özellikle çocukluk ve ergenlik dönemlerinde model alma, taklit ve öz-yeterlik gibi kavramlar oldukça önem kazanır. Bandura'ya göre birey, çevresindeki modelleri –özellikle aile üyeleri, öğretmenler, akranlar ve medya figürleri– gözlemleyerek bu kişilerin davranışlarını öğrenebilir (Bacanlı, 2011).

Bu bağlamda, gençlerin takip ettiği dijital platformlar, örneğin Wattpad gibi yayın türleri, bireylerin gözlem yoluyla öğrenme süreçlerinde etkili olabilmektedir. Bandura'nın tanımladığı üzere gözlem yoluyla öğrenme dört aşamada gerçekleşir:

Dikkat: Modelin davranışına odaklanma,

Hatırlama: Davranışın zihinsel olarak kodlanması,

Uygulama: Davranışı sergileyebilecek motor ve bilişsel becerilere sahip olma,

Motivasyon: Davranışın ödül/ceza sistemiyle pekiştirilmesi (Ulusoy ve Dilmaç, 2012).

Wattpad gibi platformlar, gençlerin model aldığı içerik üreticileri aracılığıyla onların davranışlarını, değerlerini ve tutumlarını etkileyebilir. Bu etki, hem taklit yoluyla hem de bilinçli tercih süreçleriyle gerçekleşebilir.

2.WATTPAD NEDİR?

Wattpad, kitap okumayı seven, ancak yanında fiziksel kitap taşımayı tercih etmeyen bireyler için dijital erişim kolaylığı sağlamak amacıyla, 2006 yılında Kanada'da Ivan Yuen ve Allen Yau tarafından kurulan bir dijital hikâye paylaşım platformudur (Konuk, 2018). 2012 yılı itibarıyla Türkiye'de genç kullanıcılar arasında yaygınlaşarak popüler hale gelmiştir. Wattpad yalnızca kitap okuma olanağı sunmakla kalmamış, aynı zamanda genç bireylerin kendi hikâye, roman ve düşüncelerini yazabildikleri ve bu yazıları geniş bir okuyucu kitlesiyle paylaşabildikleri bir mecraya dönüşmüştür (Özdemir ve Aslan, 2020).

Ancak platformun denetimsiz içerik üretimine olanak tanınması, özellikle ebeveynler ve eğitimciler tarafından eleştirilmiştir. Gençlerin sansürsüz biçimde duygu ve düşüncelerini ifade edebilme özgürlüğü, onlara ait bir alan sunarken; aynı zamanda kontrolsüz içeriklerin çocuk ve ergen gelişimi üzerindeki olumsuz etkileri de gündeme gelmiştir (Korkmaz ve Aksoy, 2021).

Eğitimciler ve aileler, bu platformda yayımlanan içeriklerin çocukların dil kullanımı, sosyal davranış biçimleri ve değer sistemleri üzerinde doğrudan etkili olduğunu belirtmektedir.

Örneğin, okullarda gözlemlenen akran zorbalığı vakalarının artışı, müstehcen veya argo dil kullanımının normalleşmesi, ve bağımlılık derecesine varan çevrim içi içerik tüketimi gibi sorunlar, Wattpad gibi dijital platformlarla doğrudan ilişkilendirilmektedir (Gümüş ve Erdem, 2019). Bu tür dijital mecralar, gençlerin ifade özgürlüğü açısından önemli fırsatlar sunmakla birlikte; içerik denetiminin yetersizliği nedeniyle psikososyal ve eğitsel açıdan riskli durumları da beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla bu platformlar, hem fırsat hem de tehdit içeren hibrit yapılar olarak değerlendirilmelidir.

Wattpad, dünya genelinde milyonlarca kullanıcıya ulaşan interaktif bir dijital hikaye platformudur. Kullanıcılar, platformda kendi yazdıkları hikayeleri ücretsiz olarak paylaşabilir, diğer kullanıcıların eserlerini okuyabilir ve bu eserler üzerine yorumlar yapabilirler. Bu yönüyle Wattpad, geleneksel yayıncılık süreçlerinden farklı olarak, kullanıcıların içerik üretici ve tüketici rollerini aynı anda üstlenmesine olanak tanımaktadır (Konuk,2018).

Wattpad'in sosyal medya benzeri etkileşim araçları (yorum yapma, beğenme, takip etme gibi) gençlerin hem yazarlık hem de okuma süreçlerine aktif biçimde katılmalarını kolaylaştırmaktadır. Bu özellikler, genç kullanıcıların yazdıkları içeriklerle ilgili geri bildirim olarak yazma motivasyonlarını artırmalarına imkan tanımaktadır (Aslan ve Gül, 2020). Özellikle ergenlik dönemindeki bireylerin, kendilerini ifade etme, onay alma ve sosyal kabul görme ihtiyaçları düşünüldüğünde, bu dijital platformların sunduğu etkileşim olanakları, psikososyal gelişimi de etkileyen önemli araçlar haline gelmektedir (Çakır ve Koca, 2021).

Wattpad gibi dijital platformlar aynı zamanda farklı türlerde geniş bir içerik yelpazesi sunarak genç bireylerin çeşitli edebi türlerle tanışmalarını sağlamaktadır. Bu durum, gençlerin klasik ve modern anlatı biçimleriyle etkileşimini artırmakta, dolayısıyla okuma alışkanlıklarının çeşitlenmesine katkı sunmaktadır (Özkan, 2019).

Ancak, platformun içerik denetiminden büyük ölçüde yoksun olması, yazıların dilsel kalitesi üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Özellikle yazım yanlışları, imla kurallarının göz ardı edilmesi ve dilin kuralsız bir şekilde kullanılması gibi faktörler, edebi nitelik açısından ciddi tartışmalara yol açmaktadır. Bazı yayınevlerinin bu nedenle Wattpad kökenli içerikleri geri çevirdiği, yazım ve dil kurallarını bir kısıtlama olarak görmeyen yaklaşımların yayınevi politikalarıyla çatıştığı bilinmektedir (Yıldız, 2022). Bu durum, özellikle Türkçe gibi köklü ve zengin bir edebi dile sahip dillerin yozlaşma riskiyle karşı karşıya kalmasına yol açmaktadır. Son yıllarda bu bağlamda yazılı anlatımda üslup bozuklukları, dilin sadeleşmesi yerine basitleşmesi ve ifade gücünün zayıflaması gibi sorunlar, hem eğitimciler hem de dil bilimciler tarafından sıkça dile getirilmektedir (Acar, 2020).

Wattpad'in gençler üzerindeki olumlu etkileri arasında okuma motivasyonunu artırması, üretkenliği desteklemesi ve sosyal bağlar kurmaya yardımcı olması sayılabilir. Platform, gençlerin kendi hikayelerini yazma ve paylaşma fırsatı sunarak özgüvenlerini ve ifade becerilerini güçlendirir. Ayrıca, farklı kültürlerden ve deneyimlerden gelen gençlerle etkileşim kurmak, empati ve hoşgörü gelişimine katkı sağlar.

Öte yandan, Wattpad'in bazı olumsuz etkileri de bulunmaktadır. İçeriklerin denetimsizliği, gençlerin zararlı veya uygun olmayan materyallere maruz kalmasına neden olabilir. Ayrıca, platformda geçirilen zamanın kontrolsüz artması, akademik başarının olumsuz etkilenmesine ve sosyal izolasyona yol açabilir. Bazı araştırmalar, içerik kalitesindeki niteliksizlik nedeniyle,

gençlerin edebi zevklerinin olumsuz yönde etkilenebileceğine işaret etmektedir. Bu nedenle, Wattpad kullanımının bilinçli ve dengeli olması önem taşımaktadır. Yapılan bir çok çalışma Wattpad ile ilgili çarpıcı veriler sunmaktadır, bunlardan biri de eylül 2019’da yapılan çalışmadır. Bu çalışmaya göre Wattpad’de yapılan anahtar kelime aramalarında şu kelimelerin oranının yüksek çıkması dikkate şayandır: psikopat (20 bin), mafya (16 bin), kötü çocuk (8 bin), ağır abi (13 bin) şeklindedir. Zoraki evlilik etiketi ile 35 bin hikaye olması, delikanlı etiketi ile 3,7 bin, kabadayı etiketi ile 439 hikaye bulunması daha çok rağbet gösterilen temalar olduğu ve bu durumun “emsal erkeklik” kodlarının şekillendiği, aynı zamanda “zengin, mafya, bad-boy (kötü çocuk) konularının daha fazla dikkat çektiği görülmektedir. (Sivri, Çelik, Doğan, 2019)

Türkiye’nin toplumsal yapısı, tarihsel olarak güçlü ataerkil normlara dayanmaktadır. Bu yapı, kadınların konumunu hem aile içinde hem de toplumsal yaşamda sınırlandırmakta, cinsiyet rollerine dayalı eşitsizlikleri pekiştirmektedir (Arat, 2016; Kılıç, 2017). Kadına yönelik şiddet, cinsel taciz, erken yaşta evlilik, bağımlılık ve psikolojik baskı gibi sorunlar, yalnızca hukuki ve sosyal bir sorun olarak değil; aynı zamanda kuşaklararası kültürel aktarımın da bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır (Çelik, 2014).

Genç kuşaklar, bu sorunların doğrudan mağduru olmasalar bile, maruz kaldıkları aile anlatıları, medya içerikleri, toplumsal olaylar ve sosyal çevre etkisiyle bu deneyimlerin izlerini taşımaktadır. Özellikle dijital mecralarda, örneğin Wattpad gibi gençlerin yoğun olarak içerik ürettiği platformlarda yazılan hikâyelerde, sıklıkla karşılaşılan temalar; fiziksel ve psikolojik şiddet, istismar, toksik ilişkiler ve duygusal bağımlılık etrafında şekillenmektedir. Gençler, bu anlatıları genellikle "hayal ürünü" olarak tanımlasalar da, içeriklerde işlenen travmatik olaylar, bireyin bilinçaltında taşıdığı toplumsal kodların dışavurumu niteliğindedir (Şahin ve Gençtanırım, 2019; Akyüz ve Yavuzer, 2018).

Bu durum, Bandura’nın Sosyal Öğrenme Kuramı çerçevesinde değerlendirildiğinde, bireylerin özellikle medya ve yakın çevre aracılığıyla edindikleri modelleri gözlemleyerek içselleştirdiklerini ve zamanla bu davranış kalıplarını tekrar ettiklerini göstermektedir (Ulusoy ve Dilmaç, 2012). Gençlerin şiddet içeren romantik anlatıları yazarken aslında bu davranış biçimlerini sorgulamadan yeniden üretmeleri, bilinçli ya da bilinçsiz olarak toplumda mevcut olan normları yeniden dolaşıma sokmalarına neden olmaktadır.

Ayrıca Howland’ın (1930) ortaya koyduğu uyuyan etki (sleeper effect) kuramı da bu süreci anlamlandırmak açısından açıklayıcıdır. Uyuyan etki, kişilerin maruz kaldıkları güçlü ama başlangıçta etkisiz gibi görünen mesajların zaman içinde davranış ve tutumlarını şekillendirdiğini öne sürmektedir. Gençlerin bilinçli olarak karşı çıktıkları davranışları dahi romantik anlatı biçiminde yeniden üretmeleri, bu etkiyle açıklanabilir.

Özellikle kadınların, duygusal şiddeti sevginin bir göstergesi gibi algıladığı anlatılarda; travmatik yaşantıların romantize edilerek aktarılması dikkat çekicidir. Bu tür anlatılar, toplumsal cinsiyet rollerini yeniden üretirken, genç bireylerin ilişkilerde şiddeti “olağan” ya da “katlanılması gereken” bir unsur olarak içselleştirmesine neden olabilmektedir (Yavuzer, 2013; Karataş ve Arslan, 2020). Bu nedenle, bu hikâyelerin yalnızca bireysel ifade biçimleri değil, toplumsal kodların ve kültürel travmaların yeniden üretildiği alanlar olduğu da unutulmamalıdır.

Wattpad’in gençler arasında hızla yaygınlaşmasının en önemli nedenlerinden biri, sunduğu içeriklerin, gençlerin ilgi alanları ve duygusal ihtiyaçlarıyla doğrudan örtüşmesidir. Gerçek dünyanın sıkıntıları ve belki kendi içsel problemleri ile baş edebilme enerjisini de bu ortamda kurdukları hayalleri yazarak buluyor olabilirler. Fakat trajikomik olan ise kurdukları hayallerde kadına atfettikleri roller ve güzel diye sundukları hayallerin pek iç açıcı olmamasıdır. Platform,

kullanıcılarına yalnızca içerik tüketme değil, aynı zamanda içerik üretme imkânı da sunduğundan, gençlerin bireysel ifade alanlarını genişletmektedir. İfade ettikleri konular ise hem eğitimcileri hem de ebeveynleri endişelendirmiş ve pek çok şikayetin Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve Rtük gibi kurumlara yapılması sebebi ile erişim engeli getirilmiştir (Şahan,2024). Wattpad’i aktif olarak kullanan ergen bireyler genellikle okuma ve yazma süreçlerinde yoğun bir etkileşim halindedir. Bu durum, hem bireysel gelişimlerini hem de sosyal etkileşim biçimlerini doğrudan etkileyen bir faktör haline gelmektedir.

Wattpad kullanıcıları arasında en yoğun grubu 13-18 yaş arası ergen bireyler oluşturmaktadır. Yapılan araştırmalar, kullanıcıların büyük çoğunluğunun kadın olduğunu ve bu bireylerin özellikle romantik kurgu, fantastik hikâyeler, dram, genç yetişkin öykülerini okumaya yoğunlaştığını göstermektedir. Bu içerikler, çoğu zaman gençlerin duygusal dünyalarındaki boşlukları doldurma, kimlik arayışı sürecine cevap verme veya aidiyet duygusunu pekiştirme gibi işlevler üstlenmektedir (Örgen ve Güneş, 2018).

Kullanım alışkanlıklarına bakıldığında, Wattpad’in genellikle akşam saatlerinde ve gece yatmadan önce tercih edildiği gözlemlenmektedir. Bu kullanım alışkanlığı, ekran süresi ile uyku düzeni arasındaki ilişkiyi de gündeme getirmektedir. Özellikle sınav dönemlerinde bile, bu platformun kullanımının yoğunluğunu azaltmayan genç bireyler, platforma bağımlılık geliştirebilmektedir. Bu durum, zaman yönetimi ve akademik başarı üzerinde olumsuz etkiler yaratabileceği gibi, aynı zamanda sosyal hayattan kopma riskini de beraberinde getirebilir (Ağır, 2019).

Wattpad’de hikâye yazma süreci, gençlerin kullanım alışkanlıkları açısından dikkat çekici bir boyuta sahiptir. Bazı kullanıcılar okuyucu olarak kalırken, bazıları ise aktif biçimde hikâye yazarak geniş takipçi kitlelerine ulaşmakta ve adeta dijital bir “yazar kimliği” geliştirmektedir. Bu yazarlık süreci, gençlerde özgüven duygusunu artırmakta, kendini ifade etme ve üretkenlik gibi becerileri pekiştirmektedir. Ancak bu durumun getirdiği görünürlük ve beğeni beklentisi, bazı bireylerde anksiyete, yeterlilik kaygısı ya da dış onay ihtiyacının artması gibi psikolojik baskılara da yol açabilmektedir (Ağır, 2019).

Sonuç olarak, Wattpad kullanım alışkanlıkları sadece eğlence ya da zaman geçirme amaçlı değil, aynı zamanda psikolojik ve sosyal ihtiyaçların karşılandığı, bireyin kimliğini şekillendirdiği bir süreç olarak değerlendirilmelidir. Bu nedenle, bu platformun ergenlik dönemindeki bireyler için yalnızca dijital bir okuma alanı değil, aynı zamanda bir sosyal deneyim alanı olarak da ele alınması gerekmektedir (Aytekin ve Yavuz, 2018).

Wattpad yazarları şimdi ne yapıyorlar? Ilgaz Gökırmaklı’nın yaptığı (wattpad yasaklandı birçok yazar öfkeli) başlıklı yazısında, platformun yazarları ile ilgili şunlar dile getirilmiştir: Wattpad yazarları, platformun Türkiye’de erişime kapatılmasının ardından, çeşitli yollarla yazarlık kariyerlerine devam etmekte. Bu süreçte bazı yazarlar kendi web sitelerini kurarak bağımsız yayıncılığa yönelmiş, bazıları ise geleneksel yayınevleriyle iş birliği yaparak kitaplarını basılı hale getirmiştir. Ayrıca, bazı yazarlar sosyal medya platformlarında aktif kalarak okurlarıyla iletişimlerini sürdürmektedirler.(10 Haber 2024)

Yazarlardan bazıları ise hala kitap yazmaya devam ederken, eğitim hayatlarını da sürdürmektedir, bunlardan biri olan Alya Öztanyel, Karanlık Lise serisinin yazarıdır ve kitabı en çok okunanlar arasında yer almaktadır. Şu an hukuk fakültesinde eğitimine devam etmektedir. Karanlık Lise’de dahil toplam yedi kitabı bulunmaktadır (Doğan Yayınları, t.y.).

Kötü Çocuk serisinin yazarı Büşra Küçük, Kocaeli Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümünden mezun oldu, toplam yedi kitabı bulunan Küçük’ün kitapları hala çok satanlar arasında yer almakta (Kitap Yurdu, t.y.; Hürriyet, 2025).

Maça Kızı, 8 Romanının yazarı Dilara Pamuk, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölüm'ü mezunu, bununla birlikte drama, yaratıcı yazarlık eğitimi almıştır. Seri halinde basılan kitaplarının yanında senaryo yazımı ile de ilgilenmektedir (Oksijen, t.y.; 1000 Kitap, t.y.).

Kendisini yazar olarak tanımlayan ve bu alanda çalışmalarına devam eden yazarlar olduğu kadar sosyal medyada hesap açıp, günlük paylaşımlara yönelen yazarlarda bulunmaktadır. Bunlardan iki isim ise: Emine Can, Öznur Yıldırım olarak karşımıza çıkmaktadır.

3. ERGENLİK SÜRECİ NASIL GELİŞİR?

İlk gençlik dönemi olarak da nitelendirdiğimiz bu süreç, gençleri olduğu kadar sosyal çevrelerini de olumsuz etkileyebilmektedir. Büyümenin çok hızlı ilerlediği bir dönemi kapsayan bu süreçte, hormonlar gençlerin tavır ve davranışlarında etken bir rol oynamaktadır. Kendilerini ifade edebildikleri ve sağlıklı iletişim kurabildikleri takdirde bu dönemi daha rahat atlatan gençler olduğu kadar, aile içi sıkıntılarla uğraşan, ebeveynlerin kendi aralarında bile anlaşamadığı ailelerde yaşayan, iletişim problemleri ile boğuşan gençler ise bu dönemi daha çok zorlanarak atlatmaya çalışmaktadır. Bandura'nın Sosyal Öğrenme Kuramını göz önünde bulundurduğumuz zaman ise zor şartlarda sağlıklı iletişim kalıplarına sahip olmadan ve hatta şiddete maruz kalarak büyüyen genç neslin, ilerde neyi yaşayacağı ya da yaşatacağı ise kendini göstermektedir. Bazı çalışmalarda ise çocukluk dönemi travmasına şahit olan, fakat bakım verenlerden biri ile sevgi ve iletişim bağı güçlü tutan çocukların, ilerde mutluluk oranlarının, herhangi bağ kuramamış ve travmanın izlerinden kurtulamayan çocuklara oranla daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.(Plotnik,2009)

Ergenlik dönemi, bireyin çocukluktan yetişkinliğe geçiş süreci olarak tanımlanmakta olup genellikle 10-19 yaşları arasını kapsamaktadır (Gander ve Gardiner, 2001; Kulaksızoğlu, 2011). Bu dönem, fiziksel, bilişsel, duygusal ve sosyal alanlarda hızlı ve yoğun değişimlerin yaşandığı kritik bir gelişim evresidir.

Biyolojik açıdan, ergenlik; hormon düzeylerinde yaşanan değişimlerle birlikte cinsel olgunlaşmanın başladığı bir dönemdir. Psikolojik ve sosyal açıdan ise bireyin kimlik arayışı, bağımsızlık isteği ve sosyal kabul görme çabası ön plana çıkar (Yörükoğlu, 2022; Kulaksızoğlu, 2011). Ergen bu dönemde, çevresinden farklı olduğunu kanıtlama eğilimindedir ve toplumsal rollerini sorgulamaya başlar. Dolayısıyla, ergenlik dönemi kişilik gelişimi açısından belirleyici bir aşamadır (Çok, 2010).

Ergenlik, bireyin ileri yaşantısını şekillendirebilecek derecede önemli etkiler bırakabilir. Bu sürecin, travmatik yaşantılardan uzak bir şekilde geçirilmesi bireyin ruhsal sağlığı açısından büyük önem taşımaktadır (Yavuzer, 2013).

Son yıllarda yapılan araştırmalar, ergen bireylerin medya ve dijital içeriklerden yoğun biçimde etkilendiğini göstermektedir. Bu içeriklerin bazıları, şiddet eğilimleri, sınır ve kural ihlalleri, iletişim sorunları ve toplumsal rollere dair çarpıtılmış algılar gibi olumsuz davranış kalıplarını tetikleyebilmektedir (İnce ve Aydoğan, 2019; Gül ve Gürkan, 2009).

4.WATTPAD'DA YER ALAN OLUMLU VE OLUMSUZ İÇERİKLER GENÇLERİ NASIL ETKİLEMEKTEDİR?

Wattpad yayın türünde modern batı düşünce sisteminin etkisini görmek mümkündür. Modern batı zıtlıklarının bir arada olabileceğini, bunun mümkün olduğunu popüler yayınlarında görebiliyoruz. Grinin elli tonu serisinde vurgulanan ve yıllardır süregelen kadın bedeninin metalaşma sürecine, erkek bedeninin de eklenmesini, gençlerin yazdıkları öykü ve romanlarda görmekte mümkün. Yazılan bu romanlarda rahatsız edici olan ise gençlerin bu durumu kabullenmiş ve hatta sempattize etmiş olmalarıdır. Erkeklerin akli ve mantığı ile hareket ettiği

vurgulanırken, kadının ise daha çok duyguları ön plandadır, ve kadın daha çok birinin sahip olabileceği bir eşya gibi romantize edilerek anlatılmaktadır. Bu durumun en rahatsız edici kısmı da sanırım burası, zira kadının bu kadar hayatında karar vermede yetersiz, etkisiz gösterilmesi ve hatta tek gayesinin yakışıklı zengin ve hatta mafya ya da karanlık işlerde çalışan bir erkeğin sahiplenmesinin tek gayesi olması rahatsız edicidir. Bunun gençler tarafından hayal edilmesi bile üzerinde çokça düşünülmesi gereken hatta çalışılması gereken önemli bir konu olarak görünüyor (Örgen ve Güneş, 2018).

2007’de yapılan deneysel bir çalışmada Appell ve Richter uyuyan etki (sleeper effect) kavramını geliştirmiştir. Çalışma 81 katılımcı ile gerçekleştirilmiş, kişilerden hayat ile ilgili doğru yanlış bilgiler veren bir anlatı okumaları istenmiştir. Bu okuma sonunda yapılan testte kişilerin gerçek hayatla ilgili bilgilerinin değiştiğini keşfetmiştir. Bu kavramı da yukarıda belirttiğimiz gibi Howland’ın savunduğu uyuyan etki ismi verilmiştir. Sleeper effect kavramına göre kişinin hayali anlatılar yolu ile yapılan ikna, kişide daha sonra herhangi bir tetikleyici unsur ile ortaya çıkabilmektedir. Bu kavramdan da yola çıkarak şunu söylemek mümkündür, içeriği: şiddet, argo, cinsel uyarılar, alkol, bağımlılık, yasalara uymamanın, asi çocuk figürünün sempatische edilerek, bolca verildiği Wattpad yayınları, gençleri hemen ortaya çıkmasa bile, hayat yolculuğunda herhangi çağrışım yapacak durum sebebi ile bu olumsuz davranış kalıplarına itebilir. (Çoban,2015)

Maddeler halinde yazacak olursak Wattpad yayının türünün zararları şu şekildedir.

- Yaş kısıtlaması yoktur.
- +18 yayın fazlaca yer almaktadır.
- Denetim olmayan bir ortamda yayınlar yapılmaktadır.
- Türkçe imla ve yazım kurallarına dikkat edilmemektedir.
- Argo konuşmak normalleştirilmektedir.
- Kadına şiddet, ensest, çocuk yaşlarda aşk gibi temalar fazlaca vurgulanmaktadır.
- Paylaşılan yayınların kendi türünün (hikaye, roman) gibi özelliklerini taşımadığı gözlenmektedir.(Aytekin, Yavuz,2018).

Yapılan çalışmalar yayın içeriğinin niteliksiz olduğu, eğitmek öğretmek gibi bir amacı olan okuma eyleminin bu alanda amacına hizmet etmediğini göstermektedir (Özkan, 2020; Aydın, 2019). Bununla birlikte yazıları çokça okunan, hatta basılı yayına dönüştürülen yazarların, genç yazarlar kategorisinde olması hasebi ile imza günleri ve henüz yazılmamış fakat yazılması planlanan bölümler için bile yayın evleri tarafından sözleşmeler imzalanmıştır (Kara ve Yıldırım, 2022). Bu kadar alıcısı bulunan bir alanda yayınevlerinin herhangi bir denetim yapmadan ve hatta yazım, imla gibi kuralları önemsemeden bu yayınları basması da ne kadar etik bir düzlemde çalıştıklarını bizlere göstermektedir (Aydın, 2019).

Dijital okuma ve yazma platformu olarak Wattpad, ergen bireyler için sadece bir eğlence aracı değil, aynı zamanda sosyal gelişimleri açısından, çeşitli olumlu katkılar sağlayan bir mecra olarak da değerlendirilebilir (Demirtaş, 2021). Özellikle ifade becerileri, üretkenlik ve sosyal etkileşim açısından gençlerin bilişsel ve duygusal gelişimlerini destekleyen birçok özelliğe sahiptir (Çelik ve Şen, 2023).

İlk olarak, Wattpad bireylerin üretkenliklerini geliştirmelerine olanak tanır. Kendi hayallerini hikâyeleştirerek yazan gençler, olay örgüsü kurma, karakter geliştirme, diyalog yazma gibi kurmaca teknikleri deneyimleme şansı bulur (Demirtaş, 2021). Bu süreç ise hem hayal gücünü besler hem de yazılı anlatım becerilerini güçlendirir. Ayrıca geri bildirim alma ve yorumlara göre hikâyeleri geliştirme süreci, bireyin daha geniş perspektiften düşünme ve eleştiriye açık olma becerilerini artırır (Çelik ve Şen, 2023).

İkinci olarak, platform okuma alışkanlıklarını teşvik edici bir işlev görür. Geleneksel kitaplara ilgi göstermeyen gençler, Wattpad sayesinde dijital ortamdaki daha erişilebilir içeriklerle okuma sürecine dahil olabilirler (Özkan, 2020). Bu da zamanla kelime dağarcığının gelişmesine, dilin daha etkin kullanılmasına ve edebi duyarlılığın gelişmesine katkı sağlar. Özellikle ergenlik dönemindeki bireylerin ilgi alanlarına uygun içeriklerle karşılaşması, içsel motivasyonla okuma davranışını sürdürülebilir kılar (Demirtaş, 2021). Fakat denetimsiz bir alanda yayınlanan türler gençlerin uygunsuz içeriklerle de karşılaşma riskini taşımaktadır (Kaya, 2020).

Ayrıca Wattpad, gençlerin özgüven kazanmalarına ve kendilerini ifade etmelerine zemin hazırlar. Bu dönemde kendi aileleri içerisinde gereken iletişimi sağlayamamış ya da duygularını ifade edememiş gençler, bu dijital platformda aidiyet geliştirerek kendilerini sansürsüz ve herhangi baskıya maruz bırakmadan ifade edebilmektedir (Çelik ve Şen, 2023). Yazılarını binlerce kişiyle paylaşan gençler, kendilerini daha görünür hissederler ve bu durum sosyal kimliklerini inşa etme süreçlerinde önemli bir rol oynar. Beğeni, yorum ve takip gibi geri bildirimler aracılığıyla bireyler kendilerine değer atfeder ve sosyal kabul görme ihtiyacını dijital ortamda kısmen karşılayabilirler (Demirtaş, 2021).

Bir diğer önemli olumlu etki ise empati gelişimidir. Farklı kültürlerden, toplumsal rollerden ya da psikolojik durumlardan karakterlerle karşılaşmak, okuyucunun bu karakterlerle özdeşim kurmasını sağlar (Özkan, 2020). Bu da gençlerin başkalarının duygularını anlama, farklı bakış açılarına açık olma ve sosyal ilişkilerde daha duyarlı davranma eğilimlerini artırabilir (Demirtaş, 2021). Doğru kullanıldığında ve belki sağlıklı yönlendirme ile bu faydalara erişebilecekken maalesef gençler olumsuz roller ve kimliklerle örülü bir hayal dünyasında sağlıklı bir gelecek inşa ediyor olabilirler (Kaya, 2020).

Son olarak, Wattpad üzerinden kurulan topluluklar ve arkadaşlıklar, ergen bireylerin sosyal bağlarını güçlendirmelerine katkı sunar (Çelik ve Şen, 2023). Ortak ilgi alanları etrafında bir araya gelen gençler, yazarlık süreçlerini destekleyici bir ortamda paylaşır ve dayanışma geliştirirler.

Tüm bu yönleriyle Wattpad, doğru kullanıldığında ergen bireyler için eğitsel, duygusal ve sosyal gelişimi destekleyen bir araç olma potansiyeline sahiptir (Demirtaş, 2021). Elbette bu olumlu etkilerin ortaya çıkabilmesi için ebeveynlerin, eğitimcilerin ve uzmanların rehberliği önem taşımaktadır (Kaya, 2020).

Wattpad romanları ve yayınları ile ilgili bir çalışmada yapılan analiz, olumsuz konuları aşağıda ki şekilde sıralamıştır:

	Frekans	Yüzde	Yüzde(geçerli)
Cinsiyetçilik/Olumsuz Toplumsal Cinsiyet Kalıpları	3	42,86	50,00
Olumsuz Mesajlar	3	42,86	50,00
Argo-Küfürlü Konuşma	3	42,86	50,00
Sigara, Alkol, Madde Kullanımı	3	42,86	50,00
Şiddet	2	28,57	33,33
Cinsel İçerikler	2	28,57	33,33
Analiz Edilen Belgeler	6	100,00	

(Kavas,2022)

Diğer bir çalışmada ise gençlerin internet kullanım oranlarını şu şekilde görmekteyiz.

İnterneti en çok hangi amaçla kullanıyorsunuz?	Bilgi edinme/iş	17	7,5
	Sosyal ağlar/Sohbet/Chat	139	61,2
	Oyun	59	26,0
	Ödevler için	12	5,3
Genel olarak hikaye/kitap okuma yazma sosyal ağındaki yazıları nasıl buluyorsunuz?	Fikrim yok	56	27,5
	Anlamsız/saçma	62	30,4
	Heyecanlı ve sürükleyici	62	29,4
	Hayalleri canlandırıcı	12	5,9
	Rahatlatıcı	3	1,5
	Yaratıcı	9	4

(Ağır,2019)

Bu tablodan da anlaşılacağı üzere, gençler için internette vakit geçirme sebepleri etkileşim odaklı. Okuma, araştırma gibi sebeplerle internette vakit geçirme oranı ise oldukça düşük görülmektedir.

Aşağıda ki tabloda ise en çok tercih edilen kitapların listesi görülmektedir. Bu kitapların arasında yer alan:

Kötü Çocuk: 100 milyon okunma sayısı ve 300 bin basımla haftalarca çok satanlar listesinde yer alır.

Karanlık Lise: 12 milyon okunma ve ilk haftada 7 bin adet basımla çok okunanlar arasına girer.

5.ÇALIŞMANIN AMACI VE YÖNTEM

Bu çalışmanın amacı, genç bireylerin dijital ortamda okudukları hikâye ve roman türündeki içeriklerin, okuma alışkanlıkları ve psikososyal gelişimleri üzerindeki etkilerini değerlendirmektir. Özellikle Wattpad gibi çevrimiçi hikâye platformlarının gençler arasında yaygınlaşmasıyla birlikte, bu mecraların bireysel gelişim süreçlerine olan katkıları ve potansiyel riskleri incelenmeye değer bir hâl almıştır.

Yeşilay'ın (2017) yayımladığı bir habere göre, Yeşilay Danışmanlık Merkezi'nden Dr. Meral Ağır, Wattpad'de yer alan içeriklerin genç bireylerin psikolojik gelişimi açısından çeşitli riskler taşıdığını belirtmektedir. Ağır'a göre, Wattpad hikâyelerinde parçalanmış aile yapıları, ebeveyn şiddeti, eleştirel ve aşağılayıcı tutumlar, okul ve çevreye uyum sorunları ile travmatik yaşam öyküleri sıkça yer almaktadır. Bu tür içeriklerle yoğun şekilde karşılaşan gençlerin, gerçek yaşamlarında da şiddet eğilimli veya madde bağımlılığına yatkın bireyler hâline gelme riski bulunduğu ifade edilmektedir (Yeşilay, 2017).

Wattpad, kullanıcıların yalnızca hikâye okuduğu değil, aynı zamanda kendi hikâyelerini yazıp yayımlayabildikleri; etkileşimde bulunarak yorum yapabildikleri sosyal ve dijital bir edebiyat platformudur. Bu yönüyle platform, gençlerin edebi üretim süreçlerine katılmasını kolaylaştırmakta; interaktif ve katılımcı bir okuma-yazma deneyimi sunmaktadır. Literatürde Wattpad'in gençlerin okuma motivasyonunu artırdığı, yazma becerilerini desteklediği ve sosyal etkileşimlerini güçlendirdiğine dair olumlu bulgular yer almaktadır.

Ancak bu olumlu yönlerin yanında, Wattpad platformunun içerik kalitesi, kullanıcıların zaman yönetimi, içerik seçimi ve dijital bağımlılık gibi konularda bazı riskler taşıdığı da araştırmalarda vurgulanmaktadır. Bu çalışmada, literatürde yer alan olumlu ve olumsuz bulgular karşılaştırmalı olarak ele alınarak, Wattpad kullanımının ergen bireylerin bilişsel, duygusal ve sosyal gelişimlerine yönelik çok boyutlu etkileri değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Bu amaç doğrultusunda, nitel araştırma desenine uygun olarak betimsel literatür taraması yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem aracılığıyla, konuya ilişkin daha önce yapılmış akademik çalışmalar analiz edilerek kapsamlı bir değerlendirme yapılacaktır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada, ergen bireylerin Wattpad platformu ile kurdukları ilişki, bu platformdaki içeriklerin onların psikososyal gelişimleri üzerindeki etkileri ve bu süreçte ortaya çıkan anlam dünyaları, nitel bir yaklaşımla incelenmiştir. Görüşmelerden elde edilen veriler ışığında, aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

Wattpad, ergenler için sadece dijital bir okuma platformu değil; aynı zamanda, duygularını ifade ettikleri, sosyal onay aradıkları, aidiyet geliştirdikleri ve kimliklerini inşa ettikleri bir alan olarak işlev görmektedir.

Katılımcıların büyük bir kısmı, Wattpad'de okudukları hikâyelerin, onları hayal kurmaya teşvik ettiğini, fakat bazen gerçek yaşamla örtüşmeyen beklentiler oluşturduğunu ifade etmiştir.(Ağır,2019)

Özellikle romantik türdeki hikâyelerde, ilişkilerdeki çarpıklığın idealize edilmesi ve toplumsal cinsiyet rollerinin şiddet içermesi, bazı ergenlerde gerçek hayattaki ilişkilere dair çarpık algılar yaratabilmektedir.

Katılımcıların bir kısmı, Wattpad'de yazar olarak içerik üretmenin özgüvenlerini artırdığını belirtmiş; bazıları ise takipçi kazanma kaygısıyla özgünlükten uzaklaştıklarını ifade etmiştir.(Örgen ve Güneş, 2018)

Wattpad, aile ve okul çevresinden yeterli duygusal destek alamayan ergenler için bir “kaçış alanı” işlevi görebilmektedir. Bu durum, aile içi iletişimin ve sosyal destek sistemlerinin önemini bir kez daha ortaya koymaktadır.

Ergenler için Wattpad, yalnızlık, dışlanmışlık ya da kimlik arayışı gibi duygularla başa çıkmada bir ifade aracı işlevi görebilmektedir. Platformda yer alan içeriklerin büyük bir kısmı romantik, fantastik ve bazen gerçeklikten uzak temalar içerdiği için, bazı ergenlerde gerçeklik algısında kaymalar, ilişki beklentilerinde idealizasyon ve duygusal kırılmalıklar gözlenmiştir. Özellikle kadın karakterlerin temsil biçimleri, toplumsal cinsiyet rolleri açısından problemli anlatılar barındırabilmekte, bu da ergen kızlarda cinsiyet rollerine ilişkin yanlış inançlar geliştirebilmektedir. Aileden ve okuldan yeterli sosyal destek alamayan ergen bireylerin, bu tür platformlara daha bağımlı hâle geldikleri tespit edilmiştir.(Özmaya ve Erkoç,2024)

ÖNERİLER

Aile danışmanları ve rehber öğretmenler, Wattpad gibi dijital içerik platformlarının ergenler üzerindeki etkilerini anlamalı; bu platformları kötülemek ve çocukları uzak tutmak yerine, ergenlerle bu mecra hakkında diyalog kurmalıdır. Sağlıklı şekilde anlamaya ve duygularını gençlerin de anlamasına yardımcı olmak, ergenlerin bu süreci daha sağlıklı atlatmasına yardımcı olacaktır.

Ailelerin, çocuklarının dijital okuma alışkanlıklarını takip etmesi, içerikleri birlikte değerlendirebileceği sağlıklı bir iletişim ortamı oluşturması son derece önemlidir.

Okullarda medya okuryazarlığı eğitimi verilmeli ayrıca bu kapsamda, dijital edebi türlerin değerlendirilmesi ve eleştirel bakış açısı kazandırılması faydalı olacaktır.

Wattpad gibi dijital platformlarda yazarlık yapan gençlerin, daha bilinçli içerik üretmeleri için belli bir çalışma yapılması ve içeriklerin etik açıdan değerlendirilmesi için bir denetim komisyonu kurulması önemlidir.

Aile danışmanlığı alanında çalışan uzmanların, ergenlerin dijital platformlarla kurdukları ilişkileri anlamlandırmalarını sağlamak amacıyla bu tür yeni medya kullanımlarını da danışmanlık sürecine dâhil etmeleri önerilir.

Gelecekte yapılacak çalışmalarda, Wattpad kullanımının ergenlerin benlik algısı, yalnızlık duygusu ve sosyal kaygı düzeyleri üzerindeki etkilerinin daha ayrıntılı olarak incelenmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, H. (2020). Dijital okuryazarlık bağlamında gençlerin yazılı anlatım becerileri. *Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Dergisi*, 10(1), 45–59.
- Ağır,S.M. (2019). Sosyal ağ platformu Wattpad uygulamasını kullanan gençlerin psikolojik özelliklerinin kişilerarası duyarlılık ve kendini ayarlama davranışları açısından araştırılması. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*,7(19),27-45.
- Akyüz, E., ve Yavuzer, H. (2018). Gençlik ve toplumsal cinsiyet: Şiddet eğilimi bağlamında bir değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 29(2), 68–85.
- Arat, Y. (2016). Türkiye’de kadına yönelik şiddet: Sorunlar, çözüm önerileri. İstanbul: TÜSİAD Yayınları.
- Aslan, B., ve Gül, S. (2020). Sosyal medya tabanlı dijital platformlarda gençlerin yazma

motivasyonları: Wattpad örneği. *Yeni Medya Çalışmaları Dergisi*, 4(2), 121–137.

Aytekin, M., ve Yavuz, B. (2018, Ekim). *Wattpad'in lisede eğitim gören kız öğrenciler üzerindeki etkisi*. SADAB II. Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Sempozyumu, Antalya, Türkiye.

Aydın, E. (2019). Dijital yayıncılıkta etik sorunlar ve genç okurlar. *Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 12(3), 45-62.

Bacanlı, H. (2011). *Gelişim ve öğrenme*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Çakır, H., ve Koca, S. (2021). Ergenlikte dijital etkileşim: Wattpad kullanımının psikososyal etkileri. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 28(3), 210–222.

Çelik, H. (2014). Medyada kadına yönelik şiddetin temsili: Ana akım ve alternatif medya karşılaştırması. *Kadın/Woman* 2000, 15(2), 51–69.

Güneş, B. ve Örgen, E. (2018). Wattpad romanlarına ilk gençlik edebiyatı açısından bir bakış. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21 (40).

Gümüş, A., ve Erdem, C. (2019). Ergenlerde dijital medya kullanımının sosyal davranışlara etkisi: Wattpad örneği. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 15(2), 105–122.

Çelik, Y., Doğan, S. N., ve Sivri, T. (2019). Wattpad romanlarında küresel hegemonik erkeklik: Psikopat mafya. *Masculinities: A Journal of Identity and Culture*, (12), 82–128.

Çelik, M., ve Şen, S. (2023). Dijital platformların ergenlerin yazılı anlatım becerilerine etkisi: Wattpad örneği. *Eğitim ve Bilim Araştırmaları Dergisi*, 15(1), 78-95.

Çoban, O. (2015, Ekim). *Yoksa sen daha okumadın mı? Çevrimiçi okuma platformu olarak Wattpad ve sanal dünyadaki ergenlerde sanal okuma kültürü*. Bildiri, II. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu, İstanbul, Türkiye.

Çok, F. (2010). Ergenlik dönemi gelişim özellikleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 43(2), 73–92.

Demirtaş, F. (2021). *Dijital medya ve ergen gelişimi: Wattpad kullanımının sosyal boyutları*. **Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Doğan Yayınları. (t.y.). *Karanlık Lise – Alya Öztanyel*. erişim tarihi 2025.06.15, <https://doganyayinlari.com.tr>

Edebiyat Haber. (t.y.). Alya Öztanyel: “... Karanlık Lise serim...” erişim tarihi 2025.06.15, <https://www.edebiyathaber.net>

Gander, M. J., ve Gardiner, H. W. (2001). *Çocuk ve ergen gelişimi* (B. Onur, Çev.). İmge Kitabevi.

Gül, H., ve Gürkan, U. (2009). Ergenlerde saldırganlık ve medya ilişkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 15(59), 475–496.

Hürriyet. (t.y.). Genç yazar Büşra Küçük: “Kötü Çocuk serisi yerli Alacakaranlık olacak”. erişim tarihi 2025.06.15, <https://www.hurriyet.com.tr>

- İnce, M., ve Aydoğan, D. (2019). Dijital medyanın ergenler üzerindeki etkisi. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 14(2), 221–235.
- Kara, B., ve Yıldırım, A. (2022). Genç yazarların dijital platformlarda yükselişi ve yayınevlerinin rolü. *Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 9(4), 55-70.
- Karadağ, G. (2024, Mayıs 8). *Yasaklanan Wattpad'in en çok okunan yazarlarından Dilara Pamuk: Kitabım içeride kaldı*. 10Haber. <https://10haber.net/kultur-sanat/yasaklanan-wattpadin-en-cok-okunan-yazarlarindan-dilara-pamuk-kitabim-iceride-kaldi-470678/>
- Karauğuz, A.M.(2015) Wattpad bizim neyimiz olur? *Mahalle Mektebi Dergisi*, 25.
- Karataş, Z., ve Arslan, G. (2020). Ergenlerin romantik ilişkilerinde şiddet eğilimi ile duygusal bağlanma stilleri arasındaki ilişki. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 10(57), 45–60.
- Kavas, B. (2022). Wattpad hakkında yapılan tezler üzerinde bir inceleme. *Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 10, 108–128.
- Kaya, H. (2020). Dijital içerik denetimi ve genç kullanıcılar: Türkiye’de durum analizi. *Medya ve İletişim Çalışmaları Dergisi*, 8(2), 103-119.
- Kılıç, S. (2017). Ataerkillik ve toplumsal cinsiyet rolleri: Türkiye örneği. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 19(1), 25–41.
- Kitapyurdu. (t.y.). Büşra Küçük – Yazar Profili. erişim tarihi 2025.06.15, <https://www.kitapyurdu.com, 1000kitap.com>
- Konuk, S. (2018, Nisan 20–22). Gençlerin okuma ve yazma alışkanlıklarındaki değişimlerin incelenmesi [Sözlü bildiri sunumu]. 2. Uluslararası Türklerin Dünyası Sosyal Bilimler Sempozyumu, Üsküp, Kuzey Makedonya.
- Korkmaz, T., ve Aksoy, B. (2021). Dijital edebiyat mecralarının ergen psikolojisi üzerindeki etkileri. *Türk Psikolojik Danışma Dergisi*, 11(58), 92–110.
- Kulaksızoğlu, A. (2011). *Ergenlik psikolojisi* (7. basım). Remzi Kitabevi.
- Neşeli, D. (2019). *Türkiye’de kitap yayıncılığı ve Wattpad yayınları*, Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Oksijen, G. (t.y.). Maça Kızı 8 serisinin yazarı Dilara Pamuk, erişim tarihi 2025.06.15, <https://gazeteoksijen.com/amazon.com>
- Özkan, G. (2020). Dijital okuma alışkanlıkları ve içerik kalitesi. *Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 28(2), 34-50.
- Özkan, F. (2019). Wattpad uygulaması aracılığıyla dijital okuma alışkanlıklarının dönüşümü. *Edebiyat Kuram ve Araştırma Dergisi*, 12(3), 89–108.
- Özmaya, G., ve Erkoç, H. (2024). Ergenlerde sosyal dışlanma ile internet bağımlılığı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *İlköğretim Online*, 23(1), 123–138.
- Özdemir, F., ve Aslan, E. (2020). Wattpad okurları üzerine bir inceleme: Dijital çağda yeni okuma biçimleri. *Türk Kütüphaneciliği*, 34(4), 342–359.
- Plotnik, R. (2009). *Psikolojiye giriş*. İstanbul, Kaknüs Yayınevi.
- Sağlam, S. G. (2020). *Kitap olarak basılan Wattpad hikâyelerindeki dinî ve ahlâkî unsurlara yönelik içerik analizi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi)*. Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

- Senemoğlu, N. (2018). *Gelişim, öğrenme ve öğretim: Kuramdan uygulamaya* Ankara: Pegem Akademi.
- şahan, F. (2024, 18 Ağustos). Yeni řafak: *Wattpad için temasa geçmediler*. Yeni řafak. <https://www.yenisafak.com/ilgili-haber-linki>
- şahin, S., ve Gençtanırım, D. (2019). Ergenlerde travmatik yaşantılarla başa çıkma yolları: Romantize etme ve duygusal yansıtma. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 9(52), 113–129.
- Ulusoy, A., ve Dilmaç, B. (2012). Sosyal öğrenme kuramı ve ahlâk gelişimi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(2), 239-256.
- Yavuzer, H. (2013). *Çocuk psikolojisi* (34. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi
- Yeşilay. (2017, Ocak). Yeşilay, *Wattpad'in gizli tehlikelerine karşı aileleri uyarıyor*. Yeşilay. <https://www.yesilay.org.tr/tr/haberler/yesilay-wattpadin-gizli-tehlikelerine-karsi-aileleri-uyariyor>
- Yıldız, M. (2022). Wattpad içeriklerinin edebi nitelik açısından değerlendirilmesi: Yayınevlerinin bakış açıları. *Türkçe Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 11(2), 66–81
- Yörükoğlu, A. (2022). *Gençlik çağı: Ruh sağlığı ve sorunları* Özgür Yayınları. <https://1000kitap.com/goodreads.com>
- 1000Kitap. (t.y.). Dilara Pamuk – Maça Kızı 8-1/8-4 Kitaplar. erişim tarihi 2025.06.15,

**LİSE ÖĞRENCİLERİNDE KARİYER KARAR VERME GÜÇLÜĞÜNÜN
YORDAYICILARI OLARAK BİLİŞSEL ESNEKLİK VE KARİYERE İLİŞKİN
EBEVEYN DESTEK ALGISI**

**Merve SALİHOĞLU, Millî Eğitim Bakanlığı, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Yüksek
Lisans Öğrencisi**

Dr.Öğr. Üyesi Ahmet AYAZ, Hasan Kalyoncu Üniversitesi

**Psikolojik Danışman, Meb, Okul Psikolojik Danışmanlığı, ORCID numarası
<https://orcid.org/0009-0009-5730-0980>**

Özet

Bireyin yaşam boyu sürdüreceği kariyer yolculuğunda kritik kararların alındığı lise kademesi, ergenlerin karar verme sürecinde çeşitli nedenlerle duygusal ve kişilikle ilişkili kariyer karar verme güçlüğü yaşayabileceği bir dönemdir. Bu güçlüklerin aşılmasında hem bireysel bilişsel süreçlerin hem de ailevi faktörlerin etkili olabileceği öngörülmektedir. Bu doğrultuda mevcut araştırmanın temel amacı, lise öğrencilerinin duygusal ve kişilikle ilişkili kariyer karar verme güçlüklerinin (EPCD) yordanmasında bilişsel esneklik düzeyleri ile kariyere ilişkin ebeveyn destek algısının rolünü incelemektir. Araştırmanın çalışma grubunu uygun örnekleme yöntemiyle belirlenmiş 542 lise öğrencisi oluşturmaktadır. Veri toplama sürecinde; Kişisel Bilgi Formu, Duygusal ve Kişilikle İlişkili Kariyer Karar Verme Güçlüğü Ölçeği, Bilişsel Esneklik Ölçeği ve Kariyere İlişkin Ebeveyn Destek Algısı Ölçeği kullanılarak veriler yüz yüze toplanmıştır. Verilerin analizinde SPSS 25 paket programı kullanılarak hiyerarşik regresyon analizi tekniği uygulanmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular; bilişsel esneklik ve kariyere ilişkin ebeveyn tutumlarının, duygusal ve kişilikle ilişkili kariyer karar verme güçlüğündeki toplam varyansın %14'ünü anlamlı düzeyde açıkladığını göstermektedir. Analiz sonuçlarına göre; bilişsel esneklik, kariyere ilişkin destekleyici ebeveyn tutumu ve kariyere ilişkin müdahale edici ebeveyn tutumunun kariyer karar verme güçlüğü üzerinde istatistiksel olarak anlamlı yordayıcı etkileri olduğu saptanmıştır. Buna karşın, kariyere ilişkin ilgisiz ebeveyn tutumunun kariyer karar verme güçlüğü üzerinde anlamlı bir yordayıcı etkisinin bulunmadığı belirlenmiştir. Sonuç olarak; lise öğrencilerinin kariyer karar verme süreçlerinde yaşadıkları duygusal ve kişilikle ilişkili kariyer karar verme güçlüklerin azaltılmasında, bireyin bilişsel esneklik becerilerinin geliştirilmesinin ve ailelerin destekleyici tutumlarının teşvik edilmesinin kritik bir öneme sahip olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: duygusal ve kişilikle ilişkili kariyer karar verme güçlüğü, kariyere ilişkin ebeveyn destek algısı, bilişsel esneklik, lise öğrencisi

**ERGEN-EBEVEYN KARIYER UYUMU İLE KARIYER UYUM YETENEKLERİ
ARASINDAKİ İLİŞKİDE DUYGU DÜZENLEMENİN ARACI ROLÜ**

**Seda GÖV, Milli Eğitim Bakanlığı, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Yüksek Lisans
Öğrencisi**

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet AYZ, Hasan Kalyoncu Üniversitesi

Psikolojik Danışman, MEB, Okul Psikolojik Danışmanı, <https://orcid.org/0009-0001-8967-7602>

Özet

Ergenlik dönemi bireylerin kariyer gelişimi açısından önemli bir süreçtir. Lise yıllarına da denk gelen bu dönemde ergenlerin kariyer uyum yeteneklerinin gelişiminde ebeveynlerle kurulan kariyer uyumu ve bireylerin duygu düzenleme becerileri önemli psikososyal kaynaklar arasında yer almaktadır. Bu çalışmanın amacı ergenlerin ergen-ebeveyn kariyer uyumu ile kariyer uyum yetenekleri arasındaki ilişkide duygu düzenlemenin aracı rolünü incelemektir. Çalışma grubu lise düzeyinde öğrenim gören 410 öğrenciden oluşmaktadır. Veriler Kişisel Bilgi Formu, Ergen-Ebeveyn Kariyer Uyumu ölçeği, Ergenler İçin Duygu Düzenleme ölçeği ve Kariyer Uyum Yetenekleri Ölçeği kullanılarak yüz yüze toplanmıştır. Ergen-Ebeveyn Kariyer Uyumu ölçeği, Tamamlayıcı Uyum ve Benzerlik Uyumuna olmak üzere iki alt boyuttan; Ergenler İçin Duygu Düzenleme ölçeği, İçsel İşlevsel Duygu Düzenleme, İçsel İşlevsel Olmayan Duygu Düzenleme, Dışsal İşlevsel Duygu Düzenleme, Dışsal İşlevsel Olmayan Duygu Düzenleme olmak üzere dört alt boyuttan; Kariyer Uyum Yetenekleri Ölçeği ise, ilgi, merak, kontrol, güven olmak üzere dört alt boyuttan oluşmaktadır. Verileri analiz etmek için SPSS ve Process Macro (Hayes) Model 4 kullanılmıştır. Aracılık analizi sonuçlarına göre ergen-ebeveyn kariyer uyumunun kariyer uyum yetenekleri üzerindeki doğrudan etkisi anlamlıdır. Bununla birlikte içsel işlevsel duygu düzenleme aracılığıyla oluşan dolaylı etkinin de anlamlı olduğu görülmüş ve içsel işlevsel duygu düzenlemenin ergen-ebeveyn kariyer uyumu ile kariyer uyum yetenekleri arasındaki ilişkide kısmi aracı rol üstlendiği belirlenmiştir. Bir diğer alt boyut olan içsel işlevsel olmayan duygu düzenleme aracılığıyla oluşan dolaylı etkinin de anlamlı olduğu görülmüş ve içsel işlevsel olmayan duygu düzenlemenin ergen-ebeveyn kariyer uyumu ile kariyer uyum yetenekleri arasındaki ilişkide kısmi aracı rol üstlendiği belirlenmiştir. Elde edilen bulgular ergenlerin kariyer uyum yeteneklerinde ergen-ebeveyn kariyer uyumunun ve duygu düzenleme becerilerinin içsel ve dışsal faktörler olarak önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

Anahtar kelimeler: ergen-ebeveyn kariyer uyumu, kariyer uyum yetenekleri, duygu düzenleme becerileri, lise öğrencileri

PREMENSTRÜEL SENDROMLU KADINLARDA BEDEN FARKINDALIĞI İLE
POSTÜRAL FARKINDALIK ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN BODY AWARENESS AND
POSTURAL AWARENESS IN WOMEN WITH PREMENSTRUAL SYNDROME

Fatma Nur ALTIN¹, Nisa ÇEKER², Hayat TOPAL³

¹Öğretim Görevlisi Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Fizyoterapi ve
Rehabilitasyon, ORCID: 0000-0002-9782-3964

²Öğrenci, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Fizyoterapi, , ORCID numarası: 0009-
0009-1168-7139

³Öğrenci, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Fizyoterapi ORCID numarası: 0009-
0000-1850-2461

Özet

Amaç: Premenstrüel sendrom (PMS), kadınların menstrual döngüsünün luteal fazında ortaya çıkan ve fiziksel, psikolojik ve davranışsal semptomlarla karakterize edilen yaygın bir durumdur. PMS semptomları arasında kas-iskelet sistemi ağrıları, yorgunluk ve uyku problemleri yer almakta olup bu durum kadınların yaşam kalitesini olumsuz etkileyebilmektedir. Beden farkındalığının bireylerin vücutlarından gelen duyumları algılama ve yorumlama kapasitesi ile ilişkili olduğu bilinmektedir. Ancak PMS yaşayan kadınlarda beden farkındalığı ile postür farkındalığı ve bazı semptomlar arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar sınırlıdır. Bu çalışmanın amacı PMS yaşayan kadınlarda beden farkındalığı ile postür farkındalığı ve bazı değişkenler arasındaki ilişkinin incelenmesidir.

Yöntem: Bu araştırma kesitsel bir çalışma olarak tasarlanmıştır. Çalışmaya Aydın Adnan Menderes Üniversitesi'nde eğitim gören 18–30 yaş arası ve Premenstrüel Sendrom Ölçeği (PMSS) sonuçlarına göre PMS tanısı alan 57 kadın dahil edilmiştir. Katılımcılardan demografik bilgiler toplanmış ve beden farkındalığını değerlendirmek amacıyla Vücut Farkındalığı Anketi (VFA), postür alışkanlıkları ve farkındalığını değerlendirmek amacıyla Postür Alışkanlıkları ve Farkındalık Ölçeği (PAFÖ) uygulanmıştır. Veriler Pearson korelasyon analizi ile değerlendirilmiş ve istatistiksel anlamlılık düzeyi $p < 0,05$ olarak kabul edilmiştir.

Bulgular: Katılımcıların yaş ortalaması $20,79 \pm 2,14$ yıl olarak bulunmuştur. Analiz sonuçlarına göre PMS puanı ile PAFÖ-2 alt boyutu arasında orta düzeyde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanmıştır ($r=0,440$; $p < 0,01$). Buna karşın PMS puanı ile beden farkındalığı ve diğer postür farkındalığı alt boyutları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($p > 0,05$). Beden farkındalığı ile PAFÖ-1 ($r=0,278$; $p < 0,05$) ve PAFÖ-3 ($r=0,537$; $p < 0,01$) arasında pozitif ve anlamlı ilişkiler belirlenmiştir.

Sonuç: Bulgular PMS şiddetinin bazı postür farkındalığı bileşenleri ile ilişkili olabileceğini göstermektedir. Ayrıca beden farkındalığının postür farkındalığı ile ilişkili olduğu görülmüştür. Bu sonuçlar PMS semptomlarının yönetiminde beden ve postür farkındalığını artırmaya yönelik yaklaşımların önemini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Premenstrüel sendrom, beden farkındalığı, postür farkındalığı, kadın sağlığı

“Bu çalışma, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı kapsamında desteklenmiştir.”

Abstract

Objective: Premenstrual syndrome (PMS) is a common condition characterized by physical, psychological, and behavioral symptoms occurring during the luteal phase of the menstrual cycle. Musculoskeletal pain, fatigue, and sleep disturbances are among the common symptoms of PMS and may negatively affect women's quality of life. Body awareness refers to the ability to perceive and interpret internal bodily sensations and is associated with several health-related factors. However, studies investigating the relationship between body awareness and

postural awareness in women with PMS are limited. Therefore, the aim of this study was to examine the relationship between body awareness and postural awareness in women with PMS.

Methods: This cross-sectional study included 57 women aged between 18 and 30 years who were studying at Aydın Adnan Menderes University and diagnosed with PMS according to the Premenstrual Syndrome Scale (PMSS). Demographic data were collected from the participants. Body awareness was assessed using the Body Awareness Questionnaire (BAQ), and postural awareness was evaluated using the Postural Habits and Awareness Scale (PHAS). Data were analyzed using Pearson correlation analysis, and the level of statistical significance was set at $p < 0.05$.

Results: The mean age of the participants was 20.79 ± 2.14 years. A moderate positive and statistically significant relationship was found between PMS scores and the PHAS-2 subscale ($r = 0.440$, $p < 0.01$). No significant relationship was observed between PMS scores and body awareness or other postural awareness subscales ($p > 0.05$). Additionally, body awareness showed positive and significant correlations with PHAS-1 ($r = 0.278$, $p < 0.05$) and PHAS-3 ($r = 0.537$, $p < 0.01$).

Conclusion: The findings suggest that PMS severity may be associated with certain components of postural awareness. Furthermore, body awareness appears to be related to postural awareness. These results highlight the potential importance of approaches aimed at improving body and postural awareness in the management of PMS symptoms.

Keywords: Premenstrual syndrome, body awareness, postural awareness, women's health

1. GİRİŞ

Premenstrüel sendrom (PMS), kadınların menstrual döngüsünün luteal fazında ortaya çıkan ve menstrüasyonun başlamasıyla birlikte sona eren fiziksel, psikolojik ve davranışsal semptomlarla karakterize edilen yaygın bir durumdur (1,2). Dünya genelinde kadınların yaklaşık %47,8'inde görüldüğü bildirilen PMS, bazı bireylerde daha şiddetli seyrederek günlük yaşam aktivitelerini ve yaşam kalitesini olumsuz etkileyebilmektedir (3–5). Türkiye’de üreme çağındaki kadınlar arasında yapılan çalışmalar PMS prevalansının yaklaşık %52,2 olduğunu göstermektedir (6).

Beden farkındalığı, bireyin vücudundan gelen içsel duyularını algılama ve bu duyulara dikkatini yönlendirme kapasitesi olarak tanımlanmaktadır (7,8). Bu kavram bireyin fiziksel ve duygusal durumunu tanımasına yardımcı olmakta ve ağrı algısı, yorgunluk ve genel sağlık durumu ile ilişkilendirilmektedir (8,9). PMS döneminde beden farkındalığının yüksek olması, bireylerin semptomlarını daha iyi fark etmelerine ve bu semptomlarla daha etkili başa çıkımlarına katkı sağlayabilir (10).

Beden farkındalığının vücut hareketleri ve postür ile yakından ilişkili olduğu bildirilmektedir (8,11). Postür ise vücut segmentlerinin farklı pozisyonlarda dengeli ve hizalı bir şekilde korunmasını ifade etmektedir (12). Postüral farkındalık, bireyin günlük yaşamda vücut duruşunu algılayabilmesi ve bu duruşu kontrol edebilmesi ile ilişkilidir.

Literatürde beden farkındalığı ve postüral farkındalık arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar bulunmakla birlikte, PMS yaşayan kadınlarda bu değişkenler arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar sınırlıdır. Bu nedenle bu çalışmada premenstrüel sendromlu kadınlarda beden farkındalığı ile postüral farkındalık arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

Bu araştırma kadın katılımcılar üzerinde yürütülen kesitsel bir çalışma olarak tasarlanmıştır. Çalışma, Helsinki Bildirgesi ilkelerine uygun olarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya Aydın Adnan Menderes Üniversitesi’nde eğitim gören 18–30 yaş arası ve menopoza girmemiş kadınlar dahil edilmiştir.

Çalışmaya dahil edilme kriterleri 18 yaşından büyük olmak, kadın olmak, çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul etmek ve Premenstrüel Sendrom Ölçeği (PMSS) sonuçlarına göre PMS tanısı almak olarak belirlenmiştir. Hamile olan veya menopoz döneminde bulunan kadınlar çalışma dışı bırakılmıştır.

Dahil edilme kriterlerini karşılayan katılımcılara araştırma kapsamında bir anket uygulanmıştır. Anket formunda katılımcıların yaş, boy ve kilo gibi demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorular yer almıştır. PMS semptom şiddetini değerlendirmek amacıyla Premenstrüel Sendrom Ölçeği (PMSS) kullanılmıştır (13). Postür alışkanlıkları ile farkındalığını değerlendirmek amacıyla Postür Alışkanlıkları ve Farkındalık Ölçeği (PAFÖ) kullanılmıştır. Ölçeğin PAFÖ-1 duruş alışkanlığı ve farkındalığı, PAFÖ-2 duruşu bozan etkenlerin farkındalığı, PAFÖ-3 pozisyonel farkındalık ve PAFÖ-4 ergonomik farkındalık olmak üzere dört alt parametresi vardır (14). Beden farkındalığının ölçülmesinde Vücut Farkındalığı Anketi (VFA) kullanılmıştır. Ölçekte puan arttıkça beden farkındalığı artmaktadır (15).

Toplanan veriler istatistiksel analiz için uygun yazılımlar kullanılarak değerlendirilmiş ve değişkenler arasındaki ilişkiler Pearson korelasyon analizi ile incelenmiştir. İstatistiksel anlamlılık düzeyi $p < 0,05$ olarak kabul edilmiştir.

3. BULGULAR

Çalışmaya dahil edilen katılımcıların demografik ve antropometrik özelliklerine ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 1’de sunulmuştur. Analiz sonuçlarına göre katılımcıların yaş ortalaması $20,79 \pm 2,14$ yıl olup yaş aralığının 19–30 yıl arasında değiştiği görülmüştür. Katılımcıların boy ortalaması $163,63 \pm 6,03$ cm, kilo ortalaması ise $59,88 \pm 11,22$ kg olarak belirlenmiştir. Beden kitle indeksi (BKİ) ortalaması $22,35 \pm 3,90$ kg/m^2 olup minimum değer $15,19$ kg/m^2 , maksimum değer ise $31,93$ kg/m^2 olarak saptanmıştır. Katılımcıların demografik ve antropometrik özelliklerine ilişkin tanımlayıcı istatistikleri tablo 1’ de gösterilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik ve Antropometrik Özelliklerine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Değişken	n	Minimum	Maksimum	Ortalama \pm SS
Yaş (yıl)	57	19	30	$20,79 \pm 2,14$
Boy (cm)	57	150	175	$163,63 \pm 6,03$
Kilo (kg)	57	45	90	$59,88 \pm 11,22$
BKİ (kg/m^2)	57	15,19	31,93	$22,35 \pm 3,90$

PMS puanı ile diğer değişkenler arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla Pearson korelasyon analizi yapılmıştır (Tablo 2). Analiz sonuçlarına göre PMS puanı ile PAFÖ-2 duruşu bozan etkenlerin farkındalığı alt boyutu arasında orta düzeyde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r=0,440$; $p < 0,01$). Buna karşın PMS puanı ile beden farkındalığı, adet süresi ve diğer postür farkındalığı alt boyutları arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır ($p > 0,05$).

Beden farkındalığı ile postür farkındalığı alt boyutları arasındaki ilişkiler incelendiğinde PAFÖ-1 duruş alışkanlığı ve farkındalığı ($r=0,278$; $p < 0,05$) ve PAFÖ-3 pozisyonel farkındalık ($r=0,537$; $p < 0,01$) ile pozitif ve anlamlı ilişkiler olduğu belirlenmiştir. Bu sonuçlar beden farkındalığı arttıkça bazı postür farkındalığı bileşenlerinin de artma eğiliminde olduğunu göstermektedir.

Ayrıca adet süresi ile PAFÖ-3 pozisyonel farkındalık arasında zayıf düzeyde pozitif ve anlamlı bir ilişki saptanmıştır ($r=0,300$; $p<0,05$). Bunun yanı sıra PAFÖ-1 ile PAFÖ-3 arasında orta düzeyde pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r=0,447$; $p<0,01$).

Genel olarak değerlendirildiğinde bulgular, PMS puanının özellikle bazı postür farkındalığı bileşenleri ile ilişkili olabileceğini, beden farkındalığının ise postür farkındalığı ile daha güçlü ilişkiler gösterdiğini ortaya koymaktadır. Değişkenler arasındaki ilişkilerin sonuçları Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. PMS Puanı, Beden Farkındalığı ve PAFÖ Değişkenleri Arasındaki İlişki

Değişken	PMS puanı	VFA	Adet süresi	PAFÖ-1	PAFÖ-2	PAFÖ-3	PAFÖ-4
PMS puanı	1	0,225	0,072	0,001	0,440**	0,178	-0,101
VFA	0,225	1	0,148	0,278*	0,085	0,537**	0,034
Adet süresi	0,072	0,148	1	0,072	0,073	0,300*	0,147
PAFÖ-1	0,001	0,278*	0,072	1	-0,086	0,447**	0,151
PAFÖ-2	0,440**	0,085	0,073	-0,086	1	0,164	-0,027
PAFÖ-3	0,178	0,537**	0,300*	0,447**	0,164	1	0,259
PAFÖ-4	-0,101	0,034	0,147	0,151	-0,027	0,259	1

PMS: Premenstrüel Sendrom, VFA: Vücut Farkındalığı Anketi, PAFÖ : Postür Alışkanlıkları ve Farkındalık Ölçeği, ** $p<0,05$: anlamlılık değeri

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışmada premenstrüel sendromlu kadınlarda beden farkındalığı ile postür farkındalık arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışma sonuçlarına göre PMS puanı ile postür farkındalığı ölçeğinin PAFÖ-2 alt boyutu arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna karşın PMS puanı ile beden farkındalığı ve diğer postür farkındalığı alt boyutları arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır. Ayrıca beden farkındalığı ile PAFÖ-1 ve PAFÖ-3 alt boyutları arasında pozitif ve anlamlı ilişkiler belirlenmiştir.

Literatürde PMS’nin kadınların yaşam kalitesini etkileyen yaygın bir durum olduğu ve fiziksel ile psikolojik birçok semptomla ilişkili olduğu bildirilmektedir (16-18). PMS döneminde ortaya çıkan semptomların bireylerin vücut algısını ve fiziksel durumlarını algılama biçimlerini etkileyebileceği düşünülmektedir (10). Beden farkındalığının bireyin vücudundan gelen duyumları algılaması ve yorumlaması ile ilişkili olduğu ve vücut hareketleri ile postür kontrol üzerinde etkili olabileceği belirtilmektedir (7,8).

Bu çalışmada beden farkındalığı ile bazı postür farkındalığı alt boyutları arasında anlamlı ilişki bulunması literatürle uyumlu bir bulgu olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte literatürün aksine PMS puanı ile beden farkındalığı arasında anlamlı ilişki bulunmaması PMS’nin çok faktörlü yapısı ile açıklanabilir (19,20). Hormonal, psikolojik ve çevresel faktörler PMS semptomlarının ortaya çıkmasında etkili olabilmektedir. Tüm bunlar sonuçlarımızdaki farklılığa neden olmuş olabilir.

Sonuç olarak bu çalışma, PMS yaşayan kadınlarda beden farkındalığı ile bazı postür farkındalığı bileşenleri arasında ilişki olabileceğini göstermektedir. Ancak bu ilişkinin daha iyi anlaşılabilmesi için daha geniş örneklem grupları ile yapılacak ileri çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır.

5. KAYNAKLAR

1. Grady-Weliky TA. Premenstrual dysphoric disorder. *N Engl J Med.* 2003;348(5):433-438.
2. Kısa S, Zeyneloğlu S, Güler N. Üniversite öğrencilerinde premenstrual sendrom görülme sıklığı ve etkileyen faktörler. *Gümüşhane Univ Sağlık Bil Derg.* 2012;1(4):284-297.
3. Angst J, Sellaro R, Stolar M, Merikangas KR, Endicott J. The epidemiology of perimenstrual psychological symptoms. *Acta Psychiatr Scand.* 2001;104(2):110-116.
4. Nascimento AF, Gaab J, Kirsch I, Kossowsky J, Meyer A, Locher C. Open-label placebo treatment of women with premenstrual syndrome: study protocol of a randomised controlled trial. *BMJ Open.* 2020;10(2):e032868. doi:10.1136/bmjopen-2019-032868.
5. Yonkers KA, O'Brien PMS, Eriksson E. Premenstrual syndrome. *Lancet.* 2008;371(9619):1200-1210. doi:10.1016/S0140-6736(08)60527-9.
6. Erbil N, Yücesoy H. Premenstrual syndrome prevalence in Turkey: a systematic review and meta-analysis. *Psychol Health Med.* 2023;28(5):1347-1357.
7. Berlucchi G, Aglioti SM. The body in the brain revisited. *Exp Brain Res.* 2010;200(1):25-35.
8. Nordbrandt MS, Carlsson J, Lindberg LG, Sandahl H, Mortensen EL. Treatment of traumatised refugees with basic body awareness therapy versus mixed physical activity as add-on treatment: study protocol of a randomised controlled trial. *Trials.* 2015;16:477.
9. Kiloatar H, Kurt G. Perception of benefits-barriers of exercise, physical activity level, and body awareness in women with premenstrual syndrome. *J Obstet Gynaecol Res.* 2024;50(1):120-127.
10. Kleinstäuber M, Schmelzer K, Ditzen B, Andersson G, Hiller W, Weise C. Psychosocial profile of women with premenstrual syndrome and healthy controls: a comparative study. *Int J Behav Med.* 2016;23(6):752-763.
11. Ünal A, Altuğ F, Erden A, Cavlak U, Şenol H. Validity and reliability of the Body Awareness Questionnaire in patients with non-specific chronic low back pain. *Acta Neurol Belg.* 2020;120(5):1219-1225. doi:10.1007/s13760-020-01399-y.
12. Young M. Review on postural realignment and muscular and neural component. *J Phys Educ Sport.* 2011;11(2):170-173.
13. Kaplan S, Gürler M, Gönenç İM. Relationship between fear of COVID-19 and premenstrual syndrome in Turkish university students. *Women Health.* 2022;62(7):644-654.
14. Bayar B, Güp AA, Özen Oruk D, İpek Dongaz Ö, Doğu E, Bayar K. Development of the postural habits and awareness scale: a reliability and validity study. *Int J Occup Saf Ergon.* 2023;29(2):815-820.
15. Karaca S, Bayar B. Turkish version of Body Awareness Questionnaire: validity and reliability study. *Turk J Physiother Rehabil.* 2021;32(1):44-50.
16. Rapkin AJ, Lewis EI. Treatment of premenstrual dysphoric disorder. *Womens Health (Lond).* 2013;9(6):537-556. doi:10.2217/whe.13.62.
17. Direkvand-Moghadam A, Sayehmiri K, Delpisheh A. Epidemiology of premenstrual syndrome: a systematic review and meta-analysis. *J Clin Diagn Res.* 2014;8(2):106-109. doi:10.7860/JCDR/2014/8024.4021.

18. Halbreich U, Borenstein J, Pearlstein T, Kahn LS. The prevalence and impact of premenstrual dysphoric disorder. *Psychoneuroendocrinology*. 2003;28(Suppl 3):1-23. doi:10.1016/S0306-4530(03)00098-2.
19. Ryu A, Kim TH. Premenstrual syndrome: a mini review. *Maturitas*. 2015;82(4):436-440. doi:10.1016/j.maturitas.2015.08.010.

ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLARA BAKIM VEREN ANNELERDE BEDEN FARKINDALIĞI VE KAS-İSKELET SİSTEMİ AĞRISININ İNCELENMESİ
INVESTIGATION OF BODY AWARENESS AND MUSCULOSKELETAL PAIN IN MOTHERS CARING FOR CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS

Fatma Nur ALTIN¹, Nurgül TÜRKYILMAZ², Sude Naz KEŞ³, Saliha KAHRAMAN⁴, Elif Nur IŞIK⁵,

¹Öğretim Görevlisi Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Fizyoterapi ve Rehabilitasyon, ORCID: 0000-0002-9782-3964

²Öğrenci, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Fizyoterapi, ORCID numarası: 0009-0009-1168-7139

³Öğrenci, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Fizyoterapi, ORCID numarası: 0009-0003-8034-4099

⁴Öğrenci, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Fizyoterapi, ORCID numarası: 0009-0004-6648-3620

⁵Öğrenci, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Fizyoterapi, ORCID numarası: 0009-0003-6815-8509

Özet

Özel gereksinimli çocukların bakım süreci, ebeveynler üzerinde özellikle fiziksel ve psikososyal açıdan önemli bir yük oluşturmaktadır; bu durum annelerin bakım sürecinde daha fazla sorumluluk üstlenmesine ve zamanla sağlıklarının olumsuz etkilenmesine neden olabilmektedir. Bu çalışma, özel gereksinimli çocuklara bakım veren annelerin beden farkındalığı ve kas-iskelet sistemi ağrı düzeylerini, tipik gelişim gösteren çocuklara bakım veren anneler ile karşılaştırmayı amaçlamaktadır.

Araştırmaya Aydın ilinde ikamet eden özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerine devam eden çocuklara bakım veren 48 anne ile sağlıklı çocuklara bakım veren 47 anne dahil edilmiştir. Beden farkındalığı Vücut Farkındalık Anketi ile, ağrı düzeyi ise Vizüel Analog Skala (VAS) ile değerlendirilmiştir. İstatistiksel analizler sonucunda gruplar arasında karşılaştırmalar yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, özel gereksinimli çocuklara bakım veren annelerin boyun ağrısı düzeylerinin kontrol grubuna kıyasla anlamlı derecede daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Buna karşın bel, çene ve omuz ağrısı açısından iki grup arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Beden farkındalığı düzeyleri incelendiğinde ise gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Çalışmanın bulguları, bakım verme sürecinde çocukların taşınması, transfer edilmesi ve uzun süreli fiziksel yüklenmelerin özellikle boyun bölgesinde ağrıya yol açabileceğini göstermektedir. Tekrarlayıcı hareketler ve zorlayıcı postürlerin kas-iskelet sistemi üzerinde olumsuz etkiler oluşturduğu düşünülmektedir. Öte yandan beden farkındalığında fark bulunmaması, bakım veren annelerin zamanla bu sürece uyum sağlamaları veya bireysel baş etme stratejileri geliştirmeleri ile açıklanabilir. Sonuç olarak, özel gereksinimli çocuklara bakım veren annelerde artmış kas-iskelet sistemi yüklenmesi ve özellikle boyun ağrısı dikkat çekmektedir. Bu nedenle, bu bireylerin fiziksel sağlıklarının korunmasına yönelik eğitimlerin verilmesi ve uygun rehabilitasyon programlarının geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Anahtar kelimeler: Bakım veren, beden farkındalığı, kas-iskelet sistemi ağrısı

“Bu çalışma, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı kapsamında desteklenmiştir.”

Abstract

The caregiving process for children with special needs places a significant burden on parents, particularly in physical and psychosocial terms. This situation often leads mothers to assume greater responsibilities in the caregiving process, which may negatively affect their health over time. This study aimed to compare body

awareness and musculoskeletal pain levels of mothers caring for children with special needs with those of mothers caring for typically developing children. The study included 48 mothers caring for children attending special education and rehabilitation centers in Aydın and 47 mothers of healthy children. Body awareness was assessed using the Body Awareness Questionnaire, and pain levels were evaluated using the Visual Analog Scale (VAS). Statistical analyses were performed to compare the groups. The findings revealed that mothers caring for children with special needs had significantly higher levels of neck pain compared to the control group. However, no significant differences were found between the groups in terms of low back, jaw, and shoulder pain. Additionally, no statistically significant difference was observed in body awareness levels between the groups. These results suggest that caregiving activities such as lifting, transferring, and prolonged physical strain may particularly contribute to neck pain. Repetitive movements and sustained awkward postures are thought to have negative effects on the musculoskeletal system. On the other hand, the lack of difference in body awareness may be explained by caregivers adapting to the process over time or developing individual coping strategies. In conclusion, increased musculoskeletal load and especially neck pain are prominent among mothers caring for children with special needs. Therefore, it is important to develop educational and rehabilitation programs aimed at protecting the physical health of these individuals.

Keywords: Caregiver, body awareness, musculoskeletal pain

1. GİRİŞ

Özel gereksinimli çocuklara bakım sağlamak, aileler üzerinde hem fiziksel hem de psikososyal açıdan önemli bir yük oluşturur. Gelişimsel yetersizliği olan çocuklar, işlevselliklerini artırmak ve yaşam kalitelerini iyileştirmek için tıbbi, eğitimsel destekler ve rehabilitasyon hizmetlerine ihtiyaç duyarlar (1). Bu durum, ebeveynlerin özellikle de annelerin bakım verme sürecinde daha fazla fiziksel sorumluluk üstlenmesine neden olmakta ve zamanla sağlık durumlarını olumsuz etkileyebilmektedir (2–4). Son yıllarda aile merkezli yaklaşımların yaygınlaşmasıyla birlikte ebeveynlerin çocuklarının rehabilitasyon sürecine aktif katılımı artmış ve anneler bu sürecin en önemli bileşenlerinden biri haline gelmiştir (5–7).

Beden farkındalığı, bireyin kendi bedenini, hareketlerini ve çevresiyle olan etkileşimlerini algılama ve anlamlandırma sürecini ifade eder. Bu farkındalık, bireyin hareketlerini kontrol etmesini, duruşunu düzenlemesini ve çevresel uyaranlara uygun tepkiler geliştirmesini kolaylaştırarak yeni sosyal deneyimler edinmesine katkı sağlar (8). Bu nedenle beden farkındalığının, bireylerin hem fiziksel hem de psikososyal gelişiminde önemli bir rol oynadığı bilinmektedir. Proprioepsiyon, bireyin vücudunun konumunu ve hareketlerini algılamasını sağlayan temel duyu sistemlerinden biridir ve postüral kontrol ile hareket koordinasyonunda önemli rol oynar (8–10). Bakım verme sürecinde tekrarlayan fiziksel yüklenmelerin ve uzun süreli postüral zorlanmaların gövde proprioepsiyonunu etkileyebileceği aynı zamanda beden farkındalığıyla ilgili farklı sonuçlara yol açabileceği düşünülmektedir.

Özel gereksinimli çocuklara bakım veren ebeveynlerde kas-iskelet sistemi ağrılarının daha sık görüldüğü bildirilmektedir (11,12). Özellikle çocukların taşınması, transfer edilmesi ve günlük bakım aktiviteleri sırasında oluşan fiziksel yüklenmeler boyun, sırt ve bel bölgelerinde ağrı gelişimine neden olabilmektedir (13,14). Bu nedenle bakım veren annelerin kas-iskelet sistemi sağlığının değerlendirilmesi önem taşımaktadır.

Bu çalışmanın amacı, özel gereksinimli çocuklara bakım veren annelerin deden farkındalığı ve kas-iskelet sistemi ağrı düzeylerini tipik gelişim gösteren çocuklara bakım veren anneler ile karşılaştırarak incelemektir.

2. YÖNTEM

2.1. Çalışma Tasarımı ve Katılımcılar

Çalışmaya Aydın ilinde bulunan özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde eğitim gören çocuklara bakım veren anneler ile sağlıklı çocuğa sahip aynı yaş grubundaki anneler dahil edilmiştir. Çalışmaya katılmak için gönüllü olan bireylerin değerlendirmeleri yüz yüze yapılmıştır.

Yakın zamanda ortopedik yaralanma geçiren, hareket kısıtlılığı veya ağrıya neden olan ciddi bel veya sırt problemi bulunan, nörolojik hastalığı olan, nörobilişsel bozukluk öyküsü bulunan veya vestibüler sistem hastalığı olan bireyler çalışma dışı bırakılmıştır.

Katılımcıların yaş, boy, kilo ve bakım verme yılı gibi demografik verileri anket formu ile kaydedilmiştir.

2.1. Değerlendirme Yöntemleri

Vücut Farkındalık Anketi (VFA): Vücut Farkındalık Anketi, vücut kompozisyonunun normal veya anormal duyarlılık düzeyini belirlemeye yönelik dört alt gruptan oluşmaktadır. Bu alt gruplar; vücut süreçlerindeki değişiklikler, uyku-uyanıklık döngüsü, hastalık başlangıcını tahmin etme ve vücut tepkilerini öngörme şeklindedir. Anket, toplamda 18 ifadeden oluşmakta olup, katılımcılardan her bir ifadeyi 1 ile 7 arasında puanlamaları istenmektedir. Değerlendirme, toplam puan üzerinden yapılmakta olup, yüksek puanlar daha iyi bir vücut duyarlılığına işaret etmektedir (15).

Vizüel Analog Skala (VAS): Kas-iskelet sistemi ağrıları Vizüel Analog Skala kullanılarak değerlendirilmiştir. VAS, klinik uygulamalarda ağrı şiddetini değerlendirmek için yaygın olarak kullanılan bir ölçektir. Katılımcılar ağrı düzeylerini 0 ile 10 arasında puanlamıştır. “0” ağrı olmadığını, 1–4 hafif ağrıyı, 5–6 orta düzey ağrıyı ve 7–10 şiddetli ağrıyı ifade etmektedir (16).

2.3. İstatistiksel Analiz

İstatistiksel analizler SPSS 25.0 programı kullanılarak yapılmıştır. Sürekli değişkenler ortalama \pm standart sapma olarak verilmiştir. Gruplar arası karşılaştırmalarda bağımsız örneklem t-testi kullanılmıştır. Anlamlılık düzeyi $p < 0,05$ olarak kabul edilmiştir.

3. BULGULAR

Çalışmaya özel gereksinimli çocuklara bakım veren 48 anne ve sağlıklı çocuklara bakım veren 47 anne dahil edilmiştir. Çalışmaya dahil edilen annelerin demografik verileri Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Grupların demografik verileri

Değişken	Özel Gereksinimli Çocuklara Bakım Veren Anne (n=48) Ort \pm SS	Min–Max	Tipik Gelişim Gösteren Çocuklara Bakım Veren Anne (n=47) Ort \pm SS	Min–Max
Yaş (yıl)	39,83 \pm 9,31	23–67	36,82 \pm 6,09	24–55
Boy (cm)	165,00 \pm 5,55	153–180	159,95 \pm 6,92	145–175
Kilo (kg)	75,47 \pm 14,58	43–120	68,74 \pm 14,89	47–115
BKİ (kg/m ²)	27,74 \pm 5,34	17,90–41,52	26,83 \pm 5,32	17,63–42,24

Ort \pm SS: ortalama \pm standart sapma, min-max: minimum-maksimum değer, BKİ: Beden Kitle İndeksi

Boyun ağrısı değerleri incelendiğinde engelli bireylere bakım veren annelerin VAS boyun ağrısı puanlarının sağlıklı bireylere bakım veren annelere göre anlamlı derecede daha yüksek olduğu belirlenmiştir ($p=0,030$). Bel, çene ve omuz ağrısı açısından ise gruplar arasında anlamlı bir

fark bulunmamıştır ($p>0,05$). Beden farkındalığı incelendiğinde iki grup için anlamlı farklılık bulunmamıştır ($p>0,05$). Sonuçlar Tablo 2' de gösterilmiştir.

Tablo 2. Gruplar arası karşılaştırma

Değişken	Özel Gereksinimli Çocuklara Bakım Veren Anne (n=48) Ort±SS	Tipik Gelişim Gösteren Çocuklara Bakım Veren Anne (n=47) Ort±SS	p
VAS Boyun	2,27 ± 3,24	0,97 ± 2,21	0,030*
VAS Bel	3,00 ± 4,02	1,90 ± 3,01	0,147
VAS Çene	0,19 ± 0,96	0,26 ± 1,12	0,758
VAS Omuz	2,40 ± 3,72	1,54 ± 2,85	0,228
VAS Yorgunluk	5,33 ± 4,11	4,99 ± 4,07	0,696
VAS Uyku	3,60 ± 4,19	2,21 ± 3,61	0,098
VFA	100,71 ± 18,77	99,44 ± 17,88	0,749

Ort±SS: ortalama±standart sapma, * $p<0,05$: anlamlılık değeri, VAS: Vizüel analog skala, VFA: Vücut Farkındalığı Anketi

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışmanın sonuçları özel gereksinimli çocuklara bakım veren annelerde boyun ağrısı düzeyinin daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bakım verme sürecinde çocukların taşınması, transfer edilmesi ve uzun süreli fiziksel yüklenmeler kas-iskelet sistemi üzerinde önemli bir yük oluşturabilmektedir.

Literatürde engelli çocuğa sahip ebeveynlerde kas-iskelet sistemi problemlerinin daha yaygın görüldüğünü bildiren çalışmalar bulunmaktadır (13,14). Engelli çocuk bakımında çocuğun taşınması, transferi ve günlük bakım aktiviteleri sırasında oluşan tekrarlayıcı hareketler ve uzun süreli zorlayıcı postürlerin ebeveynlerde fiziksel yüklenmeye neden olduğu belirtilmektedir (17,18). Bu tür fiziksel zorlanmaların özellikle boyun, sırt ve bel bölgelerinde ağrıya yol açabileceği bildirilmiştir (19). Bizim çalışmamızda da özellikle boyun bölgesinde ağrı şikayetlerinin daha fazla olduğu belirlenmiştir. Bu durumun bakım aktiviteleri sırasında ortaya çıkan postüral yüklenmeler ve artan bakım yükü ile ilişkili olabileceği düşünülmektedir (20).

Bu çalışmada beden farkındalığı değerlerinde bakım veren anneler ile kontrol grubu arasında anlamlı farklılıklar bulunmamıştır. Literatüre baktığımızda bakım veren bireylerde yüksek bakım yükünün kas-iskelet sistemi ağrısı ve yorgunlukla ilişkili olduğu, buna karşılık bakım yükü düşük olan bireylerde beden farkındalığının daha iyi olduğu gösterilmiştir (20). Ancak beden farkındalığı bireyin kendi bedensel duyularını algılama ve yorumlama kapasitesi ile ilişkili olup, bakım sürecinin getirdiği fiziksel ve psikolojik yüklerden her zaman doğrudan etkilenmeyebilir. Bu nedenle çalışmamızda gruplar arasında anlamlı bir farklılık bulunmaması, bakım veren bireylerin zamanla bakım sürecine uyum sağlamaları veya bireysel baş etme stratejileri geliştirmeleri ile açıklanabilir.

Bu sonuçlar özel gereksinimli çocuklara bakım veren annelerin fiziksel sağlıklarının değerlendirilmesi ve gerekli koruyucu rehabilitasyon programlarının geliştirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Özel gereksinimli çocuklara bakım veren annelerde boyun ağrısı düzeyinin daha yüksek olduğu ve gövde eklem pozisyon hissinde farklılıklar bulunduğu görülmüştür. Bu durum bakım veren annelerde kas-iskelet sistemi yüklenmesinin ve proprioseptif fonksiyon değişimlerinin artabileceğini göstermektedir. Bakım veren annelerin fiziksel sağlıklarını korumaya yönelik eğitim ve rehabilitasyon programlarının geliştirilmesi önemlidir.

5. KAYNAKLAR

1. McCann D, Bull R, Winzenberg T. The daily patterns of time use for parents of children with complex needs: a systematic review. *J Child Health Care.* 2012;16(1):26-52. doi:10.1177/1367493511420186.
2. Eisenhower AS, Baker BL, Blacher J. Children's delayed development and behavior problems: impact on mothers' perceived physical health across early childhood. *Soc Sci Med.* 2009;68(1):89-99. doi:10.1016/j.socscimed.2008.09.033.
3. Erdoğanoglu Y, Günel M. Serebral paralizili çocukların ailelerinin sağlıkla ilgili yaşam kalitelerinin araştırılması. *Toplum Hekim Bull.* 2007;26(2):35-39.
4. Vonneilich N, Lüdecke D, Kofahl C. The impact of care on family and health-related quality of life of parents with chronically ill and disabled children. *Disabil Rehabil.* 2016;38(8):761-767. doi:10.3109/09638288.2015.1060267.
5. King G, Chiarello L. Family-centered care for children with cerebral palsy: conceptual and practical considerations to advance care and practice. *J Child Neurol.* 2014;29(8):1046-1054. doi:10.1177/0883073814533009.
6. Schwellnus H, King G, Baldwin P, et al. A solution-focused coaching intervention with children and youth with cerebral palsy to achieve participation-oriented goals. *Phys Occup Ther Pediatr.* 2020;40(4):423-440. doi:10.1080/01942638.2020.1711841.
7. Dehghan L, Dalvand H, Hadian MR, et al. Exploring the process of health in mothers of children with cerebral palsy: changing "clinical reasoning". *Br J Occup Ther.* 2021;84(9):1-9. doi:10.1177/03080226211020659.
8. Berlucchi G, Aglioti SM. The body in the brain revisited. *Exp Brain Res.* 2010;200(1):25-35.
9. Nordbrandt MS, Carlsson J, Lindberg LG, Sandahl H, Mortensen EL. Treatment of traumatised refugees with basic body awareness therapy versus mixed physical activity as add-on treatment: study protocol of a randomised controlled trial. *Trials.* 2015;16:477. doi:10.1186/s13063-015-0974-9.
10. Ünal A, Altuğ F, Erden A, Cavlak U, Şenol H. Validity and reliability of the Body Awareness Questionnaire in patients with non-specific chronic low back pain. *Acta Neurol Belg.* 2020;120(5):1219-1225. doi:10.1007/s13760-020-01399-y.
11. Miodrag N, Burke M, Tanner-Smith E, et al. Adverse health in parents of children with disabilities and chronic health conditions: a meta-analysis using the Parenting Stress Index's health sub-domain. *J Intellect Disabil Res.* 2015;59(3):257-271. doi:10.1111/jir.12135.
12. Gallagher S, Hannigan A. Depression and chronic health conditions in parents of children with and without developmental disabilities: the growing up in Ireland cohort study. *Res Dev Disabil.* 2014;35(2):448-454. doi:10.1016/j.ridd.2013.11.029.
13. Terzi R, Tan G. Musculoskeletal system pain and related factors in mothers of children with cerebral palsy. *Agri.* 2016;28(1):18-24. doi:10.5505/agri.2015.74436.
14. Tonga E, Düger T. Factors affecting low back pain in mothers who have disabled children. *J Back Musculoskelet Rehabil.* 2008;21(4):219-226. doi:10.3233/BMR-2008-21401.
15. Karaca S, Bayar B. Turkish version of Body Awareness Questionnaire: validity and reliability study. *Turk J Physiother Rehabil.* 2021;32(1):44-50.
16. Boonstra AM, Preuper HRS, Reneman MF, Posthumus JB, Stewart RE. Reliability and validity of the visual analogue scale for disability in patients with chronic musculoskeletal pain. *Int J Rehabil Res.* 2008;31(2):165-169.
17. Harputluoğlu N, et al. Investigation of care burden and musculoskeletal pain of parents of paediatric palliative care patients in Turkey. *East Mediterr Health J.* 2022;27(8):569-576. doi:10.26719/emhj.22.063.
18. Darragh AR, et al. Musculoskeletal discomfort, physical demand, and caregiving activities in informal caregivers. *J Appl Gerontol.* 2015;34(6):734-760. doi:10.1177/0733464813496464.
19. Khanam F. Prevalence of low back pain and its affect on everyday life among female caregivers of children with cerebral palsy [dissertation]. Bangladesh: Bangladesh Health Professions Institute; 2013.

20. Barut R, Günal A, Demirtürk F. Nörolojik hastalara bakım verenlerin bakım yükünün kas-iskelet sistemi ağrısı, yorgunluk ve vücut farkındalığı üzerine etkisi. J Cumhuriyet Univ Health Sci Inst. 2024;9(3):329-336. doi:10.51754/cusbed.1544632.

KÜÇÜK MECMUA 'DA TÜRK KÜLTÜRÜNE DAİR NOTLAR

Asya ŞİMŞEK*- Prof. Dr. Hava SELÇUK*

Özet

Küçük Mecmua, Ziya Gökalp tarafından 1922-1923 yıllarında yayımlanmıştır. Türkçü düşünceyle anılan Ziya Gökalp'in derginin hem kurucusu hem de yazarı olması sebebiyle derginin içeriğinde Türk tarihi ve kültürüne geniş ölçüde yer verdiği tespit edilmiştir. Küçük Mecmua dergisinde Türk kültürü ile ilgili yazıların büyük çoğunluğu Ziya Gökalp'e aittir. Çalışmamızda "Türk kültürüne dair ne şekilde ve ne kadar unsur bulunmaktadır?" sorusuna cevap aranmıştır. Dergide bulunan şiir, hikâye ve edebi metinlerden ziyade makaleler incelenerek Türk kültür öğelerinden din, devlet, aile vb. hususlar hakkındaki çalışmaların değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Derginin çıkarıldığı yıllar yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş dönemine denk gelmektedir. Atatürk'ün fikir babası olarak bilinen Ziya Gökalp'in halkı bilinçlendirme ve Türkçülük konusunda farkındalık yaratma konusunda böyle bir dergi çıkarması Türk kültürüne yapılmış en önemli hizmetlerden biridir. Bu çalışmada derginin orijinal hali ile birlikte günümüz harflerine çevrilerek yayımlanmış halinden de yararlanılmış, bu kaynaklar nitel yaklaşıma uygun olarak içerik analiziyle çözümlenmiştir. Bu incelemede elde edilen bulgular dergi genelinde Türk kültürüne dair unsurlara önemli ölçüde yer verildiğini ortaya koymaktadır. Küçük Mecmua'da Türk kültürü ile alakalı yazı kaleme alan Ziya Gökalp'in bu yazılar aracılığıyla halkın bilinçlenmesine önemli ölçüde katkı sunduğu değerlendirilmektedir. Bunun yanı sıra bu mecmuada yayımlanan yazılar halkın Türk kültürü, Türk tarihi ve Türkçülük konusunda farkındalık düzeyini artırmada büyük katkı sağlayan iletişim aracı olduğu ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kültürel Tarih, Küçük Mecmua, Ziya Gökalp

1.GİRİŞ

Türk kültürü, tarihsel süreçte farklı bölgeler ve siyasi teşekküller altında varlığını devam ettirmiştir. Bu uzun süre içerisinde çeşitli dönüşümlere uğrasa da toplum yaşamını düzenleyen inanç, gelenek, dil, sözlü anlatımlar ve diğer kültür unsurları sürekliliğini devam ettirebilmiştir. İslamiyet öncesi var olan unsurlar İslamiyet'in kabulü ile Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde kültürel yapılar hem zenginleşmiş hem de güçlenerek günümüze kadar sirayet etmiştir. Ne yazık ki zaman içerisinde bu kültür unsurları İslamiyet öncesinden ziyade Selçuklu ve Osmanlı ile anılmış, gerek kültürel gerekse eski siyasi tarih unutulmaya yüz tutmuştur. Osmanlı'nın son döneminde artan milliyetçilik düşüncesinin öze dönüşü beraberinde getirmesiyle İslamiyet öncesine ait tarih, kültür, dil vb. unsurların araştırılıp basım yayım yoluyla yeniden gündeme getirilmesine yol açmıştır.

Osmanlı Devleti'nin son dönemi ve erken Cumhuriyet döneminde çıkarılan dergiler üzerine yapılan çalışmalar genellikle dil ve edebiyat üzerine yapılmış ancak biz bu çalışmada bakış açımızı eski Türk kültürüne çevirerek dergilerde bu hususta bırakılan izlere yönelmiş bulunmaktayız. Bahsettiğimiz dönem Türk kimliği ve kültürü çerçevesindeki tartışmaların çok yoğun olduğu dönemdir ki bu tartışmalar çeşitli araştırmalara yönelimi beraberinde getirmiş ve dergiler, gazeteler vb. yayınlar ile topluma yansıtılmıştır. Bu bağlamda özellikle dergiler

* Yüksek Lisans Öğrencisi. Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarihi Anabilim Dalı, Kayseri/Türkiye. E-posta:asyasimsek1281@gmail.com//0009-0000-0362-9742

* Prof. Dr. Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi/Kayseri, hselcuk@erciyes.edu.tr /0000-0002-9136-9158

dönemin tarihsel ve kültürel açıdan zihniyetini de ortaya koymaktadır. Bütün bunlar ışığında Küçük Mecmua hem çıkarıldığı yıllar hem de yazarları bakımından tam olarak istenileni vereceği düşünülerek ele alınmıştır¹.

Küçük Mecmua, dönemin Türk düşünce hayatının önde gelen ismi Ziya Gökalp tarafından 1922-1923 yılında Diyarbakır'da yayınlanmaya başlamıştır. Dönemin Matbuat Umum Müdürü Ahmet Ağaoğlu aracılığıyla Ankara hükümetinden maddi destek alınarak çıkarılmıştır. 33 sayı şeklinde yayımlanan derginin hemen her sayısında Ziya Gökalp kendi araştırmalarını ve şiirlerini paylaşmıştır. Bununla birlikte Ali Nüzhet Göksel daha çok güncel kültürel meseleler üzerine, Halis Bey "Kumuk İli" başlığı ile seri şeklinde 15 makale, yayımlanmıştır². Dergide hikâye, şiir, tarih, siyaset, sanat tarihi ve felsefe gibi çok çeşitli yazılar mevcuttur. Bu hususlardan ziyade kültür üzerine çalışmalarıyla ünlenmiş olan Ziya Gökalp Türkçü kimliğinin de etkisiyle hangi dergide olursa olsun eski Türk kültürü dâhilinde aile, din, gelenek, İslamiyet öncesi devlet anlayışı, yapısı vb. hususları çalışmalarında sık sık işlemiştir. Bu dergilerden biri de araştırmamıza kaynak edindiğimiz Küçük Mecmua'dır³. Bu araştırmanın kapsamı, Küçük Mecmua'da var olan Türk kültüründe aile, devlet teşkilatı, inançlar vb. yazıların değerlendirilmesi ile sınırlandırılmıştır. Bu doğrultuda çalışma dergiyi birçok açıdan değerlendirmeye imkân sağlayacaktır.

2. Küçük Mecmua 'ya Göre Türklerde Aile

Türk ailesi, tarih boyunca sadece biyolojik bir yapı olarak var olmamış, sosyo-kültürel ve siyasi yapıların devamlılığını sağlayan en temel kurum olmuştur. Türklerde aile bireye kimlik kazandırmanın yanı sıra maddi manevi kültürün ana taşıyıcısı konumunda olmuştur. Göçebe yaşam tarzının bir getirisi olarak da gittikleri bütün coğrafyalara kültürel değerlerimizi yansıtmışlardır. Ailenin temelini oluşturan kadın ve evlilik hususunda dergide bulunan yazılar ailenin toplumdaki yerini ortaya koymamıza imkân sağlayacaktır.

Her toplumda olduğu gibi Türklerde de kültürün en köklü yapısı ailedir. Ailenin kültürün oluşumunda ve aktarımında önemi açıktır. Eski Türkçede "oz" kelimesi "akraba" , Yakut Türklerinde ise "iye" kelimesi "ana" anlamına gelmektedir ki "iye oza" ana akraba, ana karnı anlamlarıyla Türklerde ailenin en eski şeklidir⁴. Bu aile şekli Şamanizm inancına bağlıdır. Şamanların sihir gücünün kadınlara ait olduğu düşünülmüş ve bir şaman başarılı olmak için kadın kıyafetlerinden giymiş, saçlarını uzatmıştır. Yakut Türklerinde her şamanın bir İye Kilâ'sı (ana totem) ve Amagat'ı(dişi koruyucu) vardır⁵. Bu tabirler ışığında Türklerde bahsi geçen dönemde soyun maderîliği (ana erkil) ve eski Türk medeniyetinde kadınların ne kadar kıymetli olduğu açıkça görülmektedir. Bu maderî dönem Türklerin avcılıkla yaşadığı dönem olarak düşünülmektedir. Çünkü Türklerin bilinen en uzak tarihlerine kadar pederşahî (ataerkil) aile yapısına sahip oldukları görülmüştür. Avcı Türklerde kadınlar erkeklerden üstün görülmüş; Avcı aileden bir kız sürüsü olan konar-göçer bir erkekle evlenmek istemez hatta gelin ağırlık gereği kocasının obasına gitmez, güveyi neredeyse bir hizmetçi gibi gelinin obasına iç güveysi olarak gelirdi ki iç güveyliği Altay Türklerinin Barabinz uruğunda görülmüştür⁶. Bu çerçevede hukuk bakımından erkeğin karısından daha aşağıda olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca eski Moğolistan Türklerinde bir erkek baba tarafından kuzeniyle evlenebildiği halde anne tarafından

¹ Küçük Mecmua, Diyarbakır, 1922-1923

² Halis Bey, "Kumuk İli ", *Küçük Mecmua*, 1/14,15... 28, (1922). [Diyarbakır Tarihinden: Kumuk İli -1 | Milli Kütüphane](#)

³ Küçük Mecmua, Diyarbakır, 1922-1923.

⁴ Ali Duymaz, *Ziya Gökalp Küçük Mecmua Yazıları* (İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2024), s. 428.

⁵ Ziya Gökalp, "İçtimaiyat: Türk Ailesinin Tekamülü İye Oza", *Küçük Mecmua*, 1/29 (1922): s. 6. [Türk Ailesinin Tekamülü - İye Uza | Milli Kütüphane](#) ; Duymaz, *Küçük Mecmua Yazıları*, s. 429.

⁶ Gökalp, "İye Oza", s. 7-8. [Türk Ailesinin Tekamülü - İye Uza | Milli Kütüphane](#) ; Duymaz, *Küçük Mecmua Yazıları*, s.430.

kuzeniyle evlenemiyor olması yani anne soyundan evliliğin yasaklığı da madevi yapıya işaret etmektedir. Şunu da belirtmek gerekir ki eski Türklerde soy yedinci kuşağa kadar çıkar, Oğuzlardan her kişi yedi kuşak atalarını sayabilirdi ki yedi kat, yedi yabancı tabirleri bu nedenle kullanılmış, genelde de “yedi yabancıya kız verir, yedi yabancıdan kız alırım” söylemleri soy dışı evliliği ifade etmiştir⁷. Bu durumda bir ihtimal eski zamanlarda soy harici evliliğin daha çok tercih edildiğini gösterebilir.

Eski Türklerde Şamanizm inancından kaynaklı her evin bir “perisi” olduğu düşünülmüş ve bu perilerin sevdiği şeylerin uğurlu sevmediklerinin uğursuz olduğuna inanmışlardır. Her evin olduğu gibi her erkeğinde “eş” adını verdiği bir perisi olmuştur. Evin, kişinin perisi olması İslamiyet sonrasındaki cin olarak adlandırılan varlıklarla ilişkilendirilebilir. Cinlerin ev ya da kişiye musallat olması, “cinleri tepesinde” gibi söylemler İslamiyet öncesi var olduğu düşünülen “peri” hususunu çağrıştırmaktadır. Ziya Gökalp Küçük Mecmua’da ev perisi hususunu şu şekilde detaylandırmıştır:

Bu periler zamanda sakin ve faaliyetsiz iken evlilik, doğum, ölüm zamanlarında faal ve hassas bir hale bürünürler. Bu üçünden biriyle karşılaşan kişi kırk gün boyunca perilerinin hassasiyeti nedeniyle görünmez tehlikeler içinde bulunabilirler. Buna istinaden bu kişilere “kırklı” adı verilmiştir. Örneğin; evlilik zamanı güvey ile gelin, doğum zamanı anne, baba, bebek, ölüm zamanı ise ölen kişi, varisleri ve yakın akrabaları kırklı olmuşlardır⁸.

Bu kısımda yer alan “eş” sözcüğünün sürekli kişinin yanında olması nedeniyle kullanıldığı düşünülmektedir. Türkler ilk çağlarından bu yana genel olarak tek eşli olmuşlardır. Bu husus aile dayanışması ile bağdaştırılarak Küçük Mecmua’nın bir bölümünde verilmiştir. Bu bölümden yola çıkarsak eski Türklerde her kırk hane bir halk cemaati oluşturmuş, cemaatlerden her biri kanuni bir sorumluluk gibi yılda en az dört evlilik gerçekleştirmiştir⁹. Reislerde bu sorumluluğun yerine getirilmesinden mesul olmuşlardır. Evlenecek erkek geline ve düğüne yapılacak masrafı karşılayabilecek güçte değilse bu halk cemaatleri aracılığıyla karşılaşmıştır. Çok eşlilik olmamasına rağmen nüfusun olağanüstü çoğalması bu evlilik dayanışmasının sonucudur¹⁰. Bölümde halkın oluşturduğu cemaat dayanışmasının kuvvetli fakat aile dayanışmasının daha zayıf olduğundan bahsedilmiştir. Bu durumun bir sonucu olarak Türklerin devlet teşkilatından mahrum kaldığı takdirde yalnız aile yapısı ile varlıklarını devam ettiremeyeceklerini düşünmüş, bu nedenle de teşkilat anlayışında devlet, aileden daha üst konumda tutmuştur. Bu çerçevede düşünüldüğünde hem kut sahibi ailede hem devletin diğer boylarında dayanışmanın zayıflığı nedeniyle devletin teşkilatı, düzeni kalsa da kurulan devletler uzun soluklu olamamıştır.

Türk ailesinde tabiri yerinde ise çocuk üzerinde ki söz hakkı günümüz söylemiyle ergenlik çağını atlatana kadar aile reisinde yani babadadır ancak bundan sonra bu hak devletin ve hükümdarın olmuştur ki böylece hem siyasi vazifelendirilme hem de vatandaş sıfatına geçmiştir¹¹. Şu da var ki bir çocuğun ergenlikten kurtulması ancak bir kahramanlık göstermesine tabi tutulmuş hatta o zamana kadar adsız olan çocuğa ad verilmiştir. Çocuk artık

⁷ Ziya Gökalp, “İçtimaiyat: Türk Devletinin Tekamülü V. Büyük İl”, *Küçük Mecmua*, 1/8 (1922): s. 7. [Türk Devletinin Tekamülü -5- Büyük İl | Milli Kütüphane](#); Duymaz, *Küçük Mecmua Yazıları*, s. 351.

⁸ Ziya Gökalp, “Usullere Dair: Tandırname”, *Küçük Mecmua*, 1/23 (1922): s. 8-9. [Usullere Dair: Tandırname | Milli Kütüphane](#); Duymaz, *Küçük Mecmua Yazıları*, s. 268, 270.

⁹ Ziya Gökalp, “Türk Devletinin Tekamülü VI. Yabguluk”, *Küçük Mecmua*, 1/9 (1922): s. 5 [Türk Devletinin Tekamülü -6- Yabguluk | Milli Kütüphane](#); Duymaz, *Küçük Mecmua Yazıları*, s.357.

¹⁰ Gökalp, “Yabguluk”, s. 8. [Türk Devletinin Tekamülü -6- Yabguluk | Milli Kütüphane](#); Duymaz, *Küçük Mecmua Yazıları*, s. 358.

¹¹ Duymaz, *Küçük Mecmua Yazıları*, s.358-359.

babasıyla aynı evde oturmak mecburiyetinde kalmamış, ailesinden kendi payına düşen mirasını alarak ayrılabilmiş, ayrıca baba ve annenin bu vuku sonrası mağdur olmaması için örneğin baba paylaştığı sürünün beşte birini geri alma hakkına sahip olmuştur¹². Çocuk vatandaş konumuna geldiğinde her daim devletten yana olmalı gözüyle bakılmış, kamu otoritesi kişisel otoriteden daha üstün sayılmıştır.

Türklerde toplum bilindiği üzere oğuş (aile), urug (aileler birliği), boy (kabile), budun (millet), ve il (devlet) oluşumlarından meydana gelmiştir. Oba birlikte konup göçen aile çadırlarının toplamını teşkil eder ve en eski köy örneğidir. Doğu ve Kuzey Türkleri buna “avul” demişlerdir¹³. Dergide obanın semiyevî, feodal ve demokrat olarak üçe ayrıldığından bahsetmiştir. Türklerle ilişkilendirilen ise demokrat oba tipidir. Çeşitli aileler komşuluk yoluyla birlikte yaşamış, obanın “aksakal” ı seçimle belirlenmiştir. Dergide bir karşılaştırma yapılarak Arap obasında şeyhlik “soyda büyüğe” ait iken Türk obasında “yolda büyüğe” ait olduğu ifade edilmiştir ki yolda büyükten kasıt halkın seçtiği ya da beyin tayini ile ortaya çıkan aksakaldır ve o obayı kendine ait gibi göremez, obadaki diğer yaşayanlar aksakala denk görülmüştür¹⁴. Bölümde bu aksakal mevzuu “yolda büyük, soyda büyükten daha üstündür”, “Belden gelen değil, yoldan gelen seyittir” gibi atasözleri ile desteklenmiştir¹⁵. Küçük Mecmua’da kale alınan yazılarda Türk toplumunda ve kültüründe ailenin çok önemli olduğu, kadınların çok değerli olduğu, çocuğun ergenliğe kadar baba otoritesi, ergenlik sonrası ise devlet otoritesi altında olduğu, İslamiyet öncesi dini yapılarının ne olduğu ve toplumsal dayanışmanın önemi, ailenin tek başına yeterli olmadığını ve devlet isimli bir teşkilatın varlığı ile ayakta durulabileceği izah edilmiştir.

3. Küçük Mecmua’ya Göre Türklerde Din ve İnanışlar

Eski dönem Türk inanç sistemi doğa ile iç içe şekillenen, gök merkezli ve kutsallık anlayışı oldukça güçlü olan bir yapı arz etmekteydi. Bu sistemin temelinde dünyayı yarattığına ve düzenlediğine inanılan Gök Tanrı inancı yer almaktaydı. Bunun yanı sıra doğadaki varlıkların ruhları, atalar kültü ve şaman uygulamaları da dini yaşamın önemli parçalarını oluşturmaktaydı. Bahsi geçen inanç sistemi sadece metafizik değil aynı zamanda toplum düzenini, siyasi otoriteyi ve ahlaki değerleri meşru bir zemine oturtma imkânı sunmuştur. Bu çerçevede bakıldığında eski Türk inanışları Türk kültür tarihi için temel yapı taşı mahiyetinde olmuştur. Eski Türklerde iki çeşit dini sistem karşımıza çıkmaktadır; Toyunizm ve Şamanizm¹⁶. Toyunizm’in dini reisine “Toyun”, Şamanizm’in dinî reisine “Kam” adı verilmiştir. Toyunlar siyasi başkanlıkta yapabilmişlerdir ki buna ilhanlık, il beyliği, hakanlık örnek verilmekle beraber zaten her boy beyi kendi boyunun hem siyasi hem dinî reisi konumunda olmuştur¹⁷. Bu bağlamda devlet adına yapılan faaliyetlerin dini olarak da bir ibadet olduğunu düşünmüşlerdir. Öyle ki Kağanın her yıl altın örs üzerinde demir dövmesi dahi ibadet sayılmıştır¹⁸. Farklı bir açıdan baktığımızda din ve devlet işleri ayrı olmamış aksine neredeyse tamamen aynı şekilde ele alındığı görülmektedir. Bu Toyunlara göre dünya üç âlemden oluşmuştur; yukarı sema, aşağı sema, orta dünya. Altay ve Yakut Türklerine göre yukarı sema dokuz tabakadan oluşmuş, her tabakada bir

¹² Duymaz, *Küçük Mecmua Yazıları*, s.359-360.

¹³ Ziya Gökalp, “İçtimaiyat: Köy ve Şehir”, *Küçük Mecmua*, 1/33 (1923): s. 9-10. [İçtimaiyyat: Köy Ve Şehir | Milli Kütüphane](#) ; Duymaz, *Küçük Mecmua Yazıları*, s.230.

¹⁴ Gökalp, “İçtimaiyat: Köy ve Şehir”, s. 11. [İçtimaiyyat: Köy Ve Şehir | Milli Kütüphane](#) ; Duymaz, *Küçük Mecmua Yazıları*, s. 232.

¹⁵ Duymaz, *Küçük Mecmua Yazıları*, s. 360.

¹⁶ Ziya Gökalp, “Kavmiyat: Eski Türklerde Felsefe”, *Küçük Mecmua*, 1/28 (1922): s. 8. [Kavmiyat: Eski Türklerde Felsefe | Milli Kütüphane](#) ; Duymaz, *Küçük Mecmua Yazıları*, s. 273.

¹⁷ Gökalp, “Kavmiyat: Eski Türklerde Felsefe”, s. 10. [Kavmiyat: Eski Türklerde Felsefe | Milli Kütüphane](#) ; Duymaz, *Küçük Mecmua Yazıları*, s. 273-274.

¹⁸ Gökalp, “Kavmiyat: Eski Türklerde Felsefe”, s. 9. [Kavmiyat: Eski Türklerde Felsefe | Milli Kütüphane](#) ; Duymaz, *Küçük Mecmua Yazıları*, s. 274.

Tanrı gibi görülen kutsal ruh devletin solunu teşkil eden dokuz aileyi temsil etmiştir. Ziya Gökalp mecmuada yayımlanan yazısında Tanrılar hususunu şu şekilde izah etmiştir:

“ Aşağı semada kötülerin Tanrısı olarak görülen **Erlık Han**, savaşın, intikamın Tanrısı **Ogan** –Altaylılar Ogan’ı yer-suların tanrısı olarak görür-, barışın, iyiliğin Tanrısı **Bay Ülgen**, doğumun Tanrıçası **Ayzıt**, bütün varsayılan Tanrılarının en üstününe Altaylılar “Bay Ülgen” Yakutlar ise “**Ay Toyun**” demişlerdir. Ay Toyun dünyevi işlere karışmamış ve kendisine kurban kesilmesini istememiştir. Bu şefkatli Tanrıya yapılan ibadet İlkbaharda sadece gençler tarafından, kendi şerefine, dokuz bardak kırmızı dokuz defa içmekten ibaret olmuştur. Bu tören sırasında gençler “Ayhal, Uruy, Ayhal” diye nida ederlermiş. Tören bittikten sonra herkes sevinç dolu oyunlar, koşular icra ederler”¹⁹.

Bunlar tanrı olarak anılsa da Türkler bilindiği üzere tek tanrılı inanca mensup olduğu bilinmektedir. Tek tanrı “Gök Tanrı” olarak anılmış, diğer bahsi geçenlerin her biri kutsal bir ruh olarak kabul edilmiştir. Doğada var olan her şeyin ruhu olduğu yönünde bir inançları olmuştur. Şamanizm’de ise kamların siyasetle ilgisi bulunmamaktadır. Her şamanın Amagat isminde bir tanrıçası, İye Kila isminde de totemi bulunmaktadır²⁰. Şamanlık ile kadın arasında büyük bir ilişki olduğu ifade edilerek, Şamanların başarılı olmak için saçlarını uzattıklarından, kadın kıyafeti vs. giydiklerini, şamanlık kuvvetinin kadınlarda olduğu kayıt edilmiştir. Bu anlayış çerçevesinde, erkekler güç kazanabilmek için kadınsı nitelikler gerektiğine inanmışlardır. Yakutlar kadın şamana “Udikan” (Ötüken), erkek şamana ise “Oyun” adını verirlerken Oğuzlar ise “Ozan” adını vermişlerdir²¹. Şamanların Toyunlardan en bariz farkı her toyun kendi nesline müracaat ederken şaman bütün Tanrılara müracaat etme gücüne sahip olmuştur. Türkler İslamiyet öncesinde bilhassa bu iki dine mensup olduklarından Türklere ait halk inançlarının çoğunun bu dinlerden kalma ihtimalinin oldukça yüksek olduğu düşünülmektedir. Özellikle kadınlar arasında yaşamış bu inanışlar sözlü gelenek olarak var olmuştur. Ama bu bilgilerin bir kitapta olduğuna inanılmıştır. Hayali olarak var olan bu kitaba, “Tandırname”, “Keçe Kitap”, Kuzey Türkleri ile Kırgızlar ve Kazaklar “Kiyis Kitap” demişlerdir²². Tandırnamede olan inanışların kimi yararlı kimi zararlı kimi ise nötrdür. Nötr olanlara örnek olarak; Tandır kurulduğu zaman bir çocuk ayağını tandıra vurursa ona “Ayağımı tandıra vurma! Alacaklı kapıya gelir” denmesi nötrdür ve Tandır ile ilgili bu tarz söylem ve inanışın çok olması ya da bu ananelerin özellikle tandır etrafına toplandığında bahsedilmesi nedeniyle bu soyut kitaba Tandırname denmiş olmalıdır²³.

Bir başka dini yaklaşım kut inancıdır. Kut mana olarak siyasi otoriteyi, baht gibi anlamları taşımaktadır. Eski Türkler de bey, hakan vb. hüküm sahipleri bu gücü Tanrıdan aldıklarına inanmışlardır. Bir kişi hakan olursa Tanrı ona kut vermiş, hakanlığını kaybederse Tanrı ondan yüz çevirmiş ve kutunu almış olarak düşünülmüştür. Bu inanç zaman içerisinde kut anlayışı olarak ifade edilmiştir. Özellikle Hun Hakanlarının unvanı “Tanrı Kutu-Tanrının İnayeti” olmuştur ki aynı zamanda bir topluluğa hakan gazabını gösteriyor ise ona o toplum Tanrının cezası adını vermiştir; Attila’ya “Tanrının Kırbacı” denmesi gibi²⁴.

¹⁹ Türk Tanrılarına dair detaylar için bkz. Ziya Gökalp, “Türk Devletinin Tekamülü: IX. Yukarı ki ve Aşağı ki Semalar”, Küçük Mecmua, 1/12 (1922): s. 5-7. ([Türk Devletinin Tekamülü -9- Yukarıki Ve Aşağıki Semalar | Milli Kütüphane](#) ; Duymaz, *Küçük Mecmua Yazıları*, s. 274-275, 352-353.

²⁰ Duymaz, *Küçük Mecmua Yazıları*, s. 275.

²¹ Duymaz, *Küçük Mecmua Yazıları*, s. 276.

²² Duymaz, *Küçük Mecmua Yazıları*, s. 267.

²³ Duymaz, *Küçük Mecmua Yazıları*, s. 269.

²⁴ Ziya Gökalp, “Türk Devletinin Tekamülü: II. İl”, *Küçük Mecmua*, 1/5 (1922): s. 9-10. ([Türk Devletinin Tekamülü -2- İl | Milli Kütüphane](#) ; Duymaz, *Küçük Mecmua Yazıları*, s. 336.

Manevi durumlardan ziyade Türklerin zaman içinde başka dinlere katılmaları da ayrı bir konu mahiyetindedir. Eski dönemlerde Türkler göç ettikleri coğrafyalarda yeni toplumlarla karşılaşmış kimi zaman onlarla kaynaşarak dinlerini, dillerini benimsemiş kimi zamanda karşılaştıkları toplumları kendilerine benzetmişlerdir. Aynı zamanda eski Türkler de tamamı olmasa da bir kısmı dinini kabul ettikleri milletler tarafından temsil edilmişlerdir. Bu hususa şu örnekler verilebilir: Hazar Türkleri, Musevî dinini kabul etmiş ve Yahudiler tarafından, Kuman Türkleri Hristiyan milletler tarafından, Uzak Doğu'da ve Moğolistan'da Buda dinine tâbi olan Türklerde Tibetliler ve Moğollar tarafından temsil edilmişlerdir²⁵. Türkler İslam'a tâbi olduktan sonra Avrupa'da ve Çin'de temsil edilmekten kurtulmuş, ancak bu defa da İslam ülkelerinde temsile uğramakla karşı karşıya kalmışlar, Mısır'da ve Kuzey Afrika Araplaşmışlardır. Özellikle geniş kitlelerce İslam'a giriş, zaman içerisinde Araplara ait kültürün dinin gereği gibi algılanmasıyla birlikte Türklerin kültürel yönünü köreltmıştır demek yanlış olmayacaktır. Küçük Mecmua'da özellikle İslamiyet öncesi eski dönem konu edinilmiştir. Türklerin İslamiyet öncesi dinleri ve inançları hakkında detaylı bilgi verilmiştir.

3. Küçük Mecmua'ya Göre Türklerde Devlet Yapısı ve Yönetim Anlayışı

Türklerde devlet anlayışı sadece siyasi bir teşkilatlanmayı ifade etmekten ziyade kültürel-sosyal unsurların toplamını, aynı zamanda toplumun düzenini sağlayan ve töre ile şekillenmiş bir otorite olarak var olmuştur. Töre, kurultay, boy teşkilatı gibi unsurlar devlet yönetiminin dengesini sağlamış ve bu bağlamda Türk devlet geleneği merkez ile toplumsal yapı arasındaki karşılıklı ilişki üzerinde kurulmuş ve Türk siyasi kültürünün temeli olmuştur. Dergide genellikle eski Türk devlet yapısına, yönetim anlayışına, devletin var oluşunda ve gelişiminde katkısı olan unsurlara detaylı bir şekilde yer verilmiştir. Türkler efsaneleri, mitleri bol olan bir millettir. Öyle ki toplumsal hayatta siyasi, dini, kültürel durum fark etmeksizin önemli hususları efsaneler, mitler ve dini örneklerle izah etmişlerdir. Bu çerçeveden bakıldığında gayet zengin bir sözlü edebiyatları da vardır. Nitekim bu yolla birçok kültürel unsuru örnekleriyle görebilmek mümkün olmuştur. Bahsedeceğimiz önemli hususlardan öncelikli olanı bir il'in oluşumudur. Türkler il'in oluşumunu büyük bir mefkûrenin halk ruhundan ayrılmasına bağlamışlardır ki eski Türkler mefkûrenin gökten inen altın ışık suretinde olduğunu düşünerek bu semavi nurun ruhlarla olan evliliğinden tanrıdan gelen kutsallığa sahip yeni bir topluluk oluştuğunu varsaymışlar ve altın ışık kimi zaman Oğuz Kağan efsanesinde genç kız suretinde bir nesle hayat vermiş kimi zaman ise Alan Koa efsanesinde bir delikanlı suretinde zuhur ederek başka bir nesle hayat vermiştir²⁶. Altın ışık inancı öyle bir seviyededir ki eski dönemde var olan Sağın Han'ın kızı ve kırk cariyesinin akarsuda altın ışıkla temas etmeleri neticesinde gebe kalmışlar ve hakan kızların günahkâr olduğunu düşünerek Kömen Dağı'na sürgün etmiş hatta Kırgız soyunun bu kırk kızıdan meydana geldiğine dahi inanılmıştır²⁷. Ziya Gökalp dergideki bir çalışmasında Türklerin binlerce yıllık tarihinde yıkılan her devletin ardından yenisinin kurulmasını dahi Altın ışığa bağlamıştır ki ona göre Altın ışığın zuhuru aşk çağının başlaması ve yeni kutlu nesillerin oluşması manasına gelmektedir. Türkler bu nedenle her zaman altın ışığı aramışlar ve Altın ışığı hangi tarafta görürlerse o yana yönelmişlerdir. Tüm bunlar göz önüne alındığında bir boyun, ilin, milletin ve devletin temeli altın ışıkla atılmıştır demek yanlış olmayacaktır. Ayrıca dergide yapılanma olarak boy, il, küçük il, orta il, büyük il, yönetim anlayışına bahisle yabguluk, hakanlık, ilhanlık, sultanlık gibi hususlar ayrı ayrı çalışılmıştır.

²⁵Ziya Gökalp, "Musahabe: İstimlal", *Küçük Mecmua*, 1/29 (1923): s. 1-2. [Musahabe: İstimlal | Milli Kütüphane](#) ; Duymaz, *Küçük Mecmua Yazıları*, s. 149.

²⁶Ziya Gökalp, "Türk Devletinin Tekâmülü: VII. Türk Mucizesi", *Küçük Mecmua*, 1/10 (1922): s. 6. [Türk Devletinin Tekâmülü -7- Türk Mucizesi | Milli Kütüphane](#) ; Duymaz, *Küçük Mecmua Yazıları*, s. 362.

²⁷Duymaz, *Küçük Mecmua Yazıları*, s. 362-363; Bahsi geçen hususta detaylar için bkz. 361-369.

Öncelikle Türklerde devlet teşkilatının başlangıcı boy (halk), boyların birleşimi ile il (devlet), illerin birleşmesiyle hakanlık ve hakanlıkların birleşmesiyle de ilhanlık oluşmuştur²⁸. Dergide bu şekilde genel bir hat çizilmiş, başlangıç olarak alınan boy hususu Teke boyu özelinde bütün boylarda olan teşkilat açıklanmıştır. Buna göre hâkimiyet boy meclisindedir ve boyun, obanın her ferdi meclise üye sayılmıştır ki bu meclis obaya bir tudun yani bir han seçmiştir²⁹. Hanın emrine kırk asker verilmiş bu askerler hanın emirlerini yerine getirmekten sorumlu olmuştur. Hanın şahsi hazinesi olmamış, özel ihtiyaçlar için “İhtiyar” olarak anılan halk temsilcisi hem bu ihtiyaçları gidermiş hem siyasi anlaşma vb. hususlarda elçilik görevini yerine getirmiştir³⁰. İncelenen çalışma da daha çok Türkmen boylarının yapısı üzerinde durulmuş ve ne denli demokratik olduklarından bahsedilmiştir. Oba beylerinin, boyu yöneten hanların hizmetçilerinin olmaması, esirlerinin çok az olması, günümüz deyimiyile referandum gibi seçme ve seçilme ile başa gelinmesi hatta hanların beylerin tek eşli olmaları dahi bu demokratik yapı içinde değerlendirilmiştir. Boy hususuna dair farklı bahislere de yer verilmiştir. Bunlardan birkaçı şöyledir; her boyun ayrı ayrı “Çıvı” denilen tanrıları vardır ve bunlar boylar arası bir savaş olacaksa önceki gece önce çıvıların savaştığına ve hangi çıvı galipse ertesi günlerde olan savaşta mutlaka o boyun yeneceğine inanmışlardır³¹. Bir diğer husus her boyun bir totemi bir ongunu olduğu yönündedir ki bunlar genellikle hayvan, eşya ve bitki türlerinden olmuştur. Bu ongunlara örnek olarak kurt, ayı, öküz, at, köpek, başak verilmiştir ve bunların etinin yenilmesi, kanının dökülmesi ve saygısızlık edilmesi kesinlikle yasaklanmıştır. Totemizmin izleri olarak “Börütler (Kurtlar), Oğuzlar (Öküzler), Varsaklar (Parslar), Develi, Araslar (Arslanlar)” örnek gösterilmiştir³².

İl’in kelime olarak en bilinen manası devlettir. Kaşgarlı Mahmud Divan-ı Lügatit Türk’te il kelimesinin sulh manasına geldiğini ifade etmiştir³³. Ziya Gökalp çalışmasında bunlara istinaden il kelimesinin sulh ile devlet arasında vücut bulmuş bir bağlantıya işaret ettiğini iddia etmiştir ki bu haseple eski Türklerde il denilen yapının, “sulh dini” denilebilecek bir dini sistem olduğu izahında bulunmuştur³⁴. Ona göre bu din yeni bir tanrı olarak İl Tanrısı boy çıvılarını yenerek boylar arasındaki savaşları yasaklamış ve bu sulh dinini kabul edenler sulh ve il dairesine girmiş böylelikle en eski Türk devleti teşekkül etmiştir³⁵. Bu izahlar daha dini ve felsefi boyutta ele alınarak bir boy beyinin ya da hanın Türkleri birleştirerek üst devlet kurduğunu anlatmaktadır. Teşekkül ettiği belirtilen en eski Türk devleti de Hun Devleti’dir. Tanrılar ile ilgili olan kısımların ise kut inancını yansıttığını düşünmekteyiz. Tanrı kimi istediye, kut hangi boya, aileye verildi ise bahsi geçen devleti o kurmuştur. İl şeklinde vücut bulmuş devletin “Töre” adı verilen geleneksel bir hukuku var olmuştur ki zaten Türk kelimesi töreli manasına gelmektedir ve töresi olmayan toplumlar Türk devleti içerisinde olsa da Türk sayılmamıştır³⁶. İl beyine Yabgu denmiştir ve gerek il beyi gerek boy beyi olsun mahiyetlerinde bulunan maddi manevi her şey İl’e ait olmuştur. Yabgunun emrine aynı sülaleden bir şad tayin edilmiştir. İncelenen çalışma da Korkut Ata kitabından örnekle İl’de verilen ziyafetlerden bahsedilmiş ve bu ziyafetlere sadece beylerin değil tüm halkın davetli olduğunu beylerin, zenginlerin bu sofraya çerçevesinde açları doyurduğunu, çıplakların giydirildiğini, borçlu olanların borcunun ödendiği ve düşkünlere yardım edildiği izah edilmiştir ki bu bir nevi İlde komünizm anlayışı ile ilişkilendirilmiştir³⁷. Osmanlı Devleti’nde Han-ı Yağma adıyla var olan

²⁸ Ziya Gökalp, “Türk Devletinin Tekâmülü: I. Boy”, *Küçük Mecmua*, 1/4 (1922): s. 9-10. [İctimaiyyat: Türk Devletinin Tekâmülü -1- Boy | Milli Kütüphane](#); Duymaz, *Küçük Mecmua Yazıları*, s. 329.

²⁹ Duymaz, *Küçük Mecmua Yazıları*, s.330

³⁰ Duymaz, *Küçük Mecmua Yazıları*, s.330-331

³¹ Duymaz, *Küçük Mecmua Yazıları*, s.332

³² Duymaz, *Küçük Mecmua Yazıları*, s.333

³³ “Divânu Lüğâti’t- Türk Dizini (TDK)”, (Erişim Tarihi 01.03.2026), (47) *Divânu Lüğâti’t-Türk DİZİN (TDK Yayını)*

³⁴ Ziya Gökalp, “Türk Devletinin Tekâmülü: II. İl”, *Küçük Mecmua*, 1/5 (1922): s. 7-8. [Türk Devletinin Tekâmülü -2- İl | Milli Kütüphane](#); Duymaz, *Küçük Mecmua Yazıları*, s. 334.

³⁵ Duymaz, *Küçük Mecmua Yazıları*, s. 334-335.

³⁶ Duymaz, *Küçük Mecmua Yazıları*, s. 338.

³⁷ Duymaz, *Küçük Mecmua Yazıları*, s. 355.

ve şeklen neredeyse aynı izleri taşıyan bir uygulama vardır. Bu da kültürel bir miras olarak binlerce yıl sonraya taşındığını gösteren güzel bir örnektir. Şimdiye kadar bahsi geçmiş bütün siyasi teşekkülleri yöneten en üstün mevki hakanlıktır. Sadece bu oluşumları değil topraklarında yaşayan bağımsız boyları ve diğer kavimleri yöneten de hakandır. Kendi illerine karşı meşru konumda olmaları nedeniyle hakanlık yönetimi de demokrasi çerçevesinde görevini idame ettirmiştir. Öyle ki belli dönemlerde kurultay toplanmış ve hakanı denetlemekle görevli olmuştur. Hakan halkının tüm ihtiyacını gidermekle görevlidir. Hakanın mensup olduğu sülalede ki bireylerin tamamı Altın kemikler olarak ifade edilmiştir ve bu sülalenin erkeklerine tigin (prens), kadınlarına Hatun (prens), ana tarafından prenslere “inal”, baba tarafından olan prenslere ise “yinal” denmiştir³⁸. Hakan yalnızca kendi soyundan olan bir hatunla evlenmek mecburiyetinde olmuştur ki devleti hem hakan kendisi hem eşi olan hatun yönetmiştir, otorite aynı zamanda hatundadır. Hakanlığın üstünde görülen bir de İlhanlık hususu vardır. İlhanlık daha çok coğrafi duruma bağlıdır. Devlet aşırı geniş alanlara yayıldığı vakit bütün teşekkülleri hakanlar hakanı unvanıyla İlhan yönetmiştir ki İlhanın buyruğundaki hakanlarla münasebeti baba-oğul ilişkisi gibi olmuş aynı zamanda hakanlar ile yabgular arasındaki münasebette ilhan ile hakanlar arasındaki münasebet ile aynı olmuştur. Göktürklerde ilhana “devleti yaşatan” manasına gelen İlterez ya da İterer, hatuna da “devleti bilen” manasında İl Bilge unvanı verilmiştir³⁹. İlhan vefat ettiğinde yuğ denilen bir yas merasimi düzenlenmiş, bir mezar yapılmak suretiyle üzerine dikilen taşta kahramanlıkları yazılmıştır. Her ilden gelen sığıtçılar ve yuğcular matemi derinleştirmek amacıyla ağıt yakmışlardır⁴⁰.

Beylik, hanlık, yabguluk, hakanlık ve ilhanlık unvanlarından bahisle yönetim anlayışı ele alınmıştır. Üstü örtülü bir şekilde ülkenin hanedanının ortak malı olduğu, kutun sadece başa gelen kişiye verilmediği bütün aileye ait olduğu görülmektedir. Boylar ve iller hakkında yapılan çalışmalarda devletin yapısı detaylı bir şekilde ele alınmıştır ancak bu çalışmamız da bütün detayları vermek mümkün olmamıştır. Dergide ki bazı çalışmalarda renkler, yönler, isimler ve Türk soyuna dair bilgilerde bulunmaktadır⁴¹.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin son yılları ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecine tekabül eden 1922'den 1923 yılının başlarına kadar çıkarılmış olan “Küçük Mecmua” Türk kültür tarihine dair o dönem için alışılmadık, unutulmuş hatta hiç bilinmeyen kültürel unsurlarımızı içerisinde barındırmış bir dergidir. 1922 yılı için dergide Türk kültürüne dair çok özgün bilgilerin yer aldığı görülmektedir. Türklerde aile, din, devlet yapısı ve devlet anlayışının ayrı ayrı kaleme alındığı bu makalelerde tamamen İslamiyet öncesine ait Türk kültürüne ait bilgiler aktarılmakta, dönemin sosyal, dini ve siyasi yapısı ortaya konulmaktadır. Ayrıca her çalışma da ele alınan konunun derinlemesine irdelenmesi dönemin fikir yapısını anlamamıza imkân sağlamaktadır. Dergideki çalışmalarda Türk kültürüne dair bilinenlerin ana kaynaklarından olan Orhun Kitabelerine, Mahmud Kaşgarî'nin Divan-ı Lügati't-Türk adlı meşhur eserine, Ata Korkut hikâyelerine atıflarla desteklenmesi çok kıymetlidir. Diğer yazarlara nazaran konumuz çerçevesinde daha çok yazısı olduğundan çalışmamızda yer verdiğimiz makalelerin tamamı Ziya Gökalp'e aittir ki zaten dergide yazar sayısı çok azdır. Dergide yedi makalede aile hususu, dokuz makalede din ve inançlar hususu, sekiz makalede devlet teşkilatı ve yönetim anlayışı, yaklaşık altı makalede de diğer kültürel öğelerle ilgili

³⁸ Ziya Gökalp, “Türk Devletinin Tekâmülü: XI. Hakanlık”, *Küçük Mecmua*, 1/14 (1922): s. 5-8. [Türk Devletinin Tekâmülü -11- Hakanlık | Milli Kütüphane](#); Duymaz, *Küçük Mecmua Yazıları*, s. 379-380.

³⁹ Ziya Gökalp, “Türk Devletinin Tekâmülü: XIII. İlhanlık”, *Küçük Mecmua*, 1/4 (1922): s. 3-4. [Türk Devletinin Tekâmülü -13- İlhanlık | Milli Kütüphane](#); Duymaz, *Küçük Mecmua Yazıları*, s. 387.

⁴⁰ Duymaz, *Küçük Mecmua Yazıları*, s. 388.

⁴¹ İsimler ve kelimeler hususunda detaylar için bkz; Duymaz, *Küçük Mecmua Yazıları*, s. 341, 419, Soy ve buna dair oluşumlar hususunda detaylar için; s. 421-424.

detaylı bilgi mevcuttur ve bu makaleler direkt Türk kültürünün kaleme alındığı makalelerdir. 33 sayı çıkarılan makalede yaklaşık 140 civarı makalenin olduğunu düşünürsek 140 makalede 30 makalenin (% 21,43) sadece ve tamamen Türk kültür tarihine ayrılmış olması derginin yayımlandığı dönem için kayda değer bir oran oluşturmaktadır.

5. KAYNAKÇA

- Duymaz, Ali. *Ziya Gökalp Küçük Mecmua Yazıları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2024.
- Gökalp, Ziya. “İçtimaiyat: Türk Ailesinin Tekâmülü İye Oza”, *Küçük Mecmua*, 1/29 (1922): s. 6-8. [Türk Ailesinin Tekâmülü - Eye Uza | Milli Kütüphane](#)
- Gökalp, Ziya. “İçtimaiyat: Türk Devletinin Tekâmülü V. Büyük İl”, *Küçük Mecmua*, 1/8 (1922): s. 6-9. [Türk Devletinin Tekâmülü -5- Büyük İl | Milli Kütüphane](#)
- Gökalp, Ziya. “Usullere Dair: Tandırname”, *Küçük Mecmua*, 1/23 (1922): s. 8-13. [Usullere Dair: Tandırname | Milli Kütüphane](#)
- Gökalp, Ziya. “Türk Devletinin Tekâmülü VI. Yabguluk”, *Küçük Mecmua*, 1/9 (1922): s. 5-9. [Türk Devletinin Tekâmülü -6- Yabguluk | Milli Kütüphane](#)
- Gökalp, Ziya. “İçtimaiyat: Köy ve Şehir”, *Küçük Mecmua*, 1/33 (1923): s. 9-12. [İçtimaiyyat: Köy Ve Şehir | Milli Kütüphane](#)
- Gökalp, Ziya. “ Kavmiyat: Eski Türklerde Felsefe”, *Küçük Mecmua*, 1/28 (1922): s. 8-13. [Kavmiyat: Eski Türklerde Felsefe | Milli Kütüphane](#)
- Gökalp, Ziya. “Türk Devletinin Tekamülü: IX. Yukarı ki ve Aşağı ki Semalar”, *Küçük Mecmua*, 1/12 (1922): s. 5-7. ([Türk Devletinin Tekamülü -9- Yukarıki Ve Aşağıki Semalar | Milli Kütüphane](#))
- Gökalp, Ziya. “ Türk Devletinin Tekamülü: II. İl”, *Küçük Mecmua*, 1/5 (1922): s. 7-11. [Türk Devletinin Tekamülü -2- İl | Milli Kütüphane](#)
- Gökalp, Ziya. “Musahabe: İstimlal”, *Küçük Mecmua*, 1/29 (1923): s. 1-6. [Musahabe: İstimlal | Milli Kütüphane](#)
- Gökalp, Ziya. “Türk Devletinin Tekâmülü: VII. Türk Mucizesi”, *Küçük Mecmua*, 1/10 (1922): s. 6-11. [Türk Devletinin Tekamülü -7- Türk Mucizesi | Milli Kütüphane](#)
- Gökalp, Ziya. “Türk Devletinin Tekâmülü: I. Boy”, *Küçük Mecmua*, 1/4 (1922): s. 9-12. [İçtimaiyyat: Türk Devletinin Tekamülü -1- Boy | Milli Kütüphane](#)
- Gökalp, Ziya. “Türk Devletinin Tekâmülü: II. İl”, *Küçük Mecmua*, 1/5 (1922): s. 7-11. [Türk Devletinin Tekamülü -2- İl | Milli Kütüphane](#)
- “Dîvânu Lügâti't- Türk Dizini (TDK)”, (Erişim Tarihi 01.03.2026), ([47](#)) [Divānu Luğati't-Türk DİZİN \(TDK Yayını\)](#)
- Gökalp, Ziya. “Türk Devletinin Tekâmülü: XI. Hakanlık”, *Küçük Mecmua*, 1/14 (1922): s. 5-8. [Türk Devletinin Tekamülü -11- Hakanlık | Milli Kütüphane](#)
- Gökalp, Ziya. “Türk Devletinin Tekâmülü: XIII. İlhanlık”, *Küçük Mecmua*, 1/4 (1922): s. 3-6. [Türk Devletinin Tekamülü -13- İlhanlık | Milli Kütüphane](#)

PERSIAN ADMINISTRATIVE SYSTEM
PERS İDARİ SİSTEMİ

Yasemin ÜNAL¹

¹Doktora Öğrencisi, Kocaeli Üniversitesi Öğrencisi, Persler,
0000-0002-2624-1422.

Özet

Persler Klasik dönem tarihi içinde Akdeniz Havzası'ndan Anadolu'nun merkezini de içine alarak Mısır ve Kuzey Hindistan'a kadar yayılan geniş bir imparatorluğun sahibi olmuşlardır. Anadolu'da yaklaşık olarak iki yüz yıl sürecek olan Pers hakimiyeti ise MÖ 547/46'da Pers Kralı Kyros'un , Lydia Kralı Kroisos'u mağlup etmesiyle başlamıştır. Genel hatlarıyla Pers tarihini incelendiğinde böylesine geniş alanda hâkimiyet gösteren bir imparatorluğun askeri ve idari anlamda iyi organize edildiği şüphesiz bir gerçektir. İdari yönetim sistemi içindeki en önemli kavram ise Satraplık sistemidir. Bu sistemin Assur'dan etkilenecek, geniş alana yayılan imparatorluk topraklarında merkezi idarinin hâkimiyetini artırmak için başarılı şekilde uygulanmıştır. Satraplar atandıkları bölgede tek başına görev yapmadıkları gibi kendilerine asayiş, güvenlik ve harçların toplanmasında yardım eden satrap yardımcılarının bir diğeri ismiyle *hyparkhos*'ların (memurların) olduğu bilinmektedir. Satrap kelime anlamıyla itibariyle eski Persçe'de yer alan *xšaçapāvan* kelimesinden türetilmiştir ve kralın koruyucusu anlamına gelmektedir. Bir kişinin satrap olabilmesi bazı önemli özellikleri olması gerekirdi. Atama sistemi ise şu şekilde yapılmaktaydı: Yalnızca kral tarafından atanan satraplarda, atama kriterlerini belirleyen üç husus vardır, bunlar: Pers soyunun, dynastes'lerin atadığı satrap bölgeleri, krala ailesine sahip satrap bölgeleridir. Kral ailesi ve yedilere sürekli aktif olarak satraplık bölgeleri tanımlanmamışken, dynastes'ler için durum biraz daha farklıdır. Kral ailesine mensup satraplıklarda ise iki farklı durum vardır. Öncelikli olarak veliahdına sürekli olarak yönetebileceği bir eyalet bölgesi verilmemiştir. Kralın ailesi ise; kralın uzak akrabalarının atandığı ve tahta çıkabilecek kadar yakın akrabaların tayin edildiği satraplık bölgeleri bulunmaktadır.

Bu üç kademeli yönetim sistemi etrafında gelişen yapının Satraplık olarak adlandırdığımız sistemi ilk düzey idari birimi oluşturmaktadır. İlk olarak I. Dareios'un Bisutun- Behistan yazıtında Arakhosia satrabı Pers Vivana ile Baktria satrabı Pers Dadarshi'den bahsedilmiştir. Antik kaynaklarda ise bu terim ilk olarak Herodotos'un *Historiasında* (III. 89-96)) karşımıza çıkmakta ve bizlere bilgi vermektedir. Satraplık sistemi Pers İmparatorluğu'ndan sonrada ayakta kalmış, kendisinden sonra gelen Helenistik dönem de hatta Roma döneminde bile devam etmiştir.

Anahtar kelimeler: Pers, Satraplık, Satrap.

Abstract

The Persians ruled a vast empire during the Classical period, stretching from the Mediterranean Basin to central Anatolia, Egypt, and northern India. Persian rule in Anatolia, which lasted for approximately two hundred years, began in 547/46 BC when the Persian King Cyrus defeated the Lydian King Croesus. When examining Persian history in general terms, it is undoubtedly true that an empire with such a wide area of dominance was well organized in military and administrative terms. The most important concept within the administrative system was the satrapy system. Influenced by Assyria, this system was successfully implemented to increase the dominance of the central administration in the vast territories of the empire. Satraps did not work alone in the regions to which they were appointed; they had satrap assistants, also known as hyparkhos (officials), who helped them with law and order, security, and the collection of taxes. The word satrap is derived from the Old Persian word xšaçaṇpāvan and means protector of the king. A person had to possess certain important characteristics to become a satrap. The appointment system worked as follows: There were three criteria for appointment for satraps appointed solely by the king: satrap regions appointed by the Persian dynasty, dynastes, and satrap regions belonging to the king's family. While the royal family and the seven were not actively assigned satrapies, the situation was slightly different for the dynastes. There were two different situations in the satrapies belonging to the royal family. First, the heir apparent was not given a province to govern permanently. The royal family, on the other hand, has satrapies where distant relatives of the king are appointed and close relatives who are eligible to ascend the throne are assigned.

This three-tiered administrative system forms the first level of the structure we call the Satrapy system. First, the inscription of Darius I at Bisutun-Behistan mentions the satrap of Arakhosia, Pers Vivana, and the satrap of Bactria, Pers Dadarshi. In ancient sources, this term first appears in Herodotus' Histories (III. 89-96) and provides us with information. The satrapy system survived after the Persian Empire and continued even in the Hellenistic period that followed and even in the Roman period.

Keywords: Persian, Satrapy, Satrap.

**PRESCHOOL TEACHERS' VIEWS ON PRIVACY EDUCATION:
A QUALITATIVE ANALYSIS
OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN MAHREMİYET EĞİTİMİNE İLİŞKİN
GÖRÜŞLERİ: NİTEL BİR ANALİZ**

Ramazan DİLER,¹ Mehmet AYAS²

¹Doç. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Din Eğitimi, ramazan.diler@gop.edu.tr,
<https://orcid.org/0000-0002-8659-0018>

²Doç. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Din Eğitimi, mehmet.ayas@gop.edu.tr,
<https://orcid.org/0000-0002-8135-9183>

Özet

Bu araştırmanın amacı, okul öncesi öğretmenlerinin mahremiyet eğitimine ilişkin algı, deneyim ve ihtiyaçlarını ortaya koymaktır. Günümüzde erken çocukluk döneminde cinsel istismarın önlenmesi, çocuk hakları ve beden farkındalığı tartışmalarının artması, mahremiyet eğitimi hem ailelerin hem de öğretmenlerin gündemine taşımaktadır. Erken çocukluk döneminde beden farkındalığı, sınır koyma ve istismardan korunma becerileri giderek daha fazla önem kazanmasına rağmen, mahremiyet eğitiminin kapsamı, içeriği ve sorumluları konusunda uygulamada önemli belirsizlikler bulunmaktadır. Bu bağlamda çalışma, okul öncesi öğretmenlerinin mahremiyet eğitimine nasıl baktığını ve bunu sınıf ortamına nasıl yansıttığını incelemektedir. Araştırma nitel desende bir durum çalışması olarak tasarlanmıştır. Örneklem, 2020/2021 öğretim yılında Tokat ilinde resmî kurumlarda görev yapan okul öncesi öğretmenlerinden oluşmakta ve kolay ulaşılabilir örneklem olarak tanımlanmaktadır. Örneklem tamamı kadın, çoğu lisans mezunu, 30 yaş ve üzeri 14 okul öncesi öğretmeniyle yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Covid 19 pandemisi nedeniyle veriler, öğretmenlerle çevrim içi ortamda gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla toplanmıştır. Görüşmelerin çözümleri tematik içerik analiziyle incelenmiş, önceden belirlenen soru alanları yanında veriden ortaya çıkan yeni kod ve temalar da analize dâhil edilmiştir. Bulgular, mahremiyet eğitiminin öğretmenler tarafından “hayati ama hassas” bir konu olarak görüldüğünü göstermektedir. Aynı zamanda elde edilen bulgular, öğretmenlerin mahremiyet eğitimi genel olarak çok önemli gördüklerini, ancak kendilerini bu konuda tam anlamıyla yeterli hissetmediklerini göstermektedir. Çoğu öğretmen, lisans eğitimi ve hizmet içi eğitimlerin mahremiyet konusunu ya hiç ya da yüzeysel biçimde ele aldığını ifade etmekte, bilgi ihtiyacını çoğunlukla bireysel çabalarla gidermeye çalışmaktadır. Mahremiyet eğitiminde ailenin temel, okulun ise tamamlayıcı ve düzenleyici rol üstlenmesi gerektiği konusunda görüş birliği oluşmuştur. Uygulamada öğretmenler, drama, hikâye, görsel materyaller ve günlük rutinler üzerinden daha çok özel bölgeler, beden güvenliği ve uygun olmayan temasın reddi gibi davranış odaklı içeriklere yer vermektedir. Soyut kavramların yaş düzeyine uygun aktarılması, istismar ve mastürbasyon gibi hassas durumlarla baş etme, veli tutumları, medya etkisi ve okulun fiziki koşulları başlıca güçlük alanları olarak belirlenmiştir. Sonuç olarak, mahremiyet eğitimi okul öncesi programlarında sistematik biçimde ele alınmalı; öğretmen ve ailelere yönelik yapılandırılmış eğitimlerle desteklenmelidir.

Anahtar kelimeler: Mahremiyet Eğitimi, Okul öncesi eğitim, Cinsel eğitim, Öğretmen, Öğrenci.

Abstract

The aim of this study is to reveal preschool teachers' perceptions, experiences, and needs regarding privacy education. Today, the increasing discussion of preventing sexual abuse in early childhood, children's rights, and body awareness has brought privacy education to the agenda of both families and teachers. Although body awareness, setting boundaries, and skills for protection from abuse in early childhood are gaining increasing importance, there are significant uncertainties in practice concerning the scope, content, and responsible actors of privacy education. In this context, the study examines how preschool teachers approach privacy education and how they reflect it in the classroom environment. The research was designed as a qualitative case study. The sample consists of preschool teachers working in public institutions in the province of Tokat during the 2020/2021 academic year and is defined as a convenience sample. Semi-structured interviews were conducted with 14 preschool teachers, all women, most of whom hold a bachelor's degree and are aged 30 and over. Due to the Covid-19 pandemic, data were collected through semi-structured interviews carried out with teachers in an online environment. The transcripts of the interviews were analyzed using thematic content analysis; in addition to the pre-determined question areas, new codes and themes that emerged from the data were also included in the analysis. The findings show that privacy education is perceived by teachers as a "vital but delicate" issue. They indicate that teachers consider privacy education highly important overall, yet do not feel fully competent in this area. Most teachers state that undergraduate education and in-service trainings either do not address privacy at all or only touch on it superficially, and they largely attempt to meet their information needs through individual efforts. There is consensus that the family should assume the primary role in privacy education, while the school should play a complementary and regulative role. In practice, teachers most often focus on behavior-oriented content such as private body parts, body safety, and refusing inappropriate contact, using drama, stories, visual materials, and daily routines. Conveying abstract concepts in an age-appropriate way, coping with sensitive situations such as abuse and masturbation, parental attitudes, media influence, and the physical conditions of the school were identified as the main areas of difficulty. In conclusion, privacy education should be addressed systematically within preschool curricula and supported with structured training programs for teachers and families.

Keywords: Privacy Education, Preschool Education, Sex Education, Teacher, Student.

**DİJİTAL OYUN PLATFORMLARI VE MAHREMİYET EĞİTİMİ:
ROBLOX ÖRNEĞİ**
**DİJİTAL OYUN PLATFORMLARI VE MAHREMİYET EĞİTİMİ:
ROBLOX ÖRNEĞİ**

Mehmet AYAS¹, Ramazan DİLER²

¹Doç. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Din Eğitimi,

<https://orcid.org/0000-0002-8135-9183>

²Doç. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Din Eğitimi, ramazan.

<https://orcid.org/0000-0002-8659-0018>

Özet

Son yıllarda çocukların dijital medya kullanımında, özellikle çevrim içi oyun platformlarında önemli bir artış gözlenmektedir. Kullanıcıların kendi oyunlarını tasarlayabildiği ve diğer kullanıcılarla etkileşime girebildiği Roblox platformu, dünya genelinde geniş bir çocuk kullanıcı kitlesine ulaşması nedeniyle çocuk güvenliği ve mahremiyet eğitimi açısından dikkat çeken dijital ortamların başında gelmektedir. Literatürde ve kamuoyuna yansıyan çeşitli araştırmalar, Roblox üzerinde kullanıcılar tarafından oluşturulan bazı oyunlarda cinsel çağrışımlı içerikler, uygunsuz avatar görünüşleri ve “condo games” olarak adlandırılan rol yapma ortamlarının yer alabildiğini ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra açık sohbet alanları ve özel mesajlaşma özellikleri üzerinden çocukların yabancılarla doğrudan iletişim kurabilmesi, istismara hazırlayıcı davranışlar açısından riskli bir dijital etkileşim zemini oluşturabilmektedir. Bu çalışma, dijital oyun platformlarının çocukların mahremiyet eğitimi bağlamında ortaya çıkardığı yeni risk alanlarını incelemeyi ve Roblox platformunu bu bağlamda örnek bir vaka olarak değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Araştırmada nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiş; Roblox platformuna ilişkin literatür, raporlar ve medya içerikleri doküman analizi yöntemiyle incelenmiştir. Elde edilen bulgular, dijital ortamlarda mahremiyet ihlallerinin yalnızca kişisel veri ve kimlik güvenliği ile sınırlı olmadığını; beden mahremiyeti, özel alan sınırları, rızaya dayalı temas ve cinsel içerik gibi kavramların da çevrim içi oyun deneyimlerinde ortaya çıkabildiğini göstermektedir. Özellikle çocuk kullanıcıların, gerçek ile kurgu arasındaki ayrımı sınırlı düzeyde kurabilmeleri nedeniyle bu tür içeriklerden daha fazla etkilenebileceği değerlendirilmektedir. Sonuç olarak çalışma, mahremiyet eğitiminin yalnızca fiziksel ortamla sınırlı bir içerik olarak ele alınamayacağını; dijital oyun platformlarını da kapsayan geniş bir dijital mahremiyet perspektifiyle yeniden düşünülmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda ebeveynlerin ve eğitimcilerin çocukların dijital ortamlardaki deneyimlerini dikkate alan, teknoloji ve medya okuryazarlığını içeren bütüncül bir mahremiyet eğitimi yaklaşımı geliştirmeleri gerektiği vurgulanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Eğitim, Dijital mahremiyet, Çevrim içi oyunlar, Roblox, Medya okuryazarlığı.

Abstract

In recent years, there has been a significant increase in children's use of digital media, particularly on online gaming platforms. Roblox, a platform where users can design their own games and interact with other users, has become one of the most prominent digital environments in terms of child safety and privacy education due to its large global child user base. Various studies in the literature and reports reflected in the public sphere reveal that some user-generated games on Roblox may include sexually suggestive content, inappropriate avatar appearances, and role-play environments known as "condo games." In addition, the presence of open chat spaces and private messaging features that allow children to communicate directly with strangers can create a risky ground for digital interaction in terms of grooming behaviors that may prepare the ground for abuse. This study aims to examine the new risk areas that digital game platforms create in the context of children's privacy education and to evaluate the Roblox platform as an illustrative case in this regard. Adopting a qualitative research approach, the study analyzes literature, reports, and media content related to the Roblox platform through document analysis. The findings indicate that privacy violations in digital environments are not limited solely to personal data and identity security; concepts such as bodily privacy, boundaries of private space, consent-based contact, and sexual content may also emerge within online gaming experiences. It is considered that child users may be more deeply affected by such content, particularly because their capacity to distinguish between reality and fiction is still limited. In conclusion, the study demonstrates that privacy education cannot be addressed as content restricted only to physical environments; rather, it needs to be reconceptualized from a broad digital privacy perspective that also encompasses digital game platforms. In this context, it is emphasized that parents and educators should develop a holistic approach to privacy education that takes into account children's experiences in digital environments and incorporates technology and media literacy.

Keywords: Education, Digital privacy, Online games, Roblox, Media literacy.

TÜRK İŞ HUKUKUNDAKİ ANALIK HALİNE ÖZGÜ KORUYUCU DÜZENLEMELERİN EŞİTLİK İLKESİ AÇISINDAN ANALİZİ

Aylin YILDIRIM

Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Özel Hukuk Bölümü Tezli Yüksek
Lisans Öğrencisi, 0009-0007-2498-4816

Özet

İş hukukunda "işçinin korunması" ilkesi, kadın işçiler söz konusu olduğunda biyolojik ve sosyal etmenler sebebiyle daha spesifik bir boyuta taşınmaktadır. Türk İş Hukuku mevzuatında; analık hali, süt izni, gece çalışması kısıtlamaları ve ağır işlerde çalışma yasakları gibi düzenlemelerle kadın işçinin çalışma hayatı içerisinde korunması amaçlanmıştır. Bu korumanın merkezinde yer alan "analık hali", kadın işçinin hem kendi sağlığının hem de toplum sağlığının korunması amacıyla 4857 sayılı İş Kanunu ve ilgili yönetmeliklerle özel olarak düzenlenmiştir. Ancak, analık dönemine özgü getirilen doğum öncesi ve sonrası izinler, süt izni ve ücretsiz izin hakları gibi koruyucu hükümler; bir yandan kadının biyolojik varlığını güvence altına alırken, diğer yandan "eşitlik ilkesi" ve "ayrımcılık yasağı" bakımından hukuki bir tartışma alanına zemin hazırlamaktadır.

Bu çalışmanın temel amacı, 4857 sayılı İş Kanunu ve ilgili yönetmeliklerde yer alan analık hali koruyucu hükümlerinin, kadınların istihdam sürecine ve çalışma hayatlarının devamına olan etkilerini analiz etmektir. Çalışmada ilk olarak, "koruma" kavramının hukuksal dayanaklarına ve Anayasa'nın 10. maddesinde yer alan pozitif ayrımcılık ilkesi çerçevesinde hangi durumlarda pozitif ayrımcılığın söz konusu olabileceğine değinilmiştir. Ardından, belirtilen düzenlemelerin işveren bakımından ek maliyet ve yükümlülükler oluşturmasının, kadın istihdamını engelleyici bir etmen haline gelip gelmediği tartışılmaktadır. Özellikle kreş açma yükümlülüğü gibi doğrudan kadın çalışan sayısına yönelik getirilen düzenlemeler ile analık izinleri, süt izinleri, hafif işlerde çalıştırma yükümlülüğü gibi ek maliyet veya zorunluluk gerektiren haller, işe alım süreçlerinde kadın adaylar aleyhine eşitsizlik yaratabilmektedir. Bununla birlikte kreş açmak için sadece kadın işçi üzerinden bir belirleme yapılması, ebeveyn olarak bakım yükümlülüğünün sadece kadına yüklenerek toplumsal cinsiyet rollerinin güçlenmesine ve cinsiyetler arasında bir eşitsizlik oluşturarak kadının iş yaşamından soyutlanmasına neden olabilmektedir. Bu sebeple koruyucu düzenlemelerle kadınların biyolojik yapıları göz önünde bulundurularak çalışma ve diğer hakları güvence altına alınırken; bir taraftan da istihdam edilebilirlik açısından dezavantajlı konuma düşmeleri engellenmelidir.

Sonuç olarak bildiri kapsamında; koruyucu hükümler içeren mevzuatın ebeveynlik haklarının, uluslararası hukuk bağlamındaki yeniliklere uygun şekilde modernize edilerek babalık izinlerinin genişletilmesi ve ILO ve AB direktifleri sınırlarına uygun olarak revize edilmesi gibi çözüm önerileri sunulmaktadır. Bu doğrultuda idari ve mali önlemlerin alınması da zorunluluk teşkil etmektedir. Bu kapsamda iş yeri denetimlerinin iş müfettişlerince sıklaştırılması ve işverenlerin söz konusu yükümlülükler bakımından devlet tarafından desteklenmesi amaçlanmalıdır. Böylelikle, Türk İş Hukukunun hem koruyucu niteliğini muhafaza etmesi hem de fiili eşitliği sağlaması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kadın işçi, koruyucu düzenlemeler, ayrımcılık yasağı

**SINIR AŞAN SULAR MESELESİNİN TÜRKİYE, İRAK VE SURİYE KAPSAMINDA
1970-1990 ARASINDA İNCELENMESİ**

Cafer Mutlu ÖLMEZ¹, Sayim TÜRKMAN²

**1: Yüksek Lisans, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi,
<https://orcid.org/0009-0005-6426-902X>**

**2: Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, ,
<https://orcid.org/0000-0003-0934-5323>**

Özet

Mezopotamya havzasının can damarları olan Fırat ve Dicle nehirlerinin, Türkiye, Suriye ve Irak arasındaki "Sınır aşan Sular" bağlamında yarattığı siyasi gerilim, 20. yüzyılın dönüm noktalarından birisini oluşturmaktadır. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hız kazanan nüfus artışı ve sanayileşme, bölge ülkelerini devasa su projelerine (GAP, Keban, Tabka vb.) yöneltmiş; bu durum teknik bir mesele olan su paylaşımını, bölgesel bir güvenlik ve diplomasi sorunu haline getirmiştir. Türkiye'nin, kendi bekası için attığı adımlarda, komşu ülkeleri de düşünerek hareket etmiştir. Türkiye'nin "Üç Aşamalı Plan" ve "zarar vermeme" ilkesi eksenindeki rasyonel su politikaları karşısında Suriye ve Irak'ın "hak iddiaları" ve bu süreçte terörün (ASALA ve PKK) bir dış politika enstrümanı olarak kullanılması, Türkiye'nin yaklaşık 40 yıldır mücadele ettiği "Terör Sorununun" temellerini oluşturmaktadır. Suriye, Türkiye'nin tüm uyarılarına rağmen, ASALA ve PKK terör örgütlerini ülkesine alarak burada askeri kamplarda eğitim alma imkanı vermiş, lojistik destek sağlamış, yasa dışı yollardan Türkiye'ye girip eylemlerde bulunmalarına yardım etmiştir. Bu durum, iki ülkeyi savaşın eşiğine getirmiş olup, Türkiye'nin Hatay'a asker sevk etmiş olması bunun en büyük örneğidir. Özellikle 1987 Protokolü ve 1990 yılındaki Atatürk Barajı su tutma süreci üzerinden, Türkiye'nin teknik verilerle desteklenen iyi niyetli tutumu ve komşu ülkelerin bu durumu siyasal bir koz olarak manipüle etme çabaları, Türkiye'nin mücadele ettiği bir diğer mesele olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sınır aşan Sular, GAP, Türkiye-Suriye, PKK Terör Örgütü, Su Sorunu

Abstract

The political tension created by the Euphrates and Tigris rivers, the lifeblood of the Mesopotamian basin, in the context of "transboundary waters" between Turkey, Syria, and Iraq, constitutes one of the turning points of the 20th century. The population growth and industrialization that accelerated in the second half of the 20th century led the countries in the region to undertake massive water projects (GAP, Keban, Tabqa, etc.); this turned the technical issue of water sharing into a regional security and diplomatic problem. In taking steps for its own survival, Turkey has acted with consideration for its neighbors. Syria and Iraq's "claims of rights" in the face of Turkey's rational water policies based on the "Three-Stage Plan" and the "do no harm" principle, and the use of terrorism (ASALA and PKK) as a foreign policy instrument in this process, form the basis of the "Terrorism Problem" that Turkey has been fighting for nearly 40 years. Despite all of Turkey's warnings, Syria has allowed the ASALA and PKK terrorist organizations to operate within its borders, providing them with the opportunity to train at military camps, offering logistical support, and assisting them in entering

Turkey illegally to carry out attacks. This situation has brought the two countries to the brink of war, and Turkey's deployment of troops to Hatay is the clearest example of this. In particular, Turkey's well-intentioned stance, supported by technical data, regarding the 1987 Protocol and the Atatürk Dam water retention process in 1990, and the attempts of neighboring countries to manipulate this situation as a political bargaining chip, have been another issue Turkey has been struggling with.

Keywords: Transboundary Waters, GAP, Turkey-Syria, PKK Terrorist Organization, Water Problem

İTİLAFA DEVLETLERİ'NİN GİZLİ ANTLAŞMALARI VE RUSYA'NIN BOĞAZLAR
POLİTİKASI (1914–1918)

SECRET TREATIES OF THE ENTENTE POWERS AND RUSSIA'S STRAITS
POLICY (1914–1918)

Madina Badirova¹, Tekin Aycan TAŞCI²

¹Madina BADIROVA, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Avrasya Araştırmaları Ana Bilim Dalı, , Orcid: 0009-0004-9330-9644

²Dr. Öğr. Üyesi TEKİN AYCAN TAŞCI, Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih
Anabilim Dalı, Orcid: 0000-0001-6340-035X

Özet

Bu çalışma, I. Dünya Savaşı sürecinde (1914–1918) İtilaf Devletleri arasında imzalanan gizli antlaşmaları ve bu bağlamda Rusya'nın Boğazlar üzerindeki politikalarını incelemeyi amaçlamaktadır. Savaşın başlangıcından itibaren Rusya, tarihsel hedefleri doğrultusunda İstanbul ve Boğazlar üzerinde hâkimiyet kurmayı stratejik bir öncelik olarak belirlemiş; bu doğrultuda İngiltere ve Fransa ile yürüttüğü diplomatik ilişkiler gizli antlaşmalar aracılığıyla somut bir zemine oturtulmuştur. 1915 tarihli İstanbul (Boğazlar) Antlaşması, Rusya'nın Boğazlar üzerindeki taleplerinin İtilaf Devletleri tarafından kabul edildiğini gösteren en önemli belgelerden biri olarak öne çıkmaktadır.

Bunun yanı sıra, Sykes-Picot Anlaşması ve diğer paylaşım planları, Osmanlı Devleti'nin savaş sonrası paylaşımına yönelik geniş kapsamlı stratejilerin bir parçası olarak değerlendirilmiştir. Çalışmada, Rusya'nın sıcak denizlere inme politikası çerçevesinde Boğazlar üzerindeki talepleri ile İtilaf Devletleri'nin bölgesel ve küresel çıkarları doğrultusunda şekillenen politikaları karşılaştırmalı bir perspektifle ele alınmaktadır. Ayrıca 1917 Bolşevik Devrimi sonrasında gizli antlaşmaların ifşa edilmesi, yalnızca savaş diplomasisinin gizli doğasını açığa çıkarmakla kalmamış, aynı zamanda uluslararası kamuoyunda önemli yankılar uyandırmıştır.

Sonuç olarak, gizli antlaşmaların Osmanlı Devleti'nin çözülme sürecini hızlandırdığı ve savaş sonrası düzenin şekillenmesinde belirleyici bir rol oynadığı görülmektedir. Rusya'nın Boğazlar üzerindeki politikası ise dönemin güç dengeleri, müttefik ilişkileri ve iç siyasi gelişmeler çerçevesinde değerlendirilmesi gereken çok boyutlu bir süreç olarak ortaya çıkmaktadır.

Anahtar kelimeler: İtilaf Devletleri, Rusya İmparatorluğu, Boğazlar, gizli antlaşmalar.

Abstract

This study aims to examine the secret agreements concluded among the Entente Powers during the First World War (1914–1918) and Russia's policy regarding the Straits within this context. From the very beginning of the war, Russia identified the control of Istanbul and the Straits as a strategic priority in line with its long-standing historical objectives. In this regard, its diplomatic relations with Britain and France were consolidated through a series of secret agreements. Among these, the 1915 Constantinople (Straits) Agreement stands out as one of the most significant documents demonstrating the acceptance of Russia's demands over the Straits by the Entente Powers.

In addition, the Sykes-Picot Agreement and other partition plans are evaluated as integral components of broader strategies aimed at the post-war division of the Ottoman Empire. The study comparatively analyzes Russia's demands concerning the Straits within the framework of its policy of accessing warm seas, alongside the policies shaped by the regional and global interests of the Entente Powers. Furthermore, the disclosure of these secret agreements following the Bolshevik Revolution of 1917 not only revealed the clandestine nature of wartime diplomacy but also generated significant reactions in international public opinion.

In conclusion, it is argued that these secret agreements accelerated the dissolution process of the Ottoman Empire and played a decisive role in shaping the post-war order. Russia's policy toward the Straits, on the other hand, emerges as a multidimensional process shaped by the balance of power, alliance dynamics, and internal political developments of the period.

Keywords: Secret Agreements, Straits, Russia, Entente Powers, First World War

ŞİİR ARACILIĞIYLA YABANCI DİL OLARAK İNGİLİZCE ÖĞRETİMİ
TEACHING ENGLISH AS A FOREIGN LANGUAGE THROUGH POETRY

Büşra UYANIK

Öğretim Görevlisi, Kapadokya Üniversitesi, İngiliz Dili Eğitimi, 0009-0008-1626-2589

Özet

Küreselleşmenin gelişmesiyle birlikte İngilizce, tüm dünyada önemli bir araç haline geldi. Bu gelişme doğal olarak okulların müfredatını da değiştirdi. Bu nedenle, eğitimciler anlamlı dönüşümler aramaya başladılar çünkü son zamanlarda İngilizcenin nasıl öğretilmesi gerektiği konusunda büyük bir endişe vardı. Geleneksel dil eğitimi öncelikle dilin temellerine, örneğin gramer, kelime bilgisine ve bazı tekrarlayıcı alıştırmalara odaklanmaktadır. Ancak, yenilikçi ve aktif yaklaşımlara acil bir ihtiyaç vardır. Son zamanlarda, yabancı dil öğretim yöntemleri, sınıftaki materyal çeşitliliğini artırmaya ve yeni materyaller kullanmaya doğru evrilmiştir. Bu bağlamda, bu yeniliklerden biri, yabancı dil olarak İngilizce derslerinde şiirin kullanımını vurgulamaktadır. Dilbilimci H.G. Widdowson'ın (1992) tanımladığı gibi şiir, “anlam ve estetik etkinin karmaşık bir birliğini yaratmak için dil sisteminin biçimsel özelliklerini kullanan, kullanımda olan bir dil örneğidir” (s. 10). Ancak bu sadece bir edebi tür değildir; kültürleri, düşünceleri, duyguları, hisleri ve fikirleri iyi tasarlanmış bir üslupla paylaşmanın bir yoludur. Dolayısıyla şiir, öğrencilerin kelime dağarcığını, telaffuzunu ve İngilizce öğrenme motivasyonunu geliştirmelerine yardımcı olur. Ayrıca, “En iyi çıkış yolu her zaman içinden geçmektir” (Frost, 1914) sözünden yola çıkarak, bu makale şiirin sadece öğrencilerin eleştirel düşünme ve yorumlama yeteneklerini geliştirmekle kalmayıp, aynı zamanda iletişim becerilerinde akıcılık, sözcük bilgisi, dilbilgisel doğruluk ve doğru telaffuz gibi dilsel yeterliliklerini de geliştirdiğini belirtmektedir. Bu makale, dil öğrenimi sınıflarında şiirin faydalarını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Şiir, İngilizce öğretimi, dilsel yeterlilik

Abstract

With the improvement of globalization, English has become a major instrument all over the world. This advancement naturally has altered the schools' curriculum, too. Therefore, educators have started to seek meaningful transformations because in the recent past there has been much concern about how English must be taught. Conventional language education primarily focuses on some basics of language such as grammar, vocabulary, and some repetitive drills. However, there is an urgent need for innovative and active approaches. Recently, foreign language teaching methods have evolved towards increasing the variety of materials in the classroom and using new materials. In this context, one of these innovations emphasizes the use of poetry in English as a foreign language class. Poetry, as defined by the linguist H.G. Widdowson (1992), is "an instance of language in use which exploits the formal properties of the language system to create a complex unity of meaning and aesthetic effect" (p. 10). Yet it is not just a literary genre; it is a way of sharing cultures, thoughts, feelings, emotions, and ideas in a well-designed style. Thus, poetry helps learners to improve their vocabulary, pronunciation, and motivation for learning English. Besides, "The best way out is always through" (Frost, 1914), consequently this paper states that poetry not only assists students' critical thinking and interpretation abilities, but also fosters linguistics competence of learners such as fluency in communicative skills, lexical knowledge, grammatical accuracy, and correct pronunciation. This paper aims to uncover the assets of poetry in language learning classrooms.

Keywords: Poetry, teaching English, linguistic competence

**TİCARİ TİP ŞİŞE SOĞUTUCULARDA ENERJİ TÜKETİMİNİ VE SOĞUTMA
PERFORMANSINI ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN DENEYSSEL ANALİZİ**
**EXPERIMENTAL ANALYSIS OF FACTORS AFFECTING ENERGY
CONSUMPTION AND COOLING PERFORMANCE IN COMMERCIAL
BEVERAGE COOLERS**

Fevzi PEMİK¹, Sibel GÜNEŞ²

¹Makine Mühendisi, Sersim, Soğutucu Ürünler, fvzpmk@gmail.com, ORCID:0000-0002-2212-937X

²Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi Makine Mühendisliği, Termodinamik, ORCID:0000-0002-8962-3735

Özet

Avrupa Birliği'nde enerji etiketleme ve eko-tasarım odaklı düzenlemeler kapsamında ticari soğutucu ürünlerde enerji tüketiminin düşürülmesi ve daha yüksek enerji sınıflarına ulaşılması giderek daha önemli hale gelmiştir. Bu nedenle, ticari tip şişe/içecek soğutucularında enerji tüketimini azaltırken soğutma performansını koruyan tasarım ve kontrol parametrelerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Deneyler, R290 soğutucu akışkanlı 526 L hacimli bir ticari içecek soğutucusu üzerinde, uluslararası test standartlarına uygun iklimlendirilebilir test odasında gerçekleştirilmiştir. Çalışmadaki testler, EN ISO 22044:2021 ticari içecek soğutucuları için sınıflandırma, gereklilikler ve test koşullarına göre gerçekleştirilmiştir. Baz ürün üzerinden ilenilmiş; cam yapısı, evaporatör ve kondenser fan motorları, kontrol sistemi ve kompresör tipi adım adım değiştirilerek her bir değişikliğin günlük enerji tüketimi, enerji verimliliği indeks değeri (EEI), enerji sınıfı ve soğutma performansına etkisi karşılaştırılmıştır. Soğutma performansı değerlendirmesinde standardın yarım yeniden yükleme sonrası toparlanma süresi testi (HRR) esas alınmıştır. Standart cam, mekanik termostat, gölge kutuplu evaporatör ve kondenser fan motorları ile tek hızlı kompresörden oluşan baz konfigürasyonda günlük enerji tüketimi 2,675 kWh/24h, EEI 49,41 ve enerji sınıfı D olarak hesaplanmıştır. Standart camın düşük emisyonlu (Low-E) ve argon dolgulu cam ile değiştirilmesi tüketimi yaklaşık 16% azaltarak 2,244 kWh/24h düzeyine indirmiştir. Evaporatör fanında gölge kutuplu fan yerine elektronik komütasyonlu (EC) evaporatör fan kullanıldığında tüketim 1,650 kWh/24h'a gerilemiş ve baz ürüne göre yaklaşık 38% iyileşme elde edilmiştir. Ayrıca, kondenser fan motorunda da EC fan kullanılmasıyla tüketim 1,420 kWh/24h'a düşmüştür. Mekanik termostat yerine enerji yönetimine sahip (EMD) elektronik termostat kullanılması ve evaporatör fanının durma anlarının kontrol edilmesiyle günlük ortalama enerji tüketimi 1,050 kWh/24h'a, EEI değeri 19,4'e gerilemiş ve enerji sınıfı B'ye yükselmiştir. Son aşamada değişken hızlı kompresör (VSC) kullanımıyla tüketim 0,960 kWh/24h'a, EEI değeri ise 17,73'e düşmüş, baz duruma göre toplam enerji iyileşmesi 64% olmuştur. Ayrıca ISO 22044 kapsamında yürütülen HRR testinde toparlanma süresi 10,8 saatten 9,1 saate düşerek yaklaşık 16% daha hızlı soğutma sağlanmıştır. Sonuçlar, enerji tüketimini azaltmaya yönelik parça ve kontrol sistemi değişikliklerinin yalnızca enerji sınıfını iyileştirmekle kalmadığını, değişken hızlı kompresörle birlikte soğutma performansını da koruyup geliştirebildiğini göstermiştir.

Anahtar kelimeler: Ticari tip şişe soğutucular, enerji tüketimi, enerji sınıfı, değişken hızlı kompresör

Abstract

Within the framework of European Union energy-labelling and eco-design regulations, reducing energy consumption and achieving higher energy classes in commercial refrigeration equipment have become increasingly important. Accordingly, this study aimed to determine the design and control parameters that reduce energy consumption in commercial bottle/beverage coolers while maintaining cooling performance. The experiments were conducted on a 526 L commercial beverage cooler charged with R290 refrigerant in a climate-controlled test chamber compliant with international test standards. All tests were carried out in accordance with EN ISO 22044:2021, which specifies the classification, requirements, and test conditions for commercial beverage coolers. Starting from the base product, the glass structure, evaporator and condenser fan motors, control system, and compressor type were modified step by step, and the effects of each modification on daily energy consumption, Energy Efficiency Index (EEI), energy class, and cooling performance were compared. Cooling performance was assessed based on the Half Reload Recovery (HRR) test specified in the standard. In the base configuration, consisting of standard glass, a mechanical thermostat, shaded-pole evaporator and condenser fan motors, and a single-speed compressor, daily energy consumption was calculated as 2.675 kWh/24h, the EEI as 49.41, and the energy class as D. Replacing the standard glass with Low-Emissivity (Low-E) and argon-filled glass reduced energy consumption by approximately 16% to 2.244 kWh/24h. When an Electronically Commutated (EC) evaporator fan was used instead of a shaded-pole fan, consumption decreased to 1.650 kWh/24h, corresponding to an improvement of approximately 38% compared with the base product. In addition, the use of an EC condenser fan reduced consumption further to 1.420 kWh/24h. Replacing the mechanical thermostat with an electronic thermostat equipped with Energy Management Device (EMD), together with controlling the evaporator fan during compressor off-cycles, reduced the average daily energy consumption to 1.050 kWh/24h, decreased the EEI to 19.4, and improved the energy class to B. In the final stage, the use of a Variable-Speed Compressor (VSC) reduced consumption to 0.960 kWh/24h and the EEI to 17.73, resulting in a total energy improvement of 64% relative to the base case. Moreover, in the HRR test conducted in accordance with ISO 22044, the recovery time decreased from 10.8 h to 9.1 h, corresponding to approximately 16% faster cooling. The results demonstrate that component and control-system modifications aimed at reducing energy consumption not only improve energy class but also preserve and increase cooling performance with variable speed compressor.

Keywords: Commercial beverage coolers, energy consumption, energy class, variable-speed compressor

MİKROŞEBEKELERDE ARIZA TESPİTİ İÇİN DİJİTAL KORUMA VE GERÇEK ZAMANLI İZLEMENİN ENTEGRASYONU: HİBRİT BİR DERİN ÖĞRENME YAKLAŞIMI

INTEGRATION OF DIGITAL PROTECTION AND REAL-TIME MONITORING FOR FAULT DETECTION IN MICROGRIDS: A HYBRID DEEP LEARNING APPROACH

Muhammed Musa FINDIK (Birinci yazar)¹, Cem EMEKSİZ (İkinci yazar)²

¹Öğretim Görevlisi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Elektrik Elektronik Mühendisliği, ORCID 0000-0003-3786-6089

²Profesör Doktor, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Elektrik Elektronik Mühendisliği, ORCID 0000-0002-4817-9607

Özet

Modern mikroşebekeler, düşük sistem ataletleri ve dinamik, değişken yapıları nedeniyle geleneksel elektrik şebekelerine kıyasla çok daha karmaşık arıza tespit ve sınıflandırma süreçlerine sahiptir. Özellikle yüksek empedanslı arızalar ve hızla değişen şebeke dinamikleri, geleneksel koruma algoritmalarının veri işleme kapasitesini zorlamakta ve sistem güvenilirliğini riske atmaktadır. Bu çalışma, mikroşebekelerde meydana gelen, özellikle geleneksel yöntemlerin yetersiz kaldığı tek faz-toprak arızalarının hızlı ve yüksek doğrulukla tespiti için derin öğrenme (DL) ve makine öğrenmesine (ML) dayalı yenilikçi bir Spatio-Temporal (Uzamsal-Zamansal) Hibrit Mimari önermektedir. Araştırma kapsamında, gerçek mikroşebeke saha verileri kullanılarak Graf Sinir Ağları (GNN), Transformer ve XGBoost modellerinin performansları; doğruluk, çıkarım hızı ve gürültü direnci kriterleri açısından kapsamlı ve karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Veri ön işleme aşamasında, sinyallerdeki yüksek frekanslı gürültüleri gidermek amacıyla Butterworth filtreleme tekniği uygulanmış; arıza anlarındaki milisaniye düzeyindeki geçici durumları ve harmonik kaymaları belirlemek için Sürekli Dalga Dönüşümü (CWT) ve Kısa Süreli Fourier Dönüşümü (STFT) yöntemlerinden yararlanılmıştır. Elde edilen bu yüksek çözünürlüklü zaman-frekans karakteristikleri, modellerin eğitimi için temel öznitelik seti olarak kullanılmıştır. Deneysel sonuçlar, şebekenin fiziksel bağlantı yapısını bir graf yapısı üzerinden doğrudan modelleyebilen GNN mimarisinin, %98.4 doğruluk oranı ve 25 ms çıkarım süresi ile en optimum performansı sergilediğini ortaya koymuştur. GNN modeli, 1.2 milyon parametreye sahip Transformer modeline kıyasla sadece 200 bin parametre kullanarak hem daha yüksek doğruluk sağlamış hem de hesaplama maliyetini minimize etmiştir. Hız açısından XGBoost (2.96 ms) öne çıksa da karmaşık topolojilerde GNN'in topolojik farkındalığı çok daha güvenilir sonuçlar üretmiştir. Önerilen hibrit çerçeve, dijital koruma röleleri ve gerçek zamanlı izleme sistemlerinin entegrasyonu için sürdürülebilir, yüksek hassasiyetli ve akıllı bir arıza izolasyon standardı sunarak akıllı şebeke dönüşümüne kritik bir katkı sağlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Mikroşebekeler, graf sinir ağları (GNN), transformer, XGBoost, dijital koruma röleleri, akıllı şebekeler.

Abstract

Modern microgrids, characterized by low system inertia and highly dynamic, variable structures, possess significantly more complex fault detection and classification processes compared to traditional power grids. In particular, high-impedance faults and rapidly changing network dynamics challenge the data processing capacity of conventional protection algorithms, thereby jeopardizing overall system reliability. This study proposes an innovative Spatio-Temporal Hybrid Architecture based on Deep Learning (DL) and Machine Learning (ML) for the rapid and highly accurate detection of single-phase-to-ground faults in microgrids, specifically targeting scenarios where traditional methods fall short. Within the scope of this research, the performances of Graph Neural Networks (GNN), Transformer, and XGBoost models were comprehensively and comparatively analyzed using real microgrid field data, focusing on accuracy, inference speed, and noise resilience criteria. In the data preprocessing stage, Butterworth filtering was applied to mitigate high-frequency signal noise, while Continuous Wavelet Transform (CWT) and Short-Time Fourier Transform (STFT) techniques were utilized to capture millisecond-level transients and harmonic shifts during fault inception. These high-resolution time-frequency characteristics served as the primary feature set for model training. Experimental results demonstrated that the GNN architecture, which directly models the physical connectivity of the grid via a graph structure, exhibited the most optimal performance with a 98.4% accuracy rate and a 25 ms inference time. Notably, the GNN model achieved superior accuracy while utilizing only 200,000 parameters a significant reduction compared to the 1.2 million parameters required by the Transformer model effectively minimizing computational overhead. Although the XGBoost model yielded the fastest response at 2.96 ms, the GNN's topological awareness provided far more reliable diagnostics in complex fault scenarios. The proposed hybrid framework offers a sustainable, high-precision, and intelligent fault isolation standard for the integration of digital protection relays and real-time monitoring systems, providing a critical contribution to the evolution of smart grid infrastructures.

Keywords: Microgrids, graph neural networks (GNN), transformers, XGBoost, digital protection relays, smart grids.

**ÖĞRETMENLERİN DİJİTAL OKURYAZARLIĞINA İLİŞKİN ARAŞTIRMALARIN
BİBLİYOMETRİK ANALİZİ (2016–2026)**

**BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF RESEARCH ON TEACHERS' DIGITAL
LITERACY (2016–2026)**

Zeynep Sude HİTİT¹

Doç. Dr. Onur İŞBULAN²

**¹Sakarya Üniversitesi, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Ana Bilim Dalı, ORCID:
0009-0004-5192-1640**

**²Sakarya Üniversitesi, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Ana Bilim Dalı, ORCID:
0000-0001-5326-071X**

Özet

Günümüzde eğitim ortamları giderek dijitalleşmekte ve bu durum, öğretmenlerin teknolojiyi etkin bir şekilde kullanma gerekliliğini artırmaktadır. Dijital okuryazarlık, öğretmenlerin yalnızca teknolojik araçları kullanabilmesini değil, aynı zamanda bu araçları öğrenme ve öğretme süreçlerinde bilinçli ve verimli bir şekilde uygulayabilmesini de ifade etmektedir. Bu nedenle, öğretmenlerin dijital yeterliklerinin anlaşılması, eğitimdeki güncel uygulamaları ve eğilimleri değerlendirmek açısından büyük önem taşımaktadır. Bu çerçevede, literatürdeki mevcut eğilimleri ortaya koymak amacıyla, öğretmenlerin dijital okuryazarlığı üzerine 2016–2026 yılları arasında yayımlanan çalışmaların bibliyometrik analizi gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın zaman dilimi, dijital dönüşümün ivme kazandığı son on yıllık periyodu ve literatürdeki eğilimleri kapsamlı bir şekilde yansıtabilecek şekilde belirlenmiştir. Veri seti, Web of Science (WoS) Core Collection veri tabanında SSCI, SCI-EXPANDED ve ESCI indeksleri kapsamında taranan Education & Educational Research kategorisindeki yayınlardan oluşturulmuştur. Tarama sürecinde dijital okuryazarlık (digital literacy, digital competence, ICT literacy) ve öğretmen (teacher, educator, instructor, pre-service teacher) odaklı kavram grupları mantıksal eşleştirmelerle ilişkilendirilmiş; inceleme yalnızca makale ve derleme türündeki yayınlarla sınırlandırılmıştır. Belirlenen filtreler sonucunda ulaşılan 1.414 yayın, araştırmanın yapısal geçerliliğini korumak amacıyla titiz bir ön inceleme tabi tutulmuştur. Bu süreçte, örnekleme öğretmen/educator olmayan veya odağı doğrudan dijital yeterlikleri ölçmek yerine farklı eğitimsel değişkenler (yapay zeka kullanımı, genel mesleki gelişim vb.) içeren 170 çalışma kapsam dışı bırakılmıştır. Nihai analiz, dahil edilme kriterlerini tam olarak karşılayan 1.244 çalışma üzerinden gerçekleştirilmiştir. Elde edilen verilerin analizinde bibliyometrik ağların oluşturulması ve görselleştirilmesi amacıyla VOSviewer yazılımı kullanılmıştır. Analizler, öğretmenlerin dijital okuryazarlığı araştırmalarının hem nicel hem de kavramsal olarak belirli merkezlerde yoğunlaştığını göstermektedir. Literatürde özellikle İspanyol araştırmacılar öne çıkmakta; Cabero-Almenara, Julio ve Palacios-Rodríguez, Antonio gibi isimler hem yüksek yayın sayıları hem de güçlü bağlantı ağları ile alanın merkezî figürleri olarak dikkat çekmektedir. Bunun yanında Mishra, P. gibi uluslararası yazarlar da alanın küresel perspektifini temsil etmektedir. Kavramsal olarak, 'Dijital Yetkinlik', 'Dijital Okuryazarlık', 'TPACK' ve 'DigCompEdu' gibi terimler literatürün merkezini oluşturmakta; son yıllarda ise yapay zekâ ve eleştirel dijital okuryazarlık odaklı kavramlar araştırmaların

öncelikli gündem maddeleri hâline gelmiştir. Bu bulgular sonucunda, öğretmenlerin dijital yeterliklerinin hem teorik hem de uygulamalı boyutlarda hızla evrildiği ve gelecekteki araştırma eğilimlerinin özellikle yapay zekâ entegrasyonu ve eleştirel dijital okuryazarlık ekseninde şekilleneceği düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Dijital Okuryazarlık, Dijital Yetkinlik, Öğretmen Eğitimi, Eleştirel Dijital Okuryazarlık, Bibliyometrik Analiz, VOSviewer.

Abstract

Nowadays, educational environments are increasingly digitalized, which necessitates that teachers use technology effectively. Digital literacy refers not only to teachers' ability to operate technological tools but also to their capacity to apply these tools consciously and efficiently in teaching and learning processes. Therefore, understanding teachers' digital competencies is of great importance for evaluating current practices and trends in education. Within this framework, a bibliometric analysis was conducted on studies published between 2016 and 2026 focusing on teachers' digital literacy in order to reveal existing trends in the literature. The time frame of the study was determined to comprehensively reflect the last decade, during which digital transformation accelerated, as well as current trends in the literature. The dataset was created from publications in the Education & Educational Research category indexed in the Web of Science (WoS) Core Collection, covering SSCI, SCI-EXPANDED, and ESCI indices. During the search process, concept groups focused on digital literacy (digital literacy, digital competence, ICT literacy) and teachers (teacher, educator, instructor, pre-service teacher) were logically combined, and the analysis was limited to articles and reviews. Following the applied filters, 1,414 publications were identified and subjected to a rigorous preliminary screening to maintain the structural validity of the study. In this process, 170 studies whose samples were not teachers/educators or that focused on educational variables other than digital competencies (e.g., artificial intelligence usage, general professional development) were excluded due to subject and sample incompatibility. The final analysis was conducted on 1,244 studies that fully met the inclusion criteria. VOSviewer software was used to construct and visualize bibliometric networks in the analysis of the obtained data. The analyses indicate that research on teachers' digital literacy is concentrated around certain centers both quantitatively and conceptually. In the literature, Spanish researchers stand out, with figures such as Julio Cabero-Almenara and Antonio Palacios-Rodríguez attracting attention as central figures due to both their high publication counts and strong collaboration networks. Additionally, international authors such as P. Mishra represent the global perspective of the field. Conceptually, terms such as 'Digital Competence,' 'Digital Literacy,' 'TPACK,' and 'DigCompEdu' form the core of the literature; in recent years, however, concepts focused on artificial intelligence and critical digital literacy have become priority topics of research. Based on these findings, it is considered that teachers' digital competencies are rapidly evolving in both theoretical and practical dimensions, and future research trends are expected to be particularly shaped around artificial intelligence integration and critical digital literacy.

Keywords: Digital Literacy, Digital Competence, Teacher Education, Critical Digital Literacy, Bibliometric Analysis, VOSviewer.

**OVARIOHİSTEREKTOMİ SONRASI GELİŞEN KOMPLİKASYONLAR İLE
ÜRİNER İNKONTİNANS ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ANATOMİK TEMELLERİNİN
İNCELENMESİ**

**INVESTIGATION OF THE ANATOMICAL BASIS OF THE RELATIONSHIP
BETWEEN POST-OVARIOHYSTERECTOMY COMPLICATIONS AND URINARY
INCONTINENCE**

Egemen AŞIK¹

¹Erciyes Üniversitesi Veteriner Fakültesi

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-2556-918X>

Osman Talha POSCU²

²Erciyes Üniversitesi Veteriner Fakültesi Anatomi Anabilim Dalı

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7513-5135>

Özet

Ovariohisterektomi (OHE), dişi köpek ve kedilerde üremenin kontrol altına alınması ve çeşitli ürogenital hastalıkların önlenmesi amacıyla yaygın olarak uygulanan cerrahi bir prosedürdür. Bununla birlikte, OHE sonrası erken ve geç dönem komplikasyonlar gelişebilmekte olup, bu komplikasyonlar arasında üriner inkontinans önemli bir klinik problem olarak öne çıkmaktadır. Bu çalışma, OHE sonrası gelişen komplikasyonlar ile üriner inkontinans arasındaki ilişkinin anatomik ve patofizyolojik temellerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. OHE sonrası erken dönem komplikasyonlar çoğunlukla cerrahi travmaya bağlı olarak gelişmekte olup hemoraji, ureter ve mesane yaralanmaları, enfeksiyonlar ve hipovolemik şok gibi durumları içermektedir. Geç dönem komplikasyonlar ise pelvik adezyonlar, bağ dokusu reorganizasyonu ve alt üriner sistem organlarının anatomik pozisyon değişiklikleri ile karakterizedir. Özellikle östrojen üretiminin ortadan kalkması, üretral sfinkter tonusunda azalmaya yol açarak üretral sfinkter mekanizması yetersizliğinin (USMI) gelişimine zemin hazırlamaktadır. Üriner kontinans, vesica urinaria, uretra, sfinkter mekanizmaları, pelvik destek yapıları ve nöral kontrol sistemlerinin koordineli çalışması ile sağlanmaktadır. OHE sonrası bu sistemlerde meydana gelen anatomik, nörolojik ve hormonal değişiklikler kontinansın bozulmasına neden olabilmektedir. Özellikle pelvis destek dokularındaki zayıflama ve collum vesica'nın pozisyon değişiklikleri, üretral kapanma basıncını olumsuz etkileyerek inkontinans gelişimine katkıda bulunmaktadır. Sonuç olarak, OHE sonrası üriner inkontinans multifaktöriyel bir süreç olup yalnızca cerrahi travma ile açıklanamamaktadır. Hormonal değişiklikler, anatomik reorganizasyon ve nörolojik etkilenmelerin birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle, OHE planlamasında uygun cerrahi tekniklerin seçilmesi, risk faktörlerinin göz önünde bulundurulması ve uzun dönem postoperatif takibin sağlanması, inkontinans gelişme riskinin azaltılmasında kritik öneme sahiptir.

Anahtar kelimeler: Ovariohisterektomi, üretral sfinkter mekanizması yetersizliği, üriner inkontinans, üriner sistem.

Abstract

Ovariohysterectomy (OHE) is a widely performed surgical procedure in female dogs and cats for population control and prevention of various reproductive system diseases. However, both early and late postoperative complications may occur, among which urinary incontinence represents a significant clinical concern. This study aims to evaluate the anatomical and pathophysiological basis of the relationship between post-OHE complications and urinary incontinence. Early postoperative complications are generally associated with surgical trauma and include hemorrhage, ureteral and urinary bladder injury, infections, and hypovolemic shock. Late complications are characterized by pelvic adhesions, connective tissue reorganization, and alterations in the anatomical positioning of lower urinary tract organs. In particular, the loss of estrogen production following OHE leads to decreased urethral sphincter tone, predisposing to urethral sphincter mechanism incompetence (USMI). Urinary continence is maintained through the coordinated function of the urinary bladder, urethra, sphincter mechanisms, pelvic support structures, and neural control systems. Postoperative anatomical, neurological, and hormonal alterations may disrupt this balance. Changes in pelvic support tissues and displacement of the bladder neck (collum vesicae) may reduce urethral closure pressure, thereby contributing to the development of incontinence. In conclusion, urinary incontinence following OHE is a multifactorial condition that cannot be explained solely by surgical trauma. A comprehensive evaluation of hormonal, anatomical, and neurological factors is essential. Therefore, careful surgical planning, consideration of risk factors, and long-term postoperative monitoring are crucial to minimize the risk of incontinence.

Keywords: Ovariohysterectomy, urethral sphincter mechanism incompetence, urinary incontinence, urinary system.

REVEALING THE GUT BACTERIAL COMPOSITION: THE FIRST
COMPREHENSIVE ANALYSIS OF GALL-INDUCING WASP *DIPOLEPIS*
FRUCTUUM (HYMENOPTERA: DIPOLEPIDIDAE)

İlknur ÇAÇA YÜKSEL¹, Özgül DOĞAN², Mahir BUDAK³, Ertan Mahir KORKMAZ⁴

¹Res. Asst., Sivas Cumhuriyet University, Institute of Science, Department of
Bioinformatics, Sivas, Türkiye, [0009-0005-0474-5928](tel:0009-0005-0474-5928)

²Assoc. Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Science, Department of
Molecular Biology and Genetics, Sivas, Türkiye, , [0000-0003-0182-8654](tel:0000-0003-0182-8654)

³Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Science, Department of Molecular
Biology and Genetics, Sivas, Türkiye, [0000-0001-5610-486X](tel:0000-0001-5610-486X)

⁴Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Science, Department of Molecular
Biology and Genetics, Sivas, Türkiye, [0000-0003-0699-1354](tel:0000-0003-0699-1354)

Abstract

Insects are the most prevalent animal group and one of the most diverse evolutionary lineages in the terrestrial ecosystem. In this ecosystem, insect-derived plant galls play a particularly significant role in supporting a diverse range of communities, encompassing various inquilines, phytophagous hosts, primary and secondary parasitoids, and microorganisms. *Diplolepis fructuum* (Rübsaamen, 1895) (Hymenoptera: Diplolepididae) is a highly biodiverse and evolutionarily adapted gall-inducing wasp in the rosehip cynipid gall community, representing a multitrophic interaction system. Here, the bacterial composition of *D. fructuum* was investigated and characterised for the first time through the analysis of shotgun metagenomic data based on both larval and adult specimens. The taxonomic profile and abundance of the bacterial composition were defined using two-stage strategies, incorporating k-mer-based classification and marker-gene (nucleotide and protein levels)-based classification under the various bioinformatics approaches. All data generated from the bioinformatics approaches was processed and visualized using R Statistical Software. The most prevalent 25 bacterial species were reported here and among them, *Methylobacterium bullatum*, *Wolbachia pipientis*, *Acinetobacter johnsonii*, *Yersinia enterocolitica* and *Sphingobium yanoikuyae* was found to be the most represented species. As *D. fructuum* is a main member of rosehip gall community, the identified bacterial species may predominantly be plant-derived or environmental acquisitions. These species may contribute to a role in digestion, detoxification, nutrient provision (including vitamins and amino acids), immune modulation, and pathogen protection. These findings may facilitate a more comprehensive understanding of plant-insect-bacteria interactions and support the development of more effective microbial control strategies for rosehip pests.

Keywords: Gall-inducing wasp, microbiota, shotgun metagenomic sequencing, rosehip gall community

1. INTRODUCTION

Insects are one of the most prevalent and diverse evolutionary lineages in terrestrial ecosystem (Grimaldi & Engel, 2005). Within this enormous radiation, gall-inducing insects serve as a remarkable example of evolutionary success and specialized diversification, with the estimated species number of 21,000 to 211,000 (Fernandes & Santos, 2007). Moreover, the fact that their host plants span a wide array of phylogenetic lineages suggests that gall-inducing strategies have evolved independently during the evolution of insects (Giron et al., 2016). Among these, gall-inducing wasps (Hymenoptera: Cynipidae) contribute significantly to plant-insect interaction by modifying host plant tissue to form gall (Ronquist, 1995). By manipulating host cells, these wasps establish a specialised niche to provide a nutritional source and a protected environment for their larvae. Additionally, these galls are home to a wide range of phylogenetically independent lineages that include inquilines, phytophagous host species, primary and secondary parasitoids, and various microorganisms (Abe, 1995).

As a gall-inducing cynipid, *Diplolepis fructuum* (Rübsaamen, 1895), triggers the radial and multi-chambered gall formation within the fruits of *Rosa canina* (Figure 1). Larval development in this species occurs within gall structures induced in plant tissues and possessing species-specific morphology. Gall formation is associated with the manipulation of plant hormone balances and the direction of cellular proliferation processes. The galls formed by *D. fructuum* are ecologically noteworthy due to both their morphological diversity and the rich communities of inquilines (gall-dwelling organisms) and parasitoids they contain. These microhabitats are considered complex systems where numerous trophic interactions occur. The evolutionary origins of these complex gall systems are rooted in the history of the Cynipidae family. Phylogenetic studies indicate that the ancestors of this group were initially parasitoid forms that lived in wood or consumed other insects found in gall environments (Ronquist, 1995; Ronquist et al., 2015). Over time, these organisms transitioned to feeding directly on plant tissue. Although the transition from carnivorous to phytophagous lifestyle may seem difficult as first glance, the protected and nutrient-rich environment provided by gall structure facilitated this process. Furthermore, adaptations in the insects' gut microbiota are thought to have played a significant role in this evolutionary transformation by enabling the digestion of plant tissues (Stone & Schönrogge, 2003).

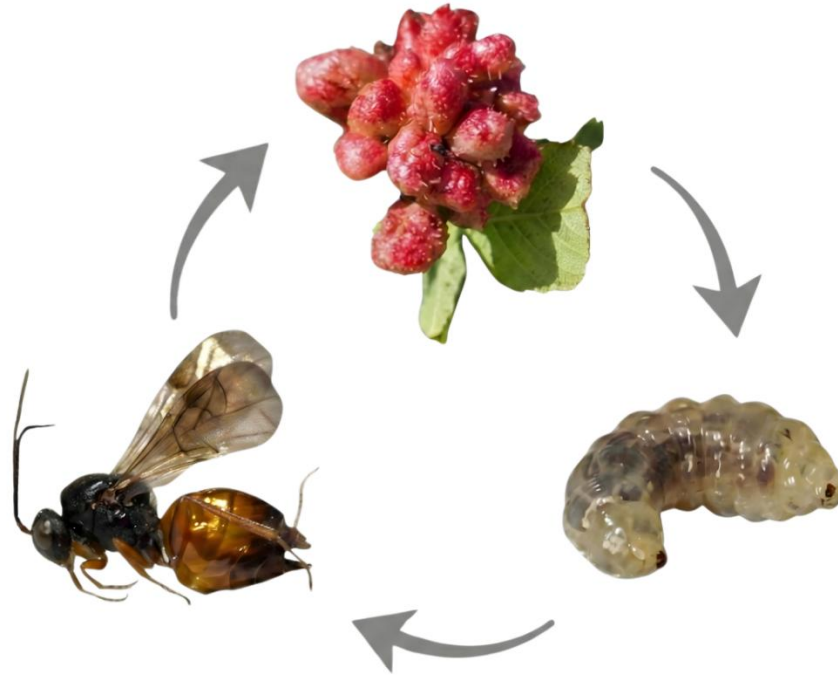

Figure 1. The biological system of the gall-inducing wasp *Diplolepis fructuum*. The figure illustrates the multitrophic interaction among the adult wasp, larval stage, and complex gall structure induced on the rosehip (*Rosa canina*) host plant.

Recent studies have shown that the gall formation process is not merely a two-way interaction between the insect and the host plant, but that the microbial communities accompanying the insect can also play a significant role (Gupta & Nair, 2020; Janson et al., 2008). Specifically, it is suggested that microbiota components may be effective reprogramming plant tissues, suppressing defence responses, and directing gall development. Therefore, characterizing the microbiota of gall-forming insects is critical for understanding both the mechanisms of gall formation and the feeding, growth and environmental adaptation processes. The survival strategies, feeding adaptations, and resistance to environmental stressors in insects are largely determined by the symbiotic microbial communities present in their gut (Mondal et al., 2023a). Gut microorganisms are dependent on their host and play a crucial role in regulating host health. Alterations in the intestinal flora of insects can influence nutrient metabolism, immune defence, antioxidant capacity, and drug resistance in the host (Lee & Hase, 2014; Li et al., 2023). The functions of the gut microbiota are determined by its composition and structure. Although insects possess a simpler gut microbiota than mammals, their microbial communities also undergo dynamic changes throughout different life stages (Engel & Moran, 2013).

Microbiota of insects comprise bacteria, fungi, viruses, archaea, and protozoa. Among these, bacteria are present in the guts of nearly all insects and are typically the most abundant microorganisms (Kaltenpoth & Flórez, 2026; Xie et al., 2019). The symbiotic relationship between bacteria and insect hosts has profound implications for host biology. Primary bacterial symbionts supply essential nutrients that would otherwise be unavailable in the insect's diet. Secondary bacterial symbionts affect host development, reproduction, and adaptation. The influence of symbiotic bacteria on nutrition, digestion, resistance, and defence against natural enemies positions them as key drivers of host colonization and ecological evolution within specific habitats (Douglas, 2015; Ferrari & Vavre, 2011; Kikuchi et al., 2009). In this context, *D. fructuum* is an important model organism notable for its characteristic gall structures formed on *Rosa* species. Produced galls were not only provide a suitable environment for larval development but also stand out as complex microhabitats harbouring a rich biological

community including inquiline and parasitoid species. This multi-layered structure makes gall systems as an important research model from an ecological and evolutionary perspective (Ronquist et al., 2015).

Most research on *D. fructuum* and its associated biological communities has concentrated on traditional taxonomy, parasitoid identification, and gall morphology. In contrast, the molecular and microbial aspects of this system remain largely uninvestigated. To date, no systematic studies have examined the gut bacterial composition of *D. fructuum* larvae or adults. To address this gap, the present study investigated the composition of the *D. fructuum* gut bacterial composition using shotgun metagenomic sequencing, a culture-independent approach. These findings may advance understanding of plant-insect-bacteria interactions and support the development of more effective microbial control strategies for rosehip pests.

2. MATERIALS and METHODS

2.1. Sample Collection

The galls of *D. fructuum* galls were obtained as part of the TUBITAK 1001 project numbered 123Z065 and titled “Genomic implications of communal evolution: Rose cynipid gall community with multi-level trophic interactions.” The larvae of the species were collected from the gall chambers were collected and stored in ethanol. The conditions of collected galls were also optimised to promote adult emergence, after which the adults were collected for subsequent analysis.

2.2. Gut Microbiome DNA Isolation and Metagenome Sequencing

The guts of identified *D. fructuum* larvae and adults were dissected under aseptic conditions. All samples were immediately snap-frozen in liquid nitrogen and stored at -80°C until further processing. The total gut DNA was isolated using a salting-out protocol (Sunnucks & Hales, 1996). The quality and quantity of the isolated DNA were measured with a Qubit 4.0 fluorometer (Thermo Fisher) using a Qubit double-stranded High Sensitivity Assay kit. The DNA isolates were stored at -20°C until sequencing. The *D. fructuum* gut microbiome DNA was sequenced using shotgun metagenomic sequencing on the Illumina NovaSeq 6000 next-generation sequencing platform with 150 bp paired-end reads within the scope of service procurement at Genoks Sağlık AŞ (Ankara). Approximately 300 million reads, corresponding to approximately 90 Gb of data, were generated for the sample.

2.3. Bioinformatics Analysis

Metagenomic data analysis followed a comprehensive workflow framework encompassing quality control of raw reads, removal of host genome sequences, error correction, and comparative taxonomic profiling using multiple databases.

2.3.1 Data pre-processing and host removal

Initial quality assessment of raw metagenomic reads was conducted using FastQC (v0.12.1) (<http://www.bioinformatics.babraham.ac.uk/projects/fastqc>). Adapter sequence removal, trimming of low-quality bases (Phred score $<Q20$), and exclusion of reads shorter than 50 bp were performed with fastp (v1.1.0) (Chen et al., 2018). To enhance the accuracy of microbial community analysis, cleaned reads were aligned to the host reference genome using Bowtie2 (v2.5.4) (Langmead & Salzberg, 2012) in very sensitive end-to-end mode, and host-derived sequences were excluded. Reads that did not align to the host genome underwent k-mer-based error correction and denoising using the Tadpole algorithm in BBMap (v39.52) (Brian Bushnell, 2014).

2.3.2 Taxonomic profiling and database comparison

To define the microbial community structure, a two-stage strategy was implemented to minimize the influence of algorithmic and database selection on the results and to validate the findings. The first stage involved k-mer-based classification using Kraken2 (v2.17.1) (Wood et al., 2019). During this stage, the SILVA (release 138.1) (Chuvochina et al., 2026) and Greengenes2 (release 2024.09) (McDonald et al., 2024) databases were used in parallel to assess database dependency. Species-level taxonomic abundance estimates were recalculated with the Bracken (v3.1) (Lu et al., 2017) algorithm to resolve ambiguities in k-mer assignments. The second stage employed marker-gene-based MetaPhlan4 (v4.2.4) (Blanco-Míguez et al., 2023) and protein-level classification with Kaiju (v1.10.1) (Menzel et al., 2016) to compare different methodological approaches. For Kaiju analysis, reads were translated into amino acid sequences and searched against the NCBI non-redundant (nr) protein database, thereby increasing the sensitivity for detecting highly divergent sequences.

2.3.3 Statistical analysis and visualization

All data generated from the bioinformatics pipeline were processed and visualized using R Statistical Software (v4.5.2) (<https://www.R-project.org/>). Taxonomic abundance values were converted to percentages through internal normalization methods. Advanced visualization techniques were applied to assess taxonomic consistency and differences among software and databases. Taxonomic distribution profiles were presented as panel graphs using the ggplot2 (v4.0.1) (Wickham, 2009) and patchwork (v1.3.2) (Thomas Lin Pedersen, 2025) packages to identify common and unique species detected by MetaPhlan4 and Kaiju. The circlize (v0.4.1) (Gu et al., 2014) package was used to generate chord diagrams visualizing taxonomic connections and flow between databases and tools. The ggupset (v0.4.1) (Wickham, 2009) package was employed to analyse and visualize intersection sets.

3. RESULTS

The composition of the *D. fructuum* gut microbiota was characterised using both k-mer-based and marker-gene-based bioinformatics pipelines. This multi-analysis approach was selected to increase the reliability of taxonomic assignments and to highlight the differences in resolution provided by various databases. The results demonstrated that the gut bacterial community is dominated by the phyla Pseudomonadota (formerly Proteobacteria) and Bacillota (formerly Firmicutes), while a significant species-level diversity was also observed.

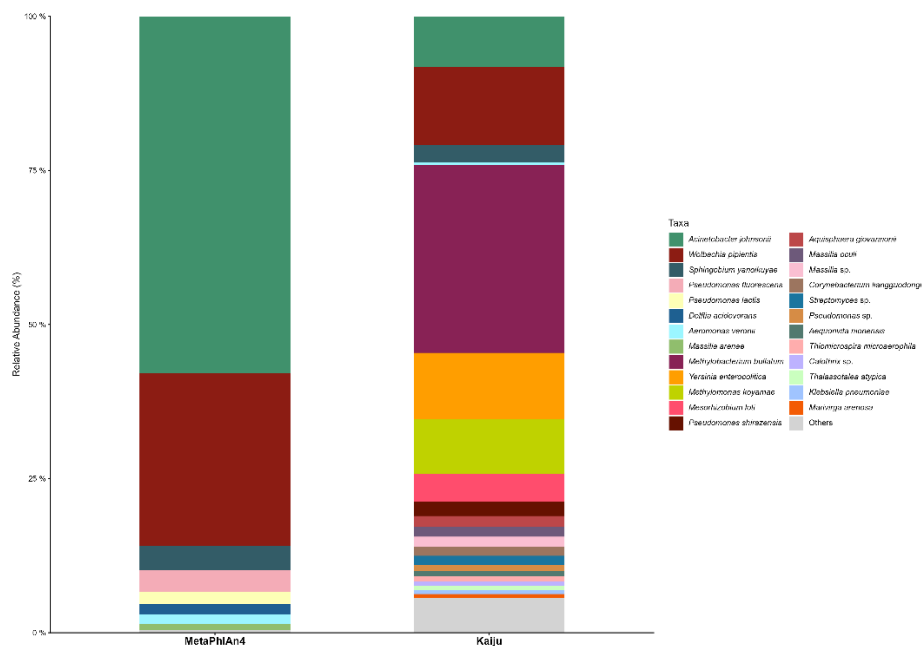

Figure 2. Species-level relative abundance of the *D. fructuum* gut microbiota. The bar plots represent a comparison between marker-gene-based (MetaPhlAn4) and protein-level (Kaiju) classification strategies, showing the top identified bacterial species and their distribution within the community.

The dominant species identified by Kaiju and MetaPhlAn4 reflect the symbiotic and environmental components of the gut microbiota. According to Kaiju results, the five most dominant species were *Methylobacterium bullatum*, *Wolbachia pipientis*, *Yersinia enterocolitica*, *Methylomonas koyamae*, and *Acinetobacter johnsonii* (Figure 2). In contrast, the top five taxa identified by MetaPhlAn4 were *Acinetobacter johnsonii*, *Wolbachia pipientis*, *Shingobium yanoikuyae*, *Pseudomonas fluorescens*, and *Pseudomonas lactis* (Figure 2). These bacteria exhibit an equal distribution among Alphaproteobacteria and Gammaproteobacteria. Notably, *W. pipientis* and *A. johnsonii* were consistently recovered as the most abundant species in both analyses (Figure 3). The observed discrepancies between the two programs can be attributed to the specific content of their used databases and the varying sensitivity of their algorithms to different genomic regions.

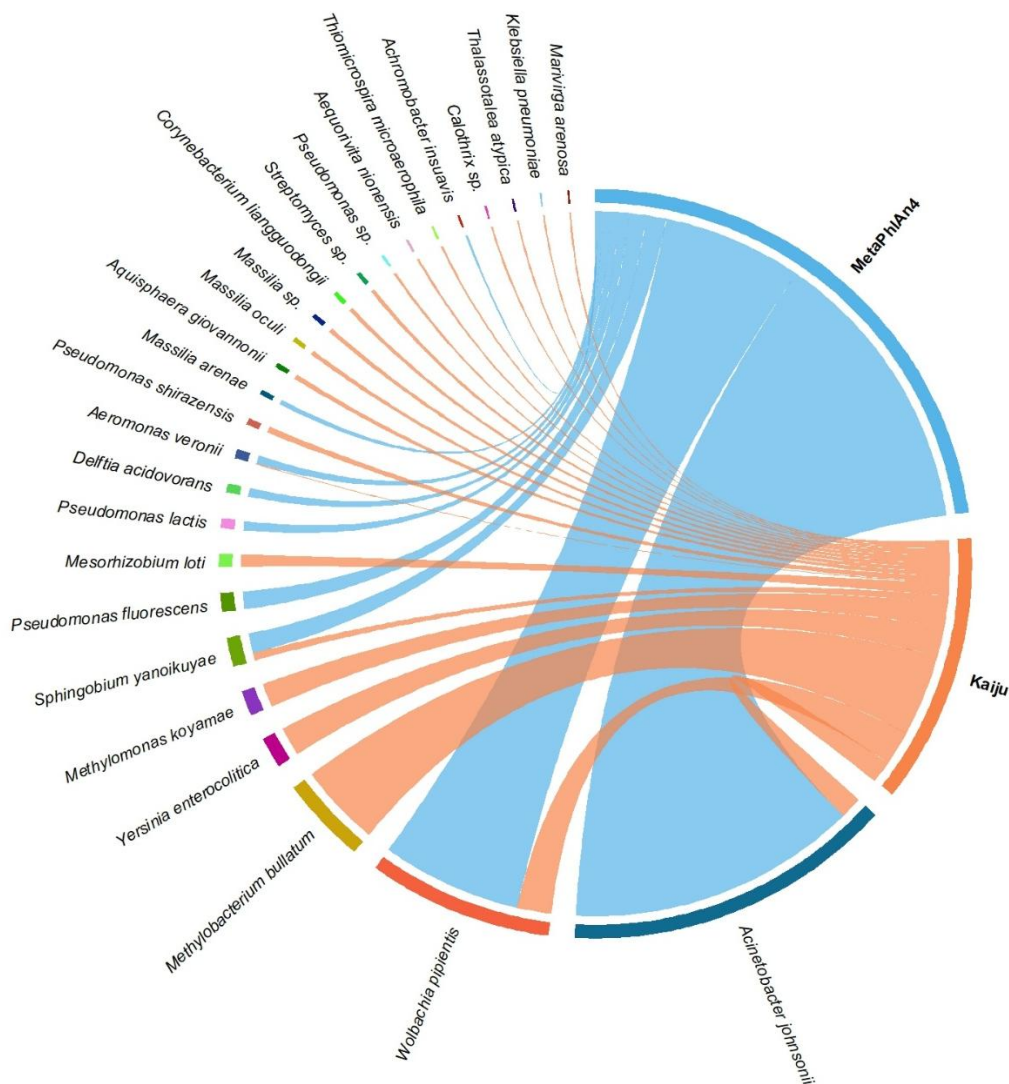

Figure 3. Chord diagram visualizing the taxonomic consensus and flow between MetaPhlAn4 and Kaiju classification results. The width of the bands represents the relative abundance of shared bacterial species, highlighting the methodological consistency in identifying core taxa such as *W. pipientis* and *A. johnsonii*.

The comparative analysis of taxonomic assignment tools revealed a dramatic impact of database selection on the resulting taxonomic profiles. At the genus level, Greengenes2 identified *Blautia*, *Sodalis*, *Acinetobacter*, *Veillonella*, and *Bacteroides* as the dominant taxa. In contrast, higher abundance was assigned by SILVA to *Acinetobacter*, *Bacillus*, the *NK4A214* group, *Klebsiella*, *Pseudomonas*, and *Streptococcus*. Significant discrepancies were also observed at the phylum level. While the community was primarily categorised into Proteobacteria (Pseudomonadota), Firmicutes (Bacillota), and Actinobacteria by Greengenes2, the Cyanobacteria was additionally recovered by the SILVA database (Figure 4). This finding is particularly noteworthy as Cyanobacteria are frequently associated with plant tissues, likely reflecting the intimate interaction between the gall-inducing wasp and its host plant. The superior performance of SILVA in detecting rare and plant-related taxa may be attributed to its more frequent curation and comprehensive coverage of 16S rDNA sequences, allowing for the identification of taxa that may be overlooked by older or less specialized databases.

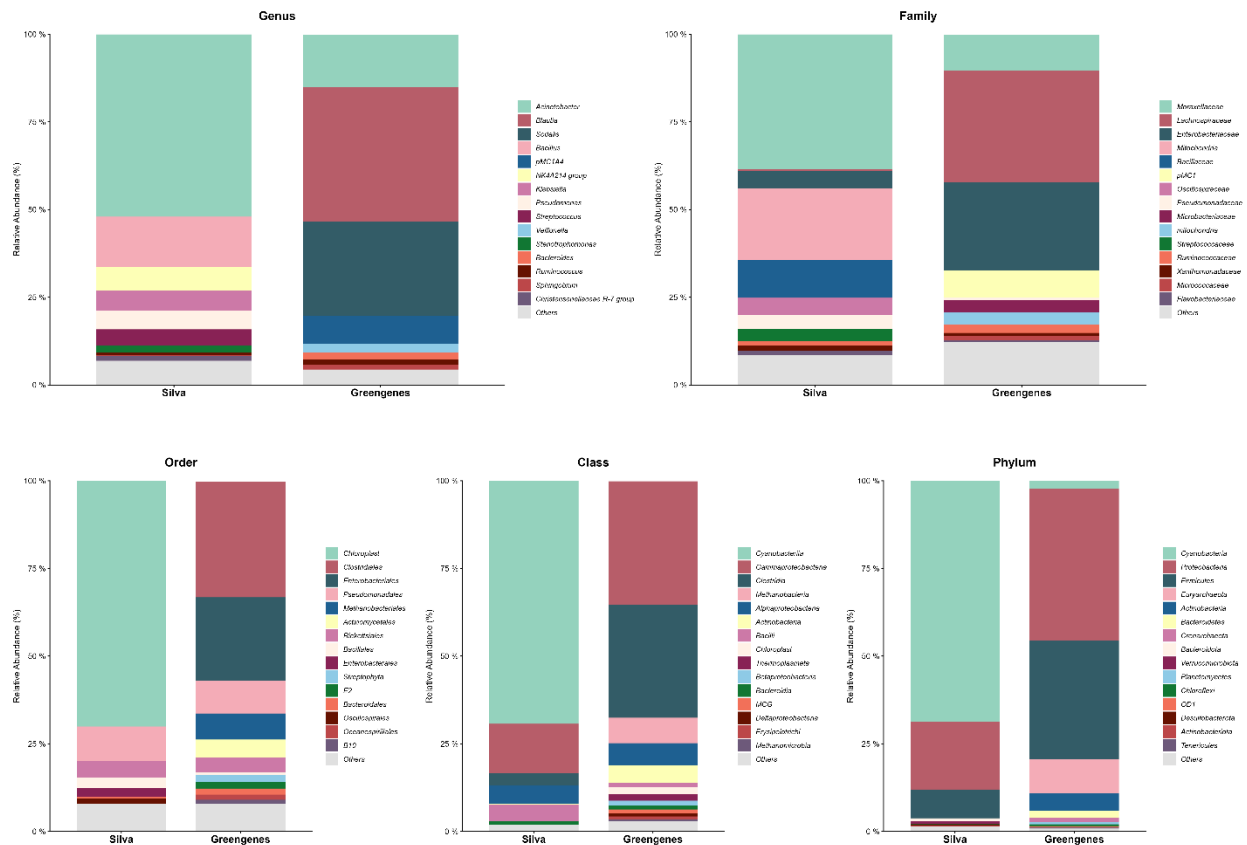

Figure 4. Comparative taxonomic profiling of the *D. fructuum* gut microbiota across different hierarchical ranks (Phylum, Class, Order, Family, and Genus). The relative abundance (%) of taxa is compared using SILVA (v138.1) and Greengenes2 (v2024.09) databases via the Kraken2/Bracken pipeline.

4. DISCUSSION, CONCLUSION and RECOMMENDATIONS

4.1. Discussion

Insects are continuously exposed to diverse environmental microbes through their diet and habitat. While certain bacteria detected via DNA sequencing may be transient, others appear to exploit the nutrient-rich environment of the insect gut. This adaptation to the specific physicochemical conditions of the host intestine is often facilitated by the acquisition of fitness-enhancing genes via plasmids. The findings of this study suggest that the gut microbiota of *D. fructuum* -a rose gall-inducing wasps- is not merely a collection of environmental "passengers", but a specialized community intricately linked to the host's reproduction, host-plant interaction, and environmental fitness.

A dominant feature observed across all analyses was the high abundance of *W. pipientis* (Figure 2 and Figure 4). Although *Wolbachia* is recognised as a common endosymbiont in arthropods (Hughes & Rasgon, 2014a), this study provides the first comprehensive genomic evidence for its dominance in *D. fructuum*. In the genus *Diplolepis*, *Wolbachia* is known to drive thelytokous parthenogenesis, where unfertilized eggs develop into females, dramatically shifting the sex ratio. Previous studies on *Diplolepis rosae* reported infection rates as high as 97%, explaining the rarity of males in these populations (Urban, 2018). The high ratio of *Wolbachia* detected here suggests that the reproductive strategy and population dynamics of *D. fructuum* may be orchestrated by this symbiont through mechanisms such as cytoplasmic incompatibility or male-killing (Hughes & Rasgon, 2014b).

The presence *S. yanoikuyae* represents another notable finding of this study. Rosehip galls (*Rosa canina*) are rich in phenolics, flavonoids, and antimicrobial compounds as part of the plant's defense arsenal (Zylstra & Kim, 1997). *S. yanoikuyae* is well-known for its ability to degrade complex aromatic hydrocarbons and phenolic rings. The presence of this bacterium in the gut of gall-inducing wasp likely represents a critical evolutionary adaptation, providing a detoxification mechanism that allows the larvae to tolerate and potentially utilize the toxic chemical niche of the gall tissue (Takeuchi et al., 2001). Similar symbiotic roles have been observed in wood-boring insects, where Sphingomonadaceae members assist in lignin-derived aromatic degradation (Cerqueda-García & Aluja, 2025; Mondal et al., 2023b).

The detection of methylophilic bacteria, specifically *M. bullatum* and *M. koyamae*, suggests a unique metabolic sync with the host plant. Gall induction involves rapid cell wall remodelling and pectin metabolism, which typically releases methanol as a byproduct. *Methylobacterium* species are common phyllosphere residents that utilize plant-emitted methanol as a carbon source. Their presence in the *D. fructuum* gut suggests a specialized carbon cycle where the insect-associated microbiota recovers or detoxifies plant-derived metabolic by-products, indicating an intimate physiological link between the insect gut and the gall's development (Sajnaga et al., 2021; Van Der Hoeven et al., 2008).

The identification of *Sodalis* (via Greengenes2) and *A. johnsonii* points toward nutritional mutualism. *Sodalis* is known to provide essential vitamins and amino acids that are often deficient in the restricted diet of gall-dwelling insects. Meanwhile, the resilience of *A. johnsonii* and its ability to utilize diverse carbon sources position it as an ideal colonizer of the chemically intense gall environment (Cia et al., 2024; Gao et al., 2020). Furthermore, the presence of *Yersinia enterocolitica* is notable; its genome contains insect-specific toxins similar to those found in *Photorhabdus luminescens*, which may facilitate its persistence in the insect haemolymph or gut. Its cold-active secretion systems might also ensure microbial stability during the wasp's winter dormancy (Grenz et al., 2020; Heermann & Fuchs, 2008a, 2008b).

The discrepancies observed between the SILVA and Greengenes2 databases underscore the methodological challenges in microbiome research. The broader taxonomic coverage and more frequent curation of SILVA likely enabled the detection of plant-associated taxa like Cyanobacteria, which were overlooked by other tools. This highlights the necessity of using multi-database and multi-algorithm syntheses (e.g., combining k-mer based Kraken2 with protein-level Kaiju) to achieve a reliable taxonomic profile for non-model organisms.

4.2. Conclusion and Recommendations

This research confirms that the *D. fructuum* gut microbiota is a highly specialized ecosystem, precisely tuned to the biological requirements of the host and the chemical landscape of the gall tissue. The core microbiota, characterized by *Wolbachia*, *Sphingobium*, and *Acinetobacter*, appears to fulfil critical roles in reproduction, detoxification, and nutritional supplementation. Integrating metatranscriptomics and metabolomics is essential to confirm the active metabolic pathways proposed here. Future studies should investigate shifts in microbial composition across different gall developmental stages to understand how the community evolves with the host. These microbial insights could pave the way for novel biocontrol strategies targeting the symbiotic dependencies of rosehip pests.

5. REFERENCES

- Abe, Y. (1995). *Relationships between the gallwasp Trichagalma serratae (Ashmead) (Hymenoptera, Cynipidae) and 2 moth species Andrioplecta pulverula (Meyrick) (Lepidoptera, Tortricidae) and Characoma ruficirra (Hampson) (Lepidoptera, Noctuidae)*. <https://doi.org/10.1303/aez.30.83>
- Blanco-Míguez, A., Beghini, F., Cumbo, F., McIver, L. J., Thompson, K. N., Zolfo, M., Manghi, P., Dubois, L., Huang, K. D., Thomas, A. M., Nickols, W. A., Piccinno, G., Piperni, E., Punčochář, M., Valles-Colomer, M., Tett, A., Giordano, F., Davies, R., Wolf, J., ... Segata, N. (2023). Extending and improving metagenomic taxonomic profiling with uncharacterized species using MetaPhlAn 4. *Nature Biotechnology*, 41(11), 1633–1644. <https://doi.org/10.1038/s41587-023-01688-w>
- Brian Bushnell. (2014). *BBMap: A Fast, Accurate, Splice-Aware Aligner*. 13(1). <https://doi.org/10.1186/1471-2105-13-238>
- Cerqueda-García, D., & Aluja, M. (2025). Comparative gut microbiota analysis in newly emerged adults of five economically important Anastrepha species (Diptera: Tephritidae). *Bulletin of Entomological Research*. <https://doi.org/10.1017/S0007485325100527>
- Chen, S., Zhou, Y., Chen, Y., & Gu, J. (2018). Fastp: An ultra-fast all-in-one FASTQ preprocessor. *Bioinformatics*, 34(17), i884–i890. <https://doi.org/10.1093/bioinformatics/bty560>
- Chuvochina, M., Gerken, J., Frentrup, M., Sandikci, Y., Goldmann, R., Freese, H. M., Göker, M., Sikorski, J., Yarza, P., Quast, C., Peplies, J., Glöckner, F. O., & Reimer, L. C. (2026). SILVA in 2026: a global core biodata resource for rRNA within the DSMZ digital diversity. *Nucleic Acids Research*, 54(D1), D334–D341. <https://doi.org/10.1093/nar/gkaf1247>
- Cia, S., Egger, B., & Pelludat, C. (2024). Searching for Potential Entomopathogenic Bacteria in the Gut Microbiota of Halyomorpha halys. *Agri Res & Tech: Open Access J*, 28(5). <https://doi.org/10.19080/ARTOAJ.2024.28.556423>
- Douglas, A. E. (2015). Multiorganismal insects: Diversity and function of resident microorganisms. In *Annual Review of Entomology* (Vol. 60, pp. 17–34). Annual Reviews Inc. <https://doi.org/10.1146/annurev-ento-010814-020822>
- Engel, P., & Moran, N. A. (2013). The gut microbiota of insects - diversity in structure and function. In *FEMS Microbiology Reviews* (Vol. 37, Number 5, pp. 699–735). <https://doi.org/10.1111/1574-6976.12025>
- Fernandes, G. W., & Santos, J. C. (2007). *Neotropical Insect Galls*.
- Ferrari, J., & Vavre, F. (2011). Bacterial symbionts in insects or the story of communities affecting communities. In *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences* (Vol. 366, Number 1569, pp. 1389–1400). Royal Society. <https://doi.org/10.1098/rstb.2010.0226>

- Gao, H., Cui, C., Wang, L., Jacobs-Lorena, M., & Wang, S. (2020). Mosquito Microbiota and Implications for Disease Control. In *Trends in Parasitology* (Vol. 36, Number 2, pp. 98–111). Elsevier Ltd. <https://doi.org/10.1016/j.pt.2019.12.001>
- Giron, D., Huguet, E., Stone, G. N., & Body, M. (2016). Insect-induced effects on plants and possible effectors used by galling and leaf-mining insects to manipulate their host-plant. In *Journal of Insect Physiology* (Vol. 84, pp. 70–89). Elsevier Ltd. <https://doi.org/10.1016/j.jinsphys.2015.12.009>
- Grenz, K., Jackson, R., Mauchline, A., Johnson, L., Key, G., & Emmett, M. (2020). *Understanding the impact of phylloplane biocontrol agents on insects*.
- Grimaldi, D. A. ., & Engel, M. S. . (2005). *Evolution of the insects*. Cambridge University Press.
- Gu, Z., Gu, L., Eils, R., Schlesner, M., & Brors, B. (2014). Circize implements and enhances circular visualization in R. *Bioinformatics*, 30(19), 2811–2812. <https://doi.org/10.1093/bioinformatics/btu393>
- Gupta, A., & Nair, S. (2020). Dynamics of Insect–Microbiome Interaction Influence Host and Microbial Symbiont. In *Frontiers in Microbiology* (Vol. 11). Frontiers Media S.A. <https://doi.org/10.3389/fmicb.2020.01357>
- Heermann, R., & Fuchs, T. M. (2008a). Comparative analysis of the *Photorhabdus luminescens* and the *Yersinia enterocolitica* genomes: uncovering candidate genes involved in insect pathogenicity. In *BMC genomics* (Vol. 9, p. 40). <https://doi.org/10.1186/1471-2164-9-40>
- Heermann, R., & Fuchs, T. M. (2008b). Comparative analysis of the *Photorhabdus luminescens* and the *Yersinia enterocolitica* genomes: uncovering candidate genes involved in insect pathogenicity. In *BMC genomics* (Vol. 9, p. 40). <https://doi.org/10.1186/1471-2164-9-40>
- Hughes, G. L., & Rasgon, J. L. (2014a). Transinfection: A method to investigate *Wolbachia*-host interactions and control arthropod-borne disease. In *Insect Molecular Biology* (Vol. 23, Number 2, pp. 141–151). Blackwell Publishing Ltd. <https://doi.org/10.1111/imb.12066>
- Hughes, G. L., & Rasgon, J. L. (2014b). Transinfection: A method to investigate *Wolbachia*-host interactions and control arthropod-borne disease. In *Insect Molecular Biology* (Vol. 23, Number 2, pp. 141–151). Blackwell Publishing Ltd. <https://doi.org/10.1111/imb.12066>
- Janson, E. M., Stireman, J. O., Singer, M. S., & Abbot, P. (2008). Phytophagous insect-microbe mutualisms and adaptive evolutionary diversification. In *Evolution* (Vol. 62, Number 5, pp. 997–1012). <https://doi.org/10.1111/j.1558-5646.2008.00348.x>
- Kaltenpoth, M., & Flórez, L. V. (2026). *Versatile and Dynamic Symbioses Between Insects and Burkholderia Bacteria*. <https://doi.org/10.1146/annurev-ento-011019>
- Kikuchi, Y., Hosokawa, T., Nikoh, N., Meng, X. Y., Kamagata, Y., & Fukatsu, T. (2009). Host-symbiont co-speciation and reductive genome evolution in gut symbiotic bacteria of acanthosomatid stinkbugs. *BMC Biology*, 7. <https://doi.org/10.1186/1741-7007-7-2>
- Langmead, B., & Salzberg, S. L. (2012). Fast gapped-read alignment with Bowtie 2. *Nature Methods*, 9(4), 357–359. <https://doi.org/10.1038/nmeth.1923>

- Lee, W. J., & Hase, K. (2014). Gut microbiota-generated metabolites in animal health and disease. In *Nature Chemical Biology* (Vol. 10, Number 6, pp. 416–424). Nature Publishing Group. <https://doi.org/10.1038/nchembio.1535>
- Li, Y., Chang, L., Xu, K., Zhang, S., Gao, F., & Fan, Y. (2023). Research Progresses on the Function and Detection Methods of Insect Gut Microbes. In *Microorganisms* (Vol. 11, Number 5). Multidisciplinary Digital Publishing Institute (MDPI). <https://doi.org/10.3390/microorganisms11051208>
- Lu, J., Breitwieser, F. P., Thielen, P., & Salzberg, S. L. (2017). Bracken: estimating species abundance in metagenomics data HHS Public Access. *PeerJ Comput Sci*, 3. <https://doi.org/10.7717/peerj-cs.104#supplemental-information>
- McDonald, D., Jiang, Y., Balaban, M., Cantrell, K., Zhu, Q., Gonzalez, A., Morton, J. T., Nicolaou, G., Parks, D. H., Karst, S. M., Albertsen, M., Hugenholtz, P., DeSantis, T., Song, S. J., Bartko, A., Havulinna, A. S., Jousilahti, P., Cheng, S., Inouye, M., ... Knight, R. (2024). Greengenes2 unifies microbial data in a single reference tree. *Nature Biotechnology*, 42(5), 715–718. <https://doi.org/10.1038/s41587-023-01845-1>
- Menzel, P., Ng, K. L., & Krogh, A. (2016). Fast and sensitive taxonomic classification for metagenomics with Kaiju. *Nature Communications*, 7. <https://doi.org/10.1038/ncomms11257>
- Mondal, S., Somani, J., Roy, S., Babu, A., & Pandey, A. K. (2023a). Insect Microbial Symbionts: Ecology, Interactions, and Biological Significance. In *Microorganisms* (Vol. 11, Number 11). Multidisciplinary Digital Publishing Institute (MDPI). <https://doi.org/10.3390/microorganisms11112665>
- Mondal, S., Somani, J., Roy, S., Babu, A., & Pandey, A. K. (2023b). Insect Microbial Symbionts: Ecology, Interactions, and Biological Significance. In *Microorganisms* (Vol. 11, Number 11). Multidisciplinary Digital Publishing Institute (MDPI). <https://doi.org/10.3390/microorganisms11112665>
- Ronquist, F. (1995). Phylogeny and early evolution of the Cynipoidea (Hymenoptera). In *Systematic Entomology* (Vol. 20).
- Ronquist, F., Nieves-Aldrey, J. L., Buffington, M. L., Liu, Z., Liljeblad, J., & Nylander, J. A. A. (2015). Phylogeny, evolution and classification of gall wasps: The plot thickens. *PLoS ONE*, 10(5). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0123301>
- Sajnaga, E., Skowronek, M., Kalwasí Nska, A., Kazimierzak, W., Ferenc, K., Lis, M., & Wiater, A. (2021). *Nanopore-Sequencing Characterization of the Gut Microbiota of Melolontha melolontha Larvae: Contribution to Protection against Entomopathogenic Nematodes?* <https://doi.org/10.3390/pathogens>
- Stone, G. N., & Schönrogge, K. (2003). The adaptive significance of insect gall morphology. *Trends in Ecology & Evolution*, 18(10), 512–522. [https://doi.org/10.1016/S0169-5347\(03\)00247-7](https://doi.org/10.1016/S0169-5347(03)00247-7)
- Takeuchi, M., Hamana, K., & Hiraishi, A. (2001). Proposal of the genus *Sphingomonas* sensu stricto and three new genera, *Sphingobium*, *Novosphingobium* and *Sphingopyxis*, on the basis of phylogenetic and chemotaxonomic analyses. *International Journal of Systematic and Evolutionary Microbiology*, 51(4), 1405–1417. <https://doi.org/10.1099/00207713-51-4-1405>
- Thomas Lin Pedersen. (2025). *patchwork: The Composer of Plots*.

- Urban, J. (2018). *Diplolepis rosae* (L.) (hymenoptera: Cynipidae): Development, ecology and galls in the brno region. *Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis*, 66(4), 905–925. <https://doi.org/10.11118/actaun201866040905>
- Van Der Hoeven, R., Betrabet, G., & Forst, S. (2008). Characterization of the gut bacterial community in *Manduca sexta* and effect of antibiotics on bacterial diversity and nematode reproduction. *FEMS Microbiology Letters*, 286(2), 249–256. <https://doi.org/10.1111/j.1574-6968.2008.01277.x>
- Wickham, H. (2009). *ggplot2*. In *ggplot2*. Springer New York. <https://doi.org/10.1007/978-0-387-98141-3>
- Wood, D. E., Lu, J., & Langmead, B. (2019). Improved metagenomic analysis with Kraken 2. *Genome Biology*, 20(1). <https://doi.org/10.1186/s13059-019-1891-0>
- Xie, S., Lan, Y., Sun, C., & Shao, Y. (2019). Insect microbial symbionts as a novel source for biotechnology. In *World Journal of Microbiology and Biotechnology* (Vol. 35, Number 2). Springer Netherlands. <https://doi.org/10.1007/s11274-019-2599-8>
- Zylstra, G. J., & Kim, E. (1997). Aromatic hydrocarbon degradation by *Sphingomonas yanoikuyae* B1. In *Journal of Industrial Microbiology & Biotechnology* (Vol. 19). <https://academic.oup.com/jimb/article/19/5-6/408/5991552>

NURSING CARE DECISION-MAKING AND IMPLEMENTATION ACCORDING
TO THE SUNRISE MODEL

GÜNDOĞUMU MODELİNE GÖRE HEMŞİRELİK BAKIM KARARI ALMA
VE UYGULAMA

Nazmiye UĞUR¹

¹Dr, Bağımsız Araştırmacı, Hemşirelik, (0000-0002-4243-4371)

Özet

Leninger' e göre bakım, insan evrenseldir ve bakımda evrensellik taşınmalıdır. Bireyin yaşamını veya onunla ilgili herhangi bir durumu, daha iyiye götürmek için ona yardım etmek, onu desteklemek ya da aktivitelerini hızlandırmaktır. Bakım vermek, grubun gereksinim, sorun, değer, amaçlarına bağlı olarak empatik, destekleyici, koruyucu, tamamlayıcı, sıkıntıdan kurtarıcı, eğitici bir yaklaşımda bulunmaktır. Gündoğumu Modeline kültürel yeterli hemşirelik bakım için "traskültürel bakım kararı ve uygulaması" tanımlanan kültürel bakım üç basamak; kültürel bakımı koruma/ sürdürme, kültürel bakımda uzlaşma ve kültürel bakımı yeniden biçimlendirmedir. Modele göre, kültürün en altında kültürle karşılıklı etkileşim içinde olan birey vardır. Bireyin olduğu yerde, hemşirelik bakımı ve transkültürel hemşirelik yaklaşımı gerçekleşmektedir. Modele göre, birey kültürdür, kültür bireydir. Hemşirenin bireye yaptığı bakım ise kültürel bakımdır. Kültürel temelli bakım faktörleri, sağlık, hastalık, sakatlık ve ölümle ilgili bireylerin deneyimleri üzerindeki ana etkenler olarak kabul edilmektedir. Leninger, kültür bakımını etkileyen faktörlerin kapsamlı ve bütüncül bir görünümünü sağlamak için modeli seviyelere ayırmıştır. Gündoğumu Modeli, üç seviyeden oluşmaktadır. Leninger' in modelin her seviyesinde hemşirenin farkındalık, yeterlilik, yetkinlik, bilgi becerilerini kullanması gerekmektedir. Birinci seviye, bireyin dünya görüşünü belirleyen yapılar; sosyal-kültürel yapı, dil etnik köken, coğrafya gibi özellikler. İkinci ve üçüncü seviye hastanın kültürel özelliklerini değerlendirmek ve hemşire olarak hastanın kültürel farklılıklarını tanımlamaktadır. Dördüncü seviye ise, bireysel değerleri içeren tüm farklıların kültürel özellikler içerisinde anlaşılıp, tanındıktan sonra hemşirenin kültürel yeterlilik, yetkinlik, bilgi, farkındalık gücü ile bireye yaklaşacağı "hemşirelik uygulamasını birey için gerçekleştireceği", artık birey ve hemşirenin olduğu andır. Son aşama, hemşirenin bireye hemşirelik bakımını yaptığı aşamadır.

Anahtar kelimeler: Gündoğumu Modeli, Bakım, Hemşirelik

Abstract

According to Leninger, care is universal and should embody universality. It involves helping, supporting, or facilitating an individual's activities to improve their life or any situation related to them. Providing care entails adopting an empathetic, supportive, protective, complementary, distress-relieving, and educational approach based on the group's needs, issues, values, and goals. The Sunrise Model defines "transcultural care decision-making and practice" for culturally competent nursing care, outlining three stages of cultural care: preserving/maintaining cultural care, reaching consensus in cultural care, and reshaping cultural care. According to the model, at the very foundation of culture lies the individual, who interacts with culture. It is within this context of the individual that nursing care and the transcultural nursing approach take place. According to the model, the individual is culture, and culture is the individual. The care the nurse provides to the individual is cultural care. Culture-based care factors are recognized as the primary influences on individuals' experiences related to health, illness, disability, and death. Leninger divided the model into levels to provide a comprehensive and holistic view of the factors influencing cultural care. The Sunrise Model consists of three levels. At each level of Leninger's model, the nurse must utilize their awareness, competence, expertise, and knowledge and skills. The first level involves the structures that shape an individual's worldview, such as social and cultural structures, language, ethnic background, and geography. The second and third levels involve assessing the patient's cultural characteristics and, as a nurse, identifying the patient's cultural differences. The fourth level is the moment when, after all differences—including individual values—have been understood and recognized within the context of cultural characteristics, the nurse approaches the individual using their cultural competence, expertise, knowledge, and awareness to "provide nursing care tailored to the individual." This is the moment when the individual and the nurse are fully engaged. The final stage is the phase in which the nurse provides nursing care to the individual.

Keywords: Sunrise Model, Care, Nursing

**HARMONIA IN COMMUNICATION WITH THE ELDERLY IN NURSING
HEMŞİRELİKTE YAŞLI BİREYLERLE İLETİŞİMDE HARMONİA**

Nazmiye UĞUR¹

¹Dr, Bağımsız Araştırmacı, Hemşirelik, 0000-0002-4243-4371)

Özet

İletişim günlük yaşamın parçasıdır. Yaşlılarda iletişimi etkileyebilecek faktörler; yaşa bağlı görme, duyma gibi duylarda meydana gelen azalmalar. Kişinin kronolojik olarak yaşlanması ile birlikte fiziksel, psikolojik ve sosyal değişimler olabilir. Yaşam alışkanlıklarındaki her değişim iletişim şeklini de değiştirmektedir. Birçok fiziksel değişiklik kişinin belik kavramını, kendine güvenini ve iletişim yeteneğini etkiler. Bilişsel değişiklikler nedeniyle görülen bellek sorunları nörolojik ve depresif rahatsızlıklar diğer kişilerle etkileşimi azaltabilir. İletişim kuramayan ya da etkili iletişim gerçekleştiremeyen yaşlı bireyler öncelikle yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayamamakta, kendilerini yalnız hissetmekte, çevresindekiler ile paylaşımlarının azalması sonucunda mutsuz olmaktadır. Yaşlanma süreci daha önce büyük beceriyle yapılan fonksiyonlarda azalmaya neden olmaktadır. Bu nedenle, yaşlılar sosyal, ekonomik bakım ve desteğe ihtiyaç duyabilmektedir. Ancak, burada var olan fonksiyonlarda gerilemeye bağlı ortaya çıkan durumlar yaşlı birey tarafından kabul edilmemesi, diğer bireylerin yaşının geçmiş deneyimlerini göz ardı eden yaklaşımları yaşlıda kırılmalığa neden olabilir. Yaşlı bireylerle iletişimde bireyin yeterlilikleri göz önüne alınarak iletişim gerçekleştirilmelidir. İletişimin kilit noktası; harmonia, uyum ve denge olarak tanımlanabilir. Bireyin yapabileceği tüm eylemleri desteklemek, eyleme geçiş süreci- devam- tamamlama sürecinin tüm aşamalarını desteklemek ve gelişim sürecine bağlı desteklenen her aşamadan geri çekilerek bireyin eylem- devam- tamamlanma süreçlerini gerçekleştirmesini sağlamak. Yapılan her eylemi doğal bir akış içinde desteklemek ve doğal akış içinde desteğin ihtiyaca göre belirlenerek; bireyin becerilerine doğal uyum, eylemine devam etme gücünü kazandırmaktır.

Anahtar kelimeler: İletişim, Harmonia, Özel Durumlarda İletişim

Abstract

Communication is an integral part of daily life. Factors that can affect communication in older adults include age-related declines in sensory functions such as vision and hearing. As a person ages chronologically, physical, psychological, and social changes may occur. Every change in lifestyle also alters the way a person communicates. Many physical changes affect a person's sense of identity, self-confidence, and communication skills. Memory problems resulting from cognitive changes, as well as neurological and depressive disorders, can reduce interaction with others. Older adults who are unable to communicate or engage in effective communication are primarily unable to meet their basic needs, feel lonely, and become unhappy as a result of reduced interaction with those around them. The aging process leads to a decline in functions that were once performed with great skill. For this reason, older adults may require social, economic, and care support. However, the older adult's refusal to accept the conditions arising from this decline in existing functions, combined with others' approaches that disregard the older adult's past experiences, can lead to vulnerability in the older adult. When communicating with older adults, communication should be conducted with due consideration for the individual's capabilities. The key elements of communication can be defined as harmony, harmony, and balance. Supporting all actions the individual is capable of performing, supporting every stage of the process—from initiation to continuation to completion—and stepping back from each supported stage as the development process progresses to enable the individual to carry out their own initiation, continuation, and completion processes. Supporting every action within a natural flow and determining the level of support according to need within that natural flow; the goal is to foster a natural alignment with the individual's abilities and to empower them to continue their actions.

Keywords: Communication, Harmony, Communication in Special Situations

SAĞLIK ÇALIŞANLARINDA DİJİTAL TÜKENMİŞLİK

DIGITAL BURNOUT AMONG HEALTHCARE WORKERS

Özge ÜSTÜN¹, Özgür DEMİRTAŞ²

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kayseri Üniversitesi, Sağlık Kurumları İşletmeciliği Programı, 0000-0001-9827-4808

² Prof. Dr., Kayseri Üniversitesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, 0000-0002-2495-2124

Özet

Sağlık sektöründe dijital dönüşüm; hizmet kalitesini artırmak, klinik süreçleri optimize etmek ve hasta güvenliğini maksimize etmek amacıyla hızla yaygınlaşmaktadır. Elektronik Sağlık Kayıtları, tele-tıp platformları ve yapay zekâ tabanlı karar destek sistemleri, sağlık profesyonellerinin çalışma pratiklerini kökten değiştirmiştir. Ancak bu teknolojik entegrasyon, operasyonel verimlilik sağlama potansiyeline ek olarak; dijital stres, bilgi aşırı yüklenmesi ve dijital sistemlere uyum sürecine ilişkin baskılar gibi yeni nesil psiko-sosyal risk faktörlerinin ortaya çıkmasına da neden olmuştur. Bu bağlamda ortaya çıkan "dijital tükenmişlik"; sağlık çalışanlarının teknoloji kullanımıyla ilişkili olarak deneyimlediği kronik zihinsel yorgunluk, bilişsel aşırı yüklenme ve mesleki duyarsızlaşma gibi süreçleri ihtiva etmektedir. Bu nedenle mevcut çalışmada, sağlık çalışanlarında dijital tükenmişliğin kavramsal çerçevesi, bireysel ve örgütsel yansımaları ve çözüm odaklı yönetim stratejileri incelenmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda; aşırı ekran kullanımının, veri girişine ayrılan sürenin hasta bakım süresini aşması, teknik altyapı yetersizlikleri ve her an ulaşılabilir olma beklentisinin iş-özel yaşam dengesini bozması dijital tükenmişliği tetikleyen temel unsurlar olarak gözlenmiştir. Dijital tükenmişliğin; iş tatmininde ve çalışan performansında azalma, örgütsel bağlılık kaybı, örgüte zarar verici davranışlara yönelim ve tıbbi hata riskinde artış gibi kritik sonuçlar doğurduğu görülmektedir.

Sonuç olarak, sağlık işletmelerinde dijital dönüşümün sadece teknik bir süreç değil, insan odaklı bir değişim yönetimi olarak ele alınması gerektiği düşünülmektedir. Dijital sistemlerin kullanıcı dostu tasarımlarla optimize edilmesi, çalışanlara yönelik sürekli dijital okuryazarlık eğitimlerinin verilmesi ve dijital detoks imkânı tanıyan kurumsal politikaların geliştirilmesi önemlidir. Ayrıca, yöneticilerin dijital liderlik yetkinliklerini geliştirerek, teknoloji kaynaklı iş yükünü dengeleyici ve çalışan refahını önceleyen stratejik yaklaşımlar benimsemesi önerilmektedir.

Anahtar kelimeler: Dijital tükenmişlik, sağlık çalışanları, dijital dönüşüm

Abstract

Digital transformation in the healthcare sector is rapidly expanding with the aim of improving service quality, optimizing clinical processes, and maximizing patient safety. Electronic health records, telemedicine platforms, and AI-based decision support systems have fundamentally changed the working practices of healthcare professionals. However, this technological integration, in addition to its potential to provide operational efficiency, has also led to the emergence of new psycho-social risk factors such as digital stress, information overload, and pressures related to the adaptation process to digital systems. In this context, "digital burnout" encompasses processes such as chronic mental fatigue, cognitive overload, and professional desensitization experienced by healthcare workers in relation to technology use. Therefore, this study examines the conceptual framework of digital burnout in healthcare workers, its individual and organizational implications, and solution-oriented management strategies. The findings indicate that excessive screen use, time spent on data entry exceeding patient care time, inadequate technical infrastructure, and the expectation of constant accessibility disrupting work-life balance are the primary factors triggering digital burnout. Digital burnout... It has been observed that it leads to critical consequences such as decreased job satisfaction and employee performance, loss of organizational commitment, a tendency towards behaviors harmful to the organization, and an increased risk of medical errors. Therefore, it is believed that digital transformation in healthcare organizations should be considered not just a technical process, but a human-centered change management approach. Optimizing digital systems with user-friendly designs, providing continuous digital literacy training for employees, and developing corporate policies that allow for digital detox are important. Furthermore, it is recommended that managers develop their digital leadership competencies and adopt strategic approaches that balance technology-related workloads and prioritize employee well-being.

Keywords: Digital burnout, healthcare workers, digital transformation.

GİRİŞ

Sağlık sektöründe dijital dönüşüm; elektronik sağlık kayıtları, tele-tıp uygulamaları ve yapay zekâ destekli sistemlerin yaygınlaşması ile hız kazanmıştır. Bu dönüşüm hizmet kalitesini artırırken, çalışanlar üzerinde yeni stres kaynaklarının oluşmasına neden olmuştur (Hoşgör, Güngördü, & Hoşgör, 2023) .

Dijital hastane sistemleri; veri erişimini hızlandırmak, karar süreçlerini desteklemek ve hizmet sunumunu optimize etmek gibi önemli avantajlar sağlamaktadır (Gedikçi Öndoğan, 2023). Ancak bu sistemlerin yoğun kullanımı, çalışanlar üzerinde bilişsel yük ve stres oluşturabilmektedir.

Özellikle dijitalleşmenin hızlanmasıyla birlikte çalışanların sürekli çevrimiçi olması, artan bilgi akışı ve sürekli erişilebilirlik beklentisi, dijital tükenmişlik riskini artırmaktadır (Akbaş & Çarıkçı, 2022).

Teknolojinin yoğun kullanımı, çalışanların sürekli yeni sistemlere uyum sağlamasını gerektirmekte ve bu durum zamanla psikolojik baskı, yorgunluk ve tükenmişlik ile sonuçlanabilmektedir (Yiğit, Bayram Topçu, & Bayar Türkoğlu, 2022) .

DİJİTAL TÜKENİMLİK

Dijital tükenmişlik, bireylerin uzun süre dijital ortamlara maruz kalması sonucu ortaya çıkan fiziksel, zihinsel ve duygusal yıpranma durumudur. Bu süreç; stres, yorgunluk, duyarsızlaşma ve motivasyon kaybı gibi belirtilerle kendini göstermektedir (Erten & Özdemir, 2020) .

Erten ve Özdemir (2020) tarafından geliştirilen modele göre dijital tükenmişlik üç temel boyuttan oluşmaktadır:

- Dijital yıpranma
- Dijital yoksunluk
- Duygusal tükenme

Bu yönüyle dijital tükenmişlik, klasik tükenmişlikten farklı olarak doğrudan teknoloji kullanımına bağlı bir sendrom olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca dijital tükenmişlik, sadece sağlık çalışanlarına özgü olmayıp farklı meslek gruplarında da görülmektedir. Örneğin muhasebe meslek mensuplarında yapılan bir çalışmada, dijitalleşmenin çalışanlarda stres, zihinsel yorgunluk ve tükenmişlik oluşturduğu belirlenmiştir (Akbaş & Çarıkçı, 2022). Benzer şekilde öğretmenler üzerinde yapılan araştırmalar, uzun süre dijital ortamda bulunmanın stres ve tükenmişlik düzeyini artırdığını göstermektedir (Şirin vd., 2021).

Dijital Tükenmişliğin Belirleyicileri

Dijital tükenmişlik; bireysel, örgütsel ve teknolojik faktörlerin etkileşimiyle ortaya çıkan karmaşık bir süreçtir. Bu belirleyiciler aşağıda detaylandırılmıştır:

Bireysel Faktörler

Çalışanların kişisel yetkinlikleri ve alışkanlıkları, dijital sistemlerle kurdukları ilişkinin niteliğini belirlemektedir. Bu kapsamdaki temel unsurlar şunlardır:

- Dijital okuryazarlık eksikliği
- Teknolojiye uyum zorlukları

- Uzun süreli ekran maruziyeti: Şirin ve arkadaşları (2021), günlük internet kullanım süresindeki artışın dijital tükenmişliği doğrudan tetiklediğini vurgulamaktadır.

Örgütsel Faktörler

Kurumun yapısı ve yönetim anlayışı, dijitalleşmenin çalışan üzerindeki yükünü hafifletebilir veya ağırlaştırabilir:

- İş yükü ve zaman baskısı
- Eğitim ve teknik destek eksikliği
- Liderlik tarzı: Tarsuslu ve Coşkun (2024), dönüşümcü liderlik tarzının teknostres ve tükenmişlik arasındaki ilişkide kritik bir aracı rol oynadığını belirlemiştir. Bu bağlamda destekleyici liderlik, dijital stresin etkilerini azaltabilmektedir.

Teknolojik Faktörler

Kullanılan sistemlerin teknik özellikleri ve çalışma modelleri, dijital yorgunluğu artıran temel bileşenlerdir:

- Sürekli sistem güncellemeleri ve öğrenme zorunluluğu
- Teknik arızalar ve sistem kesintileri
- Sürekli erişilebilirlik: Akbaş ve Çarıkçı (2022), dijitalleşmenin çalışanları mesai saatleri dışında da sürekli çalışmaya zorlayarak (teknolojik bağlılık) tükenmişlik düzeylerini artırdığını ifade etmektedir.

Dijital Tükenmişliğin Sonuçları

Dijital tükenmişlik, hem bireysel hem de örgütsel düzeyde geniş kapsamlı ve yıkıcı etkilere yol açan bir olgudur. Bu sonuçlar, sağlık sisteminin sürdürülebilirliği açısından kritik riskler barındırmaktadır:

Dijital tükenmişliğin yansımaları iki temel boyutta sınıflandırılmaktadır:

- **Bireysel Düzeyde:**
 - Psikolojik Yorgunluk; sürekli dijital etkileşimin yarattığı zihinsel aşınma.
 - Duygusal Tükenme; çalışanın işine karşı duyarsızlaşması ve enerji kaybı.
 - Motivasyon Kaybı; teknolojinin getirdiği yük altında mesleki heyecanın azalması.
- **Örgütsel Düzeyde:**
 - İş Performansında Düşüş; bilişsel yükün etkisiyle verimliliğin azalması.
 - İş Tatmininde Azalma ve Örgütsel Bağlılığın Zayıflaması; teknostresin bu süreci derinleştirerek çalışanın kurumla olan bağını kopardığı ifade edilmektedir (Yiğit vd., 2022).
 - Hizmet Kalitesinde Gerileme; sağlık hizmetlerinde hata payının artması.
 - İşten Ayrılma Niyeti; özellikle yapay zekâ kaygısının işten ayrılma niyetini artırması, sağlık kurumları için stratejik bir risk faktörüdür (Biçer, 2025).

Literatür genel hatlarıyla incelendiğinde, sağlık çalışanlarında dijital tükenmişliğin temelinde teknostres ve dijital yüklenmenin yer aldığı açıkça görülmektedir. Sağlık sektöründeki yüksek iş yükü ve hata toleransının minimum düzeyde olması, dijitalleşmenin getirdiği olumsuz etkileri diğer sektörlere oranla daha belirgin ve kritik hale getirmektedir.

SAĞLIK SEKTÖRÜNDE DİJİTALLEŞME VE YENİ RİSKLER

Sağlık hizmetlerinde dijital teknolojilerin yaygınlaşması; hizmet kalitesi ve erişilebilirlik açısından önemli avantajlar sağlamıştır. Bununla birlikte, özellikle hemşirelik gibi klinik alanlarda dijital sistemlerin yoğun kullanımı çalışanların bilişsel ve duygusal yükünü artırmaktadır (Uluocak Köse, 2025). Elektronik sağlık kayıtları, karar destek sistemleri ve mobil uygulamalar; iş akışlarının karmaşıklaşmasına, dikkat dağınıklığına ve zaman baskısının artmasına neden olmaktadır (Uluocak Köse, 2025).

Dijital tükenmişliğin en önemli belirleyicilerinden biri teknostrestir. Teknostres, çalışanların teknoloji kullanımına uyum sağlayamaması sonucu ortaya çıkan stres durumudur. Teknolojiye uyum zorunluluğu, sürekli öğrenme gereksinimi ve teknik sorunlar, sağlık çalışanlarında stres, kaygı ve tükenmişlik yaratmaktadır (Hoşgör vd., 2023).

Yiğit ve arkadaşları (2022), teknostresin dijital tükenmişlik üzerinde doğrudan etkili olduğunu ve bilişsel süreçlerle bu ilişkinin güçlenebileceğini ortaya koymuştur. Ayrıca sağlık çalışanları üzerinde yapılan bir araştırmada, teknostres ile mesleki tükenmişlik arasında anlamlı ve güçlü bir pozitif ilişki bulunmuştur (Tarsuslu & Coşkun, 2024).

Bunun yanı sıra güncel literatürde dikkat çeken bir diğer kavram yapay zekâ kaygısıdır. Sağlık çalışanları üzerinde yapılan bir çalışmada:

- Yapay zekâ kaygısının iş stresi üzerinde,
- İş stresinin ise işten ayrılma niyeti üzerinde anlamlı ve pozitif etkisi olduğu belirlenmiştir (Biçer, 2025). Bu durum, dijitalleşmenin sadece teknik değil aynı zamanda psikolojik bir tehdit algısı oluşturduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak; dijital tükenmişlik; teknostres, yapay zekâ kaygısı ve iş stresi gibi değişkenlerin birleşimiyle ortaya çıkan çok boyutlu bir yapı olarak değerlendirilmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç olarak; dijital tükenmişlik yalnızca bireysel bir problem olarak ele alınamaz. Bu kavram; örgütsel yapı, liderlik stratejileri ve teknoloji yönetimi ile doğrudan ilişkili, çok boyutlu ve proaktif yaklaşım gerektiren bir olgudur (Uluocak Köse, 2025).

Öneriler:

- Dijital okuryazarlık eğitimleri artırılmalıdır
- Kullanıcı dostu sistemler geliştirilmelidir
- Çalışanlara teknoloji kullanımında destek sağlanmalıdır
- İş-yaşam dengesi gözetilmelidir
- Liderlik yaklaşımları çalışan refahını destekleyecek şekilde geliştirilmelidir

Sonuç olarak, dijital dönüşüm sürecinde insan odaklı yaklaşımların benimsenmesi, sağlık çalışanlarının tükenmişliğini azaltmada kritik öneme sahiptir.

KAYNAKLAR

Akbaş, A., & Çarıkçı, O. (2022). Muhasebe meslek mensuplarında dijital tükenmişlik etkisi. *Uluslararası İşletme, Ekonomi ve Yönetim Perspektifleri Dergisi*, 6(2), 235-253. <http://dx.doi.org/10.29228/ijbemp.58178>

Biçer, İ. (2025). Yapay zekâ kaygısı, iş stresi ve işten ayrılma niyeti: Sağlık çalışanları üzerinde bir analiz. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 34(Özel Sayı), 109-124. <https://doi.org/10.35379/cusosbil.1667342>

Erten, P., & Özdemir, O. (2020). The digital burnout scale development study. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(2), 668-683. <https://doi.org/10.17679/inuefd.597890>

Gedikçi Öndoğan, A. (2023). Dijital hastane haberleşme sistemleri: Sağlık profesyonelleri açısından avantajlar ve dezavantajlar. *15. Uluslararası Bilimsel Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı*, 807-815.

Hoşgör, D. G., Güngördü, H., & Hoşgör, H. (2023). Sağlık sektöründe teknostres: Genel bir bakış. *International İstanbul Modern Scientific Research Congress Proceedings*, 817-824.

Şirin, T., Eraltı Şirin, Y., & Can, B. (2021). Beden eğitimi öğretmenlerinin dijital tükenmişlik düzeylerinin incelenmesi. *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 7(42), 1236-1245. <http://dx.doi.org/10.31589/JOSHAS.675>

Tarsuslu, S., & Coşkun, G. (2024). Çalışanların tekno-stres algıları ile mesleki tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkide dönüşümcü liderlik algısının aracılık rolü: Bir kamu hastanesi örneği. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 27(3), 513-534. <https://doi.org/10.61859/hacettepesid.1380361>

Uluocak Köse, T. (2025). Hemşirelikte klinik dijital yüklenme (Clinical digital load): Yeni nesil bir mesleki riskin değerlendirilmesi. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 14(2), 121-131. <https://doi.org/10.46971/ausbid.1782691>

Yiğit, A. G., Bayram Topçu, T., & Bayar Türkoğlu, H. T. (2022). Teknostresin dijital tükenmişliğe etkisinde bilişsel önyargıların rolü. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(3), 1857-1883. <https://doi.org/10.30798/makuiibf.1034253>

**SAĞLIK YÖNETİCİLERİNDE DİJİTAL YETKİNLİKLERİN KARAR ALMA
SÜREÇLERİNE ETKİSİ**

**THE IMPACT OF DIGITAL COMPETENCIES ON DECISION-MAKING
PROCESSES IN HEALTHCARE MANAGERS**

Özgür DEMİRTAŞ¹, Özge ÜSTÜN²

¹ Prof. Dr., Kayseri Üniversitesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, 0000-0002-2495-2124

² Dr. Öğr. Üyesi, Kayseri Üniversitesi, Sağlık Kurumları İşletmeciliği Programı, 0000-0001-9827-4808

Özet

Günümüz dijitalleşme süreçlerinin etkisiyle daha da artan bir öneme sahip olan insan kaynaklarının etkin yönetimi, sağlık sektörü açısından sağlık yöneticilerinin sahip olması gereken yetkinliklerin yeniden değerlendirilmesi ve hizmet süreçlerinin yeniden yapılandırılmasını gerekli kılmaktadır. Hızlı dijital dönüşüm süreçlerinde, özellikle büyük veri, elektronik sağlık kayıtları gibi yönetsel kararlarda etkili olan uygulamalar karar alma süreçlerindeki hızın kalitesini, çok boyutlu yapısını ve etkililiğini önemli ölçüde etkilemektedir. Bu bağlamda insan kaynakları süreçlerinin önemli bir boyutunu içeren dijital yetkinlik düzeyleri, dinamik karar alma süreçlerinin doğruluğunda kritik bir rol oynamaktadır.

Literatür araştırmaları da artık dijital yetkinliklerin karar alma süreçlerindeki etkisini veri analizi yapabilme, teknolojiyi daha etkili kullanabilme ve dijital sistemleri yönetebilme kavramları çerçevesinde daha çok ele almaktadır. Çünkü, insan kaynaklarının etkin yönetiminde dijital yetkinliklerin önemli bir rol oynadığı ve yöneticilerin daha hızlı, doğru ve stratejik kararlar almasında da önemli girdiler sağladığı değerlendirilmektedir. İlave olarak, dijital yetkinlik düzeyindeki yetersizliğin, yönetsel karar alma süreçlerinde gecikmelere, hatalı değerlendirmelere ve teknolojiye karşı direnç oluşumuna neden olabileceği düşünülmektedir. Bu kapsamda çalışmanın amacı, günümüz hızlı dönüşüm sürecinde yer alan sağlık sektöründe dijital yetkinliklerin karar alma süreçlerindeki etkisini araştırmaktır. Bu amaç doğrultusunda da insan kaynakları süreçlerinde dijital yetkinliklerin yöneticiler açısından karar süreçlerindeki öneminin araştırılması ve yöneticilerin teknolojiye uyum süreçlerinin değerlendirilmesi önem arz etmektedir.

Anahtar kelimeler: Dijital Yetkinlikler, karar alma süreçleri, sağlık yönetimi

Abstract

The effective management of human resources, which has gained increasing importance with the impact of today's digitalization processes, necessitates the re-evaluation of the competencies that healthcare managers should possess and the restructuring of service processes in the healthcare sector. In rapid digital transformation processes, applications such as big data and electronic health records—both of which play a significant role in managerial decisions—substantially affect the speed, quality, multidimensional nature, and effectiveness of decision-making processes. In this context, digital competency levels, which constitute an important dimension of human resource processes, play a critical role in ensuring the accuracy of dynamic decision-making processes.

Literature studies increasingly address the impact of digital competencies on decision-making processes within the framework of data analysis capabilities, effective use of technology, and the management of digital systems. This is because digital competencies are considered to play a significant role in the effective management of human resources and provide essential inputs that enable managers to make faster, more accurate, and more strategic decisions. Additionally, insufficient levels of digital competence may lead to delays in managerial decision-making processes, erroneous evaluations, and resistance to technology. In this regard, the aim of this study is to examine the impact of digital competencies on decision-making processes in the healthcare sector, which is undergoing rapid transformation. Accordingly, it is important to investigate the role of digital competencies in managerial decision-making within human resource processes and to evaluate managers' adaptation to technology.

Keywords: Digital Competencies, decision-making processes, healthcare management.

1. GİRİŞ

Günümüz dijital teknolojilerindeki hızlı dönüşüm, dünya genelindeki sağlık sistemlerini de beraberinde kökten bir şekilde değişime ve dönüşüme zorlamaktadır. Çıktısı direk insana odaklanan ve süreçlerde verimliliği, kaliteyi ve hasta sonuçlarını iyileştirmek olan sağlık işletmeleri, Sağlıkta 4.0 gibi güncel teknolojik yenilikler kapsamında yapay zekâ (YZ) tabanlı karar destek sistemleri ve elektronik sağlık kayıtları gibi dijital araçları artan bir şekilde kullanma yoluna gitmektedirler. Büyük verinin önemli olduğu günümüz dönüşüm süreçlerinde, sağlık sektöründe de veri önemli bir yere sahip olup, tüm teşhis ve tanıların ortaya konulmasında ve karar süreçlerinde veri yönetimi önem arz etmektedir. Bu karar süreçlerinde sağlık yöneticileri, verileri analizleri ve değerlendirmeleri ile, sunulan hizmetleri planlamakta, organize etmekte, yönlendirmekte ve kontrol ederek birçok operasyonel, taktiksel ve stratejik kararları almaktadırlar. Bu nedenle günümüz dijital değişim ve dönüşüm süreçlerine uyum sağlayabilen yeteneklerin sağlık yöneticileri açısından da elde edilmesi ve yönetsel süreçlerde kullanılması önemlidir. Bu nedenle günümüz sağlık işletmelerinin insan kaynakları yönetimini daha stratejik boyuta taşıyarak, yetenek yönetimi kapsamında sağlık yöneticilerinin de eğitim ve gelişim faaliyetlerine önem vermesi gerektiği ortadadır.

Dijital teknolojileri başarılı ve uygun bir şekilde kullanmak için gereken bilgi, yetenek ve tutumlar, dijital yetkinlikler olarak ifade edilmektedir (van Laar vd., 2017). Sağlık hizmetleri bağlamında temel teknolojik becerilerin ötesine geçen bu yetkinlikler, veri okuryazarlığı, eleştirel düşünme, etik farkındalık ve dijital bilgileri yönetsel kararlara entegre etme kapasitesi gibi çeşitli faktörleri içerir. Bu kapsamda mevcut çalışmada, dijital yetkinliklerin sağlık yöneticilerinin karar alma süreçlerini nasıl etkilediğini, özellikle karar kalitesi, hızı, kanıta dayalı uygulamalar ve örgütsel performans üzerindeki etkilerini incelenmektedir.

2. SAĞLIK SEKTÖRÜNDE DİJİTAL YETKİNLİKLER

Dijital yetkinlikler olarak ifade ettiğimiz çerçeveyi, insanların dijital teknolojilerle uyumlu bir şekilde etkileşim kurmalarını sağlayan birçok beceri oluşturmaktadır. Örneğin, büyük veri setlerini analiz edebilmeyi, hastane performans göstergelerini (memnuniyet, doluluk oranı vb.) analiz edebilmeyi vurgulayan veri okuryazarlığı, elektronik sağlık kayıtlarını kullanabilmeyi, hastane bilgi sistemlerini etkin kullanabilme gibi dijital sistemleri kullanma becerisi, veriye dayalı kararlar alabilmeyi, dijital çıktıları yorumlayabilmeyi ve alternatif çözümleri değerlendirmeyi vurgulayan analitik ve eleştirel düşünebilme becerisi, online toplantı ve dijital platformlarda ekip yönetimi gibi dijital iletişim becerileri, kişisel sağlık verilerinin korunması, güvenli şifreleme ve erişim kontrolleri sağlayabilmeyi vurgulayan siber güvenlik ve veri gizliliği farkındalığı, ilave olarak teknolojik adaptasyon becerileri, problem çözme ve karar destek sistemlerini kullanabilme, dijital liderlik, yapay zeka ve otomasyon farkındalığı becerileri dijital yetkinlikler arasında sayılmaktadır (Agarwal vd., 2010; Topol, 2019; van Laar et al., 2017).

Dijital yetkinlikler kapsamında birçok alanda önemli bir faktör olarak karşımıza çıkan unsur olan insan kaynağının okuryazarlık düzeyi, sağlık işletmeleri açısından da büyük önem arz etmektedir. Çünkü, dijitalleşme ve diğer birçok süreç, veri yönetimi kapsamında etkili ve verimli bir şekilde yönetilebilmektedir. Bu kapsamda sağlıkta veri okuryazarlığı da, sağlık sektöründe dijital yetkinliklerin en önemli bileşenlerinden biridir. Sağlık yöneticilerinin, finansal sistemler, performans göstergeleri ve hasta kayıtları gibi çeşitli kaynaklardan gelen verileri okuyup anlayabilmeleri, analiz edebilmeleri ve değerlendirerek kullanabilmeleri gerekir. Bu süreçte de veri okuryazarlığı, sadece sezgiye dayalı kararlar almak yerine, yöneticilerin çeşitli veri kalıplarını tanımlarını, sonuçları değerlendirmelerini ve bilinçli kararlar vermelerini sağlamaktadır (Agarwal vd., 2010). Teknolojiye adapte olabilmeye süreçleri ve esneklik de bir diğer önemli unsurdur. Sağlık teknolojilerindeki hızlı dönüşüm nedeniyle yöneticiler sürekli olarak bilgilerini taze tutmalı ve yeni sistemlere (teletıp platformları, yapay zeka tabanlı teşhisler ve tahmine dayalı analizler gibi) daha hızlı adapte olmalıdır. Ayrıca, etik ve yasal farkındalıklar da dijital yetkinliklerin önemli bir parçasıdır. Özellikle hassas hasta verilerini işlerken, sağlık yöneticileri dijital araçların etik normlara ve gizlilik mevzuatına uygun olarak kullanıldığından emin olmak da dijital yetkinliklerin önemli bir parçasıdır.

Sağlık sektöründeki dijital yetkinlikler bağlamında, dijital liderlik, yöneticilerin işletmeleri zorlu dijital dönüşüm süreçlerinden başarıyla geçirmelerini sağladığı için büyük önem taşımaktadır. En son teknolojileri kullanmanın yanı sıra, güçlü dijital liderlik yeteneklerine sahip sağlık yöneticileri, yeniliği yönetmede, veri odaklı bir kültür oluşturmada ve bu teknolojileri kurumsal hedeflerle ilişkilendirebilmede önemli rol oynamaktadır. Değişime karşı direnci azaltarak ve personel katılımını teşvik ederek, son derece dinamik sağlık ortamlarındaki dijital liderler, teletıp, yapay zeka ve elektronik sağlık kayıtları gibi sistemlerin uygulanmasına yardımcı olurlar. Ek olarak, teknolojik içgörülerini yönetimsel prosedürlere entegre ederek, dijital liderlik stratejik karar alma süreçlerini iyileştirir ve bu da sonuçta organizasyonel performansı ve hasta sonuçlarını iyileştirir (Westerman vd., 2014; Topol, 2019).

3. SAĞLIK SEKTÖRÜNDE KARAR VERME

Karar, alternatifler arasından optimum olanı seçme olarak ifade edilebilir. Karar verme de bir süreç olarak, birçok alternatif arasından en uygun olanının seçim aşamasındaki verilerin toplanmasını, analizi, değerlendirilmesi, yorumlanması ve nihai kararın alınması gibi çeşitli alt süreçleri ihtiva etmektedir. Yüksek riskler, belirsizlik ve çeşitli paydaşların çıkarlarını dengeleme gerekliliği nedeniyle, sağlık yönetimi alanında karar verme süreci, kaynakların tahsisinden politika oluşturmaya ve günlük operasyonel kaygılara kadar birçok stratejik, taktiksel ve operasyonel düzeylerde kararlar içermesi ve ayrıca çıktısının direk insana odaklanan bir sektör olması nedeniyle doğası gereği diğer sektörlerle nazaran daha karmaşık bir süreç ihtiva etmektedir.

Geleneksel sağlık karar verme modelleri sıklıkla deneyime ve kısıtlı bilgiye dayalı yargılara bağlı iken günümüz dijitalleşme süreçleri ile, dijital verilere erişim artmış olup, karar süreçleri daha çok kanıta dayalı hale gelmiştir. Kanıta dayalı karar verme, yönetim ve klinik kararların sezgisel hislere veya geleneklere değil, mevcut en iyi verilere, bilimsel çalışmalara ve ampirik kanıtlara dayanmasını garanti ettiği için sağlık sektöründe çok önemlidir. Çünkü ampirik verilere dayanmak, hataları daha da azaltır, tedavi sonuçlarını iyileştirir ve kararların hasta güvenliğini, bakım kalitesini ve kaynak tahsisini doğrudan etkilediği bir alanda operasyonel verimliliğin artırılmasına katkı sağlar. Ek olarak, kanıta dayalı teknikler, karar verme süreçlerinde hesap verebilirliği ve şeffaflığı kolaylaştırarak sağlık yönetiminin politikalarını ve eylemlerini desteklemek için ölçülebilir kanıtlar sunmasına olanak tanımaktadır. Kanıtın

uygulanması ayrıca, giderek karmaşıklaşan sağlık hizmeti ortamlarında daha standartlaştırılmış ve tutarlı uygulamaları mümkün hale getirerek hasta memnuniyetinin artmasına ve daha verimli sağlık hizmeti sunumuna yol açma potansiyeline sahiptir (Pfeffer & Sutton, 2006; Agarwal vd., 2010). Bu nedenle sağlık sektöründe de kanıta dayalı yönetim uygulamalarının benimsenmesi, dijital yetkinliklerle yakından ilişkilidir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Dijital yetkinliklerin sağlık hizmetleri karar alma süreçlerine entegrasyonu, birçok avantajına rağmen, çeşitli kısıtlamalara da sahiptir. Örneğin, sağlık yönetimi çalışanları arasında dijital becerinin yeterli seviyeye ulaşamaması ve sağlık işletmelerinin bu yönde bir bilinçle insan kaynağı politikaları geliştirmemeleri başlıca engellerden biridir. Veriye dayalı kararlar almak, dijital araçları verimli bir şekilde kullanmak için bu becerilere sahip insan kaynağının yetiştirilmesi ve geliştirilmesi önem arz etmektedir. Diğer bir husus da sağlık sektöründeki veri fazlalığı sorunudur. Yöneticiler, mevcut verilerin büyük hacmi nedeniyle verileri toplamada ve analiz etmede zorlanabilirler. Yeterli dijital yetkinliğe sahip olmayan yöneticiler, verileri doğru şekilde filtrelemekte ve değerlendirmekte zorlanabileceklerdir. Veri güvenliği ve gizliliğiyle ilgili endişeler de diğer bir kısıtlama unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Sağlık işletmeleri, dijital teknolojilerin hassas hasta verilerini koruduğundan ve yasal standartlara uyması yönünde gerekli önlemleri almalıdır ve bu kapsamda da sağlık yöneticileri, bu sorunların farkında olmalı ve karar verirken etik hususları dikkate almalıdır. Bir diğer önemli husus ise değişime karşı dirençtir. Dijital teknolojilerin benimsenmesi sıklıkla organizasyonel değişiklikleri gerektirir ve çalışanlar buna karşı çıkabilir. Dijital gelişmelerin başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için yöneticilerin hem liderlik hem de teknik becerilere sahip olması da önemlidir. Bu yönde sağlık işletmeleri açısından da dijital liderlik uygulamaları yönünde gerekli süreçler yerine getirilmelidir. Dijital dönüşümü yönetmek için liderlik şarttır. Sağlık sektörü yöneticileri, değişim ajanı rolünü üstlenerek şirketlerini dijital teknolojinin benimsenmesi sürecinde yönlendirmeli ve bu araçların karar alma süreçlerinde verimli bir şekilde kullanılmasını sağlamalıdır.

Sağlık yöneticilerinin karar alma süreçleri artık büyük ölçüde dijital yetkinliklerden etkilenmektedir. Bu yetkinlikler, veri okuryazarlığını artırarak, analitik becerileri güçlendirerek ve yeni dijital araçların kullanımını kolaylaştırarak karar verme süreçlerinin iyileştirilmesini, verimliliğin artırılmasını ve kanıta dayalı yönetim uygulamalarının benimsenmesini gerektirmektedir. Ancak, dijital yetkinliklerin başarılı bir şekilde entegrasyonu için dijital yetkinlik uygulamalarının yönetimi, aşırı veri yükü ve değişime karşı isteksizlik gibi sorunların ele alınması gerekmektedir. Dijital dönüşümün gerçek faydalarından yararlanmak için sağlık işletmelerinin gerekli eğitim yatırımları yapması, dijital bir kültür geliştirmesi ve dijital faaliyetleri stratejik hedeflerle bütünleşirmesi günümüz dünyasında özellikle sağlık sektörü açısından daha da önemli bir hale gelmiştir.

Sonuç olarak, sağlık sistemleri dijital çağda değişmeye devam ettikçe, yönetsel karar alma süreçlerinde dijital yeteneklerin önemi artacaktır. Etkili, verimli ve yüksek kaliteli sağlık yönetimi sağlamak için bu yetkinliklerin uygun insan kaynakları politikaları ile desteklenmesi ve geliştirilmesi önem arz etmektedir.

5. KAYNAKLAR

Agarwal, R., Gao, G., DesRoches, C., & Jha, A. K. (2010). Research commentary-The digital transformation of healthcare: Current status and the road ahead. *Information Systems Research*, 21(4), 796-809.

Pfeffer, J., & Sutton, R. I. (2006). Evidence-based management. *Harvard business review*, 84(1), 62.

Topol, E. (2019). *Deep medicine: how artificial intelligence can make healthcare human again*. Hachette UK.

van Laar, E., van Deursen, A. J., van Dijk, J. A., & de Haan, J. (2017). The relation between 21st-century skills and digital skills: A systematic literature review. *Computers in Human Behavior*, 72, 577-588.

INTEGRATION WHEN TEACHING MORPHOLOGICAL UNITS
SUMMARY
MORFOLOJİ VAHİDLƏRİN ÖYRƏDİLMƏSİ ZAMANI İNTEQRASIYA

Mehdiyeva Mətanət Bahadur qızı

ADPU, f.ü.f.d., baş müəllim
[İD 0009 0005 0068 4590](#)

XÜLASƏ

Məqalədə Azərbaycan dilinin tədrisində morfoloji vahidlərin öyrədilməsi zamanı inteqrasiya prinsipinin tətbiqi məsələləri araşdırılır. Fənlərarası və fəndaxili inteqrasiyanın mahiyyəti, onun didaktik əsasları, müasir pedaqoji yanaşmalar-konstruktivizm, kommunikativlik və kompetensiyaya əsaslanan təhsil modeli kontekstində rolu təhlil olunur. Əsasən də, morfolojiyanın orfoqrafiya ilə inteqrasiyasına diqqət ayrılır.

Müasir Azərbaycan dili tədrisində əsas məqsəd yalnız nəzəri biliklərin ötürülməsi deyil, dil vahidlərinin funksional və praktik mənimsədilməsidir. Bu baxımdan morfoloji vahidlərin öyrədilməsi zamanı inteqrasiya prinsipinin tətbiqi xüsusi aktualıq kəsb edir. İnteqrasiya dil faktlarının təcrid olunmuş şəkildə deyil, digər dil səviyyələri və fənlərlə qarşılıqlı əlaqədə mənimsədilməsini təmin edir.

Açar sözlər: morfolojiya, orfoqrafiya, inteqrasiya, morfoloji vahidlər

The article examines the issues of applying the principle of integration when teaching morphological units in teaching the Azerbaijani language. The essence of interdisciplinary and intra-disciplinary integration, its didactic foundations, and its role in the context of modern pedagogical approaches - constructivism, communicativeness, and a competency-based education model are analyzed. Mainly, attention is paid to the integration of morphology with orthography.

The main goal of modern Azerbaijani language teaching is not only the transfer of theoretical knowledge, but also the functional and practical mastery of language units. In this regard, the application of the principle of integration when teaching morphological units is of particular relevance. Integration ensures the mastery of language facts not in isolation, but in interaction with other language levels and subjects.

Keywords: morphology, orthography, integration, morphological units

İbtidai siniflərdə morfoloji vahidlər, onlara aid dil qaydaları I sinifdən başlayaraq keçilir. Morfolojiyada öyrənilən bütün mövzuları orfoqrafiya, eyni zamanda orfoepiya ilə inteqrativ şəkildə hazırlamaq mümkündür. Şagirdlər I sinifdə sözün leksik mənası, ad və hərəkət bildirən sözlər, əlamət bildirən sözlər, say bildirən sözlər haqqında "Bunları bilməliyik" rubrikasında tanış olurlar. Bu dil qaydalarını öyrədən müəllim dərsi inteqrativ şəkildə qurmalı və müəyyən metodlardan istifadə etməlidir.

Morfoloji dil qaydaları öyrədilərkən fonetikaya da istinad edilməlidir. Məsələn, isimlərin hallanması zamanı səsdüşümü, səsartımı, bəzi isimlərə artırılan şəkilçilərin fərqli tələffüzü

zamanı şəkilçinin düzgün yazılışı və s. məsələlər. Eyni zamanda morfoloji biliklərə yiyələnmədən düzgün yazı qaydalarına müvəffəq olmaq bir qədər çətin olur. Düzgün yazı qaydalarının bir çoxu məhz qrammatikanın öyrədilməsi ilə qarşılıqlı olaraq mənimsədir. Məsələn, şagirdlər ismin cəmlənməsini, hallanmasını felin zamana və şəxsə görə dəyişməsinə öyrənməklə yanaşı, həmin

qrammatik kateqoriyalarla əlaqədar şəkilçilərin düzgün yazılış qaydalarını da mənimsəyirlər.

Bildiyimiz kimi isimlərə cəm şəkilçisi kimi artırılan -lar² dörq cür tələffüz olunur. -nar (oğlannar), -dar (qızdar), -rar (narrar) və -lar (meşələr). Amma öyrədilən dil qaydasına görə şəkilçi -lar² kimi yazılır. Və yaxud ismin yönlük hal şəkilçisi sonu açıq saitlə bitən isimlərə artırılarkən fərqli tələffüz edilir, açıq saitlər qapalılaşıır. Ümumiyyətlə, deyilişi ilə yazılışı fərqli olan isimlərin düzgün imlası üçün dil qaydalarını bilmək lazımdır. Orfoqrafik qaydalar məhz dil qaydaları əsasında formalaşıır.

Morfologiyanın tədrisi zamanı orfoqrafiya ilə inteqrasiya yaradarkən orfoepiyaya da toxunuruq. Çünki orfoqrafiya orfoepiya ilə sıx bağlıdır. Şagirdlər sözləri həm düzgün yazmağı, həm də düzgün tələffüz etməyi bacarmalıdır.

“Söz boğçası”nda verilən yeni sözlərlə tanış olan zaman yaxşı olar ki, müəllim paralel olaraq həmin sözlərin düzgün tələffüzü ilə də şagirdləri tanış etsin. Təəssüflər olsun ki, dərslərdə sözlərin yalnız düzgün yazılışı diqqət mərkəzindədir. Düzgün tələffüz diqqətdən kənar qalır. Məsələn, IV sinif dərsləri (I hissə) səh.46-da bir neçə yeni söz verilib: *atəşkəs, münaqişə, modern, müjdə, taktika, yenilməzlik*. Bu sözlər verilən mətnlə bağlıdır. Əslində bu sözlər içərisində yazılış və tələffüzü fərqlənən sözlər var. Amma bu sözlərin tələffüzü verilməyib. Fikrimizcə, sözlər düzgün yazılış və tələffüz formasında verilsə, daha məqsədəuyğun olar.

Qoşasaitli və qoşasamitli sözlərlə tanış olan şagirdlər onların düzgün yazılışını da bilməlidirlər. Əslində belə sözlərin tələffüzü yazılışından fərqlidir. Bu səbəbdən onlara eyni zamanda düzgün tələffüzü də öyrətmək mütləqdir. Amma dərslərdə bu məsələlərə toxunulmur.

İsmin tədrisi prosesində xüsusi və ümumi isimlər, mürəkkəb isimlər, mürəkkəb xüsusi isimlərin öyrədilməsi, ismin hallanması, q-nin ğ-ya, k-nın y-ya keçməsi və s. orfoqrafiya ilə əlaqələndirilməlidir.

Sifətin tədrisi zamanı da şagirdlərə dil qaydaları öyrədilərkən orfoqrafiya və orfoepiya ilə inteqrativ şəkildə dərs təşkil etmək daha effektiv olur.4-cü sinifdə sifətin dərəcələri və orfoqrafiyası haqqında dil qaydası verilir. Defislə, bitişik və ayrı yazılan sifətlərə aid nümunələr də göstərilir. Müəllim də verilən dil qaydasını inteqrativ şəkildə tədris edirsə, məqsədinə nail olur. Demək, qrammatikaya əsaslanmadan bu iki orfoqrafik hadisənin mahiyyətini və fərqli cəhətlərini dərk etməyə bir qədər çətin olar.

Morfologiyanın orfoqrafiya ilə inteqrativ tədrisi zamanı şagirdlər qrammatik qaydaları şüurlu olaraq mənimsədikdən sonra hər bir sözün nə üçün başqa cür deyil, belə yazıldığını başa düşür və öyrəndiyi hər bir qaydanı onlarla başqa sözlərə də tətbiq edirlər. Məhz bu, ibtidai siniflərdə orfoqrafiyanın morfolojiya ilə əlaqəli tədrisinin nə dərəcədə əhəmiyyət kəsb etdiyini aydın göstərir.

Eyni nümunəni feillər üzərində də göstərə bilərik.Məsələn, feillərdə zaman və şəxs şəkilçilərinin artırılması zamanı yazılışı və tələffüzü fərqli olan feillərlə rastlaşırıq: alacağam-[alacayam]; oxuyacağım-[oxuyacıyım] şəklində tələffüz etdikləri üçün səhv də yazırlar.

İbtidai siniflərdə feillərin tədrisi ilə bağlı öyrədilən daha bir orfoqrafik qayda sonu q və k ilə bitən çoxhecalı gələcək zaman feillərinin şəxsə görə dəyişərkən I şəxsin təkində və cəmində q-nın ğ-ya, k-nın y-ya keçməsidir. Bu qayda düzgün mənimsədirsə, şagirdlər yuxarıdakı səhvlərə yol verməz.

Feillərin qrammatik formasının dəyişməsi ilə əlaqədar qaydalardan biri də *et, get* təkhecalı feil köklərinin, eləcə də sonu t ilə bitən çoxhecalı düzəltmə feillərin sonuna saitlə başlanan şəkilçilər artırıldıqda t-nın d-ya keçməsi qaydasıdır. Məsələn, *et-edir-edər; get-gedir-gedər* və s. Bu cingiltiləşmə qanunudur. Şagirdlər bu qayda ilə praktik olaraq I sinifdə tanış olur, yuxarı siniflərdə nəzəri şəkildə öyrənirlər.

İbtidai sinif şagirdləri imla, ifadə, inşa yazarkən müxtəlif növ morfoloji-orfoqrafik səhvlərə yol verirlər. Belə səhvlərə sözlərin sətirdən sətərə kök və şəkilçiyə görə keçirilməsi, bir çox düzəltmə və mürəkkəb isim, sifət, say, feil və başqa nitq hissələrinin orfoqrafiyasına aid kobud orfoqrafik səhvlər və s. daxildir. Belə səhvlərin törəmə səbəbi dil qaydalarının inteqrativ keçilməməsidir.

"Əvəzlik" haqqında dil qaydaları keçilərkən orfoqrafik qaydalar daha çox şəxs əvəzliliklərinin ismin hal və mənsubiyyət şəkilçisini qəbul etməsi zamanı özünü göstərir. *Mən* və *biz* əvəzliliklərinin yiyəlik halda şəkilçisi *-im* olur. Şagirdlər həm bu əvəzliliklərin hallanmasını, həm də yiyəlik halın fərqli şəkilçisini öyrənirlər.

Bəzi şagirdlər *onlar, bunlar* əvəzliliklərini *olar, bular* kimi yanlış tələffüz etdiyi üçün də səhv yazır. Buna görə də müəllim bu əvəzlilikləri lövhədə yazıb izah etməlidir ki, şagirdlər eyni zamanda vizual olaraq mənimsəsinlər.

Hansı müəllim dərslərini orfoqrafiya, orfoepiya ilə inteqrativ şəkildə qurursa, şagirdlər daha yaxşı yazılı və şifahi nitq mədəniyyətinə yiyələnirlər.

Müəllim şagirdlərin nitqində rast gəldiyi orfoqrafik səhvləri diqqətlə hesaba almalı, qruplaşdırmalı, onların xarakteri ilə tanış olmalı, hər bir mövzunu keçərkən şagirdlərə hansı səhvlərin aradan qaldırılması üzərində çalışmalar verəcəyini müəyyənləşdirməli, şagirdlərin bilik səviyyəsinə uyğun misallar seçməlidir.

Orfoqrafiyanın morfolojiya ilə inteqrativ tədrisi zamanı hər bir qrammatik qayda ilə əlaqədar şagirdlərin düzgün yaza bilməyəcəkləri güman edilən sözlərin orfoqrafik-orfoepik cədvəlini hazırlamaq olar.

Müəllim şagirdlərin səhvlər üzərində iş zamanı müstəqil olaraq işləmələrinə şərait yaratmalıdır.

Orfoqrafiyanın morfolojiya ilə inteqrativ tədrisi şagirdlərin morfolojiyaya aid bilikləri möhkəm və şüurlü öyrənmələrinə, onlara aid müstəqil misal tapa bilmələrinə, yazı zamanı orfoqrafik qaydalardan cəld və asanlıqla istifadə edə bilmələrinə imkan verir.

Şagirdlər söz yaradıcılığı üzrə düzgün iş aparılmadıqda da bəzi kobud orfoqrafik səhvlərə yol verirlər. Məsələn, sözləri sətirdən sətərə hecalarla deyil, kök və şəkilçiyə görə keçirirlər: *qır-ıçı, yat-aq, gey-indi* və s. Bu səhvləri mürəkkəb sözlərin yazılışında da edirlər. Müəllim bir qayda olaraq şagirdlərə mürəkkəb sözlərin sətirdən sətərə keçirilməsi ilə bağlı söz kökü vahidliyi prinsipini başa salmalıdır. Sözlərin kök və şəkilçiyə ayrılmasına aid orfoqrafik-morfoloji çalışmalar təşkil etməklə müəllim şagirdlərin bu səhvlərini islah edə bilər.

Metodik ədəbiyyatda morfolojiya ilə orfoqrafiyanın əlaqəli tədrisinə dair tədqiqat aparmış müəlliflərdən Ə.Əfəndizadə, M.Həsənov, H.Hüseynov və b. bəzi şəkilçilərin yazılışında qarşıya çıxan çətinliklərdən və onların aradan qaldırılması yollarından bəhs etmişlər.

İbtidai siniflərdə morfoloji anlayışların orfoqrafik qaydaların mənimsənilməsi ilə

əlaqələndirilməsi şagirdlərin düzgün və savadlı yazı vərdişlərinə yiyələnməsinə səbəb olur. Sözün tərkibinə görə təhlili sözdə orfoqramların düzgün yazılış qaydasını mənimsəməyə imkan verir.

Müəllim morfoloji dil qaydalarını yaxşı mənimsətmək üçün şagirdlərə müəyyən tapşırıqlar verə bilər, müxtəlif imlalar yazdırmaqla bilər. Bu işdə həm vaxt baxımından, həm də yeni sözlər öyrənmək üçün lüğət üzrə imla daha əhəmiyyətlidir. Lüğət üzrə imla hər dərs yazıla bilər. Amma hər dəfə yazdırılan sözlərdən 3-4-ü yeni söz, digərləri keçilən sözlər olmalıdır.

İbtidai sinif şagirdləri bəzən sözlərin quruluşunu yaxşı bilmədikləri üçün yazıda çox zaman hərf buraxır və ya əksinə hərf artırır. Belə səhvləri aradan qaldırmaq üçün şagirdlərə həmin sözləri kök və şəkilçiyə ayırmağı tapşırmaq olar. Sözün tərkibi, kök və şəkilçinin tədrisi ilə əlaqədar orfoqrafik-morfoloji çalışmaları işlətmək lazımdır.

Orfoqrafiyanın morfolojiya ilə əlaqələndirilməsi mühüm təlim əhəmiyyətli prinsipdir. Təlimin bu istiqamətdə qurulması şagirdlərin orfoqrafik və morfoloji bilik və bacarıqlarının artırır, onlarda savadlı yazı mədəniyyəti formalaşdırır.

Nitq hissələrinin tədrisi prosesində aparılan orfoqrafik işlər şagirdlərin morfolojiyadan əldə etdikləri bilikləri möhkəmləndirir. Biliklər çalışmaları, müxtəlif test tapşırıqları vasitəsilə vərdişə çevrilir. Şagirdlərdə orfoqrafik vərdiş formalaşdıran müəllim öz işini düzgün, məqsədli qura bilən müəllimdir. Morfoloji-orfoqrafik çalışmalardan seçmə və yaradıcı imla şəklində bütün nitq hissələrinin tədrisi ilə zamanı istifadə etmək olar.

Düşünürük ki, ibtidai siniflərdə əsas və köməkçi nitq hissələrinin tədrisi ilə bağlı orfoqrafik işlərin aparılması zamanı morfolojiya və orfoqrafiyanın əlaqələndirilməsi vacibdir.

Ədəbiyyat

1. Abdullayev A. İbtidai məktəbdə Azərbaycan dilinin tədrisinin met-sı. B.: Maarif, 1962, 165 s.
2. Azərbaycan dili 4. Dərslik (I hissə), "Şərq-Qərb"ASC, Bakı, 2023, 111 s.
3. Azərbaycan dili 4. Dərslik (II hissə), "Şərq-Qərb"ASC, Bakı, 2023, 111 s.
4. Əfəndizadə Ə.R. Düzgün yazı təliminin elmi əsasları. Bakı: Maarif, 1975, 176 s.
5. Əfəndizadə Ə.R. Azərbaycan dili orfoqrafiyasının elmi əsasları. Bakı: Maarif, 1968, 16 s.
6. Xəlilov B.Ə. Müasir Azərbaycan dilinin morfolojiyası (II hissə). Bakı, "Nurlan" nəşriyyatı, 354 s.

MULTILINGUALISM

Kamalə Əzizli, müəllim

Bakı, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

<https://orcid.org/0009-0000-2420-2684>

Multilingualism, also called polyglotism, is the ability to speak more than one language and the act of doing so by an individual or a community. People who speak multiple languages are called polyglots. The term *bilingual* is used for people who speak two languages, and *trilingual* refers to people who speak three.

It is often assumed that people who identify as bilingual or multilingual understand, speak, and write each language with complete fluency, although that definition is up for debate. Individuals may, for example, be able to speak only basic phrases in multiple languages or in multiple languages of the same family. A bilingual individual may also be able to understand a second language but not speak it, which is termed *receptive bilingualism*. The definition of what constitutes “one language” is ever changing and often evolves over time.

Due to the globalized, interconnected nature of the modern world and out of necessity for exchanging information and trade, those who speak more than one language outnumber those who speak only one language (monolinguals). The Internet has also contributed in exposing more people to multiple languages. Some nations such as Canada have more than one national language, and in large nations with multiple languages and dialects, such as India, children must become multilingual in the local dialects and official languages of their region. Many small nations rely on international relations and thus require their children to learn one or more foreign languages in addition to the nation’s official one.

A native speaker is someone whose first language is learned during childhood, without formal education. Children may learn more than one first language from parents or other caretakers, although one language will usually be preferred or feel more natural than the other. Native speakers are often viewed as having more skill with their first language than is a secondary language learner. Emigration may disrupt the learning of a first language, and the second language could be learned insufficiently, resulting in a form of bilingualism that exists without full mastery of either language. Receptive bilingualism may also occur among immigrants who, for example, may understand both their native language and English but only speak their native language to their children, who learn English in the classroom. If the children are productively bilingual instead of receptively, they may reply in a combination of both languages, depending on the situation. There is also “code switching,” in which speakers switch between languages during a single conversation.

Multilingualism adds extra layers to the already complex picture of language development, and it’s essential to factor in these differences when evaluating claims about what is and is not possible in multilingual and monolingual language acquisition. This means that research findings may well differ, depending on the different contexts and experiences of the children included in the studies. It’s therefore important to treat multilingualism as a spectrum rather than a tightly defined category.

Psychologists believe that bilingual and multilingual individuals have better cognitive abilities than do monolinguals. Learning languages becomes easier once an individual knows two, and research has shown that multilingualists are better at resolving conflicts, dealing with ambiguities, thinking quickly, and are resistant to dementia. Research has also shown that the earlier children learn another language, the better they become at language as a whole.

Literature

1. Conteh, Jean. "Opening Doors to Success in Multilingual Classrooms: Bilingualism, Codeswitching, and the Professional Identities of Ethnic Minority Primary Teachers." *Language & Education: An International Journal* 21.6 (2007): 457–72. Print.
2. Dewaele, Jean-Marc. "Is Multiculturalism Linked to a Higher Tolerance of Ambiguity?" *Bilingualism: Language & Cognition* 16.1 (2013): 231–40. Print.
3. Diederich, Nico, et al. "Lifelong Exposure to Multilingualism: New Evidence to Support Cognitive Reserve Hypothesis." *Plos One* 8.4 (2013): 1–7. Print.
4. Herkenrath, Annette. "Receptive Multilingualism in an Immigrant Constellation: Examples from Turkish-German Children's Language." *International Journal of Bilingualism* 16.3 (2012): 287–314. Print.
5. Potts, D., and M. J. Moran. "Mediating Multilingual Children's Language Resources." *Language & Education: An International Journal* 27.5 (2013): 451–68. Print.

Summary

Multilingualism is the ability of individuals or communities to communicate in multiple languages, serving as the default, global standard for human communication rather than an exception. It enhances cognitive abilities (memory, problem-solving), fosters social inclusion, and boosts economic opportunities in a globalized world.

Key words: multilingualism, community, language, debate, phrases, speak, national, local, dialects.

Xülasə

Multilinguallizm

Multilinguallizm fərdlərin və ya icmaların bir neçə dildə ünsiyyət qurma qabiliyyətidir, insan ünsiyyəti üçün istisna deyil, standart, qlobal standart kimi xidmət edir. O, idrak qabiliyyətlərini (yaddaş, problem həll etmə) artırır, sosial inteqrasiyanı təşviq edir və qloballaşan dünyada iqtisadi imkanları artırır.

Açar sözlər: multilinguallizm, icma, dil, mübahisə, ifadələr, danışmaq, milli, yerli, dialektlər.

Резюме

Многоязычие

Многоязычие — это способность отдельных лиц или сообществ общаться на нескольких языках, являющаяся, по умолчанию, глобальным стандартом человеческого общения, а не исключением. Оно улучшает когнитивные способности (память, решение проблем), способствует социальной интеграции и расширяет экономические возможности в глобализованном мире.

Ключевые слова: многоязычие, сообщество, язык, дискуссия, фразы, говорить, национальный, местный, диалекты.

İNGİLİS VƏ AZƏRBAYCAN DİLLƏRİNDƏ ZONİMLƏRƏ MƏXSUS
XÜSUSİYYƏTLƏRİN ARAŞDIRILMASI

Əsədova Sevinc Sabir qızı

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

Açar sözlər: linqvistik, zoonim, sadə, forma, qrup, söz

Key words: linguistic, zoonym, simple, form, group, word

Özət

Zoonimlərin digər bir linqvistik cəhəti onların söz, yaxud söz birləşməsi şəklində formalaşması məsələsidir. Bu cəhətini nəzərə alaraq zoonimləri iki qrupda təsnif etmək mümkündür:

1) Söz formasında olanlar. Bu qrupa daxil olan zoonimlər özləri də müxtəlif yarımqruplara ayrılır:

a) sadə söz formasında olanlar: *canavar, at, it, pişik, inək, camış, qarğa, göyərçin, sərçə* və s.

b) mürəkkəb söz formasında olanlar: *şanapipik, hacıleylak, ...*

2) Söz birləşməsi formasında olanlar. Sərbəst söz birləşmələri formasında olan zoonimlər isə öz daxilində I növ, II növ ismi birləşmələr şəklində ola bilər.

a) I növ ismi birləşmələr şəklində: *ala qarğa, qonur ayı, ağ ayı...*

b) II növ ismi birləşmələr şəklində: *dağ keçisi, simurq quşu, dəniz atı, ada dövşanı, çöl siçanı.....* və s.

Zoonimlərin yaranmasında nitq hissələrinin iştirakı məsələsinin öyrənilməsi də əsas problemlərdən biri kimi qarşımızda durur. Məhz həmin cəhəti nəzərə alaraq zoonimləri aşağıdakı kimi təsnif etmək mümkündür:

1.İsim əsasında formalaşanlar: *it, pişik, şir, aslan, qarğa, qartal, toyuq* və s.

2.Sifət əsasında formalaşanlar: *xallı kaftar; sarıköynək, qaratoyuq, qolubey* (rusca);

3.Feil əsasında formalaşanlar; *uçan siçan/letayuşiy mış;*

Abstract

Another linguistic aspect of zoonyms is their formation as words or word combinations. (Here we mainly mean general zoonyms - S.A.) Taking this aspect into account, it is possible to classify zoonyms into two groups:

1) Those in the form of words. The zoonyms included in this group are themselves divided into various subgroups:

a) Those in the form of simple words: *wolf, horse, dog, cat, cow, buffalo, crow, pigeon,*

sparrow, etc.

b) Those in the form of complex words: shanapipik, hajileylek,

2) Those in the form of word combinations. Zoonyms in the form of free word combinations can be in the form of I type and II type noun combinations within themselves.

a) In the form of I type noun combinations: ala qaarga, nur uy, aq uy...

b) In the form of II type noun combinations: gaçisi, simurg kushu, sajt saf, dövşani, séchaani..... etc.

The study of the participation of parts of speech in the formation of zoonyms is also one of the main problems before us. Taking this aspect into account, it is possible to classify zoonyms as follows:

1. Those formed on the basis of nouns: dog, cat, lion, lion, crow, eagle, chicken, etc.

2. Those formed on the basis of adjectives: spotted hyena; yellow-shirt, blackbird, goose (Russian);

3. Those formed on the basis of verbs; flying mouse//flying mouse;

Giriş

İngilis dilində mürəkkəb quruluşlu zoonimlər yox dərəcəsidir.

Bir çox dillərdə, eyni zamanda tədqiq etdiyimiz dillərdə bəzən zoonimlər, ornonimlər motivasion əsas olaraq bir çox isimlərin (qoyunçuluq, donuzçuluq və s.//курятина, скворечник, голубеводство// Dog-days-ilin ən isti günü); sifətlərin (воробьиные, страусиний// Sheepish-utancaq; birdbrain-quşbeyinli və s.) və feillərin (советь, посоловеть//dog-ged-müəyyən etmək) yaranmasında iştirak edir.

Struktur cəhətdən ismi birləşmələr şəklində formalaşan zoonimlər olduğu kimi, zoonimlər əsasında formalaşan toponimlər-ronimlər də təyini söz birləşmələri strukturunda formalaşa bilər:

1.Zoonimik əsaslı birinci növ ismi birləşmə strukturlu zoonimlər: Qurdlu- güney (Axta), Siçanlıyurd (Ardaraz), Bökəkliyurd (Gülüdüzü), Bildirçinliyer (Gülüdüzü), Siçanlıyer (Hein), Gənəliyurd (Heşin), Birəlidağ (Heşin), Kəklikli dərə (Heşin) və s.

2.Zoonimik əsaslı ikinci növ ismi birləşmə strukturlu oronimlər: Tülkü dərəsi (Axta), it yolu (Axta), Siçanlı yurdu (Almalı), Siçanlı dağları (Almalı), Qaraquşzağası (Ardaraz), Dəvəboynu (Ayısəsi), Quzu kahası (Çaykənd), Camış kahası (Çaykənd), Keçi qayası (Çaykənd), Tülkü dölləyi (Çivə), Qurd qapısı (Bakı); Qurd dərəsi (Bakı) və s.

3. Zoonimik əsaslı üçüncü növ təyini söz birləşməsi quruluşlu oronimlər: Humay quşun qayası (Gülüdüzü), Ayılı dərənin çinqılı (Köçbək), Dəvə daşının yolu (Qabaxlı), Pələngənin güneyi (Zeytə), Pələngənin meşəsi (Zeytə) və s.

Zoonimlər və zoonimik frazeoloji birləşmələr struktur-sintaktik cəhətlərinə görə də maraqlı dil xüsusiyyətlərinə malikdir. Ən çox rast gəlinən sintaktik konstruksiyalar aşağıdakılardır:

1) Sadə cümlə şəklində olanlar;

2) Tabesiz mürəkkəb cümlə formasında olanlar;

3) Tabeli mürəkkəb cümlə şəklində olanlar;

4) Müqayisə əsasında düzənlər və s.

Göstərilənlər arasında həm ingilis, həm də Azərbaycan dilində 1) sadə cümlə şəklində formalaşanlar üstünlük təşkil edir. Məsələn;

- a) İngiliscə: “A black hen lays a white egg” (qara toyuq ağ yumurtlar);
- b) Azərb.d: Dəliden doğru xəbər.
- c) ing. A curst cow has short horns”
- d) Azərb d: Yaxşı ki Allah dəvəyə qanad verməyib və s.

Sadə cümlə quruluşlu frazeologizmlər özləri də müxtəlif əsasda birləşə bilirlər:

a) *əmr, nəqli cümlə formalı frazeologizmlər: “Don’t look a gift horse in the mouth” // Bəy verən atın dişinə baxmazlar (və ya, donuzdan bir tük də qənimətdir).*

b) *infinitiv əsaslı frazeologizmlər: “To kill two birds with one stone” // “Bir güllə ilə iki dovşan vurmaq; “To live cat-and-dog life” // İtlə pişik kimi yola getmək (yaşamaq).*

c) *Sual əsasında qurulan frazeologizmlər: “Can the leopard change his spots?” // Azərb. d.: “Xoruz olmasa, səhər açılmır?”. “What does the moon care if the dogs bark at her [126, s.125] Azərb. d.: it hürər, karvan keçər. Göründüyü kimi, son cümlə ingilis dilində sual cümləsi şəklində formalaşsa da, Azərbaycan dilində onun ekvivalenti nəqli cümlə şəklindədir.*

2) *Tabeli mürəkkəb cümlə strukturlu frazeologizmlər: “It is a good horse that never stumbles” (O at yaxşıdır ki, heç vaxt büdrəmir).; He that will steal an egg will steal an ox” (kim yumurta oğurlayırsa, sonra da öküz oğurlayar) // Bu gün bir yumurta oğurlayan adam, sabah da toyuq oğurlayar.*

“If you run after two hares, you will catch neither” (İki dovşanın dalınca qaçsan, birini də tuta bilməzsən) // İki yerə baxan çaş qalar (və ya. Həm Əlidən olarsan, həm də Vəlidən).

Bu cümlələrin bəziləri as...as, so...as –(conjunction- bağlayıcı sğzlr) qoşmaları və bəzi başqa sözlərlə (like və s.) bağlanır: Məsələn;

“As black as a crow” // Gecədən də qara; Dəvə kimi kinli. “As the old cock crows, so does the young” // Azərb. d.: ot kökü üstündə bitir; Qurddan qurd törəyər və s.

İngilis dilinə məxsus mürəkkəb cümlə strukturlu frazeologizmlərin çoxunun ekvivalentləri Azərbaycan dilində sadə cümlə şəklindədir.

1) *Tabesiz mürəkkəb cümlə şəklində olanlar; “The dogs bark, but the caravan goes on” // İt hürür, karvan keçir; “Let the cock crow or not, the day will come” // Xoruz oxumasa səhər açılmır? səhər açılır (gün keçir).*

2) *Həmin atalar sözü Azərbaycan dilində: xoruz olmasa, səhər açılmır?- şəklində işlənir. Yəni ingilis və rus dillərində bu atalar sözü tabesiz mürəkkəb cümlə şəklində olsa da, dilimizdə qarşılığı tabeli mürəkkəb cümlə formasındadır. Şərt budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlədir.*

Tədqiqat nəticəsində məlum oldu ki, zoonimlər hər iki dildə simvolik səciyyə dəşiyaraq insanlara xas əlamət və keyfiyyətləri davamlı şəkildə əks etdirən metaforalara çevrilir, simvollaşır. İngilis dilində heyvanlara aid edilən əlamətlərin bir çoxu bizim dilimizdə də eyni mənəni ifadə edir: bull // öküz ingilis dilində aqressiv, qəti xarakterli adam haqqında; donkey//uzunqulaq axmaq, tərs adam haqqında; hare// dovşan qorxaq adam; horse// at əməksevər adam; lion // şir güclü, qorxmaz adam; monkey// meymun şit, yüngül xasiyyətli adam və s.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Həsənov, H. Ə. Muasir Azərbaycan dilinin leksikası / H.Ə.Həsənov. – Bakı: Maarif, – 1987. – 308 s.
2. Linqvistik ensiklopedik lüğət / – Bakı, – 1990. – 494 s.
3. Петров, Л.П. К этимологии чувашских орнитонимов. Исследования по лексикологии и фразеологии чувашского языка / Л.П.Петров. – Чебоксары: сб. ст, – 1982. – 69 с.

MÜXTƏLİF LİŊVİSTİK MƏNBƏLƏRDƏ MƏTNİN İZAHİ

İsgəndərova Yeganə Xaləddin qızı

ADPU, Xarici Dillər Mərkəzi, baş müəllim

Açar sözlər: mətn, obyekt, tədqiqat, üsul, yazıçı

Key words: text, object, research, method, writer

Özət

Mətnin izahı linqvistik mənbələrdə müxtəlif cür verilir. Tədqiqat işimizin bu yarımfəslində əsas müzakirə obyektini bədii mətn və bədii mətndə təhkiyənin spesifik xüsusiyyətləridir. Əvvəlki fəsilə təhkiyə haqqında geniş məlumat vermişdik. Məlumdur ki, təhkiyə - bədii əsərlərdə həm hadisələrin təsvir olunması həm də onların bir növ hekayət olunması prosesidir. Təhkiyədə əsas məqsəd oxucu və ya dinləyicini baş vermiş müəyyən hadisə, qəhrəmanların hərəkətləri və vəziyyətləri barədə məlumatlandırmaqdır. O, hər hansı hadisə və ya hadisələrin yazıçı və yaxud müəllif tərəfindən təqdim edilməsi üsuludur. Bu baxımdan əlbəttə ki təhkiyənin müxtəlif növlərini də vurğulamaq yerinə düşərdi: 1. Danışanın hadisələrdə birbaşa iştirak etməsi və “mən” kimi çıxış etməsi ilə müşayət olunan “birinci şəxs təhkiyəsi”. 2. Danışan hadisələrdə iştirak etmədiyini və “o” şəklində müraciət edərək nəql olunan “üçüncü şəxs təhkiyəsi”.

123

Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, bu təhkiyə üsulu müxtəlif personajların xarakterlərini əhatə edərək geniş məlumat verir. 3. Hadisələrdə iştirak edən bütün personajların fikrini, duyğularını dərk edən və hadisələrin gedişatını bilən “məlumatlı təhkiyəçi”.

Məlumatın ötürülməsi, yəni oxucunun və ya dinləyən məlumatlandırılaraq hekayənin onlara tam çatdırılması təhkiyənin spesifik xüsusiyyətləridir. Təhkiyənin digər özünəməxsus xüsusiyyəti isə oxucu ilə ünsiyyət yaratması və burada emosionallığın təmin olunmasıdır. Demək bu zaman oxucu və ya dinləyən sanki cərəyan edən hadisələrin mərkəzinə yönəldilir. Sözün həqiqi mənasında, bədii əsərdə baş verən hadisələr təhkiyə vasitəsilə canlanır və mövzu olaraq dərinləşir.

Bir çox elm sahələri bədii mətnin təhlili və tədqiqi ilə məşğul olur. Bədii mətnin öyrənilməsi isə sırf filologiya elmləri ilə bağlıdır. Ümumi məhfum kimi müxtəlif sahələr baxımından filologiya elmlərinin hər biri öz sahəsini araşdırır. Məsələn, ədəbiyyatşünaslıq – mətnin bədii əlamət və xüsusiyyətlərini, məzmununu, mətnşünaslıq – mətnin əslinə uyğunluğunun bərpasını, dilçilik – onun dil materialını öyrənir. Buradan da belə nəticəyə gəlmək olar ki, bədii mətnin təhlil obyektini ümumi mətn deyil, bədii mətnlərdir. Bədii mətnlərin təhlili baxımından hansının məqsədyönlü olması bəzi mütəxəssislər tərəfindən belə qiymətləndirilmişdir. Onların çoxu XIX əsr bədii mətnlərini götürməyi məsləhət bilirlər. Amma bu fikir tam qənaətbəxş deyildir. Klassik ədəbiyyatda elə hadisələr vardır ki, onlar da təhlil baxımından məqsədyönlüdür. Və ya dilin mövcud mədəni səviyyəsini aydınlaşdırmaq üçün müasir dövrün yazılı mənbələrinə müraciət etmək lazım gəlir.

Hekayəçinin əsərdə personajların nitqinə müdaxilə və əlavələr edə bilməyərək bu nitqi olduğu kimi verməsi yeganə fərqi təşkil edir. Yəni əsərdəki hər hansı bir personaj yad obyekt

kimi hadisələrin məkan və zaman müstəvisinə yad obyekt kimi daxil olmur və onun əsərdəki vasitəsiz nitqi müstəqil təsir bağışlamasına baxmayaraq əslində nəqlədən nitqinin diqqət mərkəzindədir və onun nitqinin bir hissəsini təşkil edir. Bədii əsər tam vəhdət təşkil edən bir sistem hesab olunur. Deməli, hekayəçi hər hansı bir əhvalatı nəql edən zaman, bu əhvalatda iştirak edən personajların nitqini də (vasitəli və ya vasitəsiz olmasından asılı olmayaraq) və həmçinin onlar arasındakı dialoqları da məhz oxucuya o çatdırır. Bu zaman hekayəçi giriş edərək kənara çəkilir, neytral mövqedə dayanır və personajların söylədiklərini bir növ tam dəqiqliyi ilə sistemli şəkildə çatdırır. Gəlin, Daniel Defonun Robinzon Kruzo əsərindən bir fraqmentini nəzərdən keçirək: *“I had good education. I had a good life. But I also had a dream. I wanted to travel by sea. I wanted to see the world”* [1]. – *“Mənim yaxşı təhsilim var idi. Mənim yaxşı həyatım var idi. Amma arzum da var idi. Dənizdə səyahət etmək istəyirdim”*. Əsər hekayəçinin dili ilə yazıldığı üçün burada personaj və hekayəçi eyni şəxsdir.

Ümumiyyətlə, personajların dialoqlarının, nitqinin hekayəçinin nitqindən kənarda qalması bəzi hallarda absurd təsiri bağışlayır, çünki nitqin vasitəli, yaxud vasitəsiz olması bu nitq növləri ilə oxucu arasında hekayəçinin olub-olmadığını yox, nitqin olduğu kimi, yaxud müəyyən dəyişikliklə ötürüldüyü bildirilir. Hekayəçi hər iki halda mövcuddur. Vasitəsiz nitq kimi verilmiş dialoqlarda onun varlığı personajların nitqindən əvvəl, yaxud sonra gələn replikalarında, nitqi verilən personajların zahiri görüntüləri – üz cizgiləri, baxışlarının ifadəsi, etdikləri jestlər, hərəkətlər barədə açıqlamalarında ifadə olunur. Sadəcə, vasitəli nitqdən fərqli olaraq bu zaman hekayəçi onun nitqinə müdaxilə etmir. İstənilən nəsr əsərindən kifayət qədər nümunə gətirmək olar. *“The barman looked at the man’s hand and trousers covered in blood: “How much are they paying you for this? He asked”* [2, s. 235] – *“Barmen kişinin əlinə və qan içində olan şalvarına baxdı: “Bunun üçün sənə nə qədər verirlər? – deyə soruşdu”*. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, vasitəsiz nitqdə verilmiş bu parça personajın xarici görünüşünü olduğu kimi təsvir edir.

“Now come here, red eyes” said the fat man dropping his axe and taking the club in his right hand” [2, s. 25] - *“İndi bura gəl qırmızı gözlü, kök adam baltanı endirib dəyənəyi sağ əlinə alaraq dedi”*. Bu parçada personajın hərəkəti və jesti göstərilir.

Mətn haqqında Y. Lotman fikrini belə ifadə etmişdir: *“bu həyat mətn deyilsə bəs nədir? Janrın eyniləşdirilməsində bədii mətnin təhlili mühüm yerlərdən birini təşkil edir. Bu səbəbdən də aşağıdakı məqamları diqqət mərkəzində saxlamalıyıq: a) hadisələrin kateqoriyası, b) kommunikativ strategiya, c) epizodların konfigurasiyası, d) intriqa, e) bədii mətn vasitəsilə səs və gerçəkliyin verilmə “xəritəsi”, i) nəzər nöqtəsi”* [3]. Y. Lotmanın bu fikrini əsas tutaraq doğrudan da həyatın bir mətn və hətta bədii əsər olduğu faktını təsdiq edə bilərik. Həyatda baş verən hadisələrə nəzər salsaq, deyə bilərik ki, insanlar bədii əsər funksiyasını daşıyan bu həyatın personajları və onların söylədikləri nitq isə təhkiyədir. Tam əminliklə deyə bilərik ki, hər bir qələmə alınmış bədii əsər bir insan ömrünün təzahürü və təsviridir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. <http://http://www.slideshare.net/perjad888/semitica-greimas>
2. Michael, Sh. Style in Fiction. A Linguistic Introduction to English / Sh. Michael. – London: – Fictional Prose Routledge, – 2nd edition, –2007, – 424 p.,
3. <http://www.chronos.msu.ru/RREPORTS/>

YUSİF VƏZİR ÇƏMƏNZƏMİNİN “GƏLƏCƏK ŞƏHƏR” HEKAYƏSİNDƏ
ELMİ-FANTASTİK JANRIN SPESİFİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

YUSİF VAZİR CHEMENZAMINLI'NIN "GELECEĞİN ŞEHİRİ" ADLI
ÖYKÜSÜNDE BİLİM KURGU TÜRÜNÜN ÖZELLİKLERİ

Aygun Ahmadova Shukur kızı

Azərbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi (Ü. Hacıbəyov-68), 0000-0002-2464-2513

Aygun Ahmadova, Edebiyat Öğretim Teknolojileri Bölümü Doçenti

Anahtar kelimeler: kurgu, edebiyat, seyahat, şehir, uçak, Kurdamir, sonuç
Keywords: fiction, literature, travel, city, airplane, Kurdamir, conclusion

Azərbaycan elmi fantastika janrının formalaşmağa başladığı bir dövüdə görkəmli yazıçısı Yusif Vəzir Çəmənəmimli 1933-cu ildə qələmə aldığı “Gələcək şəhər” adlı hekayəsi ilə ədəbiyyatımızda bu janrın əsasını qoydu. Azərbaycan ədəbiyyatında elmi fantastika janrının ilk nümunəsi olan “Gələcək Şəhər” hekayəsində, yad dünyada həyatın təsviri mövzusuna toxunmuş və bir çox sahələri, xüsusilə də tibb elmini əhatə edən müəyyən elmi fərziyyələr irəli sürərək oxucularının maraq dairəsinə səbəb olmuşdur. Hekayədə yazıçı gələcəkdə görmək istədiyi, arzu etdiyi ideal şəhəri təsvir etmişdir. Bildiyimiz kimi əsl elmi-fantastik əsərlərin spesifik xüsusiyyəti məhz zamanı qabaqlamaqdır.

XX əsr təlatümlü dövr olmaqla yanaşı, Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində yeni ədəbi istiqamətlərin və janrların möhkəmlənməsi ilə də yadda qaldı. Bu janrlardan biri olan fantastika janrı, ədəbiyyatımızda məhsuldarlığı və aktuallığı ilə seçilirdi.

Fantastika janrı insanın müdrikləşərək texniki inqilaba imza atması və gələcək dünyanı dəyişmək istəyi ilə bağlıdır. Fantastikada təsvir olunan gerçəklik və ya onun elementləri realıqda yoxdur və hazırkı dövüdə də mümkün deyil. Lakin keçmişə, gələcəyə, fərqli aləmlərə səyahət, hazırkı dünyanın problemlərinin mistik varlıqlar və uydurulmuş mühit vasitəsilə göstərilməsi, öz dövrünü qabaqlamaq imkanları, həyata keçirə bilmədiyi nailiyyətləri xəyal etmək şansı müasir dövrün insanı üçün cəlbedici faktorlardır. Bu üslubda yazılmış əsərlərdə yazıçı öz təxəyyülü əsasında oxucularına qeyri-adi cihazlar, başqa planetlərə səyahət, gələcəkdə ola biləcək texnoloji yeniliklər və s. haqqında dolğun məlumatlar verir.

Y.V.Çəmənəmimli milli ədəbiyyatımızda bu sahədə ilk addım atmış və “Gələcək şəhər” əsərində bu işin öhdəsindən məharətlə gələrək zamanı xeyli qabaqlaya bilmişdir. Yazıçı, qələmə aldığı “Gələcək şəhər” hekayəsində gələcəkdə görmək istədiyi ideal şəhəri yolunu azmış səyyahların başqa planetə düşmələrini təsvir edir.

Hekayə Gürcüstanın paytaxtı Tiflis şəhərindən Bakıya yola düşən və Kürdəmirə kimi rahat uçan təyyarənin birdən-birə buludların arasında yox olmasıyla başlayır. Güclü külək nəticəsində sürətini dəyişən təyyarə bir neçə saatdan sonra mavi boşluğa daxil olur. Burada hava şəraiti nəticəsində təyyarədə yolunu azmış səyyahlar Həsən və Sandronun təsadüf nəticəsində başqa planetə enmələri təsvir olunur. İki gündən bəri yemək yeməyən səyyahlar onlara tanış olmayan bu şəhərin yeməxanalarının birinə dəvət edilirlər. Burada hazır yeməklər masanın üzərinə avtomatik gəlir. Bir neçə gün ac olan səyyahlar böyük bir iştaha ilə yeməyə başlayırlar. Yeməkdən sonra Sandro özünü pis hiss edir, başı ağrıyır, mədəsi bulanır və ona həkim çağırılmasını xahiş edir. Ona aynalı telefon verilir və bu telefonun aynasından həkim Sandronun dilinə baxaraq xəstəni müayinədən keçirir və lazimi dərman yazır.

Müəllifin hekayədə təsvir etdiyi aynalı telefon müasir zamanəmizdə tez-tez istifadə olunan, müasir dildə desək, UZİ və Skype proqramının yerinə yetirdiyi rolun, danışmaq əsnasında səsli və görüntülü ünsiyyət qurmanın, həqiqi daşıyıcısıdır. Yazıçı hekayədə indi bizim müasir dövrdə “ekran” və ya “monitor” adlandırdığımız anlayışın əvəzinə “ayna” sözünü işlədir. Daha sonra səyyahları avtomobillə şəhər gəzintisinə çıxırlar. Sürətlə hərəkət edən avtomobilin “motor”u sönür və birdən dayanır. Onların təəcüblə soruşduqları “Nə oldu?” sualına belə cavab verildi: “Avtomobillərin, tramvayların, adam basması deyə, motorlarına bir makina qoyulub. Ön tərəfdə maneə görünən kimi motor öz-özünə dayanır. Küçələrdə on minlərcə avtomobil işlədiyi halda heç bir bədbəxt hadisə əmələ gəlmir”

Y.V.Çəmənəminlinin hekayənin bu hissəsində təsvir etdiyi, qəzalardan sığorta olunmaq üçün nəqliyyat vasitələrinin mühərriklərinə quraşdırılan, qəza ehtimalının yüksək olduğu hallarda motorun söndürülməsi funksiyasını yerinə yetirən bu qurğu, hal-hazırda avtomobil texnikası qarşısında fəal şəkildə düşünülmən bu ideyanı əks etdirir. Qeyd etməliyik ki, bu ideya tam reallaşdırılmayıb, lakin müasir texnologiyanın ən son nailiyyəti olan dövrümüzdə avtomobillərdə quraşdırılmış öncədən təhlükəni xəbər verən təhlükəsizlik sensoru olan xüsusi qurğu artıq geniş şəkildə istifadə olunur və təkmilləşmə mərhələsindədir. Son günlərdə həm də sürücü müdaxiləsi olmadan maşını idarə etməyə qadir olan avtopilot sistemi işə düşmüş, bəzi ölkələrdə hətta tamamilə sürücüsüz idarə edilən avtomobillərin icad olunmasına rast gəlirik.

Müşayiət olunan bu yenilik məhz XXI əsrin ikinci onilliyinin sonlarına yaxın həyata keçməkdədir. Bu zaman göydə iri hərflərlə “Yağış yağacaq!” sözləri yazıldı. Hər kəs daldalanmağa çalışdı. Səyyahlar bağdakı köşklərin birinə çəkildilər. Həsən heyratlı: - Yağış yağacağını nədən bilirlər? – deyər soruşdu. - Gənc: - Burada buludları da göyə makina vasitəsilə gətirirlər, - dedi. - Şəhəri təmizləmək üçün gündə iki dəfə yağış yağdırılır. Bu hissədə də müəllif hekayənin yazılma dövrünün təsviri, süni yağış yağdırmanın mümkünlüyünü çox məharətlə təsvir etmişdir.

İlk dəfə 1960-cı illərdə ABŞ-da uğurla təcrübədən keçirilən bu metod daha sonra 24 ölkəyə yayılmış və günümüzdə qədər də istifadə olunmaqdadır. Süni yağış yağdırmaq üçün havaya yayılma atəşi vasitəsi ilə xüsusi qurğularla bulud topaları dağıdılır və təyyarələrdən müəyyən kimyəvi maddələr havaya atılır. Bu, quraqlığın qarşısını almaqla kənd təsərrüfatına vurulan ziyanı aradan qaldırmaq üçün gözəl vasitədir. Bu şəhərdə sakinlər ayda bir dəfə həkim müayinəsindən keçməyə məcburdular. Səyyahlar bunu bilərək dispanserə gedirlər. Dispanserdə bir çox müxtəlif makinələr var idi. Səyyahların hərəsi bir makinanın qarşısına qoyulur və bədənlərinin şəkilləri qarşıdakı ekranda əks olunur. Makina işlədikcə şəkil dəyişilir. Onların dərillərinin altı, əzələləri, damarları, sümükləri və bütün daxili orqanları ürək, ciyər, mədə, böyrəklər ən incə nöqtələrə qədər görünürdü. Həkim Həsənin ciyərində kiçik bir ləkə olduğunu müəyyən edir və onu başqa otağa apararaq orada ciyərinə işıq buraxılır. Sonra bir dərman içirib yola salırlar və üç gündən sonra ləkə yox olur. Müayinə zamanı Sandronun böyrəyində kiçik bir daş aşkar olunur və onu da xüsusi işıq ilə əridirlər. “Səyyahlar tibbi məsələlərlə maraqlandılar. Gənc səyyahları maraqlandıran məsələləri aydınlaşdırırdı: - Şəhərimizdə xəstəlik yox kimidir. Çünki başlanmasına belə yol verilmir. Sonra cərrahlıq o qədər irəliləmiş ki, insanın ürəyini, ciyərini belə çıxarıb, əvəzinə yenisini qoyurlar. Bu parçada müəllifin təsvir etdiyi bütün tibbi yeniliklər, sən dövrlər müasir tibb elmində geniş tətbiq edilən, ultradalğalı şüaların köməyiylə həyata keçirilən tibbi müayinə, KT–kompyüter tomoqrafiyası, lazer vasitəsilə böyrəklərdəki daşların xırdalanıb tökülməsi, ürək və ciyər kimi orqanların transplantasiyası, süni göz qoyulması və digər yeni texnologiyalara aiddir.

Bu hissədə verilən fantastik ideya və fərziyyələr onu göstərir ki, tanınmış Azərbaycan nasiri Y.V.Çəmənəminli tibb elmində olan yeniliklər haqqında dərin məlumatlar vermişdir. Daha sonra Sandro heyratlı soruşur: - Deməli, insan həmişə yaşaya bilər. Gənc fikrə getdi: - Əbədi həyat hələ kəşf olunmamışdır. Ancaq adamı uzun müddət yaşadırlar. Məsələn, bir qocanın hüceyrəsini dəyişməklə onu gəncəldirirlər. 200 yaşlı adamlara hər addımda rast

gəlmək olar. Bunlar 4-5 dəfə gəncleşmişlər və hər dəfə onların yeni uşaqları da olmuşdur. Yolda gələrkən səyyahların gözüne çarpan bir sıra uca dəmir qüllələr onlarda təəccüb doğurur. Bunların nə olduğunu gəncdən soruşurlar. Gənc deyir: “- Bu qüllələr havadakı elektriki toplamaq üçündür. İldırım bizə böyük xidmət göstərir. Şəhərimizin işığı və fabriklərimizin hərərəti bu qüllərə bağlıdır. Ölkəmizdə belə qüllələr çoxdur. Şəhərdə gecələr işıqlanmayan bir nöqtə belə yoxdur. Hər tərəfə işıq parıldayır. Sandro: - Belə ucuz enerji ilə yəqin evləri də qızdırırlar. Gənc: - Yox, - dedi, - istini günəş hərərətindən alırıq. Məmləkətin müəyyən nöqtələrində makinalar qoyulmuş. Bu makinalar yayın hərərətini toplayaraq sıyıq bir hala salır. Üç ay tədarük olunan hərərət ölkənin doqquz aylıq ehtiyacını tamamilə ödəyir”. Səyyahlar bu şəhərdə həmçinin məftilin olmadığını müşahidə edərək işığın və hərərətin nə vasitəsilə getməsinə soruşurlar. İndi artıq bizim şəhərdə məftilə ehtiyac yoxdur. Məftil bundan çox-çox əvvəl götürülüb, telefon, teleqraf, hərərət-bütün bunlar hava vasitəsilə gedir deyə səyyahlar cavablandırılır.

Hekayənin hər bölümündə olduğu kimi bu hissədə də müəllif öz elmi fərziyyə, ideya və yaxud fantastik fikirlərini irəli sürərək, müasir dövrdə elm və texnologiyanın inkişafı nəticəsində ətraf mühiti təmiz saxlamaq və iqtisadi səmərəlilik baxımından əlverişli olan günəş işığından enerji əldə edilməsi texnologiyasını təsvir etmişdir. Bildiyimiz kimi ən mükəmməl elmi-fantastik əsərlərin özəlliyi onun yazılma dövrünü qabaqlamasıdır.

Ədibin bu hekayədə işlətdiyi fantastik fərziyyə və ideyalar öz yazılma dövrünə görə dünya elmi-fantastik ədəbiyyatının ən qabaqcıl nümunələri səviyyəsində durur. Əsərdə bir neçə utopik ünsürlərə rast gəlinə də, hekayənin bütünlüklə elmi-fantastikaya aid olduğunu əminliklə qeyd edə bilərik. Həsən: “Bir şey, məni maraqlandırır, - dedi. - Biz yeyirik, içirik, yaşayırıq.... Nə üçün bizdən pul istəyən yoxdur? - Pul nədir? Pul yüz il bundan əvvəl ləğv olunmuşdur. Bizdə hər kəs çalışır və hər kəs də yeyir, içir, yaşayır. Bu hər kəsin vəzifəsi və haqqıdır. Bir adama nə lazım olsa hər bir yerdən ala bilər. - Müftəmi? – deyə Sandro heyretlə soruşdu. - Müftə nə deməkdir? Hər kəs cəmiyyət üçün çalışır və cəmiyyət də onu bəsləyir. Burada dərin bir məsələ yoxdur” Səyyahlar bir-birinin üzünə baxaraq gülümsədilər. Gənc bunların heyretinin mənasını duyaraq dedi: - Keçmiş xalqların fəna yaşadıklarının səbəblərini tarixdə oxuyuruq. Birinin işləyən, o birinin müftə yeyən olması insanların həyatını pozmuşdur. Biz işləməyənləri aramızdan çoxdan çıxarmışıq. Əl-ayağı iş tuta bilməyən uşaqlardan və qocalardan başqa hamı işləyir. İşləməyən adama yemək yoxdur. Bu gün heç kəs yediyi və geydiyini şeylərdən başqa artıq, lüzumsuz şeyləri toplamır. Bizim ölkəmizdə yemək – geymək bir ehtiyac olan kimi, işləmək də bir ehtiyacdır. İşləmənin məhsulu faydadır. Hər kəs özünün gündəlik faydasını başqasının faydasına dəyişir. Pula ehtiyac varmı? Bu gün pulun yerini iş və fayda tutur. - Bu necə ola bilər? – deyə Həsən soruşdu. - İnsanların bir-birinə hörmət və etibarını var. Yalan, adam aldatma, tənbellik və bu kimi fəna sifətlərə biz yalnız tarixdə rast gəlirik. Müəllif təsvir etdiyi bu şəhərdə elə bir utopik cəmiyyət nümunəsi yaratmışdır ki, burada insanlar puldan istifadə etmir, hər kəs cəmiyyət üçün çalışır, yaradır və bunun da əvəzini alır. Yazıçı onu da qeyd etmişdir ki, belə saf cəmiyyətə sahib olmaq üçün yalnız çoxlu işləmək lazımdır. Gəncin sözləri və şəhərdə gördükləri səyyahları son dərəcə təəccübləndirir. Onlar evə qayıtdıqdan sonra gördükləri və eşitdiklərinin təsirindən qurtara bilmirlər.

Bu şəhərdə səyyahlar elm və texnikanın yüksək inkişafına heyran qalırlar. Yazıçının hekayədə təsvir etdiyi bu yeni şəhər sovetlərdə hələ qurulmağa başlanan, lakin başqa planetdə isə artıq qurulmuş olan “sosializm” şəhəridir. Əsərdə tibb elmində olan yeniliklər diqqəti daha çox cəlb edir. “Gələcək şəhər” hekayəsində Y.V.Çəmənəzəminli tibb elminin inkişafı nəticəsində insanların daha uzunömürlü olmaları, ən azı iki yüz ilə qədər ömür sürə bilmələrini də vurğulayır. Müəllifin təsvir etdiyi bu gələcək şəhərdə tibb o qədər inkişaf etmişdir ki, hətta qoca insanların hüceyrələrini dəyişməklə onu gəncleşdirərək ömürlərini uzadırlar. Əsər demək olar ki, bütünlüklə elmi fantastika janrında yazılsa da, hekayənin bu hissəsində yazıçının utopik ünsürlərə müraciət etməsi açıq-aydın diqqəti cəlb edir. Burada yazıçının təsvir etdiyi səhnə

onun öz dövrünün tələbatlarından daha üstün bir cəmiyyətin formalaşmasına işarə edərək, mükəmməl dövlət quruluşunu necə görmək istədiyini oxucularına çatdırır. Cəmiyyət üzvlərinin bir-birinin rifahı üçün olan təmənnasız qayğı münasibətlərinin keçmişdən gələn zaman yolçusunun heyrətlənməsinə səbəb olması məhz bu səhnənin utopik xüsusiyyətləri özündə əks etdirməsinə dəlalət edir. Y.V.Çəmənşəminlinin "Gələcək şəhər" hekayəsi Azərbaycan elmi-fantastik ədəbiyyatının ilk nümunəsi olaraq özündən sonra bu janrda yazan müəlliflərin formalaşmasında böyük rol oynamışdır.

Müəllifin rolu Azərbaycan ədəbiyyatının ana xəttidir. Zəngin dünyagörüşünə, mükəmməl təhsilə malik olan yazıçının yaradıcılığında vətən, millət, torpaq, dil təəssübkeşliyi üstünlük təşkil edir. Müdrik və hikmətli fikirlərin müəllifi olan Y.V.Çəmənşəminli "Bizim bütün məqsəd və amalımız Azərbaycanımızdır", və yaxud "Ən yüksək sənət mənəviyyat qanadlarında yaranır", deyərək Azərbaycan ədəbiyyatında ən yüksək zirvəyə qalxan yazıçılarımızdan biri olmuşdur.

ƏDƏBİYYAT

1. Yusif Vəzir Çəmənşəminli. "Həyatım", Əsərləri (Məqalələr, oçerklər və xatirələr) (Bakı: Elmlər Akademiyası Nəşriyyatı, 1977). III cild, səh. 312–319.
2. Ziya Bünyadov. "Yusif Vəzir Çəmənşəminlinin istintaqı", "Qırmızı terror" (Bakı: Azərənəşr, 1993), səh. 199–204.
3. Yusif Vəzir Çəmənşəminli. Əsərləri: I cild – Hekayələr; Bakı-2005, səh.360

ÖZET

20. yüzüyl çalkantılı bir dönem olmasının yanı sıra Azerbaycan edebiyat tarihinde yeni edebi akımların ve türlerin güçlenmesine de damgasını vurdu. Bu türlerden biri olan kurgu türü, üretkenliği ve edebiyatımızdaki yeri ile öne çıkmıştır. Fantazi türü, kişinin bilgeleşerek teknik bir devrime imza atması ve geleceğin dünyasını değiştirmek istemesiyle ilgilidir. Kurmacada tasvir edilen gerçeklik veya onun unsurları gerçekte mevcut değildir ve içinde bulunduğumuz çağda mümkün değildir. Ancak geçmişe, geleceğe, farklı dünyalara yolculuk yapmak, mistik varlıklar ve kurgusal bir ortam üzerinden günümüz dünyasının sorunlarını göstermek, zamanının ilerisinde olma fırsatları, gerçekleşemeyen başarıların hayalini kurma şansı, çekici faktörlerdir. modern çağın insanları. Bu üslupla yazdığı eserlerde yazar, hayal gücüne dayalı olarak okuyucularına sıra dışı cihazlar, başka gezegenlere yapılan yolculuklar, gelecekte olabilecek teknolojik yenilikler vb. sunmaktadır. hakkında tam bilgi verir

Azerbaycan bilimkurgu türünün önde gelen yazarlarından Yusif Vazir Chamanzaminli, 1933 yılında yazdığı "Geleceğin Şehri" adlı öyküsüyle edebiyatımızda bu türün temellerini atmıştır. Azerbaycan edebiyatında bilimkurgu türünün ilk örneği olan "Geleceğin Şehri" adlı hikâyesinde yabancı dünyadaki yaşamı tasvir etme konusuna değinmiş ve birçok alanı kapsayan bilimsel hipotezleri ortaya koyarak okuyucularının ilgisini çekmiştir. özellikle tıp bilimi. Hikayede yazar gelecekte görmek istediği ideal şehri anlatmıştır. Bildiğimiz gibi gerçek bilimkurgu eserlerinin belirgin özelliği tam da zamanın ilerisinde olmaktır. Y.V. Chamanzaminli, ulusal edebiyatımızda bu alanda ilk adımı atmış ve "Geleceğin Şehri" adlı eserinde bu görevin üstesinden ustalıkla gelerek zamanının ilerisinde olmayı başarmıştır. Yazarın yazdığı "Geleceğin Şehri" adlı öyküde, gelecekte görmek istedikleri ideal şehre giden yolu kaybeden gezginlerin, başka bir gezegene nasıl düştüklerini anlatıyor. Hikaye, Gürcistan'ın başkenti Tiflis'ten Bakü'ye doğru Kurdamira gibi sorunsuz uçan uçağın bir anda bulutların arasında kaybolmasıyla başlıyor. Şiddetli rüzgar nedeniyle hızını değiştiren uçak, birkaç saat sonra mavi boşluğa giriyor. Burada hava koşulları nedeniyle uçakta yollarını kaybeden gezginler Hasan ve Sandro, tesadüfen başka bir gezegene inerler.

Azerbaycan bilim kurgu edebiyatının ilk örneği olan Y.V.Chamanzaminli'nin "Geleceğin Şehri" adlı öyküsü, kendisinden sonra bu türde yazan yazarların oluşmasında büyük rol oynamıştır.

Yazarın rolü Azerbaycan edebiyatının ana çizgisidir. Zengin bir bakış açısına ve mükemmel bir eğitime sahip olan yazarın yaratıcılığına vatan, millet, toprak ve dil bağına hakimdir. Hikmetli ve hikmetli düşüncelerin yazarı Y.V.Çamanzaminli, "Bütün amaç ve eylemlerimiz Azerbaycan'ımızdır" ya da "En yüksek sanat maneviyatın kanatlarında doğar" diyerek Azerbaycan edebiyatında en yüksek zirveye yükselen yazarlarımızdan biriydi."

ABSTRACT

SPECIFIC FEATURES OF THE SCIENCE-FICTION GENRE IN THE STORY "THE CITY OF THE FUTURE" BY YUSIF VAZIR CHEMENZAMINLI

In addition to being a turbulent period, the 20th century also left its mark on the strengthening of new literary movements and genres in the history of Azerbaijan literature. Fiction, one of these genres, has stood out with its productivity and place in our literature. The fantasy genre is about a person becoming wiser, making a technical revolution and wanting to change the world of the future. The reality or its elements depicted in fiction do not actually exist and are not possible in our current age. However, traveling to the past, future, different worlds, showing the problems of today's world through mystical beings and a fictional environment, opportunities to be ahead of their time, and the chance to dream of unrealized successes are attractive factors. people of the modern age. In the works written in this style, the author, based on his imagination, presents his readers with extraordinary devices, journeys to other planets, technological innovations that may occur in the future, etc. offers. gives full information about

Yusif Vazir Chamanzaminli, one of the leading writers of the Azerbaijani science fiction genre, laid the foundations of this genre in our literature with his story "City of the Future", written in 1933. In his story "City of the Future", which is the first example of the science fiction genre in Azerbaijani literature, he touched upon the subject of depicting life in a foreign world and attracted the attention of his readers by presenting scientific hypotheses covering many fields. especially medical science. In the story, the author described the ideal city he wanted to see in the future. As we know, the distinctive feature of real science fiction works is precisely being ahead of their time. Y.V.Chamanzaminli took the first step in this field in our national literature and managed to be ahead of his time by masterfully handling this task in his work "City of the Future". In the story called "City of the Future" written by the author, it tells how travelers who lost the way to the ideal city they wanted to see in the future ended up on another planet. The story begins when the plane, flying smoothly like Kurdamira from Tbilisi, the capital of Georgia, to Baku, suddenly disappears among the clouds. The plane changes its speed due to the strong wind and enters the blue void a few hours later. Here, travelers Hasan and Sandro, who lost their way on the plane due to weather conditions, accidentally land on another planet.

The first example of Azerbaijani science fiction literature. Y.V.Chamanzaminli's story "City of the Future" played a major role in the formation of writers who wrote in this genre after him.

The role of the writer is the main line of Azerbaijani literature. The creativity of the author, who has a rich perspective and excellent education, is dominated by bigotry towards homeland, nation, land and language. Y.V.Chamanzaminli, the author of wise and wise thoughts, was one of our writers who rose to the highest peak in Azerbaijani literature, saying: "All our goals and actions are our Azerbaijan" or "The highest art is born on the wings of spirituality."

İBTİDAİ TƏHSİL SƏVİYYƏSİNDƏ ANA DİLİ TƏDRİSİNİN MÜASİR PROBLEMLƏRİ

Qasımova Maya Rəhim qızı

Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, Azərbaycan

<https://orcid.org/0000-0001-9116-4331>

İbtidai təhsil mərhələsi şagirdlərin nitq və təfəkkür inkişafının təməlini qoyur. Ana dili tədrisi bu mərhələdə yalnız dil biliklərinin mənimsənilməsi ilə məhdudlaşmır, həm də şagirdlərin idrak fəaliyyətinin formalaşmasına xidmət edir. Müasir təhsil konsepsiyaları (kompetensiya əsaslı yanaşma və şagirdyönümlülük) ana dili tədrisində yeni metod və texnologiyaların tətbiqini zəruri edir.

İbtidai məktəblərdə dil dərslərinin müşahidə və təhlili bu sahədə bir sıra problemlərin mövcudluğunu söyləməyə əsas verir. Fikirlərimizi konkretləşdirməyə çalışaq:

1. Dil bacarıqlarının formalaşdırılmasında integrativ yanaşmanın gözlənilməməsi. Belə ki, dil bacarıqlarının (oxu, yazı, dinləmə, danışmaq) çox vaxt ayrı-ayrılıqda formalaşdırılmasına çalışılır. Bu isə şagirdlərin kommunikativ kompetensiyasının zəif formalaşmasına səbəb olur. Dil bacarıqları təcrid edilmiş şəkildə deyil, qarşılıqlı əlaqədə inkişaf etdirilməlidir. Məsələn, müəllim oxu mətnini oxutduqdan sonra yalnız suallara cavab verilməsi üzrə deyil, həmin mətn ətrafında şifahi müzakirələrin təşkili, yazılı tapşırıqların yerinə yetirilməsi üzrə işin də təşkilinə yer verməlidir.

2. Şagirdlərin oxuma bacarıqlarının və oxuyub-anlama göstəricilərinin aşağı səviyyəsi. Müşahidə göstərir ki, şagirdlər oxuduqları mətnin mənasını dərinliyi ilə anlamaqda, nəticə çıxarmaqda çətinlik çəkirlər. Beynəlxalq qiymətləndirmə yanaşmalarına (məsələn, oxu savadlılığı modelləri) görə, oxu yalnız səthi deyil, analitik səviyyədə olmalıdır.

3. Rəqəmsal mühitin təsiri. Müasir uşaqların informasiya qəbul etmə üsulları dəyişmişdir. Onlar daha çox vizual və qısa məlumatlara üstünlük verirlər. Buna görə də şagirdlərin diqqətlik müddəti qısalır, onların irihəcmli oxu mətnlərlə işləmək bacarığı zəifləyir.

4. Dərslük və metodik vəsaitlərin qənaətbəxş olmaması. Müasir Ana dili dərslükləri şagirdin nitq və idraki bacarıqlarının inkişafı istiqamətində təkmilləşdirilməlidir, dilin məntiqini və funksiyasını dərk etmələrini, öyrəndiklərini şifahi və yazılı nitqlərinə tətbiq edə bilmələrini təmin etməlidir. Halbuki, son illərin dərslüklərində oxu üçün verilmiş bir çox materiallar düzgün seçilməmişdir. Burada şagirdlərin həyat təcrübəsi ilə uyğunluq təşkil etməyən, bəzən hətta lazımsız məsələlərə həsr edilmiş, şagirdin maraq dairəsindən uzaq, söyləməyə belə çətinlik çəkdiyi sözlərin yer aldığı çoxsaylı mətnlərə rast gəlmək olur. Bu isə şagirdlərin lazımsız olaraq yüklənməsinə, onlarda zəruri həyati bacarıqların formalaşmasına deyil, mexaniki əzbərçiliyə yol açır.

5. Müəllimlərin metodik hazırlıq səviyyəsi. Bu gün informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının (İKT) tədrisdə rolu artdıqca, müəllimlərin rəqəmsal savadlılığı zərurətə çevrilir. Lakin əfsuslar olsun ki, innovativ təlim texnologiyalarının tətbiqi üzrə praktik bacarıqlar bütün müəllimlərdə eyni səviyyədə deyil. Qəbul olunan kurikulum islahatları, sənədlər əsaslı qiymətləndirmə və differensial tədris yanaşmaları müəllimdən yeni bacarıqlar tələb edir.

Qeyd olunan problemlərin həlli üçün hansı yolları təklif etmək olar?

1. Dil bacarıqlarının formalaşdırılmasında integrativ yanaşmanın gözlənilməsi üçün interaktiv və integrativ təlim metodlarının tətbiqi səmərəlidir. Problem əsaslı öyrənmə, layihə üsulu, rollu oyunlar şagirdləri düşünməyə, araşdırma aparmağa, təqdimatlar hazırlamağa sövq edir, bununla da şifahi və yazılı fəaliyyət birləşdirilir.

2. Oxu strategiyalarının tətbiqi. İbtidai sinif mərhələsində oxuyub-anlama bacarığının formalaşdırılması şagirdlərin idrak fəaliyyətinin, tənqidi təfəkkürünün və nitq inkişafının əsas şərtidir. Oxuyub-anlama bacarığı şagirdin yazılı məndəki informasiyanı qavrama, məntiqi əlaqələri müəyyənləşdirmə, əsas və ikinci dərəcəli fikirləri ayırd etmə və nəticə çıxarma qabiliyyətidir. Oxu strategiyalarının tətbiqi şagirdin aktiv oxucuya çevrilməsini təmin edir. Bu məqsədlə ibtidai sinif müəllimi oxu prosesini müəyyən mərhələlərlə və lazımi strategiyalar üzərində qurmalıdır. Oxudan əvvəl mətnin məzmununun proqnozlaşdırılması, məzmunun qavranılması üçün vacib olan açar sözlərlə iş, BİBÖ; oxu zamanı növbəli və rollar üzrə oxu, mətnin məzmununun müzakirə edilməsi, lüğət üzrə iş, qeydlərin aparılması və işarələmə üsulu; oxudan sonra məndəki obrazlar, əsas fikir, ideya məzmunu ilə bağlı işin aparılması, mətnin planının tərtibi, mətnin nəql edilməsi, müxtəlif səpgili yaradıcı tapşırıqların yerinə yetirilməsi faydalıdır.

3. Rəqəmsal texnologiyaların təlim prosesinə inteqrasiyası. Dərstdə interaktiv lövhələrin, elektron tapşırıqların, elektron təhsil tətbiqlərinin istifadəsi öyrənmə prosesini optimallaşdırır, şagirdlərin motivasiyasını, müstəqil düşünmə və problemi həll etmə bacarıqlarını artırır. Lakin unutmamalıyıq ki, texnologiya yalnız vasitədir, əsas olan metodik yanaşmadır.

4. Fərdiləşdirilmiş və diferensial təlim. Bu, eyni sinifdə fərqli səviyyədə olan şagirdlərin ehtiyaclarına, imkanlarına, bilik səviyyələrinə – bir sözlə, fərdi inkişaf tempinə uyğun tapşırıqların təklif edilməsi, şagird maraqlarının nəzərə alınmasıdır.

5. Müəllimlərin peşəkar inkişafı. Müəllimlərin təhsil müəssisələri və pedaqoji institutlar tərəfindən təşkil olunan təlimlərə, kurslara, seminar və konfranslara cəlb olunması onların nəzəri və praktiki biliklərini zənginləşdirir. Həmçinin müəllimlər kollegial öyrənmə mühitində də bir-birindən öyrənir və birgə inkişaf edirlər. Bu məqsədlə açıq dərslərin təşkili, birgə təhlili və təcrübə mübadiləsi peşəkar biliklərin paylaşılmasına şərait yaradır.

Aparılan təhlil göstərir ki, ibtidai təhsil səviyyəsində ana dili tədrisinin keyfiyyətinin artırılması kompleks yanaşma tələb edir. Problemlərin həlli üçün: təlim prosesində interaktiv və integrativ metodların tətbiqi, şagirdlərin oxu savadlılığının inkişafı, rəqəmsal vəsaitlərin düzgün istifadəsi, müəllim hazırlığının gücləndirilməsi prioritet istiqamətlər kimi müəyyən edilir.

Açar sözlər: Ana dili tədrisi, ibtidai təhsil, oxu savadlılığı, innovativ metodlar, kurikulum.

MODERN PROBLEMS OF NATIVE LANGUAGE TEACHING AT THE PRIMARY EDUCATION LEVEL

The initial stage of education lays the foundation for the development of students' speech and thinking. Teaching the native language at this stage is not limited to the acquisition of language knowledge, but also serves to form the cognitive activity of students. Modern educational concepts (competency approach and student orientation) require the use of new methods and technologies in native language teaching.

Observation and analysis of native language lessons in elementary schools give grounds to assert that there are a number of problems in this area. Let's try to concretize our thoughts:

1. The inability to apply an integrative approach to the formation of language skills. So, language skills (reading, writing, listening, speaking) are often asked to be formed separately. This leads to weak formation of students' communicative competence. Language skills must be developed not in isolation, but in interaction. For example, after reading the text, the teacher should focus not only on answering questions, but also on organizing oral discussions on the text and completing written assignments.

2. Low level of indicators of reading skills and reading comprehension among students. Observations show that students experience difficulties with deep understanding of the meaning of the read text and formulation of conclusions. According to international approaches to assessment (e.g., reading literacy models), reading should be on an analytical level, not just a superficial level.

3. Influence of the digital environment. The ways of perception of information by modern children have changed. They prefer more visual and concise information. Consequently, the duration of concentration of attention of students is reduced, and their ability to work with voluminous texts for reading weakens.

4. Insufficient satisfaction of textbooks and methodical manuals. Modern textbooks in the native language should be improved in the direction of the development of students' speech and cognitive skills, ensuring their understanding of the logic and functions of the language, as well as the possibility of applying the knowledge gained in oral and written speech. However, many materials for reading in the textbooks of recent years are not selected correctly. Here you can find numerous texts that do not correspond to the life experience of students, sometimes even devoted to unnecessary topics, far from the sphere of interests of students and containing words that are difficult for them to pronounce and remember. This leads to overburdening students, not to the formation of necessary life skills, but to mechanical memorization.

5. Level of methodical preparation of teachers. Today, when the role of information and communication technologies (ICT) in education increases, the digital literacy of teachers becomes a necessity. However, unfortunately, the practical skills of applying innovative educational technologies are at different levels among all teachers. Implemented reforms of educational programs, competence-oriented assessment and differentiated approaches to training require new skills from teachers.

What ways can you offer to solve the mentioned problems?

1. The use of interactive and integrative teaching methods are effective for maintaining an integrative approach to the formation of language skills. Problem-oriented learning, project methods, role-playing games encourage students to think, conduct research, prepare presentations, thereby combining oral and written activity.

2. Application of reading strategies. The formation of skills in understanding what has been read at the elementary school level is the main condition for cognitive activity, critical thinking and the development of students' speech. Reading comprehension skills are the student's ability to perceive information in a written text, determine logical connections, distinguish between main and secondary ideas, and draw conclusions. The application of reading strategies ensures the transformation of the student into an active reader. For this, the elementary school teacher must build the reading process in certain stages and on the basis of necessary strategies. Before reading — predicting the content of the text, working with key

words important for understanding the content, ВИБÖ; в время чтения — reading in turn and in roles, discussion of the content of the text, work on vocabulary, method of keeping records and notes; after reading it is useful to work out images, the main idea in the text, make a plan of the text, retell the text and perform various creative tasks.

3. Integration of digital technologies in the educational process. The use of interactive boards, electronic tasks and electronic educational applications in the classroom optimizes the learning process, increases the motivation of students, develops independent thinking and problem solving skills. However, do not forget that technology is just a tool, the main thing is a methodical approach.

4. Individualized and differentiated training. This is a proposal of tasks that correspond to the needs, abilities and level of knowledge of students of different levels in one class – in short, the pace of individual development — and the interests of students.

5. Professional development of teachers. Participation of teachers in trainings, courses, seminars and conferences organized by educational institutions and pedagogical institutes enriches their theoretical and practical knowledge. Teachers also learn from each other and develop together in a collegial learning environment. The organization of open lessons, joint analysis and exchange of experience create conditions for the exchange of professional knowledge.

The analysis shows that improving the quality of native language teaching at the primary education level requires a comprehensive approach. The following priority directions are defined for problem solving: the use of interactive and integrative methods in the educational process, the development of students' reading skills, the correct use of digital resources, and the strengthening of teacher training.

Key words: native language teaching, primary education, reading skills, innovative methods, curriculum.

AN IMPORTANT AREA OF ENGLISH GRAMMAR: THE STUDY OF TENSES

Gunel Aliyeva, PHD

Azerbaijan State Pedagogical University

Abstract

The system of tenses is one of the most essential and challenging aspects of English grammar. Tenses allow speakers to express time, sequence, and the relationship between events. This article explores the importance of tense usage in English, focusing on how different tense forms contribute to clear communication. It also discusses common difficulties faced by learners and the role of tense mastery in academic and everyday language. Understanding English tenses is crucial for students of philology because it reveals both grammatical structure and meaning in context.

Keywords: English grammar, tenses, verb forms, time reference, language learning, communication, philology

English grammar includes many complex topics, but the system of tenses remains one of the most significant areas.

Tenses help speakers express when an action happens, whether it is in the past, present, or future.

In English, tense is closely connected with aspect, which shows whether an action is completed, ongoing, or repeated.

One major reason why tenses are important is that they provide clarity in communication. For example, the difference between “I work,” “I am working,” and “I have worked” is not only grammatical but also semantic. Each form carries a different meaning and indicates a different relationship with time.

For learners of English, tense usage can be difficult because English has more tense-aspect combinations than many other languages. Students often confuse the present perfect with the past simple or struggle with future forms such as “will” and “going to.” These challenges show that tense learning requires both grammar knowledge and contextual practice.

Another interesting point is that tense choice is influenced by discourse and pragmatics. Speakers select tenses not only based on time but also based on emphasis, narrative style, and communicative goals.

In storytelling, for instance, the past tense is dominant, while in academic writing, the present tense is often used to describe general truths.

From a philological perspective, studying English tenses helps researchers understand the

historical development of the language. The modern tense system evolved over centuries, shaped by changes in syntax and the influence of other languages. This makes tense study valuable not only for learners but also for linguists.

In conclusion, the study of tenses is a central field within English grammar. It connects form, meaning, and communication, making it an important topic for students of English philology. Mastery of tense usage improves fluency, accuracy, and the ability to express ideas clearly in both spoken and written English.

English grammar includes many complex topics, but the system of tenses remains one of the most significant areas.

Tenses help speakers express when an action happens, whether it is in the past, present, or future.

In English, tense is closely connected with aspect, which shows whether an action is completed, ongoing, or repeated.

One major reason why tenses are important is that they provide clarity in communication. For example, the difference between “I work,” “I am working,” and “I have worked” is not only grammatical but also semantic. Each form carries a different meaning and indicates a different relationship with time.

For learners of English, tense usage can be difficult because English has more tense-aspect combinations than many other languages. Students often confuse the present perfect with the past simple or struggle with future forms such as “will” and “going to.” These challenges show that tense learning requires both grammar knowledge and contextual practice.

Another interesting point is that tense choice is influenced by discourse and pragmatics. Speakers select tenses not only based on time but also based on emphasis, narrative style, and communicative goals.

In storytelling, for instance, the past tense is dominant, while in academic writing, the present tense is often used to describe general truths.

From a philological perspective, studying English tenses helps researchers understand the historical development of the language. The modern tense system evolved over centuries, shaped by changes in syntax and the influence of other languages. This makes tense study valuable not only for learners but also for linguists.

In conclusion, the study of tenses is a central field within English grammar. It connects form, meaning, and communication, making it an important topic for students of English philology. Mastery of tense usage improves fluency, accuracy, and the ability to express ideas clearly in

both spoken and written English.

English grammar includes many complex topics, but the system of tenses remains one of the most significant areas.

Tenses help speakers express when an action happens, whether it is in the past, present, or future.

In English, tense is closely connected with aspect, which shows whether an action is completed, ongoing, or repeated.

One major reason why tenses are important is that they provide clarity in communication.

For example, the difference between “I work,” “I am working,” and “I have worked” is not only grammatical

but also semantic. Each form carries a different meaning and indicates a different relationship with time.

For learners of English, tense usage can be difficult because English has more tense-aspect combinations

than many other languages. Students often confuse the present perfect with the past simple or struggle

with future forms such as “will” and “going to.” These challenges show that tense learning requires both

grammar knowledge and contextual practice.

Another interesting point is that tense choice is influenced by discourse and pragmatics.

Speakers select tenses not only based on time but also based on emphasis, narrative style, and communicative goals.

In storytelling, for instance, the past tense is dominant, while in academic writing, the present tense is often used

to describe general truths.

From a philological perspective, studying English tenses helps researchers understand the historical development

of the language. The modern tense system evolved over centuries, shaped by changes in syntax and the influence of

other languages. This makes tense study valuable not only for learners but also for linguists.

In conclusion, the study of tenses is a central field within English grammar.

It connects form, meaning, and communication, making it an important topic for students of English philology.

Mastery of tense usage improves fluency, accuracy, and the ability to express ideas clearly in both spoken and written English.

English grammar includes many complex topics, but the system of tenses remains one of the most significant areas.

Tenses help speakers express when an action happens, whether it is in the past, present, or future.

In English, tense is closely connected with aspect, which shows whether an action is

completed, ongoing, or repeated.

One major reason why tenses are important is that they provide clarity in communication. For example, the difference between “I work,” “I am working,” and “I have worked” is not only grammatical but also semantic. Each form carries a different meaning and indicates a different relationship with time.

For learners of English, tense usage can be difficult because English has more tense-aspect combinations than many other languages. Students often confuse the present perfect with the past simple or struggle with future forms such as “will” and “going to.” These challenges show that tense learning requires both grammar knowledge and contextual practice.

Another interesting point is that tense choice is influenced by discourse and pragmatics. Speakers select tenses not only based on time but also based on emphasis, narrative style, and communicative goals. In storytelling, for instance, the past tense is dominant, while in academic writing, the present tense is often used to describe general truths.

From a philological perspective, studying English tenses helps researchers understand the historical development of the language. The modern tense system evolved over centuries, shaped by changes in syntax and the influence of other languages. This makes tense study valuable not only for learners but also for linguists.

In conclusion, the study of tenses is a central field within English grammar. It connects form, meaning, and communication, making it an important topic for students of English philology. Mastery of tense usage improves fluency, accuracy, and the ability to express ideas clearly in both spoken and written English.

English grammar includes many complex topics, but the system of tenses remains one of the most significant areas.

Tenses help speakers express when an action happens, whether it is in the past, present, or future.

In English, tense is closely connected with aspect, which shows whether an action is completed, ongoing, or repeated.

One major reason why tenses are important is that they provide clarity in communication. For example, the difference between “I work,” “I am working,” and “I have worked” is not only grammatical but also semantic. Each form carries a different meaning and indicates a different relationship with time.

For learners of English, tense usage can be difficult because English has more tense-aspect

combinations than many other languages. Students often confuse the present perfect with the past simple or struggle with future forms such as “will” and “going to.” These challenges show that tense learning requires both grammar knowledge and contextual practice.

Another interesting point is that tense choice is influenced by discourse and pragmatics. Speakers select tenses not only based on time but also based on emphasis, narrative style, and communicative goals. In storytelling, for instance, the past tense is dominant, while in academic writing, the present tense is often used to describe general truths.

From a philological perspective, studying English tenses helps researchers understand the historical development of the language. The modern tense system evolved over centuries, shaped by changes in syntax and the influence of other languages. This makes tense study valuable not only for learners but also for linguists.

In conclusion, the study of tenses is a central field within English grammar. It connects form, meaning, and communication, making it an important topic for students of English philology. Mastery of tense usage improves fluency, accuracy, and the ability to express ideas clearly in both spoken and written English.

English grammar includes many complex topics, but the system of tenses remains one of the most significant areas. Tenses help speakers express when an action happens, whether it is in the past, present, or future. In English, tense is closely connected with aspect, which shows whether an action is completed, ongoing, or repeated.

One major reason why tenses are important is that they provide clarity in communication. For example, the difference between “I work,” “I am working,” and “I have worked” is not only grammatical but also semantic. Each form carries a different meaning and indicates a different relationship with time.

For learners of English, tense usage can be difficult because English has more tense-aspect combinations than many other languages. Students often confuse the present perfect with the past simple or struggle with future forms such as “will” and “going to.” These challenges show that tense learning requires both grammar knowledge and contextual practice.

Another interesting point is that tense choice is influenced by discourse and pragmatics. Speakers select tenses not only based on time but also based on emphasis, narrative style, and

communicative goals.

In storytelling, for instance, the past tense is dominant, while in academic writing, the present tense is often used to describe general truths.

From a philological perspective, studying English tenses helps researchers understand the historical development of the language. The modern tense system evolved over centuries, shaped by changes in syntax and the influence of other languages. This makes tense study valuable not only for learners but also for linguists.

In conclusion, the study of tenses is a central field within English grammar.

It connects form, meaning, and communication, making it an important topic for students of English philology.

Mastery of tense usage improves fluency, accuracy, and the ability to express ideas clearly in both spoken and written English.

English grammar includes many complex topics, but the system of tenses remains one of the most significant areas.

Tenses help speakers express when an action happens, whether it is in the past, present, or future.

In English, tense is closely connected with aspect, which shows whether an action is completed, ongoing, or repeated.

One major reason why tenses are important is that they provide clarity in communication.

For example, the difference between “I work,” “I am working,” and “I have worked” is not only grammatical

but also semantic. Each form carries a different meaning and indicates a different relationship with time.

For learners of English, tense usage can be difficult because English has more tense-aspect combinations

than many other languages. Students often confuse the present perfect with the past simple or struggle

with future forms such as “will” and “going to.” These challenges show that tense learning requires both

grammar knowledge and contextual practice.

Another interesting point is that tense choice is influenced by discourse and pragmatics.

Speakers select tenses not only based on time but also based on emphasis, narrative style, and communicative goals.

In storytelling, for instance, the past tense is dominant, while in academic writing, the present tense is often used to describe general truths.

From a philological perspective, studying English tenses helps researchers understand the historical development

of the language. The modern tense system evolved over centuries, shaped by changes in syntax and the influence of

other languages. This makes tense study valuable not only for learners but also for linguists.

In conclusion, the study of tenses is a central field within English grammar.

It connects form, meaning, and communication, making it an important topic for students of English philology.

Mastery of tense usage improves fluency, accuracy, and the ability to express ideas clearly in both spoken and written English.

BƏDİİ DİLDƏ ŞİŞİRTMƏ VƏ KİÇİLTMƏ: HİPERBOLA VƏ LİTOTANIN TƏHLİLİ

Qasımova Nigar Azad

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, müəllim

Azərbaycan, Bakı

mobil: 0556556561

<https://orcid.org//0000-0002-2458-2469>

Açar sözlər: hiperbola, litota, şişirtmə, kiçiltmə, hiperbolanın növləri, hiperbolanın funksiyaları, bədii ifadə vasitələri, litotanın növləri

Key words: hyperbole, litotes, exaggeration, understatement, types of hyperbole, functions of hyperbole, literary devices, types of litotes

Hiperbola fikrin, hadisənin, əşyanın və ya keyfiyyətin qəsdən şişirdilərək təqdim olunması ilə yaranan bədii ifadə vasitəsidir. Məqsəd real vəziyyəti olduğu kimi yox, daha təsirli, emosional və diqqətçəkən formada göstərməkdir. Hiperbola bir termin kimi daha çox ritorika, ümumi dilçilik daxilində geniş şəkildə araşdırılır. Hiperbolanın əsas xüsusiyyətləri qəsdən şişirtmə, emosionallıq, ekspressivlik və subyektivlikdir. Qəsdən şişirtmə nəticəsində müəyyən bir hadisə reallıqdan uzaqlaşır, emosionallıq və ekspressivlik nəticəsində nitqə hiss qatılır, nitqimiz daha ifadəli, canlı olur, subyektivlik isə danışanın hadisəyə münasibətini ifadə edir. Hiperbolanın mətnədə istifadəsi bir sıra funksiyaları yerinə yetirir: 1.Mətnədə emosional təsir yaradır. Oxucuda və ya dinləyicidə güclü hisslər oyadır. Məsələn: “Səni min ildir gözləyirəm.” 2. Hiperbolanın istifadəsi

diqqəti cəlb edir, mətnədəki fikri daha yadda qalan edir. Məsələn: “Dünyanı gəzdim, sənin kimisini görmədim.” 3. Hiperbolanın ədəbiyyatda istifadəsi obrazların daha təsirli təqdim olunmasına kömək edir. Hiperbola fərqli formalarda özünü göstərir və müxtəlif növləri mövcuddur. 1. Kəmiyyət hiperbolasında say və miqdar şişirdilir. Məsələn : “Min dəfə dedim!” 2. Keyfiyyət hiperbolasında xüsusiyyətlər, keyfiyyətlər şişirdilir. Məsələn : “Dağ boyda dərdim var.” 3. Zaman hiperbolasında vaxt, zaman anlayışı şişirdilir.Məsələn: “Əsrlərdir səni görmürəm.”

Hiperbolanın ədəbiyyatda çox böyük rolu var. Hiperbola xüsusilə bədii ədəbiyyatda geniş şəkildə istifadə olunur. Nizami Gəncəvi əsərlərində qəhrəmanların gücü və sevgisi şişirdilmiş şəkildə təqdim olunur. Məhəmməd Füzuli lirikasında sevgi və izzətə hiperbolik ifadələrlə verilir. Bu, əsərin emosional dərinliyini artırır və oxucunun yaddaşında qalmasını təmin edir. Hiperbolanın əksi litotadır, hiperbola şişirtmə, litota isə kiçiltmə, zəiflətmədir. Məsələn: “O, dünyanın ən güclü insanıdır.” Bu cümlədə şişirtmə var və bu, hiperboladır. “ O, heç də zəif deyil.” Bu cümlədə isə əksinə kiçiltmə və zəiflətmə var və bu, litotadır. Hiperbola yalnız ədəbiyyatda deyil, gündəlik danışmada da geniş yayılmışdır. Məsələn:“aclıqdan ölürəm”,“səni yüz dəfə çağırdım”, “bu çanta tonlarla ağırdır” kimi cümlələr gündəlik nitqimizdə tez-tez istifadə olunur. Bu cümlələr real deyil, sadəcə hissi gücləndirmək üçün işlədilir. Hiperbola dilin ekspressiv imkanlarını artıran, fikri daha təsirli və yadda qalan edən mühüm bədii vasitədir. O, həm ədəbiyyatda, həm də gündəlik nitqdə emosional ifadənin

gücləndirilməsində mühüm rol oynayır. Hiperbolanın düzgün və yerində istifadəsi nitqin bədii dəyərini əhəmiyyətli dərəcədə artırır.

Litota fikrin, hadisənin və ya keyfiyyətin qəsdən kiçildilərək, zəiflədilərək ifadə olunması ilə yaranan bədii ifadə vasitəsidir. Litota vasitəsilə fikir dolayı, yumşaq və bəzən ironik şəkildə təqdim olunur. Bu anlayış ritorika və ümumi dilçilik daxilində geniş şəkildə öyrənilir. Litota aşağıdakı cəhətlərlə xarakterizə olunur: 1. Litotanın ilk xüsusiyyəti kiçiltmə və zəiflətmədir. Litota vasitəsilə fikir realdan daha zəif göstərilir. Litotanın ikinci xüsusiyyəti dolayılıqdır. Litota sayəsində fikir birbaşa yox, dolayı ifadə edilir. Litotanın üçüncü xüsusiyyəti onda ironiya elementinin olmasıdır. Litota bəzən gizli məna yaradır. Litotanın dördüncü cəhəti zəriflik və yumşaqlyq yaratmasıdır. Litota nitqi nitqi daha incə, zərif, yumşaq edir. Litota nitqdə bir sıra funksiyaları icra edir: 1. Yumşaltma funksiyası. Litota kəskin fikri daha yumşaq şəkildə təqdim edir. Məsələn: “Bu iş bir az çətindir.” (əslində isə iş çox çətindir) 2. İroniya yaratma funksiyası. Litota əks məna ilə təsir yaradır. Məsələn: “He is not a bad student.” (yəni o, yaxşı tələbədir) 3. Təvazökarlıq ifadəsi funksiyası. Litota vasitəsilə bəzən danışan özünü kiçildir və təvazökarlıq nümayiş etdirir. Məsələn: “I’m not an expert.” (əslində danışan mütəxəssisdir və kifayət qədər biliyi var)

Litotanın müxtəlif növləri var. 1. İnkâr yolu ilə litota. Bu litotanın ən çox yayılmış formasıdır. Məsələn: “It is not bad” cümləsi ilə “bu yaxşıdır” cümləsini zəiflədərək “bu pis deyil” deyirik. 2. Miqdarın kiçildilməsi. Məsələn: “I have a few problems.” (əslində mənim çox problemlərim var) 3. Keyfiyyətin zəiflədilməsi. Məsələn: “This is somewhat interesting. Litota bədii ədəbiyyatda daha yumşaq, zərif, incə ifadələr yaratmaq üçün istifadə olunur. William Shakespeare əsərlərində litota vasitəsilə ironik və dərin mənalar yaradılır. Jane Austen romanlarında sosial münasibətlər litota ilə zərif şəkildə ifadə olunur. Hiperbola və litotanı müqayisə etsək məna baxımdan hiperbola şişirtmə, litota isə kiçiltmə bildirir, hiperbolanın təsiri gücləndirmə, litotanın təsiri isə zəiflətmədir, üslub cəhətdən hiperbola nitqə emosionallıq gətirir, litota isə nitqi daha yumşaq, zərif, incə, ironik edir. Məsələn: “I’m starving to death” cümləsi hiperboladır,

“I’m not very hungry” cümləsi isə litotadır.

Gündəlik dildə də litota geniş şəkildə istifadə olunur. Məsələn : Gündəlik danışdığı zamanı “not bad” (yaxşıdır əvəzinə pis deyil), “it’s not a big deal” (bu böyük məsələ, problem deyil), “I’m not unhappy” (mən xoşbəxtəm əvəzinə mən qəmgin, kədərli deyiləm), “this task is not easy” (bu tapşırıq çətindir əvəzinə bu tapşırıq asan deyil) kimi cümlələr tez-tez istifadə olunur.

Litota dilin incə və zərif ifadə vasitəsidir. O, fikri daha yumşaq, dolayı və bəzən ironik şəkildə çatdırmağa imkan verir. Həm ədəbiyyatda, həm də gündəlik ünsiyyətdə litotanın istifadəsi nitqin üslubi zənginliyini artırır və danışanın münasibətini incə formada ifadə etməyə kömək edir.

A POET WHO LIVES IN HEARTS - SAMAD VURGHUN

ÜRƏKLƏRDƏ YAŞAYAN ŞAIR - SƏMƏD VURĞUN

KALPLERDE YAŞAYAN ŞAIR - SAMAD VURGUN

Sevda Aghayeva Aydin

Azerbaijan State Pedagogical University,

senior teacher of the Foreign Languages Centre

<https://orcid.org/0000-0002-5615-6923>

Abstract

This article provides a comprehensive analysis of the poetic-aesthetic features and ideological content of Samad Vurghun's work. The main goal of the study is to identify the mechanisms of artistic expression of the construction of national identity, patriotic discourse, and humanistic values in the poet's poetry. The article systematically examines the interaction of language and style features, the system of images, metaphorical structures, and rhythmic organization with ideological content in Samad Vurghun's works. At the same time, the influence of the Soviet-era socio-political context on the poet's work, the role of literature in shaping collective memory, and the poetic transformation of national-spiritual values are critically assessed. The analysis shows that Samad Vurghun's poetry carries not only aesthetic value but also acts as an important discursive platform that forms ideological and cultural identity. In this regard, his work has had a lasting impact on Azerbaijani literature and makes a significant contribution to the formation of modern literary thought.

Keywords

Samad Vurgun, Azerbaijani poetry, poetic-aesthetic analysis, ideological discourse, national identity, patriotism, literary humanism, cultural memory, Soviet literature, artistic language, literary heritage, lyrical tradition.

143

Xülasə:

Bu məqalə Səməd Vurğun yaradıcılığının poetik-estetik xüsusiyyətlərinin və ideoloji məzmununun kompleks şəkildə təhlilinə həsr olunmuşdur. Tədqiqatın əsas məqsədi şairin poeziyasında milli kimlik konstruksiyasının, vətənpərvərlik diskursunun və humanist dəyərlərin bədii ifadə mexanizmlərini müəyyən etməkdir. Məqalədə Səməd Vurğunun əsərlərində dil və üslub xüsusiyyətləri, obrazlar sistemi, metaforik strukturlar və ritmik təşkilin ideoloji məzmunla qarşılıqlı əlaqəsi sistemli şəkildə araşdırılır. Eyni zamanda, şairin yaradıcılığında sovet dövrünün ictimai-siyasi kontekstinin təsiri, kollektiv yaddaşın formalaşmasında ədəbiyyatın rolu və milli-mənəvi dəyərlərin poetik transformasiyası tənqidi baxımdan qiymətləndirilir. Analiz göstərir ki, Səməd Vurğunun poeziyası yalnız estetik dəyər daşımır, həm də ideoloji və mədəni identiklik formalaşdıran mühüm diskursiv platforma kimi çıxış edir. Bu baxımdan, onun yaradıcılığı Azərbaycan ədəbiyyatında davamlı təsir gücünə malik olub, müasir ədəbi düşüncənin formalaşmasına da əhəmiyyətli töhfə verir.

Açar sözlər:

Səməd Vurğun, Azərbaycan poeziyası, poetik-estetik təhlil, ideoloji diskurs, milli kimlik, vətənpərvərlik, ədəbi humanizm, mədəni yaddaş, sovet ədəbiyyatı, bədii dil, ədəbi irs, lirik ənənə.

Özet

Bu makale, Samad Vurgun'un eserlerinin şiirsel-estetik özelliklerinin ve ideolojik içeriğinin kapsamlı bir analizine ayrılmıştır. Çalışmanın temel amacı, şairin şiirinde ulusal kimliğin, vatansever söylemin ve insani değerlerin inşasının sanatsal ifade mekanizmalarını belirlemektir. Makale, Samad Vurgun'un eserlerinde dil ve üslup özelliklerinin, imge sisteminin, metaforik yapıların ve ritmik organizasyonun ideolojik içerikle etkileşimini sistematik olarak inceler. Aynı zamanda, Sovyet döneminin sosyo-politik bağlamının şairin eserleri üzerindeki etkisi, edebiyatın kolektif hafızanın oluşumundaki rolü ve ulusal-manevi değerlerin şiirsel dönüşümü eleştirel bir şekilde değerlendirilir. Analiz, Samad Vurgun'un şiirinin sadece estetik değer taşımakla kalmayıp, aynı zamanda ideolojik ve kültürel kimliği şekillendiren önemli bir söylemsel platform görevi gördüğünü göstermektedir. Bu bağlamda, eseri Azerbaycan edebiyatı üzerinde kalıcı bir etki bırakmış ve modern edebî düşüncenin oluşumuna önemli bir katkı sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler:

Samad Vurgun, Azerbaycan şiiri, şiirsel-estetik analiz, ideolojik söylem, ulusal kimlik, vatanseverlik, edebî hümanizm, kültürel hafıza, Sovyet edebiyatı, sanatsal dil, edebî miras, lirik gelenek.

On February 23, 2026 the President of the Azerbaijan Republic Ilham Aliyev signed a decree on the celebration of the 120th anniversary of one of the powerful figures of Azerbaijani literature, People's Poet, renowned playwright, and public figure, laureate of the USSR State Prize, full member of the Academy of Sciences of the Republic of Azerbaijan, Samad Vurghun. (1)

144

Səməd Vurğun öz yaradıcılığı, əsərləri, ictimai-siyasi fəaliyyəti ilə XX əsr Azərbaycan tarixində ən görkəmli şəxsiyyətlərdən biri olubdur. Səməd Vurğun öz xalqına, millətinə sadıq insan olubdur. O, öz millətinin oyanışına, milli dirçəlişinə xidmət edibdir. Bütün yaradıcılığı boyu o, öz xalqını azad görmək istəyib, həmişə azadlıq, müstəqillik tərəfdarı olubdur. Biz bu günümüzdə görə - xalqımızın mədəniyyətinin, ədəbiyyatının, elminin, təhsilinin ümumi səviyyəsinin bu mərtəbəyə qalxmasına görə Səməd Vurğuna minnətdarlığımızı bildirməliyik... Bugünkü Azərbaycan əzəmətli, böyük bir binadır. Bu binaya hərə öz payını qoyubdur - kimi çox, kimi az. Amma bu insanların tam əksəriyyəti Azərbaycanı qurmağa, yaratmağa və inkişaf etdirməyə çalışmışdır. Onlardan da ən görkəmlisi böyük şairimiz Səməd Vurğundur. Biz Səməd Vurğunla fəxr edirik.

Heydər Əliyev

Samad Vurgun was one of the most prominent figures in 20th century Azerbaijan, known for his creativity, works, and social and political activities. Samad Vurghun was a loyal person to his people and nation. He served the awakening and national revival of his nation. Throughout his career, he wanted to see his people free and was always a supporter of freedom and independence. We must express our gratitude to Samad Vurghun for today - for raising the general level of our nation's culture, literature, science, and education to this level... Today's Azerbaijan is a magnificent, big building. Everyone contributed to this building - some more, some less. But the majority of these people tried to establish, create, and develop Azerbaijan. The most prominent among them is our great poet Samad Vurghun. We are proud of Samad Vurghun.

Heydar Aliyev National Leader

Introduction

Literature functions not merely as an aesthetic expression but as a cultural memory through which a nation articulates its identity, historical consciousness, and collective emotions. Within the Azerbaijani literary tradition, Samad Vurghun occupies a distinguished position as a poet whose works transcend temporal boundaries and remain deeply embedded in public consciousness. His poetry reflects the synthesis of lyrical sensitivity, civic engagement, and national self-awareness, positioning him among the most influential figures of twentieth-century Azerbaijani literature.

Emerging during a period marked by ideological transformation and sociopolitical complexity, Vurghun's creative output demonstrates a nuanced negotiation between artistic individuality and historical responsibility. His literary corpus, including lyrical poetry and dramatic works, reveals a profound commitment to cultural continuity, patriotic sentiment, and humanistic values. The enduring relevance of his writings lies in their ability to resonate simultaneously on personal, national, and universal levels.

There are writers and poets whose works, once shining like a crystal mirror, lose their former brilliance over time; time covers them. However, some poets are forever etched in our hearts even after years and centuries have passed... It is both difficult and responsible to say heartfelt words about geniuses. Especially when you know that what you are going to say is about a great person, a talented poet, your excitement increases even more. One of the masters of such art and words is Samad Vurghun, a singer-songwriter and folk poet. Who hasn't heard his name? Who hasn't been excited by his heart-charming poetry and drama? This article will focus on the activity of the First People's Poet of Azerbaijan.

This article explores the thematic richness, stylistic distinctiveness, and cultural significance of Samad Vurghun's oeuvre, arguing that his enduring presence in collective memory justifies characterizing him as a poet who continues to "live in hearts."

Samad Vurghun is an outstanding artist who has started a new bright stage in the annals of¹⁴⁵

Azerbaijani literary thought. The poet, whose multifaceted activity was based on the principle of Azerbaijaniness, sang with fiery love of the Land of Fire, where he was a singer. His poem "Azerbaijan", which has become a byword in languages, is a poetic expression of the love for the Motherland in the heart of every Azerbaijani. The great master of words fought relentlessly for the purity of his native language, benefiting from the inexhaustible treasury of folk creativity, created valuable works with deep human and social content, reflecting all the beauties of meaning of

this language. Samad Vurghun's unique lyrics, with romantic and philosophical content that elevate national poetry to the heights, are included in the golden fund of Azerbaijani literature. Vurghun's dramaturgy, which instills respect for the past and faith in the future, forms a special page in the history of Azerbaijani theatrical art. Samad Vurghun's artistic heritage, rich in innovative qualities, has had a strong influence on modern Azerbaijani poetry as a school and continues to play an important role in educating the younger generation in the spirit of devotion to national and spiritual values.

Samad Vurghun, the first People's Poet of Azerbaijan, lives forever in the hearts of our people as a world-famous poet, playwright, publicist, critic, scientist, public figure, and active builder of culture. His heartfelt lyrical poems, highly pathetic and heroic poems, and dramatic works have firmly entered the treasury of Soviet literature and have gained great fame far and wide beyond Azerbaijan's borders. There are a few artists in the world who become classics during their lifetimes,

whose works become the spiritual wealth of the nation's masses. Samad Vurgun, the People's Poet of Azerbaijan, was blessed with such happiness. (5)

The eternal poet S. Vurghun was the singing heart of the people. He glorified Azerbaijan, its past, today, and tomorrow. He was a singer of the New World. It should also be noted that S. Vurghun was awarded the title of People's Poet for the first time. Today, it is impossible not to remember, not to speak about his eternal creativity. (6)

S. Vurghun's heritage is very rich and colourful. He was known for working, living, creating, and becoming famous as an outstanding poet, talented playwright, ardent publicist, critic and theorist, translator, peace fighter, and statesman.

S. Vurghun dedicated his conscious life to modern society. The poet wrote more than 300 social-political poems, 26 beautiful poems, 5 verse dramas, nearly 200 articles and essays, and delivered many reports and speeches.

Samad Vurghun was a poet from head to toe, not only in artistic creativity, but in general in every field. His poetic inspiration was as rich, fertile, and generous as the land and nature of Azerbaijan itself. The poet's inspiration was like a raging mountain river, and he could discover pearls in any subject he addressed.

Mən ellər oğluyam, ellər canımdır!

I am the son of lands, lands are my soul!

Samad Vurghun was a poet from head to toe, not only in artistic creativity, but in general in every field. His poetic inspiration was as rich, fertile, and generous as the land and nature of Azerbaijan itself. The poet's inspiration was like a raging mountain river, and he could discover pearls in whatever area he spoke about.

Samad Vurghun (Samad Yusif oghlu Vakılov) was born in 1906 in the village of Salahli in the Gazakh district. At least 400 years of history of the generation known as the Kosali lords and later¹⁴⁶ the Vakılovs is known. The poet spent his childhood in his native village and received his primary education at the Russian-Tatar school there. (4)

Samad, who received his primary education in the village, lived in Salahli until 1918, and then came to Gazakh. At that time, the Azerbaijani branch of the teachers' seminary moved from the city of Gori to Gazakh. Samad Vurghun continues his education here. He loved to swim in the Kur, ride a horse, play the sound of native birds on the tar, saz, and violin, listen to fairy tales, recite poems, and do mathematics. When he came to Gazakh, Firidun Bey Kocherli played a big role in continuing his education. S. Vurghun graduated from the Gazakh Pedagogical Technical College in 1924. First, he taught in primary and secondary schools in Kochasgar village in the region, then in Ganja and Guba.

Since those years, the poet's voice has been occasionally heard in the press. He worked in the Ganja branch of the "Golden Pen" literary society. Teaching, mingling with the collective, reciting poetry in cultural and industrial centres, and participating in literary debates and discussions gradually drew S. Vurghun into the flow of social life and enriched his knowledge and information. (2)

S. Vurghun wrote beautiful poems one after the other, as well as created dramatic works. He made many translations from the literature of various nations and actively worked on important affairs as a statesman.

The poet raised Azerbaijani poetry to new heights. The main aspect of his work is the motifs of the homeland and the people. S. Vurghun considered himself a fighting soldier of the people when he picked up a pen. He praised the work and skill of hardworking people not only in his beautiful poem "Muğan" ("Mughan"), but also in many poems, as well as "Fatma xala" ("Aunt Fatma") (1930),

“Buxtada” (“In Bukhta”) (1931), “Bir səhər” (“One morning”) (1942), “Mingəçevir işıqları” (“Mingachevir Lights”) (1954), and others.

The historical past and modern life of our people inspire him even more.

The poet wrote one valuable drama after another, including “Vaqif” (“Vagif”) (1938). In this work, Samad Vurghun described the tragic destiny of Molla Panah Vagif. “Xanlar” (“Khanlar”) (1939), dedicated to the life of revolutionary Khanlar Safaraliyev. Farhad and Shirin (1941). A poetic drama based on Nizami's “Xosrov və Şirin” (“Khosrow and Shirin”) poem's motifs, “Insan” (“Human”) (1945).

S. Vurghun announced that he was working on a great epic called “Azərbaycan” (“Azerbaijan”) in the article published in 1937. Here, the main stages of the two-thousand-year history of the land of Azerbaijan, unparalleled achievements, and the beauty of the land should have found their artistic reflection. This epic was supposed to consist of 30 interconnected poems. The famous Azerbaijani poem was intended as a prologue to the epic. The poet wrote: “This poem corresponds to my life, my whole life program.” The poem “Azerbaijan,” written in 1934, is one of the pearls of Azerbaijani literature. In this poem, the ancient history of native Azerbaijan, natural beauty, blessings, kindness, open-heartedness, and the hospitality of our people are found.

Between 1935 and 1940, S. Vurghun translated the works of several other poets into Azerbaijani: the verse novel “Yevgeni Onegin” (“Yevgeney Onegin”) by the Russian poet Pushkin, and a part of the poem “Pələng dərisi geymiş pəhləvan” (“The Knight in Tiger Skin”) by Sh. Rustaveli, the epic “Leyli və Məcnun” (“Leyli and Majnun”) by N. Ganjavi, “Qız və ölüm” (“Girl and Death”) by M. Gorky. For his services in this field, the poet was awarded the “Pushkin Medal” and the honorary decree of the Ministry of Education and Culture of Georgia. He also translated many poems by Taras Shevchenko, Maxim Gorky, Chavchavadze, and Zhambyl.

During the war, he worked especially hard:

Bilsin ana torpaq, eşitsin Vətən, Let the motherland know, let the Motherland hear,
Müsəlləh əsgərəm mən də bu gündən. I am a soldier from today. (7)

In these years, along with leading the Azerbaijan Writers' Union with dignity, he wrote fifty poems, two poems, three verse dramas, seven songs, and more than twenty scientific and journalistic articles. The poet, together with S. Rustam and Hüseyn Arif wrote the text of the “Azərbaycan SSR-nin himni” (“The Anthem of the Azerbaijan SSR”), and the composer was U. Hajibeyli. U. Hajibeyli composed music for Samad Vurghun's poems “Vətən ordusu” (“Homeland Army”) and “Döyüşçülər marşı” (“Warrior's March”). In 1939 S. Vurghun, who was awarded the Order of Honor, also worked as the chairman of the Society for Cultural Relations with Foreign Countries of the Republic. S. Vurghun was elected a full member of the Academy of Sciences of the Azerbaijan SSR in 1945 and vice president in 1953.

The poet worked in this position until the end of his life. The Faculty of Philology of the Azerbaijan State University awarded him the scientific degree of Doctor of Philological Sciences for his services in the field of literature. In 1956, S. Vurghun, who had been repeatedly elected as a deputy to the Supreme Soviet of the Azerbaijan SSR, was awarded the Order of Lenin for the second time and named People's Poet of the Azerbaijan SSR. After the war, the poet's voice was also heard in

many foreign countries: Poland, the GDR, England, Romania, Bulgaria, and China. In these countries, as a cultural figure defending peace, he sometimes spoke at world congresses, and he raised his voice through poetry. (7)

In October 1955, the poet fell ill on his visit to Vietnam as a member of the Soviet delegation. As a result, he was hospitalized in Beijing, China. He wrote short poems when he was in the hospital. He returned to Azerbaijan after a few weeks but his health got worse. He was treated in Baku until December 1955 and then in the Kremlin hospital in Moscow. S. Vurghun felt that the doctors spoke hopelessly about him.

In 1955, when the poet was resting in Istisu, Garabagh, he felt he would never return to these mountains. Therefore, at that time he looked at the cloudless sky and said:

Bəxt məni bu yerə qonaq göndərdi,	Fate sent me here as a guest,
Gedirəm, yamandır ayrılıq dərdi,	I'm leaving, the pain of separation is bad,
Demə Səməd Vurğun gəldi-gedərdi,	Samad Vurghun used to come and go,
Unutmaz bu oba, bu mahal məni!	This village, this district will not forget me!

Merciless illness shook the poet. In February 1956, the poet was brought to his native Baku. The people were preparing to celebrate his 50th anniversary widely. But the poet's jubilee flowers were mixed with mourning wreaths. On May 27, 1956, when the sun was setting, Samad Vurghun closed his eyes forever, and the great poet was buried in Baku, in the Alley of Honor.

The folk poet died in the spring of 1956, just as he was born in the spring.

Ölüm sevinməsin qoy! Ömrünü vermirdə! Let death not rejoice! He does not give his life!

El qədrini canından daha əziz bilənlər,	Those who value love more than life,
Şirin bir xatirətək qalacaqdır dünyada	A sweet memory will remain in the world
Sevərək yaşayanlar, sevilərək ölənlər...	Those who live in love, those who die in love...

148

I would like to end my article with the thoughts of our great writer Suleyman Rahimov, which he said at the funeral of Samad Vurghun, his heart breaking down: "For how many days has Samad Vurghun closed his hawk eyes. For how many days has the glorious Baku been playing a lullaby, with sadness at its roots, to the folk poet who is going to eternal sleep? For how many days, the non-stop flow of people has been flowing in front of the poet's funeral like a deep river...

Goodbye, Samad!

Goodbye, our friend who lives in our hearts, in every family, in every house, in every house, in every coma, in every instrument, string, and song, and who will live for thousands of years!

Goodbye, dear poet of our people!

May your place be heaven, great Poet, great Man!

Bir qocaman qartalın, qanadları dayandı	An old eagle, its wings stopped
O bir daha qıy vurub dağlardan keçməyəcək.	He will not cross the mountains again.
Dünya öz yerindədir, yenə səhər oyandı	The world is in its place, it woke up again in the morning
O vətən dağlarının suyundan içməyəcək.	He will not drink the water of the mountains of our country.

The first People's poet of Azerbaijan! (6)

Conclusion

The literary legacy of Samad Vurghun demonstrates how poetry can transcend historical contingencies and maintain emotional and cultural vitality across generations. His works articulate a synthesis of patriotism, ethical reflection, and lyrical expressiveness that continues to shape Azerbaijani literary consciousness. Through his poetic language and dramatic compositions, Vurghun not only reflected the realities of his time but also created a symbolic space where national identity and human values could coexist harmoniously.

The durability of his influence confirms that literary significance is measured not solely by historical recognition but by sustained emotional resonance. Vurghun's poetry remains recited, studied, and cherished because it speaks to enduring human concerns—love, homeland, dignity, and hope. In this sense, he persists not only in the canon of Azerbaijani literature but in the collective sensibility of the nation. His voice, grounded in cultural authenticity and moral conviction, ensures that he continues to live in hearts rather than merely in archives.

References:

1. Xalq şairi Səməd Vurğunun 120 illiyinin qeyd edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı
<https://president.az/az/articles/view/71666>
2. Səməd Vurğun_110 Fəridun bəy Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanası <https://www.clb.az/files>
3. Səməd Vurğun - Bakı Milli Kitabxana <http://anl.az/down/S.vurgun.pdf>
4. Xalqı özünə vurğun edən Səməd Vurğun... MIA.AZ <https://www.mia.az>
5. Səməd Vurğun: Milli və ümumbəşəri Bakı State University <http://elibrary.bsu.edu.az/files/books/135>
6. Nurlanə Əliyeva, Xalqı özünə vurğun edən Səməd Vurğun...
<https://www.mia.az/w1010686/1010686>
7. Qəlblərdə yaşayan şair- Səməd Vurğun <https://clb.az/dosvalar/594.pdf>

İNSANIN TƏKAMÜLÜNÜN PROQNOZLAŞDIRILMASINDA SÜNİ İNTELLEKTİN ROLU

Həsənova Amaliya Murad qızı

ORCID: 0000-0002-2196-3215

Biologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

Xülasə. Süni intellekt artıq cəmiyyət üçün ciddi və aktual bir məsələ kimi qiymətləndirilir. Süni intellekt sadəcə rəqəmsal texnologiya deyil, o, milli təhlükəsizlik vasitəsi, iqtisadi suverenliyin açarı, təhsilin modernləşdirilməsinin əsas mexanizmidir. Süni intellekt artıq geosiyasetin də əsas vasitəsinə çevrilir. Süni intellektin inkişafı hərbi gücünü artırır, xarici texnologiyalardan daha az asılı olurlar və öz təhsil sistemlərini də müasir çağırışlara uyğun olaraq formalaşdırırlar. Süni intellekt gələcəyin suverenliyi və qlobal proqnozlaşdırmanın təminatçısıdır. Süni intellekt tibbi diaqnostika mütəxəssislərinin işindən tutmuş pilotsuz sistemlərin idarə olunmasına qədər bütün sahələrə təsir edir. Kainatın qlobal proqnozlaşdırılmasında təkamül nəzəriyyəsinin əsas iki əsas tələbi vardır, fənlərarası və konstruktiv. Hər iki tələbi özündə birləşdirən bilən süni intellekt Kainatın proqnozunu vermək üçün ciddi əhəmiyyət kəsb edən sahədir. Fizika, o cümlədən sinergetika və qeyri-tarazlıq termodinamikası kimi ən son təkamül anlayışları, özünütəşkilin səbəbləri ilə bağlı bir sıra əsas sualları öz əhatə dairəsindən kənar qoyur. Təkamül tədqiqatlarının böyük əksəriyyəti kosmologiya, termodinamika, kimya, biologiya və ya humanitar elmlərdən materiallara əsaslanaraq aparılır. Alimlərin bir çoxu süni intellekt dövründə onun dominantlığından və ya insanlarla birləşməsindən qorxaraq naməlum bir gələcək proqnozlaşdırır. Lakin biolog Robert Bruks süni intellektə insan təbiətini dəyişdirən bilən yeni təkamül amili kimi baxmağı təklif edir. İnsanların süni intellektlə qarşılıqlı əlaqəsi texnologiyanın həyatımızı asanlaşdırdığı və bizim onun inkişafını asanlaşdırdığımız qarşılıqlı faydalı tərəfdaşlığa bənzəyir. İnsan öz idrak yükünü cihazlara ötürməklə beyin ölçüsünə təsir göstərə və sosial həyatını müsbət istiqamətdə dəyişdirə bilər. Süni intellektin inkişafı müasir dünyada elmi tədqiqat və texniki inkişafın ən aktual sahələrindən birinə çevrilib. Süni intellekt təbiqlərinin əhatə dairəsi geniş və müxtəlifdir və insan fəaliyyətinin bir çox sahələrini əhatə edir. Hazırda süni intellektin gələcəyini proqnozlaşdırmaqla bağlı fərqli baxış nöqtələri mövcuddur. İnsanın təkamülünün əsas ideyası, təkamülün qanuni təbiətinin fərziyyəsidir ki, bu da süni intellektin gələcək inkişafını onun keçmiş təkamül dəyişikliklərini müşahidə etməklə proqnozlaşdırmağa imkan verir.

Açar sözlər: insan təkamülü, sinergetika və qeyri-tarazlıq termodinamikası, son təkamül anlayışları, özünütəşkilin səbəbləri, süni intellekt

GİRİŞ

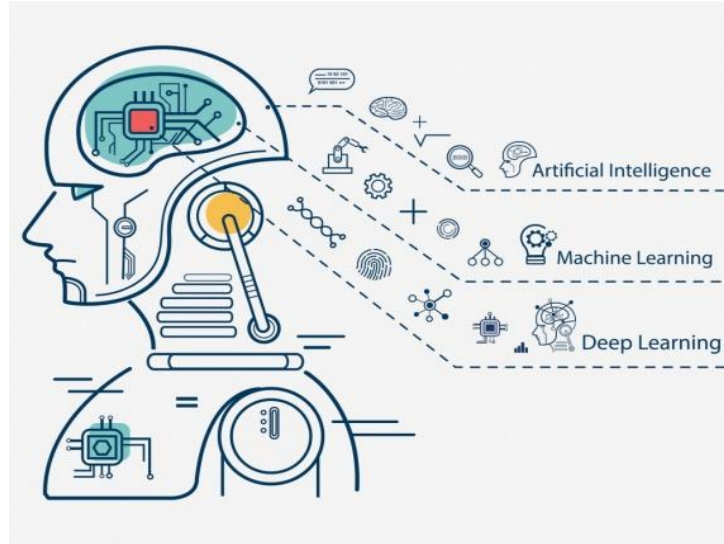
Süni intellektin təkamül modelini araşdırmaq, keçmiş təkamül hadisələrində müəyyən edilmiş qanunauyğunluqları və tendensiyaları nəzərə alınmaqla, gələcək dəyişiklikləri proqnozlaşdırmaq mümkündür. Süni intellektlə proqnozlaşdırmanın əsas aspektlərini araşdırmaq və təhlil etməklə, süni intellekt sistemləri tərəfindən gələcək hadisələri

proqnozlaşdırmaq üçün istifadə edilən müxtəlif metod və texnikaları və onların real dünyada tətbiqini və effektivliyini qiymətləndirmək əsas hesab olunur. Müasir qloballaşan dünyada baş verən sürətli dəyişmələr nəticəsində bütün elm sahələrində yeni-yeni problemlər meydana çıxır. Bioloji təkamülün ən əhəmiyyətli nəticəsi təfəkkürün ortaya çıxmasıdır. Bu nəticənin əhəmiyyəti təkcə canlı orqanizmlərdə yeni uyğunlaşma qabiliyyətlərinin ortaya çıxmasından ibarət deyil. Təşəkkür əsasında passiv təbii anti-entropik proseslərə, yəni, özünütəşkilin təbii yaradılması proseslərinə, mütəşəkkil obyektlərin və sistemlərin süni yaradılmasının anti-entropik modelləri də əlavə edildi. Sivilizasiyanın bu inkişafının əsasını elm, texnologiya və sosial təşkilatlar idarə edir. Hesablama texnologiyası, müxtəlif informasiya və kommunikasiya texnologiyaları da sürətlə inkişaf edir. Bir çox tədqiqatçılar həyatın təkamülünün bitməsindən və onun texniki təkamüllə əvəz olunmasından ibarət fikirlər söyləyirlər. Süni təfəkkürün yaranması artıq inkaredilməz bir faktır, texniki təkamülün real həyatda mövcudluğu hər addımda görünür [1].

Kompüter elmləri ümumiyyətlə, sırf texniki elmlər hesab olunur, keçən əsrin ortalarında kompüterlərin meydana gəlməsi ilə inkişaf etmişdir. Qərribə olsa da, bir çox araşdırmaçılar, o cümlədən kvant fizikası araşdırmaçıları insanların kompüter elmlərini yaratdığını deyil, kompüter elmlərinin insanları yaratdıkları qənaətindədirlər. İnsan kimi mükəmməl, özünü təkrarlayan hesablama qurğusunun yaradılması ilə nəticələnən möhtəşəm bir CAD layihəsini heç bir təkamül nəzəriyyəsi şərh edə bilməz. Aydınır ki, bu inkişafın prinsipləri hələ də bizim üçün tamamilə anlaşılmazdır və ya çox qarışıq başa düşülür. Amma bu tədqiqatların aparıldığını inkar etmək olmaz [2].

MATERIAL VƏ METODLAR

Təbiətdə baş verən bir çox proses məlumat xarakterli hesab edilə bilər. Bunlar, məsələn, inkişaf prosesləri, bioloji nəql olunma, birlüceyrəli orqanizmlərdəki proseslərdir. Elm adamları bu prosesləri öyrənərkən müşahidə etdikləri, təbiətdə məlumatların işlənməsinin universal prinsiplərini təbii-elmi kontekst baxımından (fiziologiya, genetica, kvant fizikası) izah edirlər. Avstriyalı-Amerikalı bioloq Lüdviq von Bertalanfi 1930-cu illərdə Ümumi sistemlər nəzəriyyəsini irəli sürdü. Onun əsas fikri, sistem obyektlərinin işini tənzimləyən qanunların izomorfizmini tanımaqdır. Bu nəzəriyyənin bir çox anlayışları müasir kompüter elmləri ilə əlaqəlidir. Bunlar, məsələn, obyektlər (obyekt yönümlü proqramlaşdırma) və əlaqələr (əlaqəli verilənlər bazası), sistem və mühit (müşəri-server-memarlıq) sxemi ilə göstərilir. Ancaq Bertalanfi nəzəriyyəsi sistemlərin dinamikasını – tarazlığı (homeostaz), təkamülü, uyğunlaşmanı (adaptasiya), keçici prosesləri də araşdırır. Bu, məsələn, proqram inkişaf etdirmə prosesini nəzərdə tutsaq, kompüter elmləri tərəfindən bu proqramlaşdırılmaların aparılmasının vacibliyini görürük. Bu, mürəkkəblik, entropiya, məhv olma proseslərinin proqramları ilə göstərilən başqa bir sistem anlayışıdır. Koddakı bir səhvin düzəldilməsi, $n > 1$ olduğu halda, orta hesabla n yeni xəyata səbəb olarsa, inkişaf prosesi fərqli olur. Təbiətin bu cür problemlərlə qarşılaşmadığı ehtimalı yoxdur, bu problemlər hər tərəfdə mövcuddur, amma təbiətin bu problemləri necə həll etməsi məlum deyil [3].

Şəkil 1. Süni intellektin insan fəaliyyətinə inteqrasiyasını nəzərdə tutan istiqamətləri

Müasir şirkətlərin hazırladığı aparatlar qeyri-səlis məntiqə əsaslanan süni intellektlə idarə olunur. Elmdə qeyri-səlis çoxluq nəzəriyyəsinin, qeyri-səlis ölçü anlayışının daxil edilməsi dünyamızda baş verən hadisələrin izahına daha adekvat yanaşmağa imkan yaratdı. Müasir dövrün informasiya çoxluğunda fəlsəfi metodoloji elmi ziddiyyətlər təbii yolla linqvinistik və terminoloji ziddiyyətlərə çevrilmişdir. İngilis riyaziyyatçı alimi Rocer Penrouz tərəfindən irəli sürülmüş fərziyyədə insan şüurunun kvant xarakteri daşmasına, ruh, fikir, şüur, dərk etmə proseslərinin fiziki proseslərlə müqayisə edilməsinə cəhd göstərilmişdir [4, 5]

NƏTİCƏLƏR VƏ ONLARIN MÜZAKİRƏSİ

İnsan sosial varlıqdır. Başqa insanlarla təmas insanın təkamülünü formalaşdırır. Süni intellekt sosial həyatımıza nüfuz edərək, “süni yaxınlıq”, dostluq və romantik münasibətlər kimi insanın sosial əlaqələrini təqlid edən texnologiyaları meydana çıxarıb. Biz mətn, səs və ya video vasitəsilə ünsiyyət qurarkən insanlarla etdiyimiz eyni sosial modelləri şüuraltı olaraq onlara tətbiq edirik. “Virtual dostlar”ın hissləri olmasa da, istifadəçilər onlara elə yanaşırlar ki, elə bil hisslərini oxuyurlar. Süni intellekt genofondumuzda uzunmüddətli perspektivdə empatiya, sosial bacarıqlar və zəka kimi insan keyfiyyətlərinin transformasiyasına səbəb olacaq dəyişiklikləri formalaşdırır. Bu dəyişikliklər başa düşdüyümüz bir çox hadisələri kökündən dəyişdirə bilər. Bu problemi qiymətləndirmək üçün bir sıra suallara cavab vermək lazımdır; düşüncə nədir, süni düşünmək mümkündürmü? İnsan süni intellekt yaratmaq yolunda nə qədər irəliləmişdir? Avtonom aktiv süni intellekt yaratmaq mümkündürmü? Bu suallara və problemlərə cavab olaraq, alqoritmik süni intellektin nəticələri və perspektivləri, eləcə də nümunə tanıma və formal neyron şəbəkələr kimi əlaqəli sahələr haqqında araşdırmaları təhlil etmək tələb olunur. Bu problemlər, modelləşdirmə düşüncə probleminə adekvat hesab edilən sinergetika nöqtəyi-nəzərindən araşdırılır. Süni intellekti “ağıllı davranışların avtomatlaşdırılması ilə məşğul olan” kompüter elminin xüsusi bir sahəsi olaraq nəzərdən keçirərək, mümkün olan ən yaxşı agent proqramını inkişaf etdirmək istiqaməti kimi qəbul etmək olar. Hal-hazırda süni məhdud intellekt insan düşüncə tipinin analoqudur, məlumatları təhlil edə, müqayisə edə, öyrənə və digər texnologiyalarla qarşılıqlı əlaqə qura bilər [6].

Süni intellekt kompüter elmində yaxşı tanınan perspektivli maşın öyrənmə üsulları ilə birlikdə elm və texnologiya, sənaye və hətta gündəlik həyatımıza daxil olmaqla müxtəlif sahələrin bir çox aspektlərinə geniş şəkildə təsir göstərir. MÖ texnikaları faydalı fikirlər əldə etmək, kateqoriyalara ayırmaq, proqnozlaşdırmaq və yeni üsullarla sübuta əsaslanan qərarlar

qəbul etmək məqsədi ilə yüksək məhsuldarlıqlı məlumatları təhlil etmək üçün işlənilib hazırlanmışdır ki, bu da yeni tətbiqlərin böyüməsini təşviq edəcək və süni intellektin davamlı inkişafına təkan verəcək. Bu məqalə informasiya elmləri, riyaziyyat, tibb elmləri, materialşünaslıq, geoelm, humanitar elmlər, fizika və kimya da daxil olmaqla fundamental elmlərin müxtəlif aspektlərində Sİ-nin inkişafı və tətbiqi ilə bağlı hərtərəfli araşdırmalara əsaslanmışdır. Hər bir elm sahəsinin qarşılaşdığı problemlər və bu çətinliklərin öhdəsindən gəlmək üçün Sİ texnikalarının potensilləri ətraflı müzakirə olunur. Bundan əlavə, biz süni intellektin hər bir elmi fənnə inteqrasiyasını nəzərdə tutan yeni tədqiqat tendensiyalarına da istiqamətləri təhlil edirik [7].

Bir tərəfdən, bu cür dəyişikliklərin mahiyyətini qiymətləndirmək də çətinidir. İlk baxışdan gözlənilməz təhlükələr və risklər barədə elanlar fonunda cəlbədicə perspektivlər (insanın idrak qabiliyyətlərinin genişlənməsi, monoton işdən azad olmaq, həyat və xidmət keyfiyyətinin yüksəldilməsi və s.) də vardır. Süni intellekt ortaya çıxandan bu günə qədər, insan ağına bərabər olmayan, lakin onu əhəmiyyətli dərəcədə aşan bir sahə kimi inkişaf edir. Hər halda, bir fenomen olaraq əminlik qazanan Sİ texnologiyaları, müasir insanların onlarla qarşılıqlı əlaqələrini necə gördükləri kontekstində öyrənilə bilər. Sosial subyektivliyi mənimsəyən gənc nəslin nəzərəcarpacaq rolu, yeni sosial quruluşların və layihələrin yaradılmasında özünü göstərir. Beləliklə, gənclərin süni intellektlə qarşılıqlı əlaqəni necə qəbul etdiklərinə, gələcəyin texnologiyalarına yiyələnmə vektorunu öz fikirlərində əks etdirdiklərinə baxaraq, elmi kəşfləri real həyatda tətbiq etməyə maraq artır. Müasir bioloji tədqiqatlar süni intellekt (Sİ) texnologiyalarının tətbiqindən misli görünməmiş dərəcədə faydalanır. Müasir maşın öyrənmə alqoritmlərinin və neyron şəbəkələrinin tədqiqatçılara genetik məlumatlar və simulyasiya metodlarından istifadə edərək insanın təkamül trayektoriyalarını necə proqnozlaşdırmağa kömək etdiyi ətraflı araşdırılır. Bu texnologiyaların biologiya və ekologiyada tətbiqi üçün əsas yanaşmalar, alətlər və perspektivlər artıq məlumdur [8].

Ədəbiyyat

1. Həsənova A.M., R.A.Rüstəmli, Müasir təbiətşünaslığın sosial-sinergetik konsepsiyaları., Bakı, ADPU nəşriyyatı, 2021.
2. Penrose R. Novy um korolya: O kompyuterakh, myshlenii i zakonakh fiziki [The Emperor's New Mind: Concerning Computers, Minds and the Laws of Physics]. Moscow: Editorial URSS; 2003 (In Russ.).
3. Boden M.A. AI: Its Nature and Future. Oxford: Oxford University Press; 2016. 64. Collins H. Artificial Intelligence: Against Humanity's Surrender to Computers. Cambridge: Polity Press; 2018.
4. Кузнецова А. В. От интеллекта естественного к интеллекту искусственному / А. В. Кузнецова, С. И. Самыгин, М. В. Радионов // Искусственный интеллект и информационная безопасность общества. – М.: Русайнс, 2017. – С. 7–17.
5. Гаврилова Т. А. Базы знаний интеллектуальных систем: учебное пособие / Т. А. Гаврилова, В. Ф. Хорошевский. – СПб.: Питер, 2000. – 384 с.
6. Дрейфус Х. Чего не могут вычислительные машины. Критика искусственного разума. – М.: Прогресс, 1978. – 336 с.
7. Кузнецова А. В. Искусственные интеллектуальные системы / А. В. Кузнецова, С. И. Самыгин, М. В. Радионов // Искусственный интеллект и информационная безопасность общества. – М.: Русайнс, 2017. – С. 57–76.
8. Internet resursları:
https://bstudy.net/652298/ekonomika/iskusstvennye_intellektualnye_sistemy

Abstract

THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN PREDICTING HUMAN EVOLUTION

Artificial intelligence is now viewed as a serious and urgent issue for society. Artificial intelligence is not merely a digital technology; it is a tool for national security, the key to economic independence, and the primary driver of educational modernization. Artificial intelligence is becoming a primary tool of geopolitics. The development of artificial intelligence increases military power, reduces the armed forces' dependence on foreign technologies, and shapes education systems in line with modern challenges. Artificial intelligence is the guarantor of future sovereignty and global forecasting. Artificial intelligence touches all fields, from the work of medical diagnosticians to the control of unmanned systems. In global forecasting of the universe, there are two fundamental requirements of evolutionary theory: interdisciplinary and constructive. Artificial intelligence, capable of combining both requirements, is a field of significant importance for predicting the universe. The latest evolutionary concepts in physics, including synergetic and non-equilibrium thermodynamics, leave a number of fundamental questions regarding the causes of self-organization outside their scope. The vast majority of evolutionary research is conducted based on materials from cosmology, thermodynamics, chemistry, biology, or the humanities. Many scientists predict an unknown future in the age of artificial intelligence, fearing its domination or merger with humanity. However, biologist Robert Brooks suggests viewing artificial intelligence as a new evolutionary factor capable of altering human nature. Human interaction with artificial intelligence is akin to a mutually beneficial partnership, in which technology makes our lives easier, and we contribute to its development. By transferring their cognitive load to devices, humans can influence brain size and positively change their social lives. The development of artificial intelligence has become one of the most pressing areas of scientific research and technological development in the modern world. The scope of artificial intelligence is broad and diverse, encompassing many spheres of human activity. Currently, there are different perspectives on predicting the future of artificial intelligence. The central idea of human evolution is the assumption that evolution follows certain patterns, which allows us to predict the future development of artificial intelligence by observing its past evolutionary changes.

Key words: human evolution, synergetic and non-equilibrium thermodynamics, cutting-edge evolutionary concepts, the causes of self-organization, artificial intelligence

РОЛЬ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ПРОГНОЗИРОВАНИИ ЭВОЛЮЦИИ ЧЕЛОВЕКА

Искусственный интеллект сегодня рассматривается как серьезная и неотложная проблема для общества. Искусственный интеллект — это не просто цифровая технология, это средство национальной безопасности, ключ к экономической независимости и главный механизм модернизации образования. Искусственный интеллект становится основным инструментом геополитики. Развитие искусственного интеллекта увеличивает военную мощь, снижает зависимость вооруженных сил от зарубежных технологий и формирует системы образования в соответствии с современными вызовами. Искусственный интеллект является гарантом суверенитета будущего и глобального прогнозирования. Искусственный интеллект затрагивает все области, от работы медицинских диагностов до управления беспилотными системами. В

глобальном прогнозировании Вселенной существуют два основных требования теории эволюции: междисциплинарный и конструктивный. Искусственный интеллект, способный сочетать оба требования, является областью серьезного значения для предсказания Вселенной. Новейшие эволюционные концепции в физике, включая синергетическую и неравновесную термодинамику, оставляют за пределами своей компетенции ряд фундаментальных вопросов, касающихся причин самоорганизации. Подавляющее большинство эволюционных исследований проводится на основе материалов из космологии, термодинамики, химии, биологии или гуманитарных наук. Многие ученые предсказывают неизвестное будущее в эпоху искусственного интеллекта, опасаясь его доминирования или слияния с человеком. Однако биолог Роберт Брукс предлагает рассматривать искусственный интеллект как новый эволюционный фактор, способный изменить человеческую природу. Взаимодействие человека с искусственным интеллектом подобно взаимовыгодному партнерству, в котором технологии облегчают нашу жизнь, а мы способствуем их развитию. Переноса свою когнитивную нагрузку на устройства, человек может влиять на размер мозга и позитивно менять свою социальную жизнь. Развитие искусственного интеллекта стало одной из наиболее актуальных областей научных исследований и технического развития в современном мире. Сфера применения искусственного интеллекта широка и разнообразна и охватывает многие сферы человеческой деятельности. В настоящее время существуют разные точки зрения на прогнозирование будущего искусственного интеллекта. Главная идея эволюции человека — предположение о закономерном характере эволюции, что позволяет нам предсказывать будущее развитие искусственного интеллекта, наблюдая за его прошлыми эволюционными изменениями.

Ключевые слова: эволюция человека, синергетическая и неравновесная термодинамика, новейшие эволюционные концепции, причины самоорганизации, искусственный интеллект

ONOMASTIKA: ADLARIN DILI, XALQIN YADDAŞI

PhD. Gunel Aliyeva Ilham

Azerbaijan State Pedagogical University

Abstract

Onomastics is a significant branch of linguistics that studies proper names, including personal names, place names, and ethnonyms. This article explores the nature, classification, and functions of onomastics, as well as its role in understanding language, history, and culture. Special attention is given to the main subfields of onomastics such as anthroponymy and toponymy. The study highlights how proper names reflect social values, historical events, and cultural identity. Furthermore, the article examines the development of Azerbaijani onomastics and the origins of various names used in the region. It is concluded that onomastics plays an essential role in preserving national heritage and contributes to a deeper understanding of linguistic and cultural evolution.

Keywords: onomastics, proper names, anthroponymy, toponymy, linguistics, cultural identity, Azerbaijani language

Giriş

Dil yalnız ünsiyyət vasitəsi deyil, eyni zamanda bir xalqın tarixi, mədəniyyəti və dünyagörüşünün aynasıdır. Bu baxımdan xüsusi adlar — yəni insan adları, yer adları, tayfa və xalq adları dilin ən maraqlı və mühüm sahələrindən biridir. Bu sahəni öyrənən elm onomastika adlanır. Onomastika xüsusi adların yaranmasını, inkişafını, mənşəyini və funksiyasını araşdırır.

Müasir dilçilikdə onomastika həm nəzəri, həm də praktik baxımdan böyük əhəmiyyət daşıyır. Çünki adlar vasitəsilə biz keçmişə öyrənə, xalqın həyat tərzini, inanclarını və tarixi prosesləri daha dərinləndirənə anlaya bilərik.

Onomastikanın mahiyyəti və predmeti

Onomastika (yunanca “onoma” – ad deməkdir) xüsusi adları öyrənən dilçilik sahəsidir. Bu elm aşağıdakı suallara cavab axtarır:

- Adlar necə yaranır?
- Onların mənası nədir?
- Tarix boyu necə dəyişir?
- Cəmiyyətdə hansı funksiyaları yerinə yetirir?

Onomastikanın əsas tədqiqat obyektı xüsusi isimlərdir. Xüsusi isimlər ümumi isimlərdən fərqli olaraq konkret bir varlığı, şəxsi və ya məkanı bildirir. Məsələn: “kitab” ümumi isimdir, amma “Xəzər” xüsusi addır.

Onomastikanın əsas sahələri

Onomastika bir neçə alt sahəyə bölünür:

1. Antroponimika – insan adlarını öyrənir
Bu sahə adlar, soyadlar, ləqəblər və təxəllüsləri araşdırır.
Məsələn: “Aysel”, “Murad”, “Əliyev”.
2. Toponimika – coğrafi adları öyrənir
Şəhər, kənd, dağ, çay və digər yer adları bu sahəyə daxildir.
Məsələn: “Bakı”, “Qarabağ”, “Kür”.
3. Etnonimika – xalq və tayfa adlarını öyrənir
Məsələn: “Türklər”, “Azərbaycanlılar”.
4. Zoonimika – heyvan adlarını araşdırır
5. Kosmonimika – səma cisimlərinin adlarını öyrənir

Bu sahələrin hər biri ayrıca tədqiqat istiqaməti kimi böyük əhəmiyyət daşıyır.

Xüsusi adların yaranma yolları

157

Xüsusi adlar müxtəlif yollarla yaranır:

- Təbiətə əsaslanaraq
Məsələn: “Günəl” (gün + el), “Aysu” (ay + su)
- Tarixi hadisələr əsasında
Bəzi yer adları keçmiş hadisələrlə bağlı olur
- Şəxsi xüsusiyyətlərə görə
Məsələn: “Qara”, “Uzun”, “Ağalar”
- Dini və mədəni təsir nəticəsində
Bir çox adlar dini mənbələrdən götürülür

Onomastikanın cəmiyyət üçün əhəmiyyəti

Onomastika yalnız dilçilik üçün deyil, həm də tarix, coğrafiya və mədəniyyət üçün vacibdir.

1. Tarixi məlumat verir
Yer adları qədim tayfalar, köçlər və hadisələr haqqında məlumat verir.
2. Milli kimliyi qoruyur
Adlar xalqın kimliyini və mədəniyyətini əks etdirir.

3. Dil inkişafını göstərir

Adların dəyişməsi dilin inkişafını izləməyə kömək edir.

4. Praktik əhəmiyyət daşıyır

Xəritələrin hazırlanması, sənədləşmə və qeydiyyat işlərində vacibdir.

Azərbaycan onomastikası

Azərbaycan dili zəngin onomastik sistemə malikdir. Ölkəmizdə həm qədim, həm də müasir adlar geniş yayılmışdır.

- Qədim türk mənşəli adlar: “Bilgə”, “Turan”, “Elçin”
- İslam təsiri ilə yaranan adlar: “Əli”, “Fatimə”, “Hüseyn”
- Müasir və qarışıq mənşəli adlar: “Nərgiz”, “Aysel”

Toponimlər də çox maraqlıdır:

- “Qarabağ” – “qara” (böyük) + “bağ”
- “Göygöl” – “göy” + “göl”

Bu adlar həm təbiəti, həm də tarixi əks etdirir.

Onomastik tədqiqat metodları

Onomastika müxtəlif metodlardan istifadə edir:

- Etimoloji analiz – sözün mənşəyini araşdırır
- Tarixi müqayisə – fərqli dövrlərdə adların dəyişməsinə öyrənir
- Statistik analiz – adların yayılma tezliyini araşdırır

Bu metodlar sayəsində alimlər adların sirrini açırlar.

Nəticə

Onomastika dilçiliyin mühüm və maraqlı sahələrindən biridir. Xüsusi adlar sadəcə ad deyil, onlar xalqın tarixi yaddaşındadır. Hər bir ad özündə müəyyən məlumat, mədəniyyət və tarix daşıyır.

Bu sahənin öyrənilməsi bizə keçmişimizi anlamağa, milli kimliyimizi qorumağa və dilimizi daha dərinəndən dərk etməyə kömək edir. Müasir dövrdə onomastikanın əhəmiyyəti daha da artır və bu sahədə aparılan tədqiqatlar gələcək nəsillər üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Ədəbiyyat (qısa nümunə)

1. Azərbaycan dilçiliyi üzrə dərslilər
2. Onomastika üzrə elmi məqalələr
3. Tarixi-coğrafi mənbələr

METAFORALARIN EMOSİONAL VƏ VİZUAL TƏSİRİ: NİTQİN İFADƏLİLİYİNDƏ ROLU

Həsənova Firuzə Əlifəiz qızı

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitet-Azərbaycan

ORCID iD: 0009-0001-3264-6688

Xülasə:

Metaforik ifadələr dilin lüğət zənginliyini artıran və inkişafında mühüm rol oynayan vasitələrdir. Onların öyrənilməsi dili, xüsusilə Azərbaycan dilini, dünyanın metaforik təsvirini təqdim etmək baxımından dərinlən anlamağa imkan verir və metaforik sahələrin semantik strukturdakı yerini araşdırmağa şərait yaradır. Metafor məcazi mənanı ifadə edən ən məhsuldar bədii üsullardan və həm Azərbaycan, həm də ingilis dilində söz ehtiyatının zənginləşməsində əhəmiyyətli rol oynayır. Eyni zamanda, elmi, publisistik və bədii üslubların formalaşmasına təsir göstərir. Metafor yalnız dilçilik üçün deyil, həm də yaradıcılıq və düşüncə üçün əsaslı bir mənbədir və fərdi idrakın obrazlılığı ilə tamamlanır.

Açar sözlər: Metafor, məcazi məna, lüğət zənginliyi, üslub, obrazlı idrak

Summary:

Metaphorical expressions are tools that enrich a language's vocabulary and play a significant role in its development. Studying them allows for a deeper understanding of the language, particularly Azerbaijani, and enables the presentation of the world's metaphorical depiction, as well as the analysis of how metaphorical domains are represented within the semantic structure. Metaphor is one of the most productive artistic devices for expressing figurative meaning and plays an important role in expanding the vocabulary in both Azerbaijani and English. At the same time, it influences the formation of scientific, journalistic, and literary styles. Metaphor serves not only linguistics but also creativity and thought, being complemented by the figurative nature of individual cognition.

Keywords: Metaphor, figurative meaning, vocabulary richness, style, figurative cognition

Nitq, insanın düşüncəsini, hisslərini və dünyagörüşünü ifadə etməyə imkan verən əsas vasitədir. Lakin yalnız konkret sözlərin mənasını ötürmək kifayət etmir; nitqin təsirli və ifadəli olması üçün müxtəlif dil vasitələrindən istifadə olunur. Bu vasitələrdən biri də metaforalardır. Metaforanın öyrənilməsinin əsası Aristotel tərəfindən qoyulmuşdur. Metaforik köçürmə dinləyiciyə müsbət təsir göstərən və mübahisəni gücləndirən əhəmiyyətli bir dil vasitəsi olaraq qəbul edilirdi. Aristotela görə, iki cismin oxşarlığı metaforik köçürmənin əsasını təşkil edir (Aristotel, 1982, s.55). F.Nitşeyə görə isə, metafora ən təsirli, təbii, dəqiq və sadə dil vasitəsidir (Nitsshef, 1990, s. 390). Metafora, bir anlayışı başqa bir anlayış vasitəsilə məcazi şəkildə ifadə etməyə imkan verən nitq vasitəsidir və insan fikrinin vizual və emosional olaraq qavranmasını asanlaşdırır. Metaforalar həm gündəlik danışmada, həm yazı dilində, həm də ədəbiyyatda geniş istifadə olunur. Onlar yalnız məcazi mənanı ifadə etməklə kifayətlənmir, həm də oxucu və ya dinləyicidə emosional və vizual təsir yaradır, nitqi daha təsirli və yadda qalan edir. Metaforaların vizual təsiri onların nitqdə yaratdığı mənzərə və ağılında canlandırdığı şəkillərlə bağlıdır. "Ulduzlar göy üzündə pıçıldayır" kimi ifadələr metaforik mənanı vizual təsirlə birləşdirərək oxucunun ağılında hərəkət edən bir mənzərə yaradır. Bu xüsusiyyət metaforaları nitqin ifadəliliyində əvəzolunmaz vasitəyə çevirir. Metaforu təşbehə (bənzətmə ilə) qarışdırmaq olmaz. Hər ikisi müqayisə, bənzətmə əsasında düzəltdiyi üçün bəzən onları fərqləndirmək çətindir. Yadda saxlamaq lazımdır ki, təşbehdən fərqli olaraq metaforda

qarışdırılan tərəflərdən biri iştirak etmir. Cümlədəki şəxs sadəcə bir fikirlə ifadə olunur. Yəni, təşbehdə müqayisə olunan predmetlərdən (bənzəyən və bənzədilən) hər ikisinin adı çəkildiyi halda, metaforda yalnız birinin adı çəkilir. Məsələn, "Üzü günəş kimi işıq saçan qızım susmasın" cümləsində üzün günəşə bənzədilməsi ilə təşbeh düzəlmişdir. Həmin cümləni "Günəşim susmasın" şəklinə salsaq metafor düzələcək. "Günəş" sözü bütöv cümlədəki başlıca fikri ifadə etməklə metafor çevrilir. İnsana, canlıya aid olan əlamətin cansızların, təbiətin üzərinə köçürülməsi yolu ilə düzələn metaforlar bədii ədəbiyyatda çoxluq təşkil edir. Aşıq Ələsgərin "Dağlar" qoşmasının aşağıdakı misralarında işlənən metaforlar bu baxımdan çox səciyyəvi olub şeirə xüsusi gözəllik, tərəvət vermişdir:

Ağ	xələt	bürünər,		zərnişan	geyməz,
Heç	kəsi	dindirib		keyfinə	dəyməz,
Sərdara	söz	deməz,	şaha	baş	əyməz,

Qüdrətdən səngərli, qalalı dağlar.

Digər bir nümunəyə diqqət edək: Arandan yaylağa tələsir yağış. (Hüseyn Arif)

Bu misrada insanın əlaməti yağışın üzərinə köçürülmüşdür. Lakin insanın adı çəkilməmişdir. İnsan sözündən, yəni bənzədiləndən istifadə olunmamışdır. Bu cümlə "Yağış insan kimi tələsir" olsaydı, onda təşbeh olardı, çünki burda təşbehin 4 predmeti (bənzəyən, bənzədilən, bənzətmə qoşması və bənzətmə əlaməti) də iştirak edib. (<https://az.wikipedia.org/wiki/Metafor>). Metaforlar müxtəlif linqvomədəni cəmiyyətin nümayəndələri tərəfindən reallığın konseptuallaşdırılmasının ümumi qanunauyğunluqlarını və milli-mədəni xüsusiyyətlərini müəyyən etməyə yönəlmiş tədqiqatın əhəmiyyətini və onun metaforik dərkini mümkün modellərini təsvir etmək ehtiyacını müəyyən edən dünyagörüşünün milli xüsusiyyətlərini ən aydın şəkildə əks etdirir. Metafor həm də kommunikativ aktda mənanın çatdırılması vasitəsi kimi başa düşülə bilər. Bu, məsələyə uğurlu yanaşmalardan biridir, çünki danışmaq aktında müxtəlif funksional mədəniyyətlərdən istifadə edərək sözlərdə mənanın yaradılmasına təsir göstərir. Bu olduqda metafor özünün funksional-kommunikativ təbiətini büruzə verən fenomen kimi şərh edilir. A.Y.Məmmədovun da qeyd etdiyi kimi, "hər hansı metaforik konsept təsir vasitəsi kimi dil, obraz və hərəkət elementlərinə malikdir, hər üç element birlikdə siyasi diskursda metaforun nə qədər effektiv rol oynamasının ölçüsü ola bilər" (Məmmədov, 2010, s. 4). Metafor güclü bədii ifadə vasitəsi olub geniş üslubi imkanlara malikdir. Onun əsas funksiyası müxtəlif obyekt və anlayışlar arasında oxşarlıqlar qurmaqla yeni məfhumların formalaşmasını təmin etməkdir. Metaforlar həm birbaşa, həm də dolaylı şəkildə real dünyaya bağlanır və real proseslər, dəyişikliklər nəticəsində yeni anlayışlar meydana gətirir. Bu proseslər insanın davranış və reaksiyalarını təsir edə bilər, qavrayışının çərçivəsini genişləndirir. Metafor insan tərəfindən yaradılır və bu zaman fərdin şüurunda müxtəlif bilik sahələri arasında əlaqələr qurulur, bir sahədən digərinə keçid baş verir. Metafor modellərinin qurulmasında iki qütb nəzərə alınır: bir qütbdə semantik vahid öz ilkin, yəni metaforik mənasında olur, digər qütbdə isə metaforik mənanı təşkil edən sahə yerləşir.

Ədəbiyyat:

1. Aristotel, S. (1982). 4-keht. T. IV. Moskva: Mysl, 554 s.
2. <https://az.wikipedia.org/wiki/Metafor>.
3. . Məmmədov, A., M. Məmmədov. Diskurs təhlilinin koqnitiv perspektivləri/ -Bakı: Çapaşoğlu, - 2010. -96 s.
4. Nitsşef. (1990). Po tu storonu dobra i zla. Kniga 2. Sirin, 390 s.

AZERBAJCAN DİLİNİN SOSYAL İLETİŞİM ARACI OLARAK ROLÜ
AZƏRBAYCAN DİLİNİN SOSIAL KOMMUNİKASIYA VASİTƏSİ KİMİ
ROLU

ARZU KƏRİMOVA

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

ORCID:0000-0002-2662-6015

ÖZET

Azerbaycan dili, halkımızın milli kimliğinin, manevi değerlerinin ve tarihsel hafızasının temel taşıyıcısı olmakla birlikte, toplum içindeki sosyal ilişkilerin düzenlenmesinde önemli bir iletişim aracı olarak işlev görmektedir. Günümüzde dil yalnızca bir iletişim aracı değil, aynı zamanda sosyal entegrasyonun, toplumsal dayanışmanın ve kültürel alışverişin temel mekanizmalarından biridir. Bu makalede Azerbaycan dilinin sosyal iletişim aracı olarak rolü bilimsel-kuramsal ve pratik açılardan incelenmektedir. Dilin toplumun çeşitli alanlarındaki – eğitim, kitle iletişim araçları, kamu yönetimi, ailevi-günlük ilişkiler ve dijital iletişim ortamı – işlevsel imkânları araştırılmaktadır.

Azerbaycan dili devlet dili olarak hukuki statüye sahiptir ve bu statü onun sosyal yaşamın tüm alanlarında öncü konumunu sağlamaktadır. Kamu yönetimi sisteminde, yasama faaliyetlerinde, resmî yazışmalarda ve kamusal söylemde dil ortak iletişim platformu rolünü üstlenmektedir. Eğitim sisteminde Azerbaycan dili hem öğretim konusu hem de diğer derslerin öğrenilmesinde temel iletişim aracı olarak işlev görmektedir. Kitle iletişim araçlarında ve sosyal ağlarda dilin normatifliğinin korunması ve geliştirilmesi meseleleri özel bir güncellik taşımaktadır.

Küreselleşme ve bilgi-iletişim teknolojilerinin gelişimi dilin sosyal işlevlerini genişletmiş, aynı zamanda yeni meydan okumalar ortaya çıkarmıştır. Dijital ortamda dilin kullanımı, terminolojik yenilikler, dile giren alıntı kelimeler ve üslup değişiklikleri sosyal iletişim bağlamında özel dikkat gerektirmektedir. Dilin sosyal iletişim aracı olarak etkin işleyişi için normların korunması, konuşma kültürünün geliştirilmesi ve dil politikasının tutarlı biçimde uygulanması gereklidir.

Makale, Azerbaycan dilinin toplumun sosyal yapısının oluşumunda, milli dayanışmanın güçlendirilmesinde ve kültürel kimliğin korunmasında temel bir rol oynadığı sonucuna varmaktadır. Sosyal iletişim sürecinde dilin işlevsel imkânlarının doğru yönlendirilmesi, onun gelecekteki gelişim perspektiflerini belirleyen başlıca faktörlerden biridir.

Anahtar kelimeler: Azerbaycan dili, sosyal iletişim, devlet dili, konuşma kültürü, küreselleşme, dil politikası, milli kimlik.

ABSTRACT

THE ROLE OF THE AZERBAIJANI LANGUAGE AS A MEANS OF SOCIAL COMMUNICATION

Arzu Karimova

The Azerbaijani language, as the primary bearer of our national identity, spiritual values, and historical memory, also functions as an important communicative tool in regulating social

relations within society. In the modern era, language is not only a means of communication but also one of the fundamental mechanisms of social integration, public solidarity, and cultural exchange. This article analyzes the role of the Azerbaijani language as a means of social communication from both theoretical and practical perspectives. It explores the functional capacities of the language in various spheres of society, including education, mass media, public administration, family and everyday relations, and the digital communication environment.

As the state language, Azerbaijani possesses a legal status that ensures its leading position in all areas of social life. In the system of public administration, legislation, official correspondence, and public discourse, the language serves as a unified communication platform. Within the education system, Azerbaijani functions both as a subject of instruction and as the primary medium for acquiring knowledge in other disciplines. Issues related to maintaining and developing linguistic norms in mass media and social networks are of particular relevance.

Globalization and the development of information and communication technologies have expanded the social functions of the language while also creating new challenges. The use of language in digital environments, terminological innovations, borrowed elements, and stylistic changes require special attention in the context of social communication. For the effective functioning of language as a means of social communication, it is essential to preserve linguistic norms, develop speech culture, and consistently implement language policy.

The article concludes that the Azerbaijani language plays a fundamental role in shaping the social structure of society, strengthening national solidarity, and preserving cultural identity. The proper orientation of the functional capacities of the language within social communication processes is one of the key factors determining its future development prospects.

Keywords: Azerbaijani language, social communication, state language, speech culture, globalization, language policy, national identity.

AZƏRBAYCAN DİLİNİN SOSIAL KOMMUNİKASIYA VASİTƏSİ KİMİ ROLU

XÜLASƏ

Azərbaycan dili xalqımızın milli kimliyinin, mənəvi dəyərlərinin və tarixi yaddaşının əsas daşıyıcısı olmaqla yanaşı, cəmiyyət daxilində sosial münasibətlərin tənzimlənməsində mühüm kommunikativ vasitə kimi çıxış edir. Müasir dövrdə dil yalnız ünsiyyət vasitəsi deyil, həm də sosial inteqrasiyanın, ictimai həmrəyliyin və mədəni mübadilənin əsas mexanizmlərindən biridir. Bu məqalədə Azərbaycan dilinin sosial kommunikasiya vasitəsi kimi rolu elmi-nəzəri və praktik aspektlərdən təhlil olunur. Dilin cəmiyyətin müxtəlif sahələrində – təhsil, kütləvi informasiya vasitələri, dövlət idarəçiliyi, ailə-məişət münasibətləri və rəqəmsal kommunikasiya mühitində funksional imkanları araşdırılır.

Azərbaycan dili dövlət dili kimi hüquqi statusa malikdir və bu status onun sosial həyatın bütün sahələrində aparıcı mövqeyini təmin edir. Dövlət idarəçiliyi sistemində, qanunvericilikdə, rəsmi yazışmalarda və ictimai diskursda dil vahid ünsiyyət platforması rolunu oynayır. Təhsil sistemində Azərbaycan dili həm tədris obyektı, həm də digər fənlərin mənimsənilməsi üçün əsas kommunikasiya vasitəsi kimi çıxış edir. Kütləvi informasiya vasitələrində və sosial şəbəkələrdə dilin normativliyinin qorunması və inkişaf etdirilməsi məsələləri xüsusi aktualıq kəsb edir.

Qloballaşma və informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının inkişafı dilin sosial funksiyalarını genişləndirmiş, eyni zamanda yeni çağırışlar yaratmışdır. Rəqəmsal mühitdə dilin istifadəsi, terminoloji yenilənmələr, dilə daxil olan alınmalar və üslubi dəyişikliklər sosial kommunikasiya kontekstində xüsusi diqqət tələb edir. Dilin sosial kommunikasiya vasitəsi kimi effektiv fəaliyyəti üçün normativliyin qorunması, nitq mədəniyyətinin inkişafı və dil siyasətinin ardıcıl həyata keçirilməsi zəruridir.

Məqalədə belə nəticəyə gəlinir ki, Azərbaycan dili cəmiyyətin sosial strukturunun formalaşmasında, milli həmrəyliyin möhkəmləndirilməsində və mədəni identikliyin qorunmasında fundamental rol oynayır. Sosial kommunikasiya prosesində dilin funksional imkanlarının düzgün istiqamətləndirilməsi onun gələcək inkişaf perspektivlərini müəyyən edən əsas amillərdəndir.

Açar sözlər: Azərbaycan dili, sosial kommunikasiya, dövlət dili, nitq mədəniyyəti, qloballaşma, dil siyasəti, milli kimlik.

GİRİŞ. Dil insan cəmiyyətinin formalaşmasının və inkişafının əsas şərtlərindən biridir. Ünsiyyət ehtiyacı insanları bir araya gətirən, sosial münasibətləri tənzimləyən və mədəni dəyərləri nəsil-dən-nəslə ötürən başlıca amildir. Hər bir xalqın dili onun tarixi yaddaşını, dünyagörüşünü və milli-mənəvi xüsusiyyətlərini özündə əks etdirir. Bu baxımdan Azərbaycan dili yalnız linqvistik sistem deyil, həm də sosial institut kimi cəmiyyətin inkişafında mühüm yer tutur.[3, 23]

Müstəqillik dövründə Azərbaycan dilinin sosial funksiyaları daha da genişlənmiş, onun dövlət dili kimi statusu hüquqi və ictimai baxımdan möhkəmlənmişdir. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında dövlət dili kimi təsbit olunan Azərbaycan dili bütün rəsmi və ictimai sahələrdə əsas kommunikasiya vasitəsidir. Bu status dilin sosial əhəmiyyətini artırmaqla yanaşı, onun normativliyinin və funksional imkanlarının inkişafını da şərtləndirmişdir.

Qloballaşma prosesləri, beynəlxalq əlaqələrin genişlənməsi və rəqəmsal texnologiyaların sürətli inkişafı sosial kommunikasiya mühitini əhəmiyyətli dərəcədə dəyişdirmişdir. Bu dəyişikliklər dilin istifadəsində yeni formalar yaratmış, eyni zamanda dil qarşısında yeni vəzifələr qoymuşdur. Sosial şəbəkələr, elektron media və rəqəmsal platformalar Azərbaycan dilinin tətbiq dairəsini genişləndirsə də, normativlik və üslub baxımından müəyyən problemlər də meydana çıxarmışdır.

Məqalənin məqsədi Azərbaycan dilinin sosial kommunikasiya vasitəsi kimi rolunu kompleks şəkildə araşdırmaq, onun funksional xüsusiyyətlərini təhlil etmək və müasir dövrdə qarşıya çıxan problemləri elmi əsaslarla qiymətləndirməkdir.

I. SOSIAL KOMMUNİKASIYA VƏ DİL ANLAYIŞI. Sosial kommunikasiya cəmiyyət üzvləri arasında informasiya mübadiləsini, fikir və emosiyaların ötürülməsini təmin edən çoxşaxəli prosesdir. Bu prosesin əsas vasitəsi dildir. Dil olmadan sosial strukturun formalaşması, ictimai münasibətlərin qurulması və kollektiv şüurun təşəkkülü mümkün deyildir.

Dil sosial hadisə kimi bir neçə əsas funksiyayı yerinə yetirir:

- kommunikativ funksiya
- koqnitiv (idrak) funksiya
- tənzimləyici funksiya
- emotiv funksiya
- akkumulyativ (yaddaş) funksiya

Azərbaycan dili bu funksiyaları yerinə yetirməklə cəmiyyət daxilində sosial harmoniyanın və anlaşmanın əsas təminatçısına çevrilir. [4, 56]

II. AZƏRBAYCAN DİLİ DÖVLƏT İDARƏÇİLİYİNDƏ. Azərbaycan dili dövlət dili kimi bütün rəsmi sənədləşmədə, qanunvericilik aktlarında və inzibati idarəetmədə əsas kommunikasiya vasitəsidir. Müstəqillikdən sonra dil siyasətinin ardıcıl həyata keçirilməsi nəticəsində dövlət idarəçiliyində Azərbaycan dilinin mövqeyi daha da möhkəmlənmişdir.

Dövlət dili statusu aşağıdakı istiqamətlərdə özünü göstərir:

- Qanunvericilik sənədlərinin Azərbaycan dilində hazırlanması
- Rəsmi çıxışların və ictimai müraciətlərin Azərbaycan dilində aparılması
- Dövlət qurumlarında yazışmaların vahid dil əsasında həyata keçirilməsi

Bu amillər sosial kommunikasiya mühitində vahid dil məkanının formalaşmasına şərait yaradır.

III. AZƏRBAYCAN DİLİ TƏHSİL VƏ ELM SAHƏSİNDƏ. Təhsil sistemində Azərbaycan dili həm fənn kimi, həm də digər elmlərin öyrənilməsi üçün vasitə kimi çıxış edir. Ana dilində təhsil sosial inteqrasiyanın və şəxsiyyətin formalaşmasının əsas şərtlərindən biridir.

Ali təhsil müəssisələrində elmi terminologiyanın formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsi Azərbaycan dilinin sosial funksiyalarını genişləndirir. Elmi məqalələrin, dərsliklərin və metodik vəsaitlərin Azərbaycan dilində hazırlanması elmi kommunikasiya mühitinin möhkəmlənməsinə xidmət edir.

IV. KÜTLƏVİ İNFORMASIYA VASİTƏLƏRİNDƏ AZƏRBAYCAN DİLİ. Kütləvi informasiya vasitələri sosial kommunikasiya prosesinin ən təsirli platformalarından biridir. Televiziya, radio, mətbuat və internet portalları dilin ictimai nüfuzuna birbaşa təsir göstərir.

Media dilinin xüsusiyyətləri:

- operativlik
- üslubi çeviklik
- terminoloji yeniliklərə açıqlıq

Lakin bəzi hallarda normativ pozuntular, jarqonlaşma və linqvistik sadələşmə sosial kommunikasiya mühitində dil mədəniyyətinə mənfi təsir göstərə bilər.

V. RƏQƏMSAL MÜHİTDƏ DİLİN ROLU. Sosial şəbəkələr və rəqəmsal platformalar Azərbaycan dilinin istifadəsində yeni mərhələ yaratmışdır. Elektron kommunikasiya sürətli və qlobal xarakter daşıyır. Bu mühidə:

- qısaltılmış yazı formaları
- emosional ifadə vasitələri
- alınma terminlərin artımı müşahidə edilir. Bu proseslər dilin inkişafına dinamizm gətirir

də, normativliyin qorunmasını zəruri edir.

VI. AZƏRBAYCAN DİLİ VƏ MİLLİ KİMLİK. Dil milli kimliyin əsas göstəricisidir. Azərbaycan dili xalqın tarixi yaddaşını, folklorunu, ədəbiyyatını və mədəni dəyərlərini qoruyub saxlayan fundamental vasitədir. Sosial kommunikasiya kontekstində dil milli birliyin və həmrəyliyin təminatçısı kimi çıxış edir. [5, 63]

NƏTİCƏ. Aparılan təhlillər göstərir ki, Azərbaycan dili sosial kommunikasiya vasitəsi kimi cəmiyyət həyatının bütün sahələrində aparıcı rol oynayır. Dövlət idarəçiliyində vahid kommunikasiya platforması yaratmaqla idarəetmə prosesini səmərəli edir, təhsil sistemində idrak və sosiallaşma funksiyasını yerinə yetirir, media və rəqəmsal mühitdə informasiya mübadiləsini təmin edir.

Qloballaşma və texnoloji inkişaf dil qarşısında yeni vəzifələr qoyur. Bu şəraitdə Azərbaycan dilinin normativliyinin qorunması, terminoloji bazasının zənginləşdirilməsi və nitq mədəniyyətinin inkişaf etdirilməsi prioritet istiqamət olmalıdır. Dövlətin məqsədyönlü dil siyasəti və ictimai maarifləndirmə fəaliyyəti sosial kommunikasiya mühitində dilin sağlam inkişafını təmin edə bilər.

Beləliklə, Azərbaycan dili təkə ünsiyyət vasitəsi deyil, həm də milli varlığın, sosial harmoniyanın və ictimai həmrəyliyin əsas təminatçısıdır. Onun sosial kommunikasiya vasitəsi kimi rolu gələcək nəsillərin mənəvi və intellektual inkişafında həlledici əhəmiyyətə malikdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, 1995.
2. Azərbaycan Respublikasının “Dövlət dili haqqında” Qanunu. Bakı, 2002.
3. Abdullayev A. Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti. Bakı, 2010.
4. Həsənov H. Müasir Azərbaycan dili. Bakı, 2015.
5. Qasimov M. Dil və cəmiyyət. Bakı, 2012.
6. Məmmədov N. Sosiolinqvistikanın əsasları. Bakı, 2014.

**MUSİQİDƏ PEDOQOJİ METODLARIN SƏMƏRƏLİLİYİNİN MÜQAYİSƏSİ
MÜZİKTE PEDAGOJİK YÖNTEMLERİN ETKİLİLİYİNİN
KARŞILAŞTIRILMASI**

AYNUR HÜSEYNOVA

Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

ÖZET

Makalede müzik eğitiminde uygulanan temel pedagojik yöntemlerin etkililiği karşılaştırmalı olarak analiz edilmektedir. Modern eğitim sisteminde müzik yalnızca estetik zevk kazandıran bir ders olarak değil, aynı zamanda öğrencilerin duygusal ve entelektüel gelişimine, yaratıcı potansiyellerinin ortaya çıkarılmasına ve sosyal becerilerinin güçlendirilmesine hizmet eden önemli bir araç olarak değerlendirilmektedir. Bu bakımdan müzik derslerinde kullanılan pedagojik yöntemlerin doğru seçilmesi ve amaç doğrultusunda uygulanması özel önem taşımaktadır.

Araştırmada geleneksel açıklayıcı-gösterici yöntem, aktif (interaktif) öğretim yöntemleri, proje yöntemi, oyun temelli öğrenme ile birlikte dünya müzik pedagojisinde yaygın olarak kullanılan Zoltán Kodály, Carl Orff ve Émile Jaques-Dalcroze yaklaşımları karşılaştırılmaktadır. Her yöntemin kuramsal temelleri, uygulama mekanizmaları ve öğrencilerin müzik okuryazarlığına, ritim ve entonasyon duyumuna, yaratıcılık ve icra becerilerine etkisi incelenmektedir.

Karşılaştırma göstermektedir ki geleneksel yöntemler kuramsal bilgilerin sistemli biçimde edinilmesini sağlasa da öğrencilerin yaratıcı ve bağımsız etkinliklerini sınırlayabilmektedir. Aktif ve interaktif yöntemler ise öğrenme sürecini daha motive edici ve uygulamaya dönük hâle getirmektedir; ancak bu yöntemlerin uygulanması öğretmenden yüksek düzeyde metodik hazırlık ve zaman kaynağı gerektirmektedir. Kodaly yöntemi entonasyon ve müzik okuryazarlığının gelişiminde, Orff yöntemi ritim ve doğaçlama becerilerinin geliştirilmesinde, Dalcroze yöntemi ise müziğin beden hareketi yoluyla kavranmasında yüksek sonuçlar vermektedir.

Araştırma sonuçlarına göre müzik eğitiminde tek ve evrensel bir yöntem bulunmamaktadır; en yüksek etkililik farklı yöntemlerin entegrasyonu ve öğretim amaçlarına uygun biçimde birleştirilmesiyle elde edilmektedir. Modern okulda öğrenci merkezli, uygulamaya ve yaratıcılığa dayalı yöntemlerin üstünlük taşıması uygun görülmektedir. Makale, müzik öğretmenleri ve pedagoji alanında çalışan araştırmacılar için kuramsal ve uygulamalı açıdan önem taşımaktadır.

Anahtar kelimeler: müzik eğitimi, pedagojik yöntemler, interaktif öğretim, yaratıcılık, müzik okuryazarlığı.

ABSTRACT

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE EFFECTIVENESS OF PEDAGOGICAL METHODS IN MUSIC

Aynur Huseynova

The article provides a comparative analysis of the effectiveness of the main pedagogical methods applied in music education. In the modern education system, music is regarded not only as a subject that develops aesthetic taste but also as an important tool contributing to students' emotional and intellectual development, the realization of their creative potential, and the strengthening of their social skills. In this regard, the correct selection and purposeful implementation of pedagogical methods used in music lessons are of particular importance.

The study compares the traditional explanatory-illustrative method, active (interactive) teaching methods, the project method, game-based learning, as well as the methodological approaches widely used in world music pedagogy developed by Zoltán Kodály, Carl Orff, and Émile Jaques-Dalcroze. The theoretical foundations of each method, their implementation mechanisms, and their impact on students' musical literacy, sense of rhythm and intonation, creativity, and performance skills are examined.

The comparison shows that although traditional methods facilitate the systematic acquisition of theoretical knowledge, they may limit students' creative and independent activity. Active and interactive methods make the learning process more motivating and practice-oriented; however, their implementation requires a high level of methodological competence and time resources from the teacher. The Kodály method is particularly effective in developing intonation skills and musical literacy, the Orff method in fostering rhythm and improvisation skills, and the Dalcroze method in enhancing musical understanding through bodily movement.

According to the research findings, there is no single universal method in music education; the highest effectiveness is achieved through the integration of different methods and their combination in accordance with instructional objectives. In modern schools, student-centered, practice-oriented, and creativity-based approaches are considered preferable. The article holds both theoretical and practical significance for music teachers and researchers in the field of pedagogy.

Keywords: music education, pedagogical methods, interactive learning, creativity, musical literacy.

MUSİQİDƏ PEDOQOJİ METODLARIN SƏMƏRƏLİLİYİNİN MÜQAYİSƏSİ XÜLASƏ

Məqalədə musiqi təlimində tətbiq olunan əsas pedaqoji metodların səmərəliliyi müqayisəli şəkildə təhlil olunur. Müasir təhsil sistemində musiqi yalnız estetik zövq formalaşdırıcı fənn kimi deyil, həm də şagirdlərin emosional-intellektual inkişafına, yaradıcılıq potensialının üzə çıxarılmasına, sosial bacarıqların möhkəmləndirilməsinə xidmət edən mühüm vasitə kimi qiymətləndirilir. Bu baxımdan musiqi dərslərində istifadə olunan pedaqoji metodların düzgün seçilməsi və məqsədyönlü tətbiqi xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

Tədqiqatda ənənəvi izahlı-illüstrativ metod, fəal (interaktiv) təlim metodları, layihə metodu, oyun əsaslı təlim, eləcə də dünya musiqi pedaqogikasında geniş yayılmış Zoltán Kodály, Karl Orff və Emile Jaques-Dalkroz metodik yanaşmaları müqayisə edilir. Hər bir

metodun nəzəri əsasları, tətbiq mexanizmləri, şagirdlərin musiqi savadına, ritm və intonasiya duyumuna, yaradıcılıq və ifa bacarıqlarına təsiri araşdırılır.

Müqayisə göstərir ki, ənənəvi metodlar nəzəri biliklərin sistemli şəkildə mənimsənilməsinə şərait yaratsa da, şagirdlərin yaradıcı və müstəqil fəaliyyətini məhdudlaşdırır. Fəal və interaktiv metodlar isə öyrənmə prosesini daha motivasiyaedici və praktik yönümlü edir, lakin onların tətbiqi müəllimdən yüksək metodiki hazırlıq və vaxt resursu tələb edir. Kodaly metodu intonasiya və musiqi savadının formalaşdırılmasında, Orff metodu ritm və improvizasiya bacarıqlarının inkişafında, Dalkroz metodu isə bədən hərəkəti vasitəsilə musiqinin dərkində yüksək nəticələr verir.

Tədqiqatın nəticələrinə əsasən, musiqi təlimində vahid universal metod mövcud deyil; ən yüksək səmərəlilik müxtəlif metodların inteqrasiyası və tədris məqsədlərinə uyğun kombinasiyası ilə əldə olunur. Müasir məktəbdə şagirdyönümlü, praktik və yaradıcılığa əsaslanan metodların üstünlük təşkil etməsi məqsəduyğundur. Məqalə musiqi müəllimləri və pedaqogika sahəsində çalışan tədqiqatçılar üçün nəzəri və praktik əhəmiyyət kəsb edir.

Açar sözlər: musiqi təlimi, pedaqoji metodlar, interaktiv təlim, yaradıcılıq, musiqi savadı.

Giriş. Musiqi insan həyatının ayrılmaz tərkib hissəsi olmaqla yanaşı, şəxsiyyətin formalaşmasında mühüm rol oynayır. Musiqi təlimi şagirdlərdə estetik zövq, emosional həssaslıq, ritm və intonasiya duyumu, kollektiv əməkdaşlıq bacarığı və yaradıcı təfəkkür formalaşdırır. Bu baxımdan məktəbdə musiqi fənninin tədrisi yalnız mahnı öyrətmək və ya not savadı aşılamaqla məhdudlaşmır; o, şagirdin ümumi mədəni və intellektual inkişafına xidmət edən kompleks pedaqoji prosesdir. [1, 81]

Müasir dövrdə təhsildə baş verən yeniliklər – şagirdyönümlü yanaşma, kompetensiya əsaslı təlim, interaktiv metodların tətbiqi – musiqi dərslərinin də məzmun və formasına təsir göstərmişdir. Artıq müəllim mərkəzli izah üsulu tədrisən öz yerini şagirdin fəal iştirakına, yaradıcılığına və müstəqil düşüncəsinə əsaslanan metodlara verir.

Bu kontekstdə musiqi təlimində istifadə olunan pedaqoji metodların səmərəliliyinin müqayisəli şəkildə araşdırılması xüsusi aktualıq kəsb edir. Müxtəlif metodların üstün və zəif tərəflərinin müəyyənləşdirilməsi, onların tətbiq sahələrinin dəqiqləşdirilməsi tədris prosesinin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə imkan yaradır.

Məqalənin məqsədi musiqidə tətbiq olunan əsas pedaqoji metodları təhlil etmək, onların səmərəliliyini müqayisə etmək və praktik nəticələr çıxarmaqdır.

ƏSAS HİSSƏ. 1. Ənənəvi izahlı-illüstrativ metod. Ənənəvi metod musiqi təlimində uzun müddət əsas yer tutmuşdur. Bu metodda müəllim əsas informasiya mənbəyi kimi çıxış edir, şagirdlər isə dinləyici və icraçı rolunda olur. Not savadının öyrədilməsi, musiqi terminlərinin izahı, bəstəkarların yaradıcılığı haqqında məlumat verilməsi bu metod çərçivəsində həyata keçirilir.

Üstün cəhətləri:

- sistemlilik və ardıcılıq;
- nəzəri biliklərin dəqiq və strukturlaşdırılmış təqdimatı;
- vaxta qənaət.

Zəif cəhətləri:

- şagird fəallığının azlığı;
- yaradıcılıq imkanlarının məhdudluğu;

–motivasiya səviyyəsinin aşağı düşməsi. [2, 56]

Bu metod əsasən nəzəri biliklərin formalaşdırılması mərhələsində səmərəli hesab olunur.

2. Fəal (interaktiv) təlim metodları. Fəal təlim metodları şagirdin dərstdə aktiv iştirakını təmin edir. Diskussiya, beyin həmləsi, rollu oyunlar, qrup işi və layihə fəaliyyəti musiqi dərslərində geniş tətbiq edilir.

Bu metodlar şagirdlərin:

- musiqini təhlil etmə bacarığını,
- yaradıcılıq qabiliyyətini,
- kollektiv əməkdaşlıq və ünsiyyət vərdişlərini inkişaf etdirir.

Lakin interaktiv metodların tətbiqi dərs vaxtının daha səmərəli planlaşdırılmasını və müəllimin yüksək təşkilatçılıq bacarığını tələb edir.

3. Kodaly metodu. Zoltan Kodaly tərəfindən hazırlanmış bu metod xalq musiqisinə əsaslanır və solfecio bacarıqlarının inkişafına yönəlir. Metodun əsas prinsipləri:

- ana dilində musiqi materialından istifadə;
- səsin təbii inkişafı;
- ritm və intonasiyanın erkən yaşdan formalaşdırılması.

Kodaly metodu musiqi savadının möhkəmləndirilməsində yüksək effektivlik göstərir.

4. Orff metodu. Karl Orff tərəfindən yaradılmış Orff metodu ritm və improvizasiyaya əsaslanır. Uşaqlar zərb alətləri və hərəkət vasitəsilə musiqini dərk edirlər.

Bu metod:

- yaradıcı təfəkkürü inkişaf etdirir;
- musiqiyə marağı artırır;
- özünüifadə bacarığını gücləndirir.

Orff yanaşması xüsusilə ibtidai siniflərdə səmərəlidir.

5. Dalkroz ritmika metodu. Emile Jaques-Dalkoz tərəfindən irəli sürülmüş bu metod musiqinin bədən hərəkəti ilə qavranmasına əsaslanır. Ritmik hərəkətlər, improvizasiya və jestlər musiqinin daxili duyumunu gücləndirir. Bu metod:

- ritm hissini inkişaf etdirir;
- koordinasiya və diqqəti artırır;
- musiqini emosional səviyyədə dərk etməyə kömək edir. [4, 79]

NƏTİCƏ. Aparılan müqayisəli təhlil göstərir ki, musiqi təlimində pedaqoji metodların səmərəliliyi onların düzgün seçimi və məqsədyönlü tətbiqindən asılıdır. Müasir təhsil sistemində şagirdin şəxsiyyət kimi inkişafı prioritet hesab olunduğundan, musiqi dərslərində də yaradıcı və interaktiv yanaşmaların tətbiqi xüsusi əhəmiyyət daşıyır.

Ənənəvi metod nəzəri biliklərin sistemləşdirilməsi baxımından əhəmiyyətini qorusa da, müasir məktəbdə təkbaşına yetərli deyil. Kodaly metodu musiqi savadının möhkəm təməlini formalaşdırır, Orff və Dalkroz metodları isə emosional və yaradıcı inkişafı gücləndirir.

Nəticə olaraq demək olar ki, musiqidə pədaqoji metodların səmərəliliyinin artırılması üçün inteqrativ yanaşma – yəni müxtəlif metodların uyğun şəkildə kombinasiyası – daha məqsədəuyğundur. Bu, həm biliklərin mənimsənilməsini, həm də şagirdlərin yaradıcılıq və estetik inkişafını təmin edir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Abdullayev, A. Musiqi təliminin metodikası. Bakı: Təhsil, 2015.
2. Əliyeva, S. Ümumi pədaqogika. Bakı: Elm və Təhsil, 2018.
3. Kodaly, Z. Selected Writings. London, 1974.
4. Hüseynov, F. Musiqi pədaqogikasının əsasları. Bakı, 2012.

ŞƏRQŞÜNASLIĞIMIZIN AIDA İMANQULİYEVƏ FENOMENİ

Prof.dr. Elman Quliyev

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

Aida xanım İmanquliyeva Azərbaycan şərqşünaslıq elminin beynəlxalq aləmdə tanınmasında, onun şöhrətinin geniş miqyasda yayılmasında misilsiz xidmətləri ilə fərqlənən görkəmli şərqşünas alimdir. Onun adı şərqşünaslıq, eləcə də qərbşünaslıq problemlərini Şərq-Qərb münasibətləri kontekstində tədqiqata cəlb edən, şərqşünaslığımızda yeni elmi təhlil istiqaməti müəyyənləşdirən, bu sahədə ilk dəfə müqayisəli metodun tətbiqi ilə tədqiqatların səmərə və effektivliyini artıran və ümumilikdə yeni şərqşünaslıq məktəbinin əsasını qoyan cəfakəş alim kimi Azərbaycan şərqşünaslıq elm tariximizə qızıl hərflərlə yazılmışdır. Aida xanım İmanquliyeva ilk azərbaycanlı şərqşünas qadın, elmlər doktoru, professor kimi Azərbaycan şərqşünaslıq elminin inkişafında, bu sahədə ixtisaslı kadrların hazırlanmasında xüsusi xidmətlər göstərmiş, şərqşünaslıq problemlərinin öyrənilməsində yeni elmi sistem yaratmışdır. Prof. Aida İmanquliyevanın gərgin əmək, zəngin bilik, istedad və təcrübə hesabına yazmış olduğu “Корифеи новоарабской литературы” (к проблеме взаимосвязи литератур Востока и Запада начала XX века) (Баку, ЭЛМ, 1991), “Истоки арабско-русских культурных и литературных связей” (В сб.: Вопросы восточной филологии - Баку, 1986), “Русская литературно-критическая мысль и творчество М.Н.Уайме” (В сб.: Вопросы восточной филологии - Баку, 1986), “Природа в творчестве Амина ар-Рейхани” (В сб.: Вопросы восточной филологии - Баку, 1987), “Романтизм ар-Рейхани в повести “Вне стен гарема” и в малых прозаических жанрах” (В сб.: Проблемы зарубежного Востока: история и современность. - Баку, 1988), “Qələmlər cəmiyyəti üzvlərinin yaradıcılığında yeni təmayüllər haqqında” (A.İmanquliyeva, Məqalələr və tərcümələr – Bakı, 2010), “Qələmlər birliyi” və Mixail Nüaymə”, “Cübran Xəlil Cübran”, “İspaniyada ərəb ədəbiyyatının yaranması və inkişaf tarixinə dair” və s. çoxsaylı kitab və məqalələri Azərbaycan ərəbşünaslıq elminin inkişafında mühüm rol oynamışdır. O, ərəb-məhcər ədəbiyyatı ilə yanaşı, Azərbaycan-ərəb, rus-ərəb və qərb-ərəb ədəbi əlaqələri problemləri istiqamətində sanballı elmi əsərlər yazmış, nüfuzlu beynəlxalq konfranslarda elmi ictimaiyyətin diqqətini cəlb edən məruzələr oxumuş, xarici ölkələrdə Azərbaycan şərqşünaslıq elmini ləyaqətlə təmsil etmiş, Ümumittifaq Şərqşünaslıq Cəmiyyəti Rəyasət Heyətinin, Şərq ədəbiyyatının tədqiqi üzrə Ümumittifaq Koordinasiya Şurasının üzvü olmuşdur.

Aida xanım İmanquliyevanın ərəb ədəbiyyatı nümunələrinin Azərbaycan dilinə tərcüməsi sahəsindəki xidmətləri də xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Mixail Nuaymə, Süheyl İdris, Sahib Camal, Məhəmməd Dib, Macid Zeyyib Ğənəma və digər sənətkarlardan etdiyi tərcümələr Aida İmanquliyevanın Azərbaycan və ərəb dillərinin incəliklərinə bələdçiliyindən, yüksək bədii zövqə sahib olmasından və peşəkar tərcüməçi qabiliyyətindən xəbər verir. Lakin Aida xanım İmanquliyeva geniş ictimai-siyasi, elmi-ədəbi fəaliyyət dairəsində xidmətlər göstərsə də, o, ilk növbədə şərqşünaslıq elmimizin korifeyi kimi diqqəti cəlb edir. Tərcüməçilik xidmətləri istisna edilərsə onun şərqşünaslıq fəaliyyəti əsasən ərəb milli, ərəb-rus, ərəb-qərb ədəbiyyatlarının tədqiqi aspektində üç istiqaməti əhatə edir. Göründüyü kimi Aida xanımın şərqşünaslıq fəaliyyətinin hər üç istiqamətində ərəb ədəbiyyatının öyrənilməsi əsas yer tutur.

Aida xanım İmanquliyevanın şərqşünaslıq fəaliyyətinin mərkəzində ilk növbədə problemə müqayisəli, elmi-fəlsəfi və tarixi-tipoloji baxış dayanır. Bu cür baxış və yanaşmanın nəticəsində Azərbaycan şərqşünaslıq elmi məhdud sərhədləri aşaraq beynəlxalq arenaya çıxış etmiş və bir sıra vacib problemlərin həllinə nail olmuşdur.

Qeyd etməliyik ki, professor Aida İmanquliyevanın xidmətləri sayəsində şərqşünaslığımızda formalaşan müqayisəli metodun tətbiqi nəticəsində şərqşünaslığımız ədəbiyyat tarixçiliyi sərhədlərini aşaraq, daha qlobal, daha vacib və əhəmiyyətli problemlərin araşdırılmasına istiqamətlənə bilmişdir. Aida xanım İmanquliyevanın bu təşəbbüsü bir tərəfdən birbaşa olaraq Azərbaycan şərqşünaslıq elmində ilk dəfə nəzəri-estetik baxımdan ərəb-rus, ərəb-qərb tədqiqat istiqamətlərini meydana gətirmiş, digər tərəfdən isə aparılan tədqiqatlar ərəb-rus, ərəb-qərb ədəbiyyatlarının, geniş mənada mədəniyyətlərinin müqayisəli, həm də fundamental öyrənilməsinə təmin etmişdir. Aida İmanquliyeva “qərb üçün şərqşünas, şərq üçün qərbşünas alim” (Ş.Xəlilov) statusunda ərəbşünaslığın ədəbi-bədii dəyərlərini şərq-qərb estetik-fəlsəfi kriteriya və baxışları müstəvisində araşdırmaqla şərqşünaslığımız üçün yeni bir nəzəri təhlil və tədqiqat sistemi yaratmış oldu. **Məlum olduğu kimi, bu dövrə qədərki tədqiqatlarda ərəbşünaslıq, ümumən şərqşünaslıq araşdırmalarında Qərbin Şərqə təsiri məsələlərinə daha çox önəm verilirdi. Lakin Aida İmanquliyeva ilk dəfə olaraq Şərq-Qərb problemləri kontekstində məsələlərə aydınlıq gətirərkən Qərb dəyərlərini obyektiv qiymətləndirir, ədəbi-bədii, mədəni-mənəvi təsir məsələlərindən danışarkən birtərəfli təsirə yox, qarşılıqlı təsir amilinə xüsusi önəm verirdi. Bu cəhət təbii olaraq Aida xanım İmanquliyevanı bir tərəfdən ərəbşünaslıqda fundamental araşdırmalar və nəzəri mülahizələr müəllifi kimi səciyyələndirir, digər tərəfdən isə Azərbaycan şərqşünaslıq, geniş mənada Azərbaycan elm tarixində onun milli ruha hesablanan vətəndaş-alim mövqeyini nümayiş etdirirdi.**

Çünki professor Aida İmanquliyeva Avropa dəyərlərini nə qədər yüksək qiymətləndirsə də ənənə prinsipləri daxilində insan və cəmiyyətlə bağlı bir çox məsələlərin təməlinə Şərq mahiyyətinin dayandığını yaxşı dərk edir, təbii olaraq bu məsələnin üstündən sükutla keçməyi qeyri-mümkün sayırdı. Bildiyimiz kimi tarixin sonrakı inkişaf dövrlərində formalaşmış Qərb mədəniyyət qütbü bir sistem kimi təsdiqini tapsa da, özünün mahiyyətindəki Şərq ilkinliyini, Şərq ruhunu, bütövdən (Şərqdən) ayrılma əlamətlərini gizlədə bilməmişdir. Balzak, Gete, Volter, Bayron, Russo, Monteskyö, Tolstoy, Puşkin, Yesenin və s. Qərb mədəniyyət və mənəviyyət nəhənglərinin yaradıcılığında (geniş mənada Qərb mədəniyyətində) gizlənən Şərq sevgi elementləri əslində gözlə görünə bilməyən, lakin hiss olunan, ruhla duyulan Şərq ilkinliyinin (həm də Şərq mənəvi ehtiyacının) təsiri və hansı formada özünü təsdiq edir. Bu mənada prof. Aida İmanquliyeva yeni ərəb ədəbiyyatının tanınmış simalarından olan Əmin ər-Reyhani, C.X.Cübran, M.Nüaymə, İlya Əbu Mada kimi, o cümlədən İspaniyada ərəb ədəbiyyatını formalaşdıran bir çox sənətkarın yaradıcılıqlarından danışarkən problemi Qərb-Şərq dəyərləri baxımından təhlilə cəlb etsə də, “tarixin başlanğıcına təkən verən Şərq” (Hegel) ənənəviliyinin yeni dövr dünya mədəniyyətindəki yerini, rolunu və əhəmiyyətini xüsusi qiymətləndirirdi. Görkəmli şərqşünas alim bütün bunlarla yanaşı XIX əsrdən başlayaraq Qərb həyat tərzini və mədəniyyətinin Şərqə təsiri və nüfuzunu tarixi-konkret şəraitə uyğun izah edirdi. Prof. Aida İmanquliyeva bu məsələdə ilk növbədə diqqəti Amerika və Avropa ədəbiyyatı nümunələrinin ərəb dilinə tərcümə olunmasına və mütərəqqi ərəb yazarlarının həmin regionlara mühacirət etməsinə yönəldirdi. Bildiyimiz kimi, XIX əsrdən başlayaraq iqtisadi, siyasi və sosial problemlər səbəbindən ərəb ölkələrindən Qərbə böyük mühacir qrupları axın etməyə başlamışdır. Prof. Aida İmanquliyeva ərəb mühacir ədəbiyyatı problemlərinə dair tədqiqatlarında haqlı olaraq qərb mühacirətinin kökündə siyasi amillərlə yanaşı, mədəni amillərin təsirini xüsusi vurğulayırdı: “Avropa ədəbiyyatının ərəb dilinə tərcüməsi Qərb həyat tərzinin təbliğini və Qərbə mühacirət ideyasının cazibəsini qüvvətləndirirdi”. Gətirilən sitatda ərəb mühacirətinin kökündə sosial-mədəni səbəbin olması faktı olduqca maraqlı səslənir. Aida İmanquliyeva ərəb-

məhcər ədəbiyyatını tədqiq edərkən istər ümumi ədəbiyyat, istərsə fərdi sənətkar nümunəsi tipində ənənə və novatorluq problemlərinə daha çox əhəmiyyət verirdi. Bu bir tərəfdən ciddi ədəbiyyatşünaslıq yanaşması tələblərini ödəyirdisə, digər tərəfdən yeni formalaşan modern ərəb ədəbiyyatı nümayəndələrinin yaradıcılığında təzahür olunan yeni ədəbi keyfiyyət hadisəsinin təqdimini təmin edirdi.

O, Cübran Xəlil, ər-Reyhani, Mixail Nüaymə və s. sənətkarların yaradıcılığında tarixi-ədəbi, fəlsəfi və ictimai xarakterli mövzuların üstünlük təşkil etməsini ədəbiyyatın yeni tarixi dövrə keçidi kimi xarakterizə edərkən təhlillərini ilk növbədə müasir Avropa (geniş mənada Qərb) mədəniyyəti və ədəbiyyatının standartları çərçivəsində aparırdı. Lakin bu halda da şərqşünas alimin yeri gəldikcə ərəb modernist ədəbiyyatında milli-ənənəvi xüsusiyyətləri diqqətdən kənar saxlamaması bu ədəbiyyatın Şərq ruhunun sonrakı yazılı ədəbi prosesdə mühafizə olunduğunu təsdiqləyir, onun yeri və rolu barədə fikir formalaşdırılmasına xidmət edir.

O, Qərbə mühacirət etmiş “Qələmlər birliyi”ndə cəmləşən modernist ərəb yazıçılarının klassikaya və müasirliyə olan münasibətini düzgün qiymətləndirir, onların sənəti üçün səciyyəvi olan yeni çalarları üzə çıxarır, Hegel fəlsəfəsinə uyğun olaraq bədii yaradıcılığa estetik predmet kimi baxırdı: “Əlbəttə, “Qələmlər birliyi”nin üzvləri klassik ədəbiyyatı öyrənir, əhəmiyyətini dərk edir, onun ayrı-ayrı nümayəndələrinin yaradıcılığına böyük qiymət verirdilər. Onlar etiraf edirdilər ki, onların əsərləri bir çoxları üçün daim ilham mənbəyi olaraq qalacaqdır. Bununla yanaşı mühacir yazıçılar ədəbiyyatda yeni orijinal yollar axtarırdılar. Vətəndə adətən müraciət etdikləri böyük həcmli formalar burada tez-tez dəyişən, şəraitə cavab verə bilən, aktuallığı ilə fərqlənən və qəzetlər üçün daha çox əlverişli olan kiçik novellalarla, məqalələrlə, şeir parçaları ilə əvəz olunurdu”. Prof. Aida İmanquliyeva mühacir ərəb yazıçıları sırasında Cübran Xəlil, Mixail Nüaymə, ər-Reyhani və digər qələm sahiblərinin irsindən danışarkən onların yaradıcılığında yer alan qərb mövzuları ilə yanaşı, ənənəvi şərq mövzularının da olduğunu qeyd edir. O, bu məntiqinin davamı olaraq Mixail Nüaymənin novellalarında ənənəvi Şərq nağıl motivinin, Əmin ər-Reyhani və Cübran Xəlil şeirlərində Şərq aforizmlərinin yer almasını yeni modernist ərəb ədəbiyyatında özünü mühafizə edə bilmiş Şərq ənənəsinin elementləri kimi təqdim edir: “Mövzuları çox rəngarəng olan bu əsərlərin əsas ideyası ədalətin, məhəbbətin və gözəlliyin kəşfidir. Məsələn, Cübran hansı mövzuya toxunursa-toxunsun, onun ədalətsizliyə qarşı üsyankar ruhu, xeyirxahlığa və gözəlliyə rəğbəti hər bir əsərdə açıq-aydın hiss olunmaqdadır”. Sitat cəmiyyət problemləri, ədalətsizliyə qarşı üsyan, xeyirxahlıq, gözəllik və s. məsələlər fonunda müasir Qərb, ənənəvi Şərq ədəbiyyatı mövzuları tipində “Qələmlər birliyi” üzvlərinin yaradıcılığını xarakterizə etmək baxımından əhəmiyyətlidir. Bu yanaşmanın dərinliyində və mahiyyətində Aida İmanquliyevaya məxsus fəlsəfi görüşlərin yer aldığı aşkar şəkildə müşahidə olunur. Belə ki, onun problemə yanaşarkən varlığı deyil, bədii yaradıcılıq və düşüncəni estetik problem kimi götürməsini Hegel fəlsəfi baxışlarının davamı kimi səciyyələndirmək mümkündür.

Aida İmanquliyeva ərəb-məhcər ədəbiyyatı nümayəndələrinin yaradıcılıqlarını təhlil edərkən sənət ölçüləri baxımından vacib olan bir sıra məqamlara xüsusi diqqət yetirirdi. Qeyd etməliyik ki, hər şeydən əvvəl Aida xanım düzgün olaraq ərəb-məhcər ədəbiyyatı nümayəndələrini iki mədəni ənənənin – Şərq-Qərb mədəni əlaqələrinin daşıyıcı kimi təqdim edir. Daha sonra onları sənətkarlıq baxımından təhlilə cəlb edir. Məsələn, o, Mixayil Nüaymə yaradıcılığını mövzu, ideya, struktur, dil-ifadə, janr və s. cənətdən təhlilə yönəldir, onun sənət uğurunu bu komponentlərin üzvi vəhdətində görür: “Nüaymənin novellaları aydın və səlis struktura malikdir. Nüaymə öz qəhrəmanlarının daxili aləmini açmaq üçün daha dəqiq, konkret ifadələr seçir. Onun novellalarının dili geniş oxucu kütləsinə aydın və anlaşılıqdır. Yazıçı ən mürəkkəb şeylər barədə də hamıya müyəssər olan dildə (lakin bəsit şəkildə deyil) danışır. Həm də bu zaman dialektizmlərə nadir hallarda müraciət etməsinə baxmayaraq, Nüaymənin

novellaları bütün qaydalarına əməl etdiyi ədəbi dil normaları kənd adamlarının dilində belə çox təbii səslənir”.

Prof. Aida İmanquliyevanın yeni dövr ərəb ədəbiyyatının janr və metod problemləri ilə bağlı araşdırmaları onun ərəbşünaslığa verdiyi böyük töhfələrdən biridir. Görkəmli şərqşünas fakt və nəzəri mülahizələr əsasında “Qələmlər birliyi”nin “ilk dəfə olaraq ərəb ədəbiyyatına yeni bədii metod-tənqidi realizm metodu gətirdiklərini” bildirir və bundan sonrakı yeni mərhələdə ərəb ədəbiyyatının keçdiyi yolu elmi-nəzəri təhlil edir. “Qələmlər birliyi” üzvlərinin ən böyük xidmətlərindən biri budur ki, məhz onlar ilk dəfə olaraq ərəb ədəbiyyatına yeni bədii metod – tənqidi realizm metodu gətirdilər.” Bu məqamda Aida xanım rus və qərb ədəbiyyatlarının görkəmli nümayəndələrindən olan Puşkin, Turqenev, Dostoyevski, Çexov, Tolstoy, Korolenko, Uilyam Bleyk, Ralf Emerson, Uolt Uitmen və s. şəxsiyyətlərin simasında ərəb ədəbiyyatına təsirin forma və məzmun xüsusiyyətlərindən geniş bəhs açır. Biz burada təsirin ümumi mənzərəsi ilə yox, Şərq və Qərb ədəbiyyatları fonunda ədəbiyyatdaxili proseslərin elmi mahiyyəti ilə tanış oluruq. Prof. Səlahəddin Xəlilov haqlı olaraq qeyd edir ki, “Aida xanım İmanquliyevanın ədəbi proseslər haqqında tədqiqatı empirik səviyyə ilə məhdudlaşmayaraq nəzəri-konseptual dərinliklərə endiyindən, burada ədəbi-bədii məsələlər fəlsəfi məzmun kəsb edirdi...” Təbii olaraq prof. Aida İmanquliyevanın yeni metod daxilində ərəb ədəbiyyatında formalaşan yeni janrlara münasibəti də kifayət qədər konseptualdır. Şərqşünas alimin yeni ərəb ədəbiyyatında Əmin ər-Reyhani, Mixail Nüaymə, Cübran Xəlil və digər sənətkarların sayəsində vətəndaşlıq hüququ qazanan mənsur şeir, novella, hekayə, tarixi roman və s. kimi ədəbi janrların poetik xüsusiyyətləri, bu janrların yeni ərəb ədəbiyyatının rəngarəng çalarlar qazanmasına təsiri və s. barədə fikirləri yeni ərəb ədəbiyyatının daxili inkişaf mənzərəsi ilə yanaşı, onun Qərb-Şərq bağlılığı məsələlərinə xeyli aydınlıq gətirir. Məsələn, Aida xanım İmanquliyevanın mənsur şeirlə bağlı mülahizələri kifayət qədər tarixi-nəzəri və konseptual səciyyə daşıyır. Onun ərəb ədəbiyyatının janr çərçivəsi daxilində araşdırmaları bu ədəbiyyatın dini və milli xüsusiyyətləri, klassik və yeni mərhələdə inkişaf tarixi, Qərb əlaqələri və təsiri kontekstində formalaşması və s. problemlərin öyrənilməsinə xidmət göstərir.” ...Forma bəzində son dərəcə mühafizəkar olan ərəb poeziyası ölçüsüz, vəznəzimsiz şeirləri uzun müddət qəbul etmədi. Ərəb ədəbiyyatında yalnız Quranın bəzi fəsilləri bu ədəbi formaya yaxın idi. Bu sahədə ilk addımlar atan ər-Reyhani də, Cübran da görkəmli mənsur şeir ustası Amerika yazıçısı Uolt Uitmeni özlərinin müəllimi hesab edirdilər”. Görüldüyü kimi, Aida xanım İmanquliyeva elmi-nəzəri, həm də tarixi müstəvidə ərəb ədəbiyyatı problemlərinə toxunmuş, ənənəviçilik və müasirlik daxilində ərəb şeirinin keçdiyi yolun mənzərəsini göstərə bilmişdir.

Görkəmli şərqşünas alim “mənsur şeir mühacir ədiblərin ən çox sevdikləri janrlardan biri idi. XIX-XX əsrlərin qovuşduğu dövrdə ərəb ədəbiyyatında tarixi roman janrı necə tipik, sonralar hekayə-novella Misir modernistləri üçün necə xarakterik idisə, mənsur şeir də mühacir ərəb ədibləri üçün eləcə səciyyəvi idi”- deməklə bir tərəfdən vahid mədəniyyət hadisəsi tipində Qərb-Şərq ədəbi təsir və əlaqələrini ortaya çıxarır, digər tərəfdən akademik Kraçkovski məktəbinin nəzəri mülahizələrini genişləndirir.

Əlbəttə, professor Aida xanım İmanquliyevanın elmi irsi Qərb-Şərq ədəbi düşüncə və əlaqələrinin öyrənilməsində, ərəb-məhcər ədəbiyyatına dair konseptual məsələlərə aydınlıq gətirilməsində, ümumilikdə şərqşünaslıq problemlərinin araşdırılmasında fundamental mənbə olacaq, bütün zamanlar üçün aktuallığını itirməyəcəkdir.

ELMİRA ŞAHTAXTİNSKAYA YARADICILIĞINDA MƏNZƏRƏ JANRI
THE LANDSCAPE GENRE IN THE CREATIVE WORK OF ELMİRA
ŞAHTAXTİNSKAYA

Emil Raul oğlu Ağayev

Teacher of the subject combination commission "Art and physical education" of the
Azerbaijan State Pedagogical College under the Azerbaijan State Pedagogical
University

ORCID: 0000-0001-9354-0839

Xülasə. Bu məqalədə Elmira Şahtaxtinskaya yaradıcılığında mənzərə janrının xüsusiyyətləri geniş şəkildə təhlil olunur. Azərbaycan təsviri sənətində mühüm yer tutan mənzərə janrı rəssamın əsərlərində həm bədii, həm də ideya baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Şahtaxtinskaya yaradıcılığında təbiət, insan və həyat mövzularını bir-biri ilə sıx əlaqədə təqdim edərək, onları vahid bədii konsepsiya çərçivəsində birləşdirmişdir.

Rəssamın Bakı şəhərinə həsr olunmuş əsərləri onun yaradıcılığında əsas istiqamətlərdən birini təşkil edir. "Bakı mənim vətənimdir", "Yağışlı gün. Bakı" və "Gecə mənzərəsi. Bakı" kimi əsərlərdə şəhər mühiti, memarlıq elementləri və atmosfer hadisələri yüksək bədii ustalıqla təsvir edilmişdir. Bu əsərlərdə impressionizm və puantilizm üslubunun təsiri, rənglərin harmoniyası və işıq-kölgə münasibətləri aydın hiss olunur. Eyni zamanda, veduta və marina janrlarının sintezi şəhər mənzərələrinin daha təsirli təqdiminə imkan yaradır.

Şahtaxtinskaya Azərbaycanın müxtəlif bölgələrinə etdiyi səfərlər zamanı da zəngin mənzərə əsərləri yaratmışdır. Quba, Qax, Gədəbəy və Şuşaya həsr olunmuş kompozisiyalarda təbiətin müxtəlif fəsilərdəki vəziyyəti impressionist yanaşma ilə əks etdirilmişdir. "Göygöl" əsərində isə su səthində işıq əkslərinin və rəng ləkələrinin ustalıqla işlənməsi diqqəti cəlb edir.

Rəssamın yaradıcılığında xarici ölkə mövzuları da mühüm yer tutur. "Sezopol" və "Stokholm" silsiləsində məkan və rəng münasibətləri peşəkar şəkildə qurulmuşdur. Ümumilikdə, onun əsərlərində milli və Avropa bədii ənənələrinin sintezi, insan və təbiət harmoniyası aydın şəkildə özünü göstərir. Azərbaycan təsviri sənətində rəssamlarımızın yaradıcılığında mühüm yer tutan janrlardan biri də mənzərədir. Yaratdığı əsərlərlə daima diqqət mərkəzində olan sənətkarlarımız sırasında Elmira Şahtaxtinskayanın da adını qeyd etməliyik.

Açar sözlər: Azərbaycan, qrafika, Elmira Şahtaxtinskaya, təsviri incəsənət, ənənə

Abstract. This article examines the landscape genre in the creative work of Elmira Şahtaxtinskaya, highlighting its artistic and conceptual significance within Azerbaijani visual art. The landscape genre occupies an important place in her oeuvre, where nature, human presence, and everyday life are interconnected and presented within a unified artistic framework.

A central aspect of Şahtaxtinskaya's work is her depiction of Baku. In paintings such as "Baku is My Homeland," "Rainy Day. Baku," and "Night Landscape. Baku," the artist skillfully portrays the city's architectural character, atmosphere, and emotional tone. These works demonstrate the influence of Impressionism and Pointillism, particularly in the treatment of light, color harmony, and brushwork. The combination of veduta (urban landscape) and marina (seascape) elements enhances the visual richness and depth of her cityscapes.

The artist also created numerous landscapes inspired by her travels to various regions of Azerbaijan, including Guba, Gakh, Gedabey, and Shusha. In these works, she captures seasonal changes and natural beauty through an impressionistic approach, emphasizing light, color, and mood. Her painting "Goygol" is especially notable for its refined depiction of light reflections and surface texture.

In addition, Şahtaxtinskaya's international works, such as "Sozopol" and "Stockholm," reveal her ability to explore spatial relationships and color dynamics in different cultural contexts. Overall, her landscapes reflect a harmonious synthesis of national traditions and European artistic influences, while expressing a deep connection between humans and nature.

Keywords: Azerbaijan, graphics, Elmira Şahtaxtinskaya, fine arts, tradition

E.Şahtaxtinskaya Azərbaycan incəsənətinin inkişafında böyük enerji və istedadla, fəal yaradıcılıq həvəsinə malik, prinsipial, mərd, əməksevər bir şəxsiyyət idi. O təbiət, insan və həyat mövzusunun yaradıcılığında əsas ideya kimi bir-biri ilə əlaqələndirmişdi.

Rəssamın yaradıcılığında Bakıya həsr etdiyi mənzərələr mühüm yer tutur. "Bakı mənim vətənimdir" əsərində yaz fəslinin gözəllikləri ustalıqla təsvir edilmişdi. Şəhərin ümumi memarlığı dairəvi formadadır. Kompozisiyanın ön hissəsində tənha və çiçək açan ağaclar, qışdan yazla keçidi simvolik olaraq əks etdirir. Mənzərənin veduta (şəhər memarlığı) və marina (dəniz) növlərindən istifadə edilmişdi. Digər ağaclar buta formasında, bulud isə çin-uyğur sənətinə xas olan spiralvari formada həll edilmişdi. Soyuq və isti rənglərin vəhdəti "Küləklər şəhəri" olan paytaxtımızın ümumi görünüşünü tamaşaçının gözü qarşısında canlandırır. "Yağışlı gün. Bakı" (1961) və "Gecə mənzərəsi. Bakı" (1958) əsərlərində impressionist və puantillistlərə xarakterik olan yaxmaları duya bilirik. Hətta belə quruluşlu əsərləri Xalidə Səfərova yaradıcılığında da görə bilirik. "İncəsənət muzeyindən mənzərə" (1987) bu kompozisiyada şərq və qərb memarlığının sintezi, rəssama məxsus olan "lessirovka" texnikasının özünə məxsusluğu vardır.

Elmira Şahtaxtinskaya rayonlarımıza tez-tez gedərək doğma diyarlarımızın gözəlliklərini öz fırçasıyla təsvir etmişdi. "Quba yaxınlığında mənzərə" (1963), "Qış mənzərəsi Gədəbəy" (1964), "Dağ mənzərəsi. Qax" (1971), Şuşa dağları (1971) kimi kompozisiyalarında impressionistlərə məxsus olan fəsillərin müxtəlif anlarını əks etdirmişdi.

"Göygöl" (1960)-kətan, yağlı boya texnikası ilə çəkilən mövzunu Vəcihə Səmədova yaradıcılığında da görə bilirik. Gölün üzərində əks etdirilən blik və ləkələrin, fakturanın hamar formada həll edilməsini rəssamın bir neçə mənzərələrində görmək olar. (xüsusilə 70-ci illərdən sonra). Rəssam xarici ölkələrə etdiyi "Sezopol" (1963) və "Stockholm" (1965) kimi silsilə əsərlərində rəng və məkan əlaqəsini, təsviri sənət prinsipi kimi aydın şəkildə istifadə etmişdi.

Sənətkarın yaradıcılığında insan və təbiətin qarşılıqlı əlaqəsini əks etdirən ən maraqlı əsərlərdən biri "Xəyala qapılanlar. Bakı" (1958) sanki mücərrəd və reallığın simvolikasıdır. Dənizin önündə oturmış insanlar qəmli və şərti formada həll edilmişdi. Mənzərə isə daha real işıq-kölgənin vəhdəti kimi daha da qabardılmışdı. Xəyala qapılan qəmli insanlara əks olaraq əzəmətli neft daşları bu kompozisiyanın ağırlığını azaldır.

Elmira Şahtaxtinskaya mənzərələrində Avropa və milli ənələrimizin qarşılıqlı əlaqəsini aydın şəkildə görə bilərik.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Əfəndiyev, R. Azərbaycan incəsənəti tarixi. Bakı: Şərq-Qərb, 2007, 320 s.
2. Həbibov, N. Azərbaycan təsviri sənətinin inkişaf mərhələləri. Bakı: Elm, 2010, 256 s.
3. Kərimov, K. Azərbaycan qrafika sənəti. Bakı: Yazıçı, 1992, 184 s.
4. Qasımov, M. Azərbaycan rəssamları. Bakı: Işıq, 1985, 210 s.
5. Məmmədov, A. Sovet dövrü Azərbaycan rəssamlığı. Bakı: Elm və Təhsil, 2015, 280 s.
6. Şahtaxtinskaya, E. Azərbaycan plakat sənəti haqqında // Azərbaycan incəsənəti jurnalı, 1975, №3, s. 45–52.
7. Şahtaxtinskaya, E. Qrafika sənətində milli xüsusiyyətlər. Bakı: Elm, 1980, 96 s.
8. Şahtaxtinskaya, E. Müasir Azərbaycan plakatu. Bakı: Işıq, 1987, 112 s.
9. Şahtaxtinskaya, E. Təsviri sənətdə ideya və forma məsələləri // Elm və həyat, 1982, №6, s. 30–35.
10. Süleymanov, M. Azərbaycan mədəniyyəti tarixi. Bakı: Təhsil, 2009, 340 s.
11. Vəliyev, F. Azərbaycan rəngkarlıq və qrafika sənəti. Bakı: Elm, 2003, 198 s.

**NIZAMI GƏNCƏVINİN “XOSROV VƏ ŞİRİN” POEMASINDA TÖVHİD İDEYASI:
“YARADANIN TƏKLIYI HAQQINDA”**

Aynur Bədəlova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin müəllimi

<https://orcid.org/my-orcid?orcid=0009-0002-9288-6218>

Xülasə.

Bu məqalədə Nizami Gəncəvi yaradıcılığında Tanrının təkliyi və yaradılışın ilahi nizamı mövzusu Xosrov və Şirin poemasında “Yaradanın təkliyi haqqında” şeiri əsasında araşdırılır. Şairin poetik dili vasitəsilə kainatın quruluşu, insanın mənəvi və idraki imkanları və varlığın ilahi başlanğıca bağlılığı təhlil olunur. Məqalədə şeirdə torpaq və fəlak, işıq və qaranlıq, ağıl və bəsirət kimi obrazların varlıq haqqında və mənəvi mənə daşdığı göstərilir. Nəticədə müəyyən edilir ki, əsər insanın varlıq və mənəviyyat haqqında düşüncəsini poetik-fəlsəfi surətdə ifadə edən orijinal bir nümunədir.

Açar sözlər: ilahi vahidlik, yaradılış fəlsəfəsi, poetik təhlil, poeziya.

Abstract

This article examines the theme of the oneness of God and the divine order of creation in Nizami Ganjavi's work based on the poem "On the Oneness of the Creator" in his poem Khosrow and Shirin. Through the poetic language of the poet, the structure of the universe, the spiritual and cognitive capabilities of man and the connection of existence to the divine beginning are analyzed. The article shows that images such as earth and sky, light and darkness, mind and insight in the poem have a spiritual and existential meaning. As a result, it is determined that the work is an original example of expressing human thought about existence and spirituality in a poetic-philosophical way.

Keywords: divine unity, philosophy of creation, poetic analysis, poetry.

Giriş.

Nizami Gəncəvi Azərbaycan klassik ədəbiyyatının ən böyük nümayəndələrindən biri, dərin fəlsəfi təfəkkürü ilə seçilən mütəfəkkir şairdir. Onun yaradıcılığında kainatın yaranışı, ilahi varlığın mahiyyəti və insanın bu varlıq aləmindəki mövqeyi mühüm mövzulardan biri kimi diqqəti cəlb edir. Nizami üçün poeziya varlıq haqqında düşüncənin və mənəvi idrakın poetik formasıdır. Bu baxımdan şairin əsərlərində Tanrının təkliyi, kainatın ilahi nizam əsasında qurulması və insanın Yaradanı dərk etməyə yönələn düşüncəsi xüsusi yer tutur. Nizami Gəncəvinin “Xosrov və Şirin” poeması məhəbbət mövzusunda yazılsa da, həm də dərin fəlsəfi və dini məzmunu özündə birləşdirən ədəbi abidədir. Əsərin müqəddiməsində yer alan “Yaradanın təkliyi haqqında” (və ya “Adı əziz olan Yaradanın təkliyi haqqında”) şeiri klassik Şərq ədəbiyyatında geniş yayılmış münacat ənənəsinin parlaq nümunələrindən biri kimi çıxış edir. Bu şeir vasitəsilə şair, ilk növbədə, Allahın birliyini (tövhid ideyasını), sonsuz qüdrətini

və ucalığını bədii-poetik dillə tərənnüm edir. Şair şeirdə kainatın quruluşunu, insanın daxili aləmini və yaradılışın hikmətini poetik obrazlar vasitəsilə təqdim edərək bütün varlıq aləminin vahid ilahi başlanğıca bağlı olduğunu göstərir. Torpaq və fələk kimi obrazlar vasitəsilə yaradılışın nizamı və harmoniya ideyası ifadə edilir, insanın ağıl və bəsirət vasitəsilə Yaradanı tanımaq imkanına malik olduğu vurğulanır. Beləliklə, şeirdə Tanrının təkliyi və mütləq qüdrəti ideyası bədii-fəlsəfi düşüncə çərçivəsində ümumiləşdirilərək insanın varlıq haqqında düşüncələrini dərinləşdirən poetik mətn kimi təqdim olunur.

Bu qara torpağa sükunət verən,

O sonsuz fələyə hərəkət verən,

Dilimdə hər şeydən uca bir ad var.

Bu ada bağlıdır bütün varlıqlar.

Yaranmışlar ona səcdə edərək

Hər an varlığına şahiddir, gerçək.

Təkdir, misilsizdir, - kim deyil agah? [6]

Nizami Gəncəvi bu misralarda kainatın quruluşunu və varlığın mənşəyini ilahi vahidlik ideyası ilə əlaqələndirir. Şair torpağın sükunəti və fələyin hərəkəti kimi qarşılaşdırılan obrazlar vasitəsilə kainatda mövcud olan nizamın vahid bir yaradıcı qüvvədən qaynaqlandığını göstərir. “Uca ad” ifadəsi Tanrının bütün varlıqların mövcudluq səbəbi olduğunu bildirən metaforik işarə kimi çıxış edir və şairə görə yaradılmış hər bir varlıq öz mövcudluğu ilə bu ilahi varlığın həqiqiliyinə şahidlik edir. Bəndin sonunda Tanrının tək və misilsiz olması vurğulanaraq ilahi vahidlik ideyası poetik-fəlsəfi ümumiləşdirmə şəklində təqdim edilir.

Bizə qorxu, ümid, şadlıq, qəm verən,

Günəşli və aylı bir aləm verən,

Bu yeri, bu göyü odur saxlayan,

Onun varlığına şahiddir cahan.

Istəsə aləmi pozar, məhv edər, [6]

Bu hissədə Tanrını həm insanın daxili aləminin, həm də kainatın yaradıcısı və qoruyucusu kimi təqdim edir. Şair insan həyatında mövcud olan qorxu, ümid, sevinc və kədər kimi duyğuların ilahi iradədən qaynaqlandığını göstərərək Tanrının insan taleyindəki rolunu vurğulayır. Yer və göyün onun tərəfindən qorunması fikri Tanrının kainat üzərində davamlı hakimiyyətini göstərir, bütün mövcudatın isə öz varlığı ilə bu ilahi gücün həqiqiliyinə şahidlik etdiyi vurğulanır. Şair sonda Tanrının istədiyi anda aləmi məhv edə biləcəyini qeyd etməklə onun mütləq qüdrətini və varlıq üzərindəki hökmranlığını poetik şəkildə ifadə edir.

Şeir mütəmadi xüsusiyyətlərindən biri insan idrakının sərhədləri məsələsinə toxunmasıdır. boyunca Şeir boyunca ağılın Tanrını dərk etməyə çalışdığı, lakin müəyyən məqamda bu idrak prosesinin heyrət və çaşqınlıqla nəticələndiyi qeyd edilir. Bu ideya orta əsr Şərq fəlsəfi düşüncəsində geniş yayılmış “idrakın məhdudluğu” konsepsiyası ilə səsleşir və göstərir ki, ilahi varlığın mahiyyəti insan ağılının imkanlarından daha genişdir. Şair “Onu əql axtardı huşyarlıqla, bax, Bu yolda özünü itirdi ancaq” misraları ilə demək istəyir ki, ağılla ilahi həqiqəti tam anlamaq mümkün deyil. Bu yolda insan bəzən özünü də itirə bilər. Yəni, həqiqəti dərk etmək üçün təkəcə ağıl kifayət etmir, həm də mənəvi hisslər lazımdır. Buna görə də şeirdə mistik düşüncə də özünü göstərir.

Şeirir başqa bir tərəfi yaradılışın poetik simvollar vasitəsilə izah edilməsidir. Qara torpaqdan reyhanın yaranması və sudan canlı varlığın meydana gəlməsi kimi təsvirlər təbiətdəki həyat proseslərinin ilahi iradə ilə əlaqələndirildiyini göstərir. Bu obrazlar vasitəsilə şair təbiətin sadə hadisələrində belə dərin mənə görə və kainatın hər bir hissəsini Tanrının hikmətinin göstəricisi kimi təqdim edir. Eyni zamanda şair insanın ağıl və bəsirət vasitəsilə Tanrını tanımaq imkanına malik olduğunu qeyd edir.

Bizə ağıl verdi tanıyaq onu,

Bəsirət verdi ki, tutaq yolunu.

O, göylərin doqquz hərfindən yerə

Həndəsi rəqəmlər yazdı bir kərə.

Verdi ruh otuna suyu ciyərdən,

Ağıl şamına da yağdı gözlərdən.[6].

Şair insanın Tanrını dərk etməsi üçün verilən idrak və mənəvi qabiliyyətlərə diqqət yetirir. Şair insanın ağıl vasitəsilə Yaradanı tanımaq, bəsirət vasitəsilə isə doğru yolu seçmək imkanına malik olduğunu vurğulayır. Göylərin “doqquz hərfi” və “həndəsi rəqəmlər” kimi ifadələr kainatın nizamlı və qanunauyğun quruluşunu rəmzi şəkildə göstərir və yaradılışın müəyyən harmoniya və ölçü prinsiplərinə əsaslandığını bildirir. Ruhun və ağılın müxtəlif obrazlarla təsvir edilməsi isə insan varlığının həm mənəvi, həm də idraki tərəfinin ilahi hikmətlə formalaşdırıldığını poetik şəkildə ifadə edir.

Şeirir son hissələrində Tanrının qüdrəti və yaradılış üzərindəki hakimiyyəti daha qabarıq şəkildə ifadə olunur. Nizami Gəncəvi bu misralarda Tanrının təkliyi və mütləq qüdrəti ideyasını vurğulayır. Şair bildirir ki, bütün məxluqat Tanrının yaratdığı varlıqlardır və heç bir varlıq onun yaratdığı nizamı dəyişdirmək gücünə malik deyil. Beləliklə, şair Tanrının bənzərsiz qüdrətini tərənnüm edir və qeyd edir ki, yaradılış aləmi insan üçün ibrət və düşüncə mənbəyidir. Tanrı şəriksizdir, təkdir.

Bütün bu məxluqat onun quludur.

Onun qullarından kimdə hünər var

Onun düzümünü etsin xələldar?

Torpağı ölçən vaxt bir tük götürməz,

Küləyə əmr etsə, ətrin gətirməz.

Əhsən bu qüdrətə, hər kəsə bir-bir

İbrətli işləri açır, göstərir.[6]

Beləliklə, Nizami Gəncəvi “Xosrov və Şirin” poemasının müqəddiməsində yer alan “Yaradanın təkliyi haqqında” şeirində kainatın yaranışı, insanın mənəvi aləmi və ilahi qüdrət ideyasını vahid poetik xətt üzrə təqdim edir. Şeirdə torpaq və fələk obrazları vasitəsilə kainatdakı nizamın və hərəkətin vahid bir yaradıcı qüvvədən qaynaqlandığı göstərilir, bütün varlıqların Tanrının varlığına şahidlik etdiyi vurğulanır. Şair həmçinin insanın qorxu, ümid, sevinc və kədər kimi duyğularının, eləcə də ağıl və bəsirətinin ilahi iradə ilə verildiyini bildirərək insanın Yaradanı tanımaq imkanını ön plana çıxarır. Şeirir sonunda isə Tanrının təkliyi və mütləq qüdrəti vurğulanır, heç bir varlığın onun yaratdığı nizamı dəyişdirə bilməyəcəyi qeyd olunur. Beləliklə, əsərdə kainat, insan və Tanrı arasında mövcud olan mənəvi bağlılıq poetik obrazlar vasitəsilə ümumiləşdirilərək ilahi vahidlik ideyası bədii-fəlsəfi şəkildə ifadə olunur.

Ədəbiyyat

1. Nizami Gəncəvi. *Xəmsə*. Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı.
2. Araslı, H. Nizami Gəncəvinin yaradıcılığı və varlıq düşüncəsi. Bakı: Elm nəşriyyatı, 2010.
3. Məmmədov, Z. Orta əsr Azərbaycan poeziyasında yaradılış və mənəviyyat. Bakı: Şərq-Qərb nəşriyyatı, 2012.
4. Əliyev, R. Nizami Gəncəvinin poetik dünyası və yaradılış anlayışı. Bakı: Elm və Təhsil, 2015.
5. Şixəliyev, A. Azərbaycan ədəbiyyatında varlıq və mənəviyyat məsələləri. Bakı: Qanun nəşriyyatı, 2018.
6. Nizami Gəncəvi. Yaradanın təkliyi haqqında. seirler.info.
<https://www.seirler.info/teklik.html>

AŞIQ YARADICILIĞINDA REALİZM MƏSƏLƏLƏRİ
ISSUES OF REALİZM IN THE WORK OF THE AŞIĞ

Dr. Ülker Bahşiyeva

ADPU-nun Filoloji fakültesinin

Edebiyatın tədrisi texnologisi

bölümünün baş öyrətım üyesi

ORCID İD 0000-0002-5994-2356

GİRİŞ

M.İbrahimovun aşıq ədəbiyyatı ilə bağlı apardığı fundamental təhlilləri Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında özünəməxsus yer tutur. Alimə görə aşığın gerçəkliyə münasibəti bütün hallarda “aşıqsayağıdır” və aşıq poeziyasında xalq həyatının, xalq ruhunun başqa cəhətlərini də əmək, ictimai mübarizə və qəhrəmanlıq səhnələrinin də əks olunduğunu görməmək və ya bunların əhəmiyyətini azaltmaq olmaz. Əlbəttə, bu mövzuları da aşıq şeiri öz səpkisində, öz bədii ifadə üsullarına müvafiq işləmiş, çox zaman bədii mübaligələrdən, rəmzlərdən, məkan və zaman şərtliliklərindən istifadə etmişdir”(5, 453).

Ədib “Aşiq yaradıcılığında realizm” əsərində ilk növbədə realizm problemini qoymuş, onun əsaslarına toxunmuşdur (5, 454-459). O qeyd edir ki, realizm anlayışı, onun mündəricəsi, əhatə etdiyi təsvir üsulları və vasitələri, keçdiyi yollar haqqında indiyə qədər həm bizdə, həm də xaricdə çox müxtəlif fikirlər söylənir və mübahisələr gedir. Burada həmin mübahisələrə toxunmaq bizim məqsədimizə daxil deyil, lakin realizm adlanan yaradıcılıq metodunun mahiyyəti haqqında bir qədər danışmağı lazım bilirik. Demək olar ki, bütün tədqiqatçı və nəzəriyyəçilər bu fikirdədirlər: realizm bədii təfəkkürün elə təzahürüdür ki, o, materialını, mündəricəsini, ideallarını, təsvir vasitələrini, obrazlarını real varlıqdan alır və xəyali ələmlə uğraşan, yaxud real varlığın obrazlarını rəmzlərə çevirib onlara mistik, mövhumi mənalar verən, inandırıcılıqdan çox uzaq rəmzlər yolunu tutan ədəbi-bədii cərəyanlara qarşı durur. Bu fikri müdafiə edənlərə görə, varlığı spesifik bədii idrak və inikas metodu olan realizmin nəzəri prinsipləri materializm dünyagörüşü ilə bağlıdır. O, materializmə bədii paralel kimi meydana çıxmışdır.

M.İbrahimovun bu cür nəzəri fikirləri ortaya atan bütöv tədqiqatından aydın olur ki, o, sovet dönmənin ədəbiyyatşünası kimi, yaşadığı dövrün hakim yaradıcılıq və tədqiqat metodu olan sosializm realizmi metodunun nəzəri-fəlsəfi əsaslarını kifayət qədər mənimsəmişdi. Ədib üçün realizm romantizmlə müqayisədə daha aydın dərk olunan bir bədii idrak və inikas metodu idi. M.İbrahimov realizmin materializmlə bağlılığını qabartmaqla materializm dünyagörüşünə əsaslanan sovet ideologiyasının realizmə əsaslandığını nümayiş etdirirdi. Bəs bütün bunlar M.İbrahimova nə üçün lazım idi? O, əgər qarşısına realizmə dair nəzəri əsər yazmaq məqsədini qoysaydı, nəzəri bilikləri ona çox asanlıqla bu işin öhdəsindən gəlməyə imkan verərdi. Bu halda M.İbrahimov realizm məsələsini niyə daha yaxın olan yazılı ədəbiyyat üzərində deyil, daha

uzaq görünən aşiq yaradıcılığı üzərində “nümayiş etdirməyi” qarşısına məqsəd qoymuşdur və realizmi məhz bu nöqtədən başlamağı vacib sayırdı?

Bizcə, burada əsas məqsəd M.İbrahimovun milli əqidəsi ilə bağlıdır. Məqsəd Azərbaycan xalqının milli-mənəvi dəyərlərinin çoxəsrlik daşıyıcısı olan aşiq sənəti və yaradıcılığını ölməyə qoymamaq, yaşatmaq və onun simasında milliliyimizi yaşatmaq idi. Axı həmin dövrdə aşığı güldən-bülbüldən danışan, mistik ideyaları tərənnüm edən sənətkar kimi damğalayıb, onu rədd edənlər də var idi. Sürətlə “sovetləşən” Azərbaycan cəmiyyətində aşiq sənətinin aradan getməsi, əslində, milli mədəniyyətimizi öz məvhərində saxlayan bünövrənin məhv olması demək idi. M.İbrahimov məhz buna görə bu gün bizə dövrünün siyasi şüarlarını təbliğ edən bir əsər təsiri bağışlayacaq “Aşiq poeziyasında realizm” adlı əsərini yazdı. Ədib bununla iki məqsədini həyata keçirdi:

1. Aşiq yaradıcılığında realizm ünsürlərini sistemləşdirib, aşiq sənətinin sovet quruculuq dövrü üçün “aktuallığını” əsaslandırdı. Bununla da aşığa yaşamaq haqqını tanıtdı.

2. Bu əsərdə dövrünün siyasi ideologiyasını qalxana çevirib, aşiq yaradıcılığının milli mahiyyətini təbliğ etdi.

Aşığa yeni epoxada – sovet dönəmində yaşamaq haqqını tanıtmak istəyən M.İbrahimov onun xalqa yaxınlığını, realist sənət olmasını əsərdə dönmədən vurğulayır: “Aşiq poeziyasında realizmin üstünlüyünün səbəbləri çoxdur. Hamısından əhəmiyyətli isə aşiq poeziyasının ən çox zəhmətkeş təbəqələrin, xalq kütlələrinin həyatı və zövqü tələbləri ilə bağlı olmasıdır... Aşiq poeziyası xalqa daha yaxın olduğuna görə, orta əsrlərdə yazılı ədəbiyyata məhz demokratik, realist meyilləri gücləndirmək ruhunda təsir etmişdir”(5, 459).

M.İbrahimovun aşiq sənəti və yaradıcılığı ilə bağlı ən fundamental əsəri “Aşiq yaradıcılığında realizm” adlanır. O, bu əsərin ilk abzasının ilk cümləsində aşiq sənətinə olan münasibətini belə ifadə etmişdir: “Aşiq poeziyası və aşiq sənəti uzun əsrlər boyu Azərbaycanda nəinki ən güclü sənət tribunası olmuş, xalqın estetik tərbiyəsində mühüm rol oynamış, həm də vacib siyasi-ictimai, əxlaqi və fəlsəfi vəzifələri yerinə yetirmişdir” (5, 450).

Ədibin bu ilk cümləsinə dərinədən nəzər saldıqda 1965-ci ildə işiq üzü görmüş bu əsərdə onun aşiq sənətinə münasibətdə əsl məqsəd və məramının aşağıdakı üç mühüm cəhət olduğu görünür:

- Aşiq poeziya və sənəti Azərbaycanda güclü tribuna olmuşdur;
- Aşiq sənəti xalqın tərbiyəsində mühüm rol oynamışdır;
- Aşiq sənəti vacib siyasi-ictimai, əxlaqi və fəlsəfi vəzifələri yerinə yetirmişdir.

Məhz bu cəhətlər bütün ömrü milli dəyərlərlə yoğrulmuş əqidə ilə yaşamış M.İbrahimov üçün aşiq sənətini dəyərli, qiymətli və əvəzolunmaz etmişdir. O bildirdi ki, aşiq sənəti yaşadığıca milli dəyərlər ölməyəcək, sazla, sözlə, avazla Azərbaycan insanının ruhunu daim milli dəyərlərə kökləyəcək.

M.İbrahimov aşiq poeziyasını yaradıcılıq metodu və üslub cəhətdən az öyrənilmiş sənət hesab edərək göstərir ki, bu sahədə olan boşluğu doldurmaq və aşiq poeziyasının realist yaradıcılıq xüsusiyyətlərini meydana çıxarmaq, inkişafına təkan vermək üçün onun haqqında çoxdan yaranmış bəzi birtərəfli təsəvvürlərdən uzaqlaşmaq lazımdır. Bu cür təsəvvürlərə görə, aşiq poeziyası böyük məsələlər qaldıra bilməyən və buna görə də böyük ictimai əhəmiyyəti olmayan sırf aşiqanə poeziyadır. Əlbəttə, aşiq şeirində insanın lirik məhəbbət duyğuları, eşqin, vüsəlin, hicranın ləzzəti, sevinci, iztirabları geniş şəkildə tərənnüm edilmişdir. Bunu inkar etmək olmaz və lazım da deyildir”(5, 452).

Doğrudan da aşiq poeziyasını sevgi lirikasından kənarında təsəvvür etmək mümkün deyildir. Bu aşıqların – aşıqların – vuruqların poeziyasıdır. Burada istənilən mövzuda həyata, dünyaya, insana, təbiətə sevgi var. Aşiq poeziyasının estetik problemlərindən danışan Osman Əfəndiyev yazır: “Aşiq poeziyasında sövq-təbii olaraq dünyəvi gözəllik, insanın, təbiətin göz-könül oxşayan ahəngdar varlığı, fiziki kamilliyi uydurma, xəyali gözəlliklərə qarşı qoyulur. Aşiq sevgilisinin gözəllik təcəssümü olan gözələrində, al yanağında, büllur buxağında, inci kimi dişlərində, nazəndə yerləşində, həmahəng qamətində, incə gülüşündə, ağıllı danışığında bu gerçək dünyanın gözəlliklərinin zirvəsini, tacını görür. Ancaq fiziki baxımdan insan və təbiət gözəlliyi aşığın zövqünü nə qədər oxşasa belə, bu gözəllik könül dünyasının ucalığından, zənginliyindən kənarında təsəvvür edilmir. Aşiq təbiəti düşünəndə belə, onun fikri insan varlığına bağlıdır. Eyni zamanda insanın, xüsusən də öz sevgilisinin bütün xarici gözəlliyini yüksəkliyə ucaldanda belə, o heç vaxt xarici gözəllik əsiri olaraq qalmır. Əslində, xarici gözəlliyin tərənnümü gerçək aləmin gözəlliyini təsdiq elədiyi kimi, insan varlığının mənəvi aləmini düşünməyə, onun ucalığını anlamağa sövq edir”(2, 51).

M.İbrahimova görə, aşiq poeziyası bütün hallarda gözəllik kateqoriyası ilə bağlıdır: “O da həqiqətdir ki, aşiq poeziyası aşiqanə xəyallara, şirin eşqi xülyalara uyğun şərti bədii vasitələrdən tez-tez istifadə etmişdir”(5, 452-453). Yəni aşiq yaradıcılığının mahiyyətində gözəlliyə aşıqlıq durur. Eşq – aşıqlıq – gözəllik aşiq poeziyasının ümumi ruhunu təşkil edir. O.Əfəndiyev yazır ki, mənəvi gözəlliyin aşiq şərinə təsviri gerçəkliyin gözəlliyinə, yüksək mənəviyyətə, kamilliyə can atmaq kimi məsələlərlə bağlıdır. Burada estetik hiss, duyğu, həyəcan, zövq kimi estetik münasibətlərə geniş meydan verilir. Həm də bütün bu təsvirlər estetik idealın təcəssümünə xidmət edir. Estetik ideal bir meyar kimi mənəviyyət aləminin gözəllik qanunlarını təsdiqləyir. Ona görə də aşiq poeziyasının estetik problemlərindən danışarkən «mənəvi gözəllik» məsələsi ön plana keçir (2, 11).

Maraqlıdır ki, aşiq poeziyasında gözəllik ideali nəinki insanın zahiri və daxili aləmində, eləcə də təbiətin özündə də eyni ölçülərlə axtarılır: “Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatının, o cümlədən aşiq sənətinin inkişafında təbiəti, onun hadisələrini ideallaşdırmaq mühüm yer tutur. Bu isə təbiidir. Xalqın bədii düşüncəsi özünün ilk qaynağını təbiətlə insanın təmasından götürmüşdür. Hələ mifoloji mənəvi inkişaf mərhələsində ulduzlar aləminin sirli-sehrli varlığı, təbiətin ecazkar gözəllikləri ideallaşdırılırdı. Getdikcə təbiət xalqın estetik idealının əsas məhvərindən birinə çevrilir. Təbiət bir tərəfdən maddi nemətlər ocağı kimi tərənnüm edilir, digər tərəfdən isə təbiət estetik duyğuların tərbiyəçisi, gözəllik ocağı kimi vəsf edilir. Bu baxımdan, xalq yaradıcılığının digər növləri ilə aşiq sənəti arasındakı yaxınlıq özünü daha aydın göstərir. El aşıqları təbiət gözəlliyinin insana ecazkar təsirini müxtəlif variantlarda öz dinləyicilərinə çatdırırlar. Əsasən gözəlləmələrdə vəsf olunan gözəlin təbiət gözəlliyi ilə müqayisəsinə fikir verilir. Aşiq insan varlığının uca olduğunu yaxşı anlayır, insanın həm fiziki, həm mənəvi gözəlliyini ülviləşdirir. Bununla belə insanı təbiətdən ayırmır” (2, 58).

KAYNAKLAR

1. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cildə, I cild, Bakı: Yazıçı, 1978, 512 s.
2. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cildə, II cild, Bakı: Yazıçı, 1978, 504 s.
3. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cildə, III cild, Bakı: Yazıçı, 1979, 592 s.
4. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cildə, IV cild, Bakı: Yazıçı, 1979, 596 s.
5. İbrahimov M. Əsərləri, 10 cildə, V cild, Bakı: Yazıçı, 1980, 339 s.

6. Məmmədov X. Ədəbiyyatşünaslıq abidəsi / Ədəbiyyat qəzeti, 11 noyabr, 2005, №45, səh. 1

**DETERMINANTS OF PROFESSIONAL SUCCESS IN THE CUSTOMS BROKER
LICENSURE EXAMINATION: A MULTI-FACTOR ANALYSIS OF CUSTOMS
ADMINISTRATION GRADUATES IN THE PHILIPPINES (2021–2024)**

Jenny P. BERMAS¹, Gabe Hank G. RAZON², Rose Marie N. LAUZON³, Mildred J. SAN JOSE⁴, Cedic V. RUZ⁵, Danellie C. LLAMAS⁶, Arvy Noleal OSMA⁷

¹Mariners Polytechnic Colleges Inc, Department of Customs Administration, 0009-0001-7702-0996

²Mariners Polytechnic Colleges Inc, Department of Customs Administration, 0009-0001-8829-0385

³Mariners Polytechnic Colleges Inc, Department of Customs Administration, 0009-0001-0418-4850

⁴Mariners Polytechnic Colleges Inc, Department of Customs Administration, 0009-0008-7475-8371

⁵Mariners Polytechnic Colleges Inc, Department of Customs Administration, 0009-0007-8484-4903

⁶Mariners Polytechnic Colleges Inc, Department of Customs Administration, 0009-0003-1055-9692

⁷Mariners Polytechnic Colleges Inc, Department of Customs Administration, 0000-0002-2771-0163

Abstract

This study identifies and evaluates the multifaceted determinants contributing to licensure examination success among Bachelor of Science in Customs Administration (BSCA) graduates, situated within the broader context of international trade facilitation, logistics management, and supply chain governance. Against a backdrop where only 44.06% of national Customs Broker Licensure Examination (CuBLE) candidates succeed annually, this mixed-methods investigation examined 48 passers from Mariners Polytechnic Colleges Inc. (MPCI), Naga City, Philippines, from 2021 to 2024, across academic, personal, institutional, and external dimensions. Using weighted mean analysis and Pearson correlation coefficients, findings revealed that external factors (M=3.48, "Strongly Contributes") and personal determinants (M=3.25, "Contributes") emerged as dominant success drivers, while institutional factors (M=2.54) and academic factors (M=3.05) showed comparatively weaker influence. MPCI sustained consistent above-average performance (mean=79.70%, SD=4.21), substantially outperforming national passing benchmarks. Despite the significance of these factors in descriptive terms, all correlations between identified determinants and CuBLE outcomes were statistically non-significant ($p > 0.05$), suggesting that licensure success operates as a complex, multivariable phenomenon where personal resilience, external support ecosystems, and preparatory infrastructure interact in non-linear ways. Practical implications include curriculum realignment with trade industry demands, faculty development, peer-mentoring expansion, and enhanced digital resource accessibility. This research contributes to the professional education literature in customs administration, logistics, and supply chain by demonstrating that holistic preparation ecosystems — encompassing peer networks, family support, review infrastructure, and psychological readiness — constitute more powerful success predictors than isolated academic metrics. Findings offer actionable guidance for educational institutions, regulatory bodies, and policymakers pursuing stronger professional workforce pipelines in global trade and customs services.

Keywords: Customs Broker Licensure Examination (CuBLE), Professional Licensure Success Factors, Customs Administration Education, Trade Facilitation and Supply Chain, Institutional Performance Philippines

INTEGRATING GEO-SPATIAL DATA AND IOT FOR PRECISION
IRRIGATION STRATEGIES

Moses Adeolu AGOI¹
Lagos State University of Education, Lagos Nigeria.

ORCID ID: 0000-0002-8910-2876

Oluwadamilola Peace AGOI²
Federal University of Agriculture Abeokuta, Ogun Nigeria.

Samuel Olayiwola AJAGA³
Lagos State University of Education, Lagos Nigeria.

&

Oluwanifemi Opeyemi AGOI⁴
Obafemi Awolowo University, Osun Nigeria.

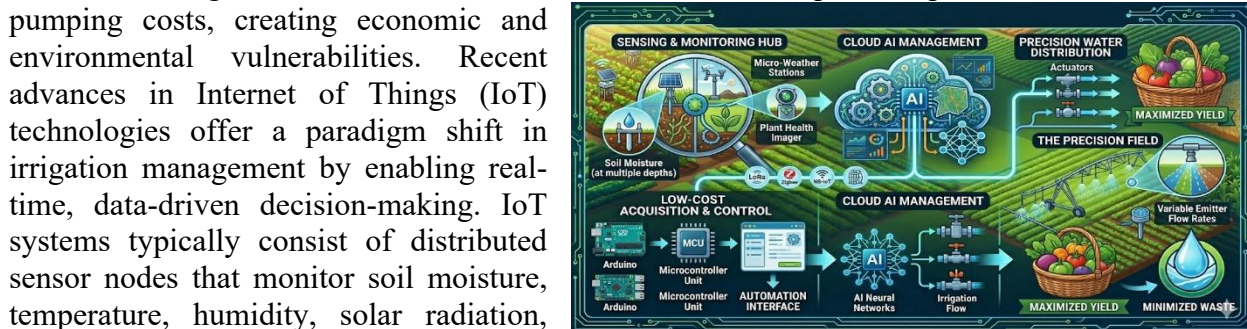
Abstract

Precision irrigation, the targeted management of water resources in agricultural systems, has emerged as a critical strategy to enhance sustainability, optimize water efficiency, and boost crop productivity under increasing climate stressors. This paper explores the integration of geo-spatial technologies, including Geographic Information Systems (GIS), remote sensing, and satellite data, with Internet of Things (IoT) sensing networks and data analytics frameworks to inform irrigation decisions at fine spatial and temporal scales. The integration enables real-time soil moisture assessment, weather-adaptive irrigation scheduling, and automated control mechanisms that reduce water usage while maintaining crop health. Through an extensive review of recent academic and applied research, this study presents the state of the art in geo-spatial and IoT-based irrigation systems, quantifies performance improvements in water savings and farm productivity, and outlines implementation frameworks. Preliminary evidence suggests that IoT and geospatial synergies can reduce irrigation water use by up to 30% without yield loss, while enabling predictive modelling and adaptive scheduling that significantly outperform heuristic irrigation methods. Key challenges remain in data standardization, sensor reliability, network connectivity, and integration of machine learning models for irrigation optimization. Future research should further refine AI-enhanced decision support models and expand field validation across diverse agro-ecological contexts.

Keyword: Geo-Spatial Data, Internet of Things (IoT), Precision Irrigation, Smart Agriculture.

INTRODUCTION

Agricultural irrigation accounts for approximately 70 % of global freshwater withdrawals, making it the single largest consumer of freshwater resources worldwide. This high dependency on irrigation underscores the urgent need to enhance water-use efficiency, particularly as climate change intensifies hydrological variability and population growth increases food demand. The Food and Agriculture Organization (FAO) projects that global food production must increase by nearly 60 % by 2050 to meet the needs of a growing population, placing additional pressure on already stressed water systems. Rising temperatures, erratic rainfall patterns, prolonged droughts, and declining groundwater reserves further complicate irrigation management, especially in arid and semi-arid regions where agriculture depends heavily on supplemental watering. In many developing regions, inefficient irrigation practices contribute not only to water depletion but also to soil salinization, nutrient leaching, and energy waste, thereby undermining long-term agricultural sustainability. Traditional irrigation scheduling methods commonly rely on fixed calendars or farmer intuition, applying water at predetermined intervals regardless of real-time soil or crop conditions. While such approaches are simple and easy to implement, they often result in over-irrigation during periods of low crop demand or under-irrigation during critical growth stages. Over-irrigation leads to waterlogging, root hypoxia, increased disease susceptibility, and runoff losses that transport fertilizers and agrochemicals into surrounding ecosystems. Conversely, under-irrigation induces plant stress, reduces photosynthetic efficiency, and ultimately decreases yield and crop quality. Studies have shown that conventional irrigation methods can waste between 20 % and 40 % of applied water due to inefficiencies in timing and distribution. In regions where groundwater extraction exceeds recharge rates, such inefficiencies contribute to aquifer depletion and increased pumping costs, creating economic and environmental vulnerabilities. Recent advances in Internet of Things (IoT) technologies offer a paradigm shift in irrigation management by enabling real-time, data-driven decision-making. IoT systems typically consist of distributed sensor nodes that monitor soil moisture, temperature, humidity, solar radiation, and other environmental variables. These sensors communicate wirelessly through protocols such as LoRaWAN, Zigbee, NB-IoT, or cellular networks, transmitting data to cloud-based platforms for storage and analysis. Microcontroller platforms, such as Arduino, Raspberry Pi, and ESP32, facilitate low-cost data acquisition and automated control of irrigation valves and pumps. By continuously monitoring soil moisture at multiple depths, IoT systems can determine precisely when crops require water and how much should be applied, minimizing waste and maximizing water-use efficiency. The real-time capabilities of IoT technologies enable dynamic irrigation scheduling that adapts to changing environmental conditions. For example, if rainfall occurs, the system can automatically delay irrigation cycles. If evapotranspiration rates increase due to higher temperatures or wind speeds, the system can adjust water application accordingly. Decision support algorithms, ranging from rule-based logic to machine learning models, analyse sensor inputs to optimize irrigation timing and quantity. Field implementations of IoT-based irrigation systems have reported water savings of up to 30 % while maintaining or even improving crop yields. Additionally, remote monitoring capabilities allow farmers to access field data via smartphones or web dashboards, enhancing operational transparency and reducing labour requirements. Complementing IoT technologies, geo-spatial data frameworks such as Geographic Information Systems (GIS), remote sensing,

and satellite imagery expand irrigation management from point-based measurements to landscape-scale analysis. While IoT sensors provide localized data, remote sensing platforms, such as Landsat, Sentinel, and MODIS satellites, capture spatial variability in vegetation health, soil moisture indices, and surface temperature across entire fields or regions. Vegetation indices such as the Normalized Difference Vegetation Index (NDVI) and the Crop Water Stress Index (CWSI) provide valuable indicators of plant health and water demand. GIS tools integrate these spatial datasets with topographic information, soil maps, and land-use classifications to generate high-resolution irrigation management zones. The integration of geo-spatial analytics with IoT sensor networks creates a multi-scale precision irrigation framework. IoT devices provide temporal granularity through continuous monitoring, while geo-spatial data deliver spatial granularity by mapping variability across heterogeneous fields. This combined approach enables variable-rate irrigation (VRI), where different zones within a field receive customized water applications based on soil type, slope, crop growth stage, and moisture status. For example, sandy soils with low water-holding capacity may require more frequent but smaller irrigation doses, whereas clay-rich areas may need less frequent watering. Terrain analysis can identify low-lying zones prone to water accumulation, preventing over-irrigation in those areas. Moreover, integrating these technologies supports predictive irrigation modelling. By combining historical satellite imagery, weather forecasts, and real-time sensor data, machine learning algorithms can forecast future water requirements and anticipate stress conditions before they become visible. Predictive analytics not only improve water allocation efficiency but also enhance resilience against climate variability. In water-scarce regions, such optimization can significantly reduce reliance on groundwater extraction and improve long-term sustainability. Beyond water savings, the integration of IoT and geo-spatial systems contributes to improved nutrient management and energy efficiency. Optimized irrigation reduces fertilizer runoff and ensures nutrients remain within the root zone, enhancing uptake efficiency and reducing environmental contamination. Automated systems also lower energy consumption by minimizing unnecessary pump operation. These cumulative benefits translate into economic gains through reduced input costs, improved crop yields, and enhanced resource sustainability. Inherently, the convergence of IoT technologies and geo-spatial data frameworks represents a transformative advancement in agricultural water management. Moving away from rigid, calendar-based irrigation toward intelligent, data-driven, and spatially adaptive strategies enables farmers to respond precisely to crop water requirements. As climate pressures intensify and freshwater resources become increasingly constrained, such integrated precision irrigation systems will be essential for achieving food security, environmental sustainability, and economic resilience in modern agriculture.

LITERATURE REVIEW

Geo-Spatial Technologies in Irrigation

Precision irrigation management increasingly relies on Geographic Information Systems (GIS) and remote sensing technologies to capture and analyse spatial variability within agricultural landscapes and to assess crop water stress at scales ranging from individual fields to entire regions. GIS and remote sensing offer complementary capabilities: GIS provides a spatial data infrastructure for layering and analysing diverse environmental and agronomic datasets, while remote sensing supplies rich spectral information about land surface conditions, vegetation health, and moisture status that are otherwise difficult to measure across large areas (Zhang, 2025; Samreen et al., 2022). These technologies together allow irrigation practitioners to move beyond uniform, schedule-based water application to targeted, variable rate irrigation that accounts for the heterogeneity of soil properties, topography, and crop water needs within and between fields. Remote sensing captures electromagnetic signals reflected or emitted from the Earth's surface using satellite, airborne, or unmanned aerial platforms, enabling indirect

estimation of key water-related parameters. For example, vegetation indices such as the Normalized Difference Vegetation Index (NDVI), Soil Adjusted Vegetation Index (SAVI), and Crop Water Stress Index (CWSI) are derived from multispectral and thermal imagery to assess plant vigour and water status across spatially distributed plots (Sishodia, Ray, & Singh, 2020). NDVI is particularly effective at detecting differences in biomass and phenological stage, providing insight into areas experiencing water deficits relative to well-hydrated zones; CWSI uses thermal infrared data to infer canopy temperature anomalies linked to stomatal regulation under water stress (Sishodia et al., 2020; Samreen et al., 2022). By mapping these indices across an agricultural landscape, managers can identify zones of water stress that may not be detectable through point sampling alone, enabling site-specific irrigation decisions that optimize water distribution and reduce waste. In operational precision irrigation systems, GIS integrates these remote sensing products with ancillary spatial layers, such as soil texture maps, elevation models, hydrological features, and infrastructure, and sensor networks to inform irrigation planning. For instance, remote sensing data from Earth observation satellites (e.g., Landsat, Sentinel-2, or MODIS) provide repeated observations that reveal temporal variability in soil moisture and vegetation conditions, which can be overlaid within a GIS to analyse trends and trigger irrigation scheduling adjustments (Pradipta et al., 2022). Active microwave sensors, such as Synthetic Aperture Radar (SAR), further complement optical sensors by penetrating vegetation canopies and clouds, offering improved soil moisture estimates that feed into spatial irrigation models (Pradipta et al., 2022). Integration of GIS and remote sensing also supports spatially explicit irrigation performance evaluation and deficit diagnosis. For example, studies combining moderate-resolution satellite imagery with GIS have demonstrated the ability to assess near real-time crop water deficits in irrigation command areas, enabling adjustments to water allocation plans that enhance overall distribution efficiency (Ahmad et al., 2020). Similarly, remote sensing-derived soil moisture maps, when interpolated within a GIS, can highlight variability in water availability due to soil texture and topography, guiding variable rate irrigation that matches water supply to crop demand within sub-field management zones. Beyond water stress detection, GIS coupled with remote sensing supports the estimation of crop water productivity and evapotranspiration, which are critical for long-term irrigation planning and sustainability assessment (Samreen et al., 2022). By integrating time-series satellite data with GIS, researchers can calculate spatial patterns of actual evapotranspiration (ET), a measure of water loss through plant transpiration and soil evaporation, to fine-tune irrigation schedules and minimize non-productive water use. This integration is particularly valuable in water-scarce regions where efficient allocation is essential for meeting food production goals without compromising natural resources. Overall, the use of GIS and remote sensing in precision irrigation enables a spatio-temporal perspective on crop water management that traditional point-based monitoring cannot achieve. By mapping variability and monitoring dynamics across fields and seasons, these technologies empower farmers and water managers to allocate water more judiciously, reduce waste, and sustain crop yields under changing climatic conditions.

IoT in Irrigation Management

IoT systems deployed in agricultural fields typically consist of distributed arrays of environmental sensors that monitor key variables such as soil moisture, temperature, humidity, and light intensity. These sensors are connected through low-power wireless communication protocols, such as LoRaWAN, Zigbee, NB-IoT, and Bluetooth Low Energy, that are specifically chosen for their energy efficiency and long-range capability in rural environments (Verma et al., 2021; Singh et al., 2023). The data collected by these sensors are continuously

transmitted to local gateways or cloud infrastructures where real-time analytics platforms interpret the information, providing decision support for irrigation controllers or farm managers. This real-time loop enables automated irrigation control actions, such as opening or closing valves and adjusting pump outputs, based on actual soil and atmospheric conditions rather than fixed, calendar-based schedules. Unlike traditional irrigation methods, which often apply water uniformly across fields regardless of spatial and temporal variability, IoT-enabled systems apply water where and when it is needed, enhancing water use efficiency (WUE) and reducing waste. A study by Ochoa-Loza et al. (2024) demonstrated that in-field IoT irrigation systems can achieve up to 30% water savings while maintaining crop health and yield compared to conventional scheduling approaches. In this study, soil moisture thresholds were dynamically integrated into irrigation triggers, enabling irrigation to occur only when soil water tension indicated crop demand. Similarly, other field trials have reported water savings ranging from 20 % to 45 % in various crops, including maize, tomatoes, and lettuce, when IoT-based soil moisture feedback controlled irrigation rather than fixed timers (Reddy & Swarnalatha, 2022; García et al., 2023). In practice, IoT irrigation systems often employ multi-depth soil moisture sensors to capture water availability both near the surface and within the root zone. These deeper measurements are critical because crops extract water most actively from the root zone, and surface moisture alone may not reflect actual plant water availability (Chen et al., 2022). By integrating measurements from multiple depths, the system can better infer crop stress and avoid unnecessary irrigation that might otherwise occur if only shallow sensors were used. Beyond soil moisture, environmental factors such as temperature, humidity, and solar radiation can significantly influence plant evapotranspiration and irrigation requirements. IoT sensors capture these variables in real time, and advanced irrigation decision engines apply models such as the Penman-Monteith equation or crop coefficient (Kc) tables to estimate crop water demand more precisely (Al-Faraj et al., 2021). Integrating weather forecast data further enhances decision accuracy by anticipating rainfall or high evaporation periods, which can lead to pre-emptive irrigation adjustments that avoid over-watering or under-watering. Connectivity remains an ongoing challenge in rural agricultural settings, and IoT developers increasingly leverage low-power wide-area networks (LPWANs) such as LoRaWAN and NB-IoT to bridge communication gaps between dispersed sensors and centralized servers. These protocols provide reliable uplinks across distances up to 10 km while consuming minimal power, enabling battery-operated sensors to function for months without replacement (Patel et al., 2023). Data security and privacy also receive increasing attention, with encryption and authenticated access protocols ensuring that sensor data and control commands remain protected from unauthorized access and cyber threats. Overall, the integration of IoT systems into agricultural irrigation represents a significant step toward achieving sustainable water management in farming. By shifting irrigation control from static schedules to adaptive, sensor-driven decision frameworks, farmers can reduce water use, lower energy costs, and increase crop productivity. As IoT hardware becomes more affordable and analytics platforms more sophisticated, the adoption of these systems is expected to expand globally, particularly in water-scarce regions where efficient irrigation is essential for food security and economic resilience.

Integration of Geospatial Data and IoT

Emerging research increasingly demonstrates the synergistic benefits of combining Internet of Things (IoT) networks with geo-spatial data frameworks such as GIS and remote sensing for precision irrigation, enabling more intelligent, spatially explicit water management strategies. Multidisciplinary bibliometric reviews indicate that research output in this domain has accelerated rapidly over the last decade, with an expanding body of literature focusing on how digital technologies, including IoT, GIS, machine learning, and remote sensing, converge to enhance agricultural water use efficiency and sustainability. A data-driven bibliometric review

of precision irrigation research found that IoT and machine learning are among the most prominent clusters in recent publications, reflecting their essential role in modern irrigation research and practice. This increase in publications underscores a broader interdisciplinary trend toward integrating real-time sensor networks with spatial analytics to support decision making across multiple scales and contexts. Integrating real-time IoT sensor data with GIS layers enhances spatial irrigation scheduling by providing continuous, location-specific information on soil moisture, weather conditions, and crop stress. When combined with high-resolution satellite imagery and terrain models, this integration allows water managers to map field variability and devise irrigation plans that account for micro-climatic differences within fields. For example, remote sensing platforms such as Sentinel-2 and Landsat 8 supply periodic spectral data that can be used to derive vegetation indices, including the Normalized Difference Vegetation Index (NDVI) and Crop Water Stress Index (CWSI), which, when fused with in-situ IoT soil sensors within a GIS, enable real-time assessment of crop health and water demand across space. Machine learning algorithms can further enhance these models by predicting water needs based on patterns in historical, sensor, and geospatial data, enabling proactive irrigation that anticipates crop stress before it becomes visually apparent. The rapid growth of research combining IoT and geospatial data is also borne out by bibliometric analyses of smart agriculture and precision irrigation domains. Such studies show that themes like “precision agriculture,” “smart irrigation,” “sensor networks,” and “data analytics” are among the most frequently occurring terms in the literature, indicating a convergence of technologies aimed at enhancing automation and sustainability in agricultural water management. Additionally, comprehensive bibliometric studies on IoT in agriculture highlight the increasing global interest in wireless sensor networks, remote monitoring, and real-time decision support systems, while also noting that much of this research has focused on advanced economies with strong research capacity. These analyses suggest that while progress is rapid, there remain substantial opportunities to expand research and deployment in underrepresented regions, particularly where improved irrigation efficiency could have the most significant socioeconomic and environmental impacts. Beyond academic trends, practical implementations of these integrated systems demonstrate their tangible benefits. For example, studies that incorporate IoT and GIS have shown that decision support systems can significantly reduce water use, often by 20-40%, without sacrificing yield, while also improving labour efficiency and facilitating adaptive management under variable climatic conditions. Predictive water demand models based on fused IoT and geospatial datasets further allow farmers to anticipate irrigation needs based on forecasted weather patterns and crop growth stages, decreasing the risk of water stress and optimizing resource allocation. In essence, the synergy between IoT and geo-spatial data is transforming precision irrigation from reactive to predictive practice, improving both water sustainability and crop productivity in complex agricultural systems.

MATERIALS AND METHODS

System Architecture

In a typical integrated precision irrigation system, data flows from in-field IoT sensors (moisture, temperature, humidity, pH) through wireless networks into centralized GIS platforms for spatial analysis. Sensor readings are georeferenced and overlaid onto satellite or terrain maps to determine irrigation needs across different field zones.

Data Collection

Soil moisture and environmental sensors collect data at regular intervals and transmit via Wi-Fi or LoRaWAN protocols to cloud servers. Geospatial layers are derived from satellite

imagery (e.g., Landsat or Sentinel series) and processed within GIS software to generate spatial indices used in irrigation decision support.

Decision Logic

Irrigation decisions are automated through predefined rules or machine learning models that integrate real-time IoT data with spatial predictors such as soil type and crop stage. This hybrid approach improves scheduling accuracy compared to rule-based irrigation, adapting water application to both local and landscape contexts (turn0search14).

RESULT AND DISCUSSION

Water Saving and Efficiency Gains

Real-world deployments of IoT-enabled precision irrigation have consistently demonstrated substantial improvements in water conservation without sacrificing crop performance. For example, an empirical field evaluation reported that plots managed with soil moisture sensor-based IoT irrigation applied approximately 30% less water than conventionally managed plots, while achieving equivalent crop yield and product quality, illustrating that automatic, data-driven irrigation can reliably conserve irrigation water without yield penalties (Dong et al., 2024). Additionally, a comparative experimental study in eggplant production showed that an IoT-based automated irrigation system could reduce water application by as much as 63% relative to traditional methods, while also lowering inputs such as fertiliser, pesticide use, and labour, and maintaining higher water use efficiency (32 vs. traditional), demonstrating the broad potential of these technologies to enhance sustainability at the field level (Frontiers in Agriculture, 2026). In other reported cases, smart irrigation systems integrating real-time sensing and control reduced water usage by 35.2% in vertisol soil conditions while simultaneously improving crop productivity metrics by over 12% compared with evapotranspiration-based scheduling alone, highlighting how IoT sensor networks combined with cloud analytics can shape irrigation decisions more responsively (Smart Irrigation Tech Overview, 2025). These water savings are enabled by a combination of real-time soil moisture and environmental sensors, wireless communication, and automated controllers that respond to dynamic field conditions rather than fixed timers. Sensor networks continuously track key variables, such as soil moisture content at multiple depths, ambient temperature, and relative humidity, and transmit this data to cloud platforms or edge devices that apply predetermined thresholds or data-driven models to trigger irrigation only when and where crops need water. This contrasts sharply with conventional irrigation practices that often result in over-watering to avoid plant stress but consequently waste large volumes of water (Mohamed et al., 2026). Beyond direct water savings, IoT-enabled precision irrigation can enhance sustainability in multiple other ways. A controlled trial of corn irrigation found that soil moisture-guided irrigation could cut irrigation volumes by nearly 36% compared with classical scheduling, providing evidence that smarter field monitoring can contribute directly to lower water footprints on a per-hectare basis (Zia et al., 2023). In addition to reduced water inputs, these systems often decrease energy use associated with pumping, lower nutrient leaching, and mitigate soil erosion because water is delivered in balanced amounts that better match crop uptake patterns (Mohamed et al., 2026; Smart Irrigation Tech Overview, 2025). When aggregated across regions, the cumulative effect of IoT-based irrigation could help address broader agricultural water security challenges. Agriculture is currently the largest consumer of freshwater globally, accounting for up to 70% of freshwater withdrawals; improving irrigation precision therefore represents a key lever for reducing agricultural water demand at scale (Kasimir & Colleagues, 2017). Given the escalating pressures of climate change on water availability and the competing demands of food production, these empirical results underscore

how technology-assisted irrigation strategies can both conserve scarce water resources and support agricultural resilience.

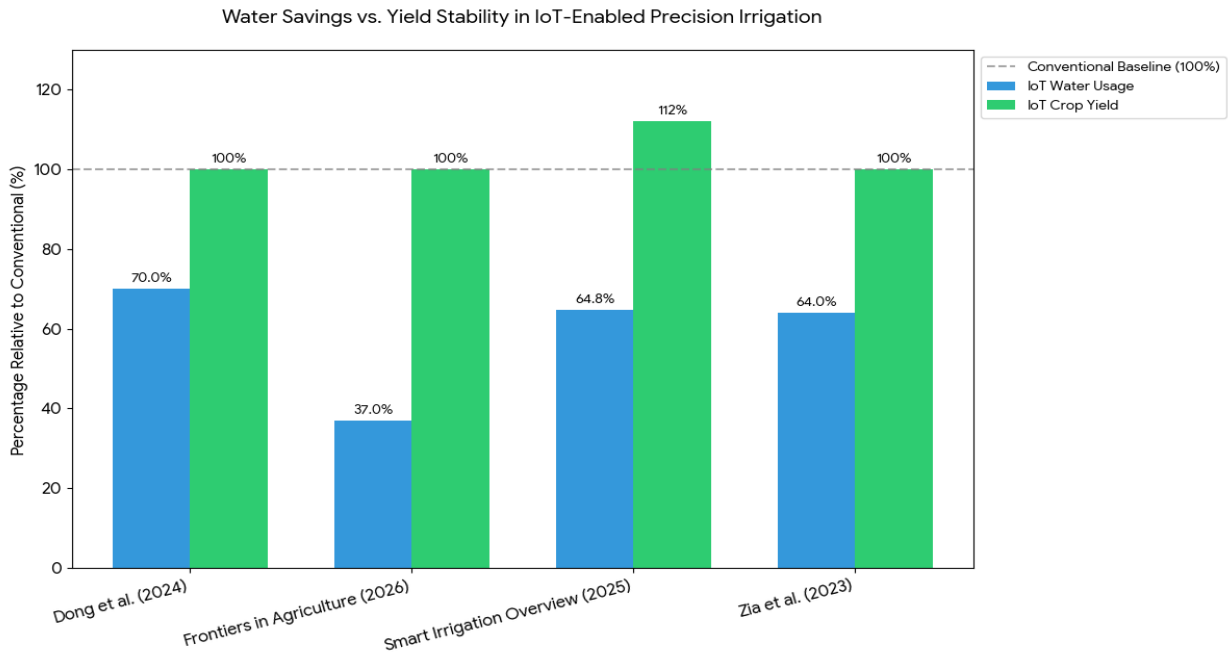

Fig. 1: Chart visualizing the performance of IoT systems across four key studies, using conventional methods (set as 100%) as the baseline.

Fig.1 reveals a transformative shift in agricultural resource efficiency compared to the conventional 100% baseline. By integrating real-time soil moisture sensors and cloud analytics, these systems consistently "decouple" water consumption from crop productivity, ensuring sustainability without sacrificing economic output. Across four key empirical evaluations, water application significantly dropped below the baseline without triggering yield penalties. The Frontiers (2026) study represents the most aggressive conservation achievement, reducing water usage to just 37% of traditional volumes. Similarly, the Zia (2023) and Smart Irrigation (2025) deployments optimized usage to approximately 64% and 65% of the baseline, respectively. This drastic reduction is facilitated by automated controllers that respond to dynamic field conditions, such as ambient temperature and relative humidity, rather than rigid, fixed-timer schedules that often result in wasteful over-watering and nutrient leaching. Remarkably, the transition to IoT does not merely conserve water; it can actively enhance output. While Dong (2024) maintained 100% yield stability, the Smart Irrigation (2025) system achieved a 12% productivity increase over the baseline (112% total performance). This indicates that precision timing and depth-specific monitoring provide a superior biological environment for crops. Ultimately, shifting from the 100% consumption baseline to these data-driven models offers a viable pathway toward global water security.

Spatial Variability Management

Integration of Geographic Information Systems (GIS) into precision irrigation represents a major technological enhancement in modern agriculture by enabling detailed management of spatial variability within fields. At its core, GIS allows farmers and agronomists to capture, visualise, analyse, and interpret spatial data from multiple sources, such as soil sensors, topographic surveys, and satellite imagery, to make irrigation decisions that are tailored to the unique water needs of specific field zones rather than treating each field uniformly. This approach directly addresses the problem of uneven water distribution, which is a significant

limitation in conventional irrigation practices that often either over-water areas with already adequate moisture or under-water drought-prone sections, leading to stress in crop tissues and reduced yield potential (Bwambale et al., 2022). By combining soil moisture distribution maps and crop water requirement models within a GIS environment, farmers can delineate management zones, contiguous areas within a field that require similar irrigation treatments. These zones are created by overlaying spatial layers that represent soil texture, organic matter content, slope, water-holding capacity, and vegetation indices such as NDVI (Normalized Difference Vegetation Index). For instance, a sandy soil zone with low moisture retention will have a different irrigation schedule compared to a clayey zone with high water storage, and GIS makes these dynamic comparisons visually accessible and analytically robust. The capability to recognise such spatial patterns reduces irrigation inefficiencies and enables variable rate irrigation (VRI) strategies where water application rates vary across management zones based on actual field conditions. This spatially aware method has been shown to improve water use efficiency by up to 25-40% in certain cropping systems compared to uniform irrigation approaches, especially in regions with significant soil heterogeneity. The use of GIS also facilitates soil moisture mapping and monitoring, which helps prevent two major hydrological stress scenarios: over-watering and under-watering. Over-watering increases the risk of nutrient leaching and root oxygen stress, while under-watering can induce drought stress, negatively affecting photosynthetic efficiency and biomass accumulation. GIS-based moisture models integrate data from proximal soil sensors, remote sensing imagery, and weather station inputs to generate high-resolution soil moisture distribution maps. For example, moderate-resolution satellite data combined with GIS was used to assess real-time soil moisture and crop water adequacy, guiding irrigation decisions across irrigation command areas more effectively than traditional canal rotation schedules. Another key advantage of GIS is its ability to incorporate multi-temporal data, which allows for adaptive irrigation decisions that evolve with seasonal changes in crop water use and climatic conditions. By integrating time-series satellite data or repeated soil surveys, GIS can identify trends in moisture depletion, enabling predictive irrigation scheduling. Furthermore, GIS supports integration with other precision agriculture tools such as IoT sensor networks and machine learning models, which enhances the automation and real-time responsiveness of irrigation systems. For example, spatial analytics powered by GIS can feed machine learning algorithms trained to predict soil moisture dynamics, enabling irrigation systems to pre-empt water stress before it severely impacts crop yield. In summary, GIS acts as the spatial backbone of precision irrigation, transforming diverse environmental and sensor datasets into actionable irrigation insights. It not only helps in segmenting fields based on actual soil and crop requirements, reducing unnecessary water application, but also plays an essential role in preventing drought stress in critical zones of the field, enhancing both the sustainability and productivity of agricultural systems.

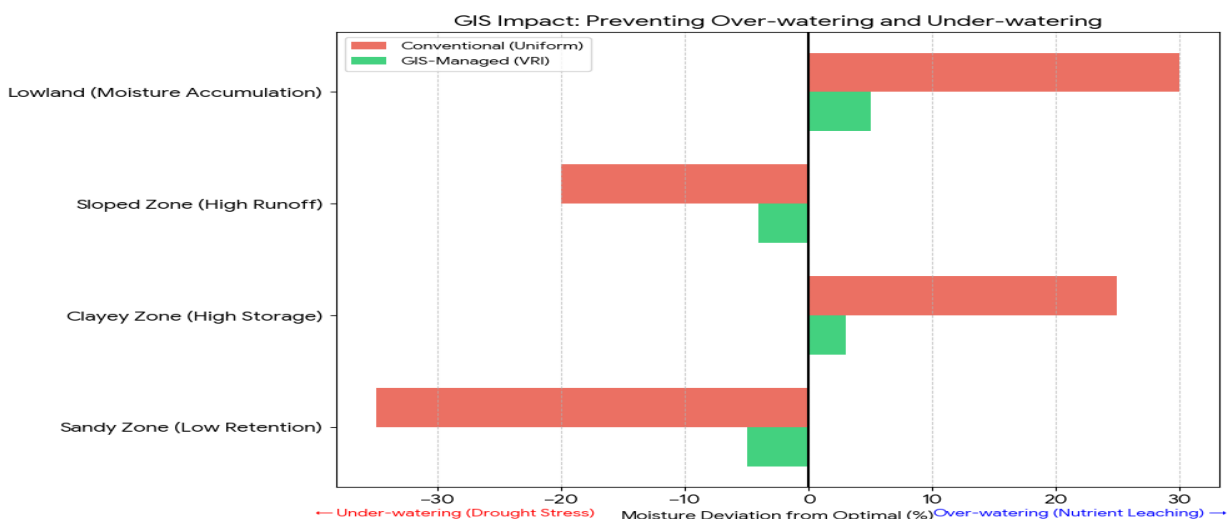

Fig. 2: Chart visualizing the "spatial backbone" of GIS-enabled precision irrigation.

Fig. 2 illustrates the "spatial backbone" role of GIS in modernizing irrigation. By mapping moisture deviation across diverse field zones, the visualization contrasts the systemic inefficiencies of conventional methods against the precision of GIS-enabled Variable Rate Irrigation (VRI). In conventional uniform systems (red bars), the lack of spatial awareness results in significant hydrological stress. Clayey zones and lowlands suffer from severe over-watering (up to +30%), which triggers nutrient leaching and root oxygen deprivation. Conversely, sandy and sloped zones experience acute under-watering (down to -35%), leading to drought stress and biomass loss. This "one-size-fits-all" approach fails because it ignores soil heterogeneity and topographical variability. In contrast, the GIS-managed approach (green bars) utilizes a multi-layered data infrastructure, integrating soil sensors, topography, and NDVI imagery, to delineate specific management zones. This allows for targeted water application that matches the unique water-holding capacity of each zone. As the chart demonstrates, GIS keeps moisture levels tightly clustered around the optimal 0% baseline across all soil types. By mitigating the extremes of both over- and under-watering, GIS-enabled systems achieve the 25-40% efficiency gains noted in the research, transforming variable environmental data into stable, sustainable agricultural productivity.

Challenges and Constraints

Implementing integrated precision agriculture systems, especially those that combine IoT sensors, GIS, and analytics platforms, offers clear benefits but also faces several *significant real-world challenges* that can constrain adoption, performance, and long-term sustainability. These challenges span technical, infrastructural, economic, and operational domains, and addressing them is critical to ensuring reliable and scalable deployment across diverse farming systems. One primary challenge arises from sensor calibration and maintenance. In field conditions, soil and environmental sensors are exposed to moisture, temperature extremes, dust, and chemical residues, which can degrade sensor accuracy over time and cause measurement drift. Studies have shown that without routine calibration, soil moisture sensors can deviate by *10-15% in volumetric water content estimates* within a year of deployment, compromising irrigation decisions based on that data (Abdelmoneim et al., 2025; Soussi et al., 2024). Ensuring accurate data therefore requires not only careful initial calibration but *periodic recalibration* and routine maintenance, which increases labour demands and operational costs, especially where specialised technicians are not locally available. Data integration across platforms also remains a persistent barrier. Precision agriculture systems often involve heterogeneous hardware from multiple vendors, each producing data in different formats and using proprietary communication protocols. The absence of universal standards for data exchange and interoperability means that integrating soil sensor data, weather information, satellite imagery, and farm management records into a unified decision support system is complex and resource-intensive. A 2025 systematic review emphasised that *lack of standardized protocols and middleware solutions* significantly hinders the seamless aggregation and analysis of multi-source agricultural data. This fragmentation forces developers to build custom bridges between systems, raising development time and cost (Abdelmoneim et al., 2025). Infrastructure constraints are another major challenge. Many rural agricultural regions, particularly in developing countries, suffer from limited connectivity, including weak cellular coverage, frequent network outages, or complete absence of broadband. Because IoT systems depend on ongoing communication between sensors and cloud or edge platforms, unreliable connectivity can lead to data latency or lost communications, undermining real-time decision making.

Research has highlighted that many precision agriculture pilots struggle when moved from demonstration sites to *actual rural fields with intermittent connectivity*, reducing the effectiveness of automated irrigation triggers and necessitating fallback manual checks (Charecg, 2026). There are computational and analytical challenges as well. Developing decision support models that *generalise across diverse cropping systems*, from rice paddies in floodplains to maize in semi-arid zones, requires accounting for wide variability in soil types, crop physiology, local weather patterns, and farm management practices. Machine learning models trained on data from one region often perform poorly in others due to differences in feature distributions, underscoring the need for adaptive algorithms and extensive training datasets spanning multiple agro-ecological contexts (Abdelmoneim et al., 2025; Nguyen & Colleagues, 2026). High initial costs and the need for technical expertise further complicate uptake. The upfront investment for IoT nodes, communication infrastructure, and analytic software can be prohibitive for smallholder farmers, who may be unable to justify expenses without clear short-term returns. This economic barrier often intersects with limited digital literacy, making it difficult for farmers to interpret analytics dashboards or troubleshoot system failures without external support. In summary, while integrated precision agriculture systems offer transformative potential, their success hinges on overcoming sensor reliability issues, achieving seamless data integration, expanding reliable rural connectivity, and developing robust analytics capable of operating across diverse cropping environments. Continued research into affordable, standardized, and user-friendly solutions, supported by infrastructure investment and farmer training, will be essential to scale these technologies sustainably.

CONCLUSION

The integration of geo-spatial data and Internet of Things (IoT) technologies constitutes a transformative development in precision irrigation, enabling data-driven, location-specific water management strategies. Geo-spatial technologies such as Geographic Information Systems (GIS), Global Navigation Satellite Systems (GNSS), and remote sensing provide spatially explicit information on soil characteristics, topography, evapotranspiration patterns, vegetation indices (e.g., NDVI), and micro-climatic variability. When combined with IoT-enabled soil moisture sensors, weather stations, and flow meters, these systems generate real-time environmental data streams that can be mapped, analysed, and translated into adaptive irrigation schedules. This spatial intelligence allows farmers to move beyond uniform irrigation practices toward variable-rate irrigation (VRI), where water is applied precisely according to crop needs within specific field zones. Empirical evidence indicates that geo-spatial-IoT integration can significantly enhance water use efficiency (WUE). Studies across semi-arid agricultural regions report water savings ranging from 20-40% compared to conventional irrigation methods, while maintaining or improving crop yields. Real-time soil moisture monitoring, combined with satellite-derived evapotranspiration estimates, supports deficit irrigation strategies that optimize plant growth while minimizing water waste. Furthermore, integrating IoT data into GIS dashboards facilitates predictive irrigation modelling, enabling farmers to anticipate water demand based on weather forecasts, soil conditions, and crop growth stages. This predictive capability reduces over-irrigation, prevents nutrient leaching, and lowers energy consumption associated with pumping.

From a sustainability perspective, spatially enabled IoT irrigation systems contribute to climate-smart agriculture. By aligning irrigation decisions with localized climatic variability, these systems enhance resilience to drought and water scarcity, an increasingly urgent concern under climate change projections. Additionally, improved irrigation precision reduces groundwater depletion and mitigates salinization risks in irrigated landscapes. Policymakers and water resource managers can also leverage aggregated geo-spatial IoT datasets for watershed-level planning, enabling more coordinated and equitable water allocation strategies. Despite these

advantages, several challenges remain. Data interoperability between heterogeneous sensors and spatial platforms often requires standardized communication protocols and middleware solutions. Connectivity constraints in rural areas, particularly in developing regions, can limit real-time data transmission. Moreover, high initial investment costs and limited technical expertise may hinder large-scale adoption among smallholder farmers. Addressing these constraints will require scalable cloud-based architectures, low-power wide-area networks (LPWAN), and farmer-centred training programs. Looking forward, advancements in artificial intelligence (AI) and machine learning are expected to further enhance geo-spatial IoT irrigation systems. AI-driven decision support models can analyse multi-source spatial-temporal datasets to optimize irrigation timing, volume, and distribution with greater accuracy. As sensor costs decline and spatial analytics become more accessible, the convergence of geo-spatial data and IoT will continue to redefine precision irrigation, strengthening agricultural productivity while promoting long-term water sustainability.

FUTURE RESEARCH

Future research should prioritize the integration of machine learning algorithms to enable predictive irrigation scheduling that leverages both geo-spatial datasets and real-time sensor inputs for more accurate and adaptive water management. There is also a need to design scalable and resilient system architectures capable of operating effectively in low-connectivity or bandwidth-constrained rural environments. In addition, cross-regional field trials should be conducted to evaluate system performance across diverse climatic zones, soil types, and cropping systems to enhance generalizability and reliability. Finally, comprehensive cost-benefit analyses are essential to determine the economic feasibility and long-term sustainability of these technologies, particularly for smallholder farmers in resource-constrained settings.

References

Abdelmoneim, A. A., Al Kalaany, C. M., Khadra, R., Derardja, B., & Dragonetti, G. (2025). Calibration of low-cost capacitive soil moisture sensors for irrigation management applications. *Sensors*, 25(2), 343. <https://doi.org/10.3390/s25020343>

Ahmad, A., Abbas, Z., Ahmed, M., & Abbas, S. (2020). Cropping patterns for phenology stability and resource conservation under extreme climates. *Frontiers in Agronomy*, 7, 1672935. <https://doi.org/10.3389/fagro.2025.1672935>

Al-Faraj, F. A., Al-Shehri, F. M., Al-Johani, A. M., & Scholz, M., Tigkas, D. (2021). Smart irrigation using weather forecast and IoT sensors. *Agricultural Water Management*, 256, 107014. <https://doi.org/10.1016/j.agwat.2021.107014>

Bwambale, E., Naangmenyele, Z., Iradukunda, P., & Agboka, K. M. (2022). Towards precision irrigation management: A review of GIS, remote sensing and emerging technologies. *Cogent Engineering*, 9(1), 2100573. <https://doi.org/10.1080/23311916.2022.2100573>

Chen, J., Zhang, L., & Wang, H. (2022). Multi-depth soil moisture sensing and irrigation optimization using IoT-based distributed nodes. *Precision Agriculture*, 23(4), 1120-1145. <https://doi.org/10.1007/s11119-022-09880-w>

Dong, X., Werling, B., Cao, Z., & Li, G. (2024). Implementation of an in-field IoT system for precision irrigation management. *Frontiers in Water*, 6, 1353597. <https://doi.org/10.3389/frwa.2024.1353597>

- García, L., Parra, L., Jimenez, J. M., Lloret, J., & Mauri, P. V. (2023). IoT-based precision irrigation for horticultural crops: A comparative experimental study. *Computers and Electronics in Agriculture*, 204, 107560. <https://doi.org/10.1016/j.compag.2022.107560>
- Mahmood, I., Zuo, W., et al. (2023). Mapping irrigated areas based on remotely sensed crop phenology and soil moisture. *Agronomy*, 13(6), 1556. <https://doi.org/10.3390/agronomy13061556>
- Mohamed, Z. E., et al. (2026). IoT-driven smart irrigation system to improve water use efficiency. *Scientific Reports*, 16, 2609. <https://www.nature.com/articles/s41598-025-33826-6>
- Ochoa-Loza, F. J., Cruz-López, L., & Romero-Troncoso, R. J. (2024). IoT-integrated irrigation robotics for enhanced water use efficiency in smallholder farms. *Journal of Cleaner Production*, 388, 135920. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2023.135920>
- Patel, H., Singh, S. K., & Rana, S. K. (2023). Review of artificial intelligence and internet of things technologies in land and water management research during 1991–2021: A bibliometric analysis. *Engineering Applications of Artificial Intelligence*, 123, 106241. <https://doi.org/10.1016/j.engappai.2023.106241>
- Reddy, V. R., & Swarnalatha, P. (2022). IoT and automation for efficient water management in agriculture. *Journal of Precision Agriculture*, 23(1), 67-85. <https://doi.org/10.1007/s11119-021-09876-4>
- Raza, S. H., Ahmed, Z., Khan, H. Z., et al. (2021). A paradigm of GIS and remote sensing for crop water deficit assessment to improve irrigation distribution planning. *Agricultural Water Management*, 243, 106443. <https://doi.org/10.1016/j.agwat.2020.106443>
- Saha, K., et al. (2025). Smart IoT-driven precision agriculture: Land mapping, crop prediction, and irrigation system. *PubMed*. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/40100906/>
- Samreen, T., Ahmad, M., Baig, M. T., Kanwal, S., & Nazir, M. Z. (2022). Remote sensing in precision agriculture for irrigation management. *Environmental Sciences Proceedings*, 23(1), 31. <https://doi.org/10.3390/envirosciproc2022023031>
- Senthilkumar, P., Asha, V., Ramasubramanian, P., & Ramesh, G. (2022). IoT-based precision irrigation for agriculture. *Research Articles*. <https://doi.org/10.53659/shareit.v2i4.43>
- Singh, R., Jan, F., & Min-Allah, N. (2023). Wireless sensor networks and IoT solutions for sustainable precision agriculture. *IEEE Access*, 11, 172756-172769. <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2020.3025590>
- Sishodia, R. P., Ray, R. L., & Singh, S. K. (2020). Applications of remote sensing in precision agriculture: A review. *Remote Sensing*, 12(19), 3136. <https://doi.org/10.3390/rs12193136>
- Soussi, A., Zero, E., Sacile, R., Trincherro, D., & Fossa, M. (2024). Smart sensors and smart data for precision agriculture: A review. *Sensors*, 24(8), 2647. <https://doi.org/10.3390/s24082647>

Verma, N., & Rana, S. K. (2021). Intelligent and IoT-based applications for sustainable agriculture. In *IoT and Decision Support Systems for Industry 4.0*. Springer.
https://doi.org/10.1007/978-3-030-77083-9_12

Zia, U., Rehman, A., Harris, N., Fatima, S., & Khurram, M. (2023). Evaluating intelligent irrigation systems based on IoT in grain crops. *Water (MDPI)*, *15*(7), 1394.
<https://doi.org/10.3390/w15071394>

**CRIME AND THE SOUTH ASIAN YOUTH: A READING OF KYOTO
DECLARATION AHEAD OF THE 15TH UN CRIME CONGRESS**

R.P. PABASARA^{1*}, M.P.A.A. BUDDHADASA²

**^{1,2}Department of Criminology and Criminal Justice, University of Sri
Jayewardenepura, Sri Lanka.**

^{*}<https://orcid.org/0009-0001-5639-1851>

Abstract

Amidst various challenges, the world is moving towards sustainable development. Yet, crime remains a major challenge, drawing attention to initiatives focused on its prevention aspect. The 15th United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice is scheduled to take place in Abu Dhabi this year, and the 14th Congress featured the Kyoto Declaration. Despite the adoption of these global policies, crime persists as a critical social problem in the South Asian region, which houses the world's largest youth population. As this demography aggravates the socio-economic disadvantages of youth, understanding the dynamics of this phenomenon is essential. Hence, the objectives of this study were twofold: first, to identify youth-specific articles in the Kyoto declaration, and secondly, to examine what possibilities or challenges exist in the realization of them in the South Asian context. The study employed a qualitative approach, using the Kyoto Declaration as the primary source, along with a systematic review of 65 papers from the Taylor and Francis database to address the second objective. Simultaneously, a thematic analysis was conducted to draw the insights. Catering to the first objective, the study found that out of 97 articles in the Kyoto Declaration, only 4 are dedicated to youth-specific concerns: Article 29 on protecting youth from criminal vulnerabilities, Article 30 on empowering youth to become agents of crime prevention, and Articles 45 and 46 on strengthening justice for youth before the law. Meanwhile, the existing literature served the second objective in a trifold approach. First, it identified that the geographical location between two high-risk drug zones, the presence of criminal gang activities, and the increased use of digital technologies can make South Asian youth vulnerable to crime. Secondly, India's rise as a regional education hub, and elevated levels of digital literacy are identified as positive elements to make the South Asian youth the change agents in crime prevention. Thirdly, the limited institutional capacities, lack of innovative approaches in the rehabilitation of youthful offenders, and cultural sensitivity were identified as challenges for children before the law. Accordingly, it can be concluded that while article 30 can be achieved due to the expansion of education and technology, the realization of articles 29, 45, and 46 remains controversial in the South Asian context. As the upcoming 15th episode will feature '*Generation Justice*', it is suggested to address the above obstacles by making the youth part of this initiative and by strengthening local economies.

Keywords: *Crime, Kyoto Declaration, South Asia, UN Crime Congress, Youth*

CRIME FICTION IN THE PAST AND CRIME FICTION NOWADAYS

Îrina-Ana DROBOT¹

¹Technical University of Civil Engineering Bucharest, Faculty of Engineering in Foreign Languages, Department of Foreign Languages and Communication, philology, education, ORCID number 0000-0002-2556-6233

Abstract

The purpose of this paper is to analyse how crime fiction looked in the past comparatively with how it looks nowadays. The main differences lie in the way we deal with these types of stories. In the past, we seem to have taken them much more seriously, while nowadays we are able to joke about them. There are less and less stories which seem to be able to scare us nowadays. We joke about ghost stories, we joke about various superstitions and beliefs, and all of these attitudes are visible in the way in which other stories are created nowadays. The stories themselves joke about stories of the past. We may consider how crime fiction looked in the past by looking at detective fiction, with characters such as Sherlock Holmes and Hercule Poirot. The crime is traced back and various clues lead the detectives and readers to what happened. Crime fiction is often intermingled with ghost stories and with mysteries about what we cannot understand. We are afraid of what we cannot understand, which explains why we create various ghost stories. In addition, we try to explain the world so that it feels more comfortable. If we look at stories such as the series *Mad, Bad, and Dangerous to Know* by Chloe Esposito, we notice a comedy-like perspective on crime fiction. Readers discover dark secrets, but they also take everything lightly. The methodological framework is made up of cultural studies and psychology.

Keywords: Comedy, chick lit, psychology

1. INTRODUCTION

As we go through history, we notice that our attitudes towards various topics and stories change. Works of fiction reflect our changing mindsets in time, from the way in which the story is told, to the way in which the characters have certain values and beliefs, to the way in which their lifestyle is described. We notice that there are rebellious characters, defying social norms, in stories in novels of various ages, and these characters are considered by readers the best ones and easy to identify with. We also notice how we have moved on from the way in which vampires were depicted in fiction from the novel *Dracula* by Bram Stoker, written during the Victorian Age, to the stories told by Stephenie Meyer in her *Twilight* series, from the Victorian age ghosts to friendly ghosts such as Casper, from the film and comics with the same title, we notice that what we had thought of in a serious way becomes less serious. Our image about vampires and ghosts is challenged in the contemporary versions of the stories. We take vampires less seriously in the sense that we are no longer afraid of them, or at least not of all of them, since we find out that there are good, or vegetarian vampires, and evil vampires, who suck the blood of their victims. In addition, friendship between human beings and good vampires can very well exist. Ghosts have been portrayed by legends as evil or dangerous, while Casper is completely different. He is even portrayed as very cute.

The same phenomenon is at work with other types of stories, including crime fiction.

1.1. Theoretical Framework

We may start off by considering how Postmodernist fiction prompts readers to reflect on and to challenge previously held beliefs about how a story goes and about character typology. Postmodernist fiction asks for an active readers (Hutcheon, 1983), who needs to make sense of the story, since it is told in a completely different way than the traditional one, with beginning, middle and end, and based on a highly reliable narrator. Postmodernist fiction has been described as ludic (Fjellestad, 2021). According to Scaggs (2005), "crime has [...] been the foundation for an entire genre of fiction for over one hundred and fifty years. [...] Throughout its history, various titles have been coined to classify and describe the genre. From Edgar Allan Poe's 'tales of ratiocination', to the mystery and detective fiction of the turn of the twentieth century and the whodunnit of the period between the First World War and the Second World War, a focus on crime, but only sometimes its investigation, has always been central to the genre." For cultural studies, we rely on a certain ideology, which promotes certain values and beliefs in a society at a certain time (Oswell, 2006). The same holds valid for fiction.

2. METHOD

We can start by considering that, in traditional crime stories such as *The Murders in the Rue Morgue*, crime is taken very seriously, and an investigation based on clues and logic is started. Other classical crime stories include *The Adventures of Sherlock Holmes* by Arthur Conan Doyle, *Murder on the Orient Express* by Agatha Christie, as well as psychological stories and classic noir novels, such as *The Big Sleep* by Raymond Chandler - where readers witness a hard-boiled detective story with Philip Marlowe as a main character -, and *The Maltese Falcon*, by Dashiell Hammet, which is a classic noir novel featuring crime and deception. All of these stories have some common elements: the crime, which is, in fact, a murder, a detective, clues and suspects, as well as a resolution which relies on logic. Another crime novel is *The Moonstone* by Wilkie Collins, which is, this time, about a stolen diamond. The plot involves detective work in order to find the stolen diamond. Detective work is frequently present in crime novels. Readers usually do not know each and every detail from the beginning, and they discover the missing detail together with the detective and with the characters. There is a strong element of mystery to all these novels, which leads to the feature of suspense, which is the driving force behind the entire story. It is suspense which keeps readers motivated to continue reading and which makes them highly curious and interested in the story. It also prompts them to start making hypotheses about the missing detail, since, throughout the story there are various misleading clues. Towards the final discovery of the mystery, all the expectations regarding the misleading clues are challenged, and an entirely different course of the story is revealed. While there may be at times some jokes in the conversations of detectives and humorous takes on the mystery, the mystery is pursued with great seriousness and the plot is far from being a comedy. Tension and suspense are part of the serious way of looking at crime fiction.

Nowadays, we are used to parodies about every genre and every story. In television shows, the popularity of comedy rose with the high rating of various film series. These comedy series and various comedy films offer viewers the occasion to relax and take matters less seriously. Comedies can be considered as part of the questioning mood of Postmodernism, when every previously held belief is placed under doubt. We can consider this a change of perspective. We can also consider this as a means of creating alternative scenarios. When we read stories which seem like a humorous take on crime fiction, we can consider this a questioning of the conventions of the genre, and a creation of an alternative scenario and turn which the classic plot can take,

When we read stories such as the *Mad* (2017), *Bad* (2018), and *Dangerous to Know* (2019) trilogy, written by Chloe Esposito, we become aware of the different way in which we have started to view crime stories.

Alvie and Beth are two very different sisters. They are complete opposites: Alvie is unsuccessful, while Beth is highly successful. They also have very different lifestyle: Alvie is preoccupied by social media, while Beth is married to a rich Italian man and seems to lead a perfect life. When Beth asks Alvie to come to visit her in Italy, she decides to accept since otherwise she had lost her job and her apartment shared with some friends. Beth asks Alvie to pretend she is her for just a few hours so that she can manage to do something while her husband is not aware of her disappearance. However, Alvie's wish to be her sister literally comes true, once she discovers Beth's dead body. Alvie wishes to change her life and continues to pretend that she is Beth. She discovers a dangerous world, of the mafia and of various rivalries. She seems a character who is clearly unprepared for such an environment, having in view the way she is described in the beginning. Readers wonder if she is going to survive. However, the surprise is that she manages to get through various situations. In the last book of the trilogy, however, we see her back in her situation in the beginning, very poor. Yet, she wishes to get out of this situation. The plot of the trilogy is, thus, with ups and downs.

What strikes our attention as readers in this story is how we are drawn on the side of Alvie, a negative character. She is the unsuccessful sister, yet she manages to change her life for the best. She is not a skilled criminal, and she seems completely unprepared for such a world of crimes and mafia, yet she manages to succeed and to survive. She is not the classic criminal. The entire story includes her various blunders and misunderstandings. However, she seems very lucky to get through these situations. The story is not a classic one either. Readers would expect Alvie to be discovered and tracked down by a detective. Even so, the fact that she is not Beth seems completely unrealistic not to be discovered by the others. The story includes plenty of instances of suspension of disbelief. Readers leave aside all their doubts regarding the unrealistic aspects and relax to simply enjoy the story and to be delighted by the rich imagination of the author. Due to the writing style which is simple and alert, and which allows the book to be read in a short time and with minimal effort, the story feels visual and full of action. It can be compared to watching a comedy. The focus is strongly placed on action and visual elements and it is not slowed down by descriptions and reflections of the characters. In spite of it being a parody, the story of Alvie is full of suspense and captures the attention of readers, who cannot stop from reading until they find out what happens next. It is a highly alert story and its attraction comes from the highly unusual fictional universe, where two apparently completely different story genres are put together: crime fiction and comedy.

The trilogy by Esposito belongs to the chick lit genre. Chick lit (Gill & Herdieckerhoff, 2006; Ferriss & Young, 2013; Smith, 2007) is women's fiction, a genre which has been highly popular in the 1990s-2000s, focusing on the life of young urban women characters, with their career, relationship and friendship issues. These are witty stories exploring contemporary lifestyle, including fashion, shopping, personal independence, career struggles. Examples of such genre are represented by *The Devil Wears Prada* by Lauren Weisberger and *Confessions of a Shopaholic* by Sophie Kinsella. While these examples rely on common, everyday life, the trilogy by Esposito breaks this pattern by introducing a variety of crime fiction into the genre.

Genre mixture is a feature of Postmodernist fiction (Kristeva, 2022). In this way, an entirely different type of story is created, which is in itself surprising and innovative.

We may consider that readers relate to Alvie due to understanding her situation of hating her sister. Sibling rivalry is well-known in psychology, and the story can be considered to rely on a common day-dream of becoming someone else. Further on, the day-dream continues, with imagining various intrigues and secrets we project that lie behind a rich, successful life. Indeed, readers may immediately think about the novel *The Great Gatsby* by Fitzgerald, where behind the newly rich are various dark secrets and they can be victims of crime.

Even so, the fact that crime is taken light-heartedly is, at first, shocking. Further on, readers join the game and pretend everything is realistic, and simply get carried away by the fictional world, accepting the situation as it is. Frequently, we feel strange in certain contexts, yet further on we realize we need to adapt. This tendency is present while reading this book as well.

Likely, we may say that we have seen and read all crime stories. The plot becomes, at some point, as we read many books, predictable, at least as far as its structure is concerned. Esposito completely avoids this to happen, by creating an entirely different structure. In addition, we can look at the change in the characters driving the plot. The expected evil character becomes likeable and relatable. Crime is not condemnable, especially since not even Beth, Alvie's sister, had been the perfectly positive image of a character herself. She was only on the surface perfectly acceptable by society and perfectly successful by social standards.

3. FINDINGS

The change from looking seriously at crime stories to looking at them from the perspective of comedy comes from the changes in our relation to social conventions. Psychologically, we are encouraged to push away from social conventions and social pressure, since we realize we cannot fit in everyone's expectations and in the role models society sets out for us. The character Alvie in Esposito's trilogy clearly does not. She is struggling with all aspects of her life. Society sets out various life patterns for us which cannot be achieved by everyone. Individualism is now encouraged, with any deviation from the models set up by society being described as normal. Previously life patterns can be questioned, in the same way in which the course taken by crime fiction stories can be questioned. Stories about crimes can very well deviate from the classic pattern and still be enjoyed. However, they belong to a different mindset.

4. DISCUSSION, CONCLUSION AND RECOMMENDATION

Society changes and, with it, the stories which are written and appreciated at a certain time. Nowadays, we accept both classical and modern takes on crime fiction. The trilogy by Esposito is as much a crime story as are the classical ones. Nowadays, each author can choose his or her own particular way of telling a story. Readers are open to any type of experiment. Modernism and Postmodernism have encouraged experimenting with plot and with various forms of art.

We may also consider that we may deal with different circumstances regarding crime nowadays. With all the surveillance around, and all the technological development, getting away with murder or identity change can become increasingly difficult. In this sense, the classic crime fiction may become less realistic. This leads us to making fun of crime fiction conventions and stories, while also considering some serious aspects, regarding the way in which we relate to the others, to the expectations and pressures of society, as well as with adapting to entirely new situations. This is what we feel from the trilogy by Esposito.

5. REFERENCES

- Esposito, C. (2017). Mad. Dutton.
Esposito, C. (2018). Bad. Penguin.
Esposito, C. (2019). Dangerous to Know. Penguin.
Ferriss, S., & Young, M. (Eds.). (2013). Chick lit: the new woman's fiction. Routledge.

Fjellestad, D. (2021). The ludic impulse in post-postmodern fiction. In *Ludics: Play as humanistic inquiry* (pp. 293-315). Singapore: Springer Singapore.

Gill, R., & Herdieckerhoff, E. (2006). Rewriting the romance: new femininities in chick lit?. *Feminist Media Studies*, 6(4), 487-504.

Hutcheon, L. (1983). A Poetics of Postmodernism? [Review of *The Discourse of Modernism; The World, the Text, and the Critic; Literary Theory: An Introduction*, by T. J. Reiss, E. W. Said, & T. Eagleton]. *Diacritics*, 13(4), 33–42. <https://doi.org/10.2307/464710>

Kristeva, M. (2022). *Towards a Theory of Life-Writing: Genre Blending*. Routledge.

Oswell, D. (2006). *Culture and society: An introduction to cultural studies*. torrossa.com

Scaggs, J. (2005). *Crime fiction*. Routledge.

Smith, C. J. (2007). *Cosmopolitan culture and consumerism in chick lit*. Routledge.

MULTIDIMENSIONAL SYMBOLIC LAYERS OF THE "GOOSE" IMAGE IN ENGLISH AND UZBEK LINGUISTIC WORLDVIEWS

Erdonova Muxlisa

Phd student in TerSU and lecturer at TESU

ABSTRACT

This research paper delves into the comparative analysis of the ornithonym “goose” within the English and Uzbek linguacultural contexts. Beyond its biological classification, the goose functions as a potent metaphor in folklore, idioms, and daily discourse. By examining the cognitive associations of both cultures, the article reveals a dichotomy: the English “goose” is a vehicle for economic motifs and behavioral irony, whereas the Uzbek "goose" serves as a socio-aesthetic symbol of domestic stability and collective loyalty. The study employs a comparative-typological approach to highlight how ecological environments shape linguistic metaphors.

Keywords: Ornithonymy, cognitive linguistics, cultural metaphor, English folklore, Uzbek linguaculture, “goose” archetype.

INTRODUCTION. For a long time, writers have used birds as symbols to stand for many ideas, concepts, and topics. They seem free, hopeful, and beyond this world since they can fly high in the sky. Their flightiness and migrations can also stand for instability, change, and unpredictability. Birds are flexible symbols that take on multiple meanings depending on the situation. They have been used in mythology, stories, poems, plays, novels, and more. Ornithonyms do not merely label birds; they act as “cultural fossil records” that preserve a nation’s historical perceptions of nature.

1.1.Theoretical framework In cognitive linguistics, the process of mapping human traits onto avian images is a universal phenomenon, yet the specific traits selected for mapping are culturally dependent. The goose, being a domestic and migratory bird, offers a rich field for analysis because it bridges the gap between the “wild” and the “domestic” in the human imagination. Within the realm of English linguacultural, the levels of the goose that are symbolic are polarized. Sometimes it is a neutral image, but most of the time it is either “golden” or “silly.” The relationship with wealth appears to be the most prominent stratum in the English language.

METHODS

The present study is conducted within the framework of **comparative linguistics** and **linguacultural analysis**. To achieve a comprehensive understanding of the "goose" symbol in English and Uzbek cultures, the following methodological steps were employed: **Comparative-Typological Method:** This is the primary method used to identify the universal and culture-specific (idiosyncratic) features of the "goose" image. By aligning English and Uzbek linguistic units, we established structural and semantic parallels. **Contextual and Semantic Analysis:** We analyzed the meanings of ornithonyms not in isolation, but within the context of folk tales, proverbs, and idioms. This allowed us to decode the metaphorical layers

that are often hidden in literal translations. **Component Analysis:** This method was applied to break down the semantic structure of the ornithonym into smaller units (semes), such as “size,” “color,” “behavior,” and “social status,” to see which components are emphasized in each culture. **Linguacultural Interpretation:** We utilized this approach to explain *why* certain metaphors exist. It involves linking linguistic data with the historical, religious, and geographical backgrounds of the English and Uzbek peoples. **Data Collection:** The research material was gathered from authoritative dictionaries of idioms (e.g., *Oxford Dictionary of English Idioms*), collections of Uzbek folk tales, and academic corpora. A total of over 50 linguistic units (proverbs, metaphors, and fairy tale motifs) containing the "goose" ornithonym were selected for qualitative analysis.

RESULT

The expression “The goose that lays the golden eggs” has its roots in Aesop's fables, but it has developed into a common metaphor for economics in contemporary English [1]. It is an asset that can be maintained over time. **Unparalleled Analysis:** English, in contrast to Uzbek, places more emphasis on the product (the egg or gold) than it does on the social behavior of the bird. This demonstrates that the language was influenced by industrial and commercial practices at an early stage. Irony and naivety are described in the behavioral metaphor. The goose is sometimes used as a metaphor for human intelligence in English. Being a “goose” means being silly in a way that is entirely innocent and awkward. Using the bird's irregular flying as a metaphor for lost effort, “A wild goose chase” was originally used by Shakespeare. [2] This is an example of an idiomatic layer. Furthermore, this demonstrates that the wild goose is a symbol of unpredictability and futility in the minds of English people. The “goose” in Uzbek linguacultural is viewed through the prism of Eastern aesthetics and communal values. The goose is viewed as a symbol of loyalty, beauty, and the ideal of the domestic home. When it comes to aesthetics: "G'ozdek tirkalmoq" There is a strong association between the goose and elegance in Uzbek literature and folk melodies. In Uzbek tradition, the goose (g'oz) and the crane (turna) are sometimes used interchangeably to depict grace. This is in contrast to Western cultures, who may prefer the swan as the ultimate emblem of beauty. In the context of order: It is the phrase “G'ozdek tizilmoq” (which means “to be lined up like geese”) is a metaphor that depicts discipline and harmony in a favorable light [3]. The value that is placed on the group (the flock) as opposed to the individual is shown in this trait. The “Baraka” (Blessing) of the Domestic sphere From the perspective of the Uzbek people, the goose is a symbol of a "full house." Instead of being a representation of “silly” behavior, it is a symbol of the riches of the household. Evidence from the language: While the English language has a number of idioms that mean "stupid as a goose," the Uzbek language does not have any similar disparaging ornithonimic metaphors for this bird. This poem, on the other hand, emphasizes on the bird's devotion to its nest as well as its "migratory sorrow" (hijron), which is a motif that is frequently seen in Eastern poetry [4].

4. COMPARATIVE SYNTHESIS: THE DIVERGENCE OF COGNITIVE MODELS

Feature	English Cognitive Model	Uzbek Cognitive Model
Primary Value	Material/Economic (Golden Egg)	Aesthetic/Social (Grace & Unity)
Negative Trait	Stupidity (Silly Goose)	None (Rarely used negatively)

Feature	English Cognitive Model	Uzbek Cognitive Model
Social Aspect	Individual fortune	Collective migration/Family
Nature	Erratic/Unpredictable (Wild goose chase)	Organized/Disciplined (G'ozdek tizilish)

CONCLUSION The cross-linguistic study of the "goose" ornithonym reveals that metaphors are not arbitrary. The English model is more **pragmatic and individualistic**, focusing on the bird's utility or lack of intellect. The Uzbek model is more **lyrical and collective**, focusing on the bird's grace and its role within a flock. These symbolic layers prove that language is not just a tool for communication, but a repository of a nation's unique psychological and cultural heritage.

REFERENCES.

1. Cowie, A. P. "Oxford Dictionary of English Idioms". – Oxford University Press, 2010. – P. 215.
2. Crystal, D. "The Stories of English". – London: Penguin Books, 2005. – P. 342.
3. Mahmudov, N. "Tilning mukammal tadqiqi yo‘llarida". – Toshkent: Fan, 2012. – B. 89.
4. Yormatov, I. "O‘zbek tilshunosligida lingvokulturologiya asoslari". – Toshkent: Universitet, 2018. – B. 156.
5. Lakoff, G. "Metaphors We Live By". – Chicago: University of Chicago Press, 1980. – P. 122.
6. Kövecses, Z. *Metaphor in Culture: Universality and Variation*. – Cambridge University Press, 2005. – P. 184. (Metofora va madaniyat bog‘liqligi bo‘yicha dunyodagi eng kuchli manbalardan biri).
7. Wierzbicka, A. *Semantics, Culture, and Cognition: Universal Human Concepts in Culture-Specific Configurations*. – Oxford University Press, 1992. – P. 320. (Leksik birliklarning madaniy tahlili uchun fundamental asar).
8. Safarmatov, A. *O‘zbek tili ornitonimlarining lingvistik tahlili*. – Toshkent: Fan, 2008. – B. 64. (O‘zbek ornitonimiyasi bo‘yicha maxsus tadqiqot).
9. Maslova, V. A. *Lingvokulturologiya*. – Moskva: Akademiya, 2001. – S. 204. (Lingvokulturologiya nazariyasi bo‘yicha asosiy qo‘llanmalardan).
10. Tursunova, M. *O‘zbek xalq ertaklarida animatistik obrazlar talqini*. – Samarqand, 2019. – B. 45. (Ertaklardagi hayvon va qush obrazlari tahlili).

ЗНАЧИМОСТЬ ТЮРКСКИХ КОРНЕЙ НА СТРАНИЦАХ ВСЕМИРНОЙ ИСТОРИИ

Алиева Фаргана

Азербайджан, Баку

Бакинский государственный университет

НИЛ «Деде Горгуд»

Соискательница Навоийского государственного университета

ORCID ID 0009-0001-1030-8776

Если с цивилизационного ракурса рассмотреть вторичное зарождение жизни на земной планете после “Всемирный потоп”, то следует непременно отметить, что именно тюрки стали колыбелью, предвестниками первых и могучих культур и цивилизаций, впоследствии изменивших весь ход мировой истории. Вобрав в себя нотки - восточной и западной мировых культур, они образовали уникальный этнический симбиоз, сумев сохранить при этом свою самобытность. На фоне событий мировой истории, мы попытаемся показать истинную сущность и происхождение древнетюркского народа. Для этого следует вернуться к истокам зарождения человечества и религии. Как известно, о появлении первых людей на земле говорится во всех небесных книгах, ниспосланных Аллахом (Тора, Псалтырь, Евангелие, Гурани-Керим).

Тюрки считаются потомками Иафет, сына пророка Ной (Нуха). Эти представления отражены в эпосе Огузнаме, где описывается этногенез ранних тюркских народов. Согласно преданию, Ной передал восточные земли Иафету (Олджай-хану), от которого происходит правящая линия. Его потомок Кара-хан стал отцом Огуза — ребёнка с признаками избранности: он отказался от материнского молока до принятия матерью веры в Единого Бога.

Версия дастана у Рашид ад-Дин и Абульгази отличается от уйгурских текстов: отец Огуза — Кара-хан (неверующий), сам Огуз рождается приверженцем единобожия; конфликт с отцом приводит к расколу рода и вооружённому столкновению, завершившемуся гибелью Кара-хана.

До ислама у тюрков существовала вера в Единого Бога — Тенгрианство (Гёк Тенгри), включавшая представления о загробной жизни, рае и аде. Бог мыслился как незримый и вездесущий, а его изображение запрещалось. Наверное такие рассуждения поспособствовали в последующем принятию ислама тюркскими народами.

Переход к исламу занял несколько веков и сопровождался деятельностью арабов. По данным источников, первыми ислам приняли представители рода Салур, после чего термин «тюркмен» стал обозначать мусульманских тюрков. В трудах Зия Гёкальп подчёркивается, что «торе» воспринималось как божественный закон, передаваемый из поколения в поколение наряду с обычным правом «йосун».

Термин «тюрк» исторически имел как политическое, так и этническое значение; его ранние формы фиксируются в китайских источниках. В древнетюркском языке он ассоциировался с силой и мощью. Важную роль в ранней истории тюрков сыграли гунны (хунну), чья держава возникла в Центральной Азии. При правителе Модэ (III в. до н.э.) было достигнуто политическое единство. В 445-453 гг. под предводительством Атиллы гуннский союз достиг максимальной экспансии, его союзники завоевали будущую территорию Германии, Франции, Северной Италии, наложили дань на Римскую империю. Составив союз народностей: остготов, гепидов, тюрингцев, герулов, ругийцев, хозаров и др. он стал владычествовать на пространстве от берегов Волги до границ Венгрии. По сей день разворачивается широкая дискуссия вокруг вопроса касающегося отказа Атиллы от взятия Константинополя (которая в 1453 г. по Божьей воле была взята Мехметом II Завоеватель Султан Фатих Мехмет). В истории этот инцидент имеет несколько трактовок. Об этом событии повествуют в своих трудах известные историки своего времени: Павел Д Диакон, Иордан и личный секретарь Льва Проспер Тиро (Аквитанский). В 452 г. Аттила в своём лагере на Амбулейском поле мирно встретил делегацию во главе с понтификом Львом I. Своим красноречием он убедил вождя гуннов вернуться через Паннонию за Дунай. Обладая политической дальновидностью, Аттила за крупную сумму денег покинул Апеннинский полуостров, где свирепствовала “чёрная смерть”.

В фондах Ватиканской Апостольской библиотеки хранится письмо от 23 апреля 451 г., в котором Папа Римский призывает Восточную Римскую империю к совместной борьбе двух империй с полчищами варваров для удержания гегемонии в Европе и мире. Правда, Рим был спасён, но ценою собственной беды. При анализе исторической хронологии допускается мнение, что если бы события развернулись в другом русле, и Аттила не повернул бы вспять, то римская цивилизация была бы стёрта с лица земли, что в свою очередь, привело к падению христианства на Западе. В 453 г.в Паннонии (территория современной Венгрии) Аттилу настигла скоропостижная смерть. По преданиям он скончался на ложе новобрачных от руки своей новоиспечённой супруги, германской пленницы Илдиго (Хильды, Кримхильды) задушившей его своими длинными косами, а по другой версии был отравлен ею (мстила за истребление гуннами своего рода, германских племён), или же умер естественной смертью, захлебнувшись во сне, от собственной крови. Тело Аттилы было помещено в три гроба: золотой, серебряный и железный. Для сохранности тайны пленники, сделавшие гробы, были преданы смерти. По венгерской легенде, гроб был зарыт в русле Тиссы, для чего вода была отведена из реки, а потом вновь пущена в старое русло. Тем самым, истории была загадана ещё одна неотгаданная загадка. Образ Аттилы на протяжении веков продолжал привлекать людское внимание, всё больше обрастая мифами и легендами разных народов. После смерти Аттилы начался распад державы, что стало частью процессов Великого переселения народов, изменивших облик Европы и Азии. На смену гуннам пришли гёктюрки, продолжившие развитие тюркской государственности.

Эпоха Возрождения оставила неизгладимый след в культовых, литературных памятниках тюркского мира: в эпосах “Огузнаме”, “Китаби-Деде Горгуд” призывающих тюрков к воскрешению, возрождению и объединению для одержания новых побед на пути Всевышнего. Девизом для тюрков по сей день служит выражение: “Если выживем, станем газа, а если умрём, то удостоимся чести быть Шехидом”. Ибо тюрк в силах перенести голод, жажду, любого рода пытку, но не может и не имеет права терять три ценности: веру в Аллаха, честь (свои корни) и свободу”.

ARAB YOZUVI TA'LIMINING YANGI TALQINI

A NEW INTERPRETATION OF TEACHING THE ARABIC SCRIPT

Fayzullo Musayev,

Oriental universiteti Tillar-1 kafedrasi katta o'qituvchisi,

ORCID: 0000-0002-9328-0931

Annotatsiya. Mazkur maqolada arab yozuvini til egasi bo'lmagan xorijiy talabalarga o'rgatishning dolzarb muammolari va ularni bartaraf etishning innovatsion metodologiyasi tadqiq qilingan. An'anaviy ta'lim tizimida arab alifbosi harflarining so'z ichidagi o'rniga qarab to'rt xil ko'rinishda (alohida, so'z boshi, o'rtasi va oxiri) o'rgatilishi o'quvchilarda tushunmovchiliklar va yozma nutqda ko'plab texnik xatolarni yuzaga keltirishi tahlil qilingan. Muallif amaldagi jadval tizimining mantiqiy nuqsonlarini ko'rsatib o'tadi, xususan, o'zidan keyingi harfga ulanmaydigan oltita harfdan (ا د ذ ر ز و) so'ng keladigan harf shakllari an'anaviy jadvallarda noto'g'ri talqin qilinishini isbotlaydi.

Maqolaning yangiligi shundaki, unda "hamma harf o'zidan oldingisiga ulanadi" degan klassik qoidadan voz kechish va masalaga boshqa rakursdan qarash taklif etiladi. Muallifning fikricha, arab harflarini "o'zidan keyingisiga ulanadigan va ulanmaydigan" guruhlariga ajratish ta'lim samaradorligini oshiradi. Tadqiqot natijasida arab harflarining grafik shakllari sonini an'anaviy 100 tadan 54 taga qisqartirish imkoniyati ilmiy asoslab berilgan. Bu yondashuv talabalarining yozuvni o'zlashtirish vaqtini tejashga va vizual chalkashliklarning oldini olishga xizmat qiladi. Maqolada keltirilgan yangi talqin arab tili grammatikasi va imlosini o'qitishda soddalik va mantiqiy izchillikni ta'minlovchi amaliy qo'llanma bo'lib xizmat qilishi mumkin. Tavsiya etilayotgan metodik jadval harflarning yarim va butun ko'rinishlarini farqlashga asoslangan bo'lib, bu ona tili arab tili bo'lmagan o'quvchilar uchun o'rganish jarayonini sezilarli darajada osonlashtiradi.

Kalit so'zlar: arab xati, arab yozuvi, harflar imlosi, ikki ko'rinishli, to'rt ko'rinishli harflar.

Abstract. This article explores the contemporary challenges in teaching the Arabic script to non-native speakers and investigates innovative methodological approaches to overcome these difficulties. In traditional educational systems, Arabic letters are typically taught using a complex system of four distinct forms based on their position within a word: isolated, initial,

medial, and final. The author analyzes how this conventional approach often leads to significant confusion and frequent orthographic errors among students, particularly in the practical application of writing rules. The research identifies logical inconsistencies within standard pedagogical tables, specifically highlighting how these charts fail to account for the behavior of letters following the six "non-connecting" characters (ادذرزو).

The primary novelty of this study lies in its proposal to shift the instructional paradigm away from the classical rule that "every letter connects to its predecessor." Instead, the author advocates for a simplified perspective: classifying Arabic letters based on whether they connect to the succeeding letter or not. By re-evaluating the graphical representation of the alphabet, the research demonstrates that the number of distinct letter forms requiring memorization can be effectively reduced from over 100 to just 54 essential shapes. This streamlined interpretation significantly reduces the cognitive load on learners and prevents common visual mistakes in word formation. The proposed methodology emphasizes distinguishing between the "partial" and "complete" forms of letters, providing a more intuitive and logically consistent framework for students. Ultimately, this "new interpretation" of Arabic script instruction serves as a practical tool for educators, aiming to enhance the efficiency of language acquisition by prioritizing simplicity and clarity in the teaching of Arabic orthography.

Keywords: Arabic script, Arabic writing, orthography of letters, two-form letters, four-form letters.

Jahon an'anaviy ta'lim tizimidagi arab yozuvini o'rgatishga bag'ishlangan, bizga ma'lum bo'lgan barcha darslik va qo'llanmalarda: "SO'ZDAGI HAMMA HARFLAR O'ZIDAN OLDINGISIGA QO'SHILADI, lekin o'zidan keyingisiga olti harf (ادذرزو) dan boshqalarigina qo'shiladi; mazkur 6 harf o'zidan keyingisiga qo'shilmaydi" degan fikr mavjud. Aynan shu fikr arab yozuvidagi harflarining so'zda to'rt ko'rinishli ekani to'g'risidagi holatni yuzaga keltirgan va bu asrlar davomida yagona haqiqat sifatida hukm surib kelmoqda: Ushbu qo'llanib kelinayotgan tizim (prinsip)ga binoan 28 arab harfining o'zidan keyingisiga qo'shilmovchi 6 tasi 2 ko'rinishli bo'lib, 12 shaklga ega:

و و ز ز ر ر ذ ذ د د د د ا ا qolgan 22 tasi esa 4 ko'rinishli bo'lib, 88 shaklga ega;

alohida	so'z ox.	so'z o'rt.	so'z bosh.
ا	ا	ا	ا
ب	ب	ب	ب
ت	ت	ت	ت
ث	ث	ث	ث
ج	ج	ج	ج
ح	ح	ح	ح

خ	خ	خ	خ
د	د	د	د
ذ	ذ	ذ	ذ
ر	ر	ر	ر
ز	ز	ز	ز
س	س	س	س
ش	ش	ش	ش
ص	ص	ص	ص
ض	ض	ض	ض
ط	ط	ط	ط
ظ	ظ	ظ	ظ
ع	ع	ع	ع
غ	غ	غ	غ
ف	ف	ف	ف
ق	ق	ق	ق
ك	ك	ك	ك
ل	ل	ل	ل
م	م	م	م
ن	ن	ن	ن
ه	ه	ه	ه
و	و	و	و
ي	ي	ي	ي

Ushbu jadvalda mazkur olti harf ikki ko‘rinishli (6x2=12), qolganlari to‘rt ko‘rinishli (22x4=88), jami 100 xil shakldir. Lekin “so‘z o‘rtasida” va “so‘z oxirida”gi shakllar mazkur olti harfdan keyin so‘zda qo‘llash uchun yaroqli emas. Yangi talabalar so‘zni yozishda jadvaldagi ko‘rinishni qo‘llab: (مدرسة كتاب دار) kabi “xato” qilishadi. Talaba yozuvidagi “xato”ni topgan o‘qituvchi, ya’ni biz esak, talabaga “xato qilding” deymiz-u, jadvaldagi qusmni ko‘rmaymiz. Bu qusr shundan iboratki, jadvaldagi “so‘z o‘rtasida” va “so‘z oxirida”gi harf shakllari o‘zidan keyingisiga ulanuvchi 22 harfdan keyin kelgan holat uchungina bo‘lib, o‘zidan keyingisiga ulanmovchi 6 harfdan keyingi holatlar uchun yaroqsizdir; bu harflardan keyin so‘z o‘rtasida harfning so‘z boshidagi shakli qo‘llaniladi; so‘z oxirida esa, harfning alohida shakli qo‘llaniladi. Jadval mantiqan to‘g‘ri va mukammal bo‘lishi uchun “so‘z o‘rtasida” va “so‘z oxirida”gi ustunlarning har biri ikkiga bo‘linib, ularda o‘zidan keyingisiga ulanuvchi va ulanmovchi harflardan keyin qo‘llaniluvchi shakllar ko‘rsatilishi kerak. Ya’ni quyidagicha:

alohida	so‘z oxirida		so‘z o‘rtasida		so‘z boshida.
	boshqa harflardan so‘ng	ادذرزو dan keyin	boshqa harflardan so‘ng	ادذرزو dan keyin	
ا	ا	(ا)	ا	(ا)	ا
ب	ب	(ب)	ب	(ب)	ب
ت	ت	(ت)	ت	(ت)	ت
ث	ث	(ث)	ث	(ث)	ث
ج	ج	(ج)	ج	(ج)	ج
ح	ح	(ح)	ح	(ح)	ح
خ	خ	(خ)	خ	(خ)	خ
د	د	(د)	د	(د)	د
ذ	ذ	(ذ)	ذ	(ذ)	ذ

ر	ر	(ر)	ر	(ر)	ر
ز	ز	(ز)	ز	(ز)	ز
س	س	(س)	س	(س)	س
ش	ش	(ش)	ش	(ش)	ش
ص	ص	(ص)	ص	(ص)	ص
ض	ض	(ض)	ض	(ض)	ض
ط	ط	(ط)	ط	(ط)	ط
ظ	ظ	(ظ)	ظ	(ظ)	ظ
ع	ع	(ع)	ع	(ع)	ع
غ	غ	(غ)	غ	(غ)	غ
ف	ف	(ف)	ف	(ف)	ف
ق	ق	(ق)	ق	(ق)	ق
ك	ك	(ك)	ك	(ك)	ك
ل	ل	(ل)	ل	(ل)	ل
م	م	(م)	م	(م)	م
ن	ن	(ن)	ن	(ن)	ن
ه	ه	(ه)	ه	(ه)	ه
و	و	(و)	و	(و)	و
ي	ي	(ي)	ي	(ي)	ي

Jadval mantiqan to'g'ri bo'ldi, lekin amaliy jihatdan murakkab holatga keldi. Ta'lim jarayoni murakkablikni emas, balki sodda va osonlikni talab etadi. Soddalashtirishning iloji bormi? Ha, bor. Masalaga **qarash nuqtai nazarini o'zgartirish** kerak! Arab harfining o'zidan "oldingisiga ulanishi" fikridan voz kechilishi kerak; ya'ni "hamma harf o'zidan oldingisiga

ulanadi” emas, balki “**hech qaysi arab harfi o‘zidan oldingisiga ulanmaydi**; balki oldingi harf keyingi harfga ulanadi yoki ulanmaydi deyish to‘g‘riroq bo‘ladi, bizningcha. Ya‘ni: ARAB HARFLARINING O‘ZIDAN KEYINGISIGA ULANADIGANI VA ULANMAYDIGANLARI BOR” deyish o‘rinlidir..

Bu nima degani? Bu “so‘z o‘rtasida” va “so‘z oxirida” ustunlaridagi harflarning o‘ng tomondagi qo‘lchasi o‘ziniki emas, oldingi harfniki degani; ya‘ni bu ikki ustundagi shakllar ortiqcha, keraksiz deganimizdir.

Mana ل yolg‘iz o‘zi, 2 tasi لل va 3tasi للل .

Xuddi shuningdek boshqa harflar ham: بيب تبت تثت ككك ففف سسس ششش صصص va h.k.

Ulanadiganlari esa: a) 2 tasi butun holda (ظ ظظ); b) 17 tasi dastlabki yarmi bilan (بب تبت تثت جج حح خخ سس شش صص ضض فف قق كك لل مم نن يي): ularning butun shakli so‘z oxiridagina yoziladi, ungacha yarmi kifoya. (تشبيت); v) 3 tasi 4 xil (so‘z boshida, o‘rtasida, oxirida va alohida) ko‘rinishlarga ega

ad d r zo: keyingisiga ulanmaydigan harf bir shaklda:			
Keyingisiga ulanuvchi harflar so‘z oxiridagina butun holda, ungacha yarmi kifoya:			
Shu harfning uchtasi	Shu harfning ikkitasi	So‘z oxirida va alohida	So‘z oxiridan oldingi o‘rinlarda
yarimtasi yo‘q ظظظ	ظظ	ظ	ظ
yarimtasi yo‘q ظظظ	ظظظ	ظ	ظ
بيب	بيب	ب	ب
تتت	تت	ت	ت

ث	ث	ث	ثثث
ج	ج	ج	ججج
ح	ح	ح	ححح
خ	خ	خ	خخخ
س	سس	سس	سسس
ش	شش	ششش	شششش
ص	ص	صص	صصص
ض	ض	ضض	ضضض
ف	ف	فف	فففف
ق	ق	قق	قققق
ك	ك	كك	كككك
ل	ل	لل	للل
م	م	مم	مممم
ن	ن	نن	نننن
ي	ي	يي	يييي
ع	ع	عع	ععع
غ	غ	غغ	غغغ
ه	ه	هه	هههه

Jadvalimizdagi keyingisiga ulanmovchi 6 harf (ادذرزو) va keyingisiga ulanuvchi dastlabki ikki harf esa bir ko‘rinishli:

Keyingisiga ulanmovchi 6 harf :اد ذ ر زو			
ط	ط	ط	ط
ظ	ظ	ظ	ظ

Navbatdagi 17 harf o‘zidan keyingisiga ulanishi uchun nuqtalari bor dastlabki yarmi kifoya qiladi; bu harflar yarim va butun ko‘rinishlarga ega:

ب	ب	ب	ب
ت	ت	ت	ت
ث	ث	ث	ث
ج	ج	ج	ج
ح	ح	ح	ح
خ	خ	خ	خ
س	س	س	س
ش	ش	ش	ش
ص	ص	ص	ص
ض	ض	ض	ض
ف	ف	ف	ف
ق	ق	ق	ق
ك	ك	ك	ك
ل	ل	ل	ل
م	م	م	م
ن	ن	ن	ن

پ	ي	لي	ليي
---	---	----	-----

Faqat nuqtasi bilan farqlanuvchi ikki shakldagi uch harfgina to‘rt ko‘rinishli:

ع	ع	ع	عع
غ	غ	غ	غغ
ه	ه	ه	ههه

(ععع ع غغغ غ ههه ه).

Demak. Arab harflari hammasi bo‘lib: $6+2+(17 \times 2)+12=54$ shakldan iborat ekan. Arab harflaridan 100 va undan ortiq shakllar yasashga hojat yo‘q.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Иброҳимов Н., Орипов А., Икромжонов А., Зайриев А. Ал-Қомус ўзбекча-арабча қомусий луғат. 1-4-жилд. – Тошкент, 2017-2020.
2. Musayev F. Arab dunyosida “masal” ilmining vujudga kelishi va rivoji. Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari OAK jurnali. 7-son, 4-jild, 2024 y.
3. Мусаев Ф. Май тушунчасининг Навоий ғазалидаги тавсифи. Results of National Scientific Research International Journal 2024 Volume 3| Issue 6 SJIF- 5.8, Researchbib 7.9
4. Гранде Б. М. Курс арабской грамматики в сравнительно-историческом освещении. – М.: Восточная литература, 1998.
5. Кузьмин С. А. Учебник арабского языка: Для первого года обучения. - М.: Восточная литература, 2001.

ARE ARTIFICIAL INTELLIGENCE LIBRARIES OR UNIVERSAL LIBRARIES

Dr. Tarana Saleh RUSTAMOVA,
Azerbaijan National Academy of Sciences, Institute of Manuscripts
Baku/Azerbaijan
orcid: <https://orcid.org/0000-0001-5729-1919>

Key words: library, artificial intelligence, innovation, modern libraries, artificial intelligence libraries

The application of artificial intelligence in libraries has a number of superior qualities. For example, it leads to the creation of new sources by using the resources here through the program. This method creates very favorable opportunities for information consumers in their scientific work and research, especially by taking advantage of electronic resources.

However, the optimality of this approach raises certain questions and problems. Because, if we base it on logic, we will see that Artificial Intelligence programs deliver information based on previously written information and algorithms included in the program. Its use leads to the spread of plagiarism, the appropriation of the work created by the researcher, scientist (the product of any person's brain) thanks to his hard work. For example, Seongjin Hong, a professor at Chungnam National University in South Korea, states that fake articles created with artificial intelligence are a new threat to scientific publications. The professor, who as an editor has received articles from fake authors that are artificially modified versions of previous publications, notes: "Last month, it seemed to me that an article I submitted had been reviewed by an artificial intelligence. But now it turns out that artificial intelligence not only reviews articles, it also writes them. More precisely, it plagiarizes and resubmits already published articles."

Turkish academic Şahin Albayrak, who leads a groundbreaking initiative to connect libraries with artificial intelligence to facilitate information retrieval and synthesis through the "European Library of the Future" project at the Technical University of Berlin, justifies the benefits of artificial intelligence as follows: "Even if physical shelves are gradually emptied, the transformational potential of artificial intelligence can be expanded to facilitate access to vast digital repositories. No one can prevent the development of artificial intelligence. Although physical books will still adorn shelves for a while, much of our knowledge will be digitized and will provide access to them day and night. In ten years, libraries will be equipped with artificial intelligence. He emphasized the increasing role of librarians in the context of integration with artificial intelligence developments. Librarians will move to curate new publications and integrate them into artificial intelligence systems."

As it appears from the research some artificial intelligence experts and librarians have repeatedly noted that traditional libraries will be replaced by completely new digital libraries and the creation and operation of artificial intelligence-based information centers, and traditional libraries will be a thing of the past. However, this trend is fundamentally wrong, the destruction of traditional libraries must be prevented. The existence of traditional libraries, where no innovative theories and inventions, books, magazines, manuscripts, etc., which are the result of paper products with historical roots and have stood the test of all times, are preserved and preserved, must be protected. Let us draw attention to one fact: the role of traditional libraries and librarians in delivering information with artificial intelligence and removing many obstacles between it and the information user is one of the

undeniable facts. Because, as a complete database, where publications (books, magazines, newspapers, manuscripts) and other information carriers (CDs, DVDs, electronic information materials, etc.) are preserved and protected, no technical, artificial means can fully ensure the service activities of libraries. Despite a number of its advantages, artificial intelligence also has certain shortcomings.

YAPAY ZEKÂ KÜTÜPHANELERİ Mİ, EVRENSEL KÜTÜPHANELER Mİ?

Dr.öğr. Terane Salih RÜSTEMOVA,
Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi, El Yazmaları Enstitüsü
Bakü/Azerbaycan

e-mail: terane.mirzeyeva.rustemova@gmail.com

orcid: <https://orcid.org/0000-0001-5729-1919>

tel.: +994 50 7767637

Anahtar kelimeler: kütüphane, yapay zeka, inovasyon, modern kütüphaneler, yapay zeka kütüphaneleri

Kütüphanelerde yapay zekanın uygulanmasının bir dizi üstün özelliği vardır. Örneğin, program aracılığıyla buradaki kaynakları kullanarak yeni kaynaklar oluşturulmasına yol açar. Bu yöntem, özellikle elektronik kaynaklardan yararlanarak, bilgi tüketicileri için bilimsel çalışmalarında ve araştırmalarında çok elverişli fırsatlar yaratır.

Bununla birlikte, bu yaklaşımın optimumluğu bazı soruları ve sorunları da beraberinde getirir. Çünkü mantığa dayandırırsak, yapay zeka programlarının önceden yazılmış bilgilere ve programa dahil edilmiş algoritmalara dayalı olarak bilgi sunduğunu görürüz. Kullanımı, intihal yayılmasına, araştırmacının, bilim insanının (herhangi bir insanın beyнинin ürünü olan) emeğinin sahiplenilmesine yol açar. Örneğin, Güney Kore'deki Chungnam Ulusal Üniversitesi'nden Profesör Seongjin Hong, yapay zeka ile oluşturulan sahte makalelerin bilimsel yayınlar için yeni bir tehdit olduğunu belirtmektedir. Editör olarak sahte yazarlardan, daha önceki yayınların yapay olarak değiştirilmiş versiyonları olan makaleler alan profesör şunları belirtiyor: "Geçen ay, gönderdiğim bir makalenin yapay zekâ tarafından incelendiğini düşündüm. Ancak şimdi anlaşıldı ki yapay zekâ sadece makaleleri incelemekle kalmıyor, aynı zamanda yazıyor da. Daha doğrusu, zaten yayınlanmış makaleleri intihal edip yeniden gönderiyor."

Berlin Teknik Üniversitesi'nde "Geleceğin Avrupa Kütüphanesi" projesiyle bilgiye erişimi ve sentezi kolaylaştırmak için kütüphaneleri yapay zekâyla birleştirmeye yönelik çığır açan bir girişime öncülük eden Türk akademisyen Şahin Albayrak, yapay zekânın faydalarını şu şekilde gerekçelendiriyor: "Fiziksel raflar yavaş yavaş boşalsa bile, yapay zekânın dönüştürücü potansiyeli, geniş dijital depolara erişimi kolaylaştırmak için genişletilebilir. Yapay zekânın gelişimini kimse engelleyemez. Fiziksel kitaplar bir süre daha rafları süsleyecek olsa da, bilgimizin büyük bir kısmı dijitalleştirilecek ve bunlara gece gündüz erişim sağlayacak. On yıl içinde kütüphaneler yapay zekâ ile donatılacak. Yapay zekâ gelişmelerine entegrasyon bağlamında kütüphanecilerin artan rolü artacak, kütüphaneciler yeni yayınları derleyecek ve bunları yapay zekâ sistemlerine entegre edecekler".

Araştırmadan görüldüğü gibi bazı yapay zekâ uzmanları ve kütüphaneciler, geleneksel kütüphanelerin tamamen yeni dijital kütüphanelerle ve yapay zekâ tabanlı bilgi merkezlerinin oluşturulması ve işletilmesiyle değiştirileceğini ve geleneksel kütüphanelerin geçmişte kalacağını, arşivin yerini alacağını defalarca dile getirmişlerdir. Ancak bu eğilim temelde yanlıştır, geleneksel kütüphanelerin yok edilmesi önlenmelidir. Yenilikçi teorilerin ve icatların, kitapların, dergilerin, el yazmalarının vb. tarihsel köklere sahip ve tüm zamanların sınavından

geçmiş kağıt ürünlerinin korunduğu ve muhafaza edildiği geleneksel kütüphanelerin varlığı korunmalıdır. Bir gerçeğe dikkat çekelim: Yapay zekâ ile bilgi sunmada ve bilgi kullanıcısı ile arasındaki birçok engeli kaldırmada geleneksel kütüphanelerin ve kütüphanecilerin rolü yadsınamaz bir gerçektir. Çünkü yayınların (kitaplar, dergiler, gazeteler, el yazmaları) ve diğer bilgi taşıyıcılarının (CD'ler, DVD'ler, elektronik bilgi materyalleri vb.) korunduğu ve muhafaza edildiği eksiksiz bir veritabanı olarak, hiçbir teknik, yapay araç kütüphanelerin hizmet faaliyetlerini tam olarak sağlayamaz. Birçok avantajına rağmen, yapay zekânın da bazı eksiklikleri vardır.

**THE HYBRID FUTURE OF ANIMATION: CLASSICAL PRINCIPLES AND AI IN
THE ICE AGE MOVIE SERIES**

Ayyappan P.¹ • T. Nirmala² •

**¹Ph.D. Research Scholar, Department of Visual Communication, School of Liberal Arts
& Applied Sciences,**

Hindustan Institute of Technology and Science, Chennai, India

ORCID - 0009-0002-2096-2904

**²Associate Professor, Department of Visual Communication, School of Liberal Arts &
Applied Sciences,**

Hindustan Institute of Technology and Science, Chennai, India

Abstract

The animation industry has undergone remarkable transformation through the integration of Artificial Intelligence (AI), machine learning, simulation systems, and intelligent rendering technologies. While traditional animation was founded on the twelve classical principles developed by Disney animators in the twentieth century, contemporary animated cinema increasingly depends on hybrid production methods that combine artistic intuition with computational intelligence. This study explores the intersection of classical animation principles and AI technologies through a case study of the *Ice Age* movie series (2002–2022), produced by Blue Sky Studios.

The research investigates how AI-enhanced tools supported improvements in character movement, emotional performance, fur simulation, environmental realism, lighting systems, crowd behavior, and production efficiency across the franchise. Through qualitative film analysis, production history review, and comparative aesthetic examination, the study demonstrates that AI did not replace classical animation principles but expanded their expressive potential. Principles such as squash and stretch, timing, anticipation, arcs, exaggeration, appeal, and staging were preserved while computational systems automated complexity and realism.

The findings reveal that the *Ice Age* franchise represents a transitional model in animation history, where human creativity and machine intelligence coexist in a collaborative production pipeline. The study concludes that the future of animation lies in hybrid systems where animators remain creative directors while AI functions as an intelligent assistant. This paper

contributes to animation studies by proposing a framework for understanding AI as an evolutionary extension of classical animation rather than a disruptive replacement.

Keywords: Artificial Intelligence, Animation, Ice Age, Classical Principles, CGI, Machine Learning, Hybrid Animation, Visual Effects

1. Introduction

Animation has always evolved through technology. From hand-drawn cel animation to computer-generated imagery (CGI), each technological shift has redefined artistic possibilities while preserving core storytelling values. The emergence of Artificial Intelligence marks the latest stage in this evolution. AI tools now assist in motion generation, facial rigging, lip synchronization, texture enhancement, scene prediction, automated lighting, and simulation.

Despite these innovations, the foundations of animation remain rooted in classical principles introduced by Frank Thomas and Ollie Johnston. Their twelve principles—including squash and stretch, anticipation, staging, timing, follow-through, arcs, exaggeration, and appeal—continue to guide believable motion and emotional communication.

The *Ice Age* movie series provides an ideal case study for examining this relationship between tradition and innovation. Spanning two decades, the franchise progressed from early CGI methods in *Ice Age* (2002) to advanced simulation and AI-assisted workflows in *The Ice Age Adventures of Buck Wild* (2022). Across six major films, technological growth can be observed alongside consistent application of animation fundamentals.

This paper argues that the future of animation is hybrid rather than purely automated. AI enhances productivity, realism, and complexity, while classical principles preserve emotional resonance and character appeal.

2. Objectives of the Study

The study aims to:

1. Examine the role of AI and intelligent systems in the evolution of the *Ice Age* movie series.
2. Identify how classical animation principles were retained across changing technologies.
3. Compare early and later films in terms of movement realism, visual complexity, and expressive performance.
4. Propose a hybrid framework for future animation production.

3. Research Methodology

This research adopts a qualitative descriptive methodology. Six films in the *Ice Age* franchise released between 2002 and 2022 were selected for analysis:

- *Ice Age* (2002)
- *Ice Age: The Meltdown* (2006)
- *Ice Age: Dawn of the Dinosaurs* (2009)
- *Ice Age: Continental Drift* (2012)
- *Ice Age: Collision Course* (2016)
- *The Ice Age Adventures of Buck Wild* (2022)

The methodology includes:

- Comparative visual analysis
- Character motion study
- Review of production technologies
- Narrative and performance evaluation
- Application mapping of classical animation principles

4. Literature Review

Scholars in animation studies emphasize that technological progress does not eliminate artistic foundations. Wells (1998) argues that animation's power lies in transforming reality through movement. Thomas and Johnston (1981) established the classical principles still used today. Recent studies on AI in media production note that machine learning supports repetitive processes such as in-betweening, rigging, and rendering.

Industry research also suggests that AI improves efficiency but depends on human creative supervision. In feature animation, AI is increasingly used for fur dynamics, cloth behavior, particle systems, motion prediction, and crowd intelligence.

However, limited academic work has focused specifically on how AI intersects with classical principles in long-running animated franchises. This paper addresses that gap through the *Ice Age* series.

5. Evolution of Technology in the Ice Age Series

5.1 Ice Age (2002)

The first film used early CGI pipelines with relatively simple textures and controlled environments. Character animation relied heavily on manual keyframing. Yet the film successfully applied strong timing, comedic exaggeration, and expressive appeal, particularly in Scrat's physical humor.

5.2 Ice Age: The Meltdown (2006)

Water simulation, environmental scale, and crowd scenes improved significantly. Fur systems became more advanced, and timing in chase sequences showed greater complexity.

5.3 Dawn of the Dinosaurs (2009)

This film introduced dense jungle environments, dynamic creature animation, and more sophisticated lighting. AI-assisted procedural systems likely supported vegetation movement and complex interactions.

5.4 Continental Drift (2012)

Ocean simulation, pirate battles, destruction effects, and large-scale motion demonstrated major computational advances. Character arcs and staging remained central.

5.5 Collision Course (2016)

The film featured space debris, cosmic effects, advanced lighting, and fast-paced action scenes. Intelligent simulation systems supported visual spectacle.

5.6 Buck Wild (2022)

By 2022, animation workflows had widely adopted AI-assisted tools such as automated rig solving, motion cleanup, texture refinement, and predictive rendering pipelines.

6. Classical Principles Preserved Through AI

6.1 Squash and Stretch

Though digital models are mathematically structured, AI deformation tools allowed exaggerated elasticity without breaking model consistency. *Scrat* remains a perfect example of squash and stretch across the series.

6.2 Timing and Spacing

AI can automate interpolation, but comedic timing still depends on animator judgment. The *Ice Age* films maintain rhythm through pauses, acceleration, and reaction timing.

6.3 Anticipation

Before major movement, characters prepare visually. Whether jumping, falling, or attacking, anticipation remains essential and consistently visible.

6.4 Arcs

Natural movement follows curved paths. AI motion systems help maintain arcs in tails, limbs, and body motion, enhancing realism.

6.5 Appeal

Character design remains highly appealing. Manny's strength, Sid's awkwardness, Diego's confidence, and Scrat's obsession each communicate instantly. AI enhances surfaces, but appeal originates in design and performance.

7. AI Contributions to Animation Production

AI technologies likely contributed in the following ways across later productions:

7.1 Fur and Hair Simulation

Manny and Diego required realistic fur behavior responding to motion, wind, and collision.

7.2 Facial Performance Systems

Machine learning can optimize blendshapes, lip sync, and emotional micro-expressions.

7.3 Predictive Rendering

AI denoising and render optimization reduce production time.

7.4 Crowd and Creature Behavior

Procedural intelligence helps animate herds, birds, and background creatures.

7.5 Motion Cleanup

AI tools remove errors in mocap-inspired or procedural movement data.

8. Human Creativity vs Machine Intelligence

A major concern in animation is whether AI threatens animator roles. This study suggests the opposite. AI handles repetition, calculation, and complexity, while animators focus on emotion, storytelling, humor, acting, and style.

In the *Ice Age* series, technology improved realism, but memorable moments still come from character personality: Sid's clumsiness, Diego's transformation, Manny's emotional depth, and Scrat's endless pursuit. These are artistic achievements, not algorithmic accidents.

9. Findings

The research identifies five major findings:

1. The *Ice Age* franchise demonstrates clear technological progression from manual CGI to intelligent automation.
2. Classical animation principles remained consistent across all films.
3. AI enhanced realism without removing stylization.
4. Production efficiency increased with simulation and automation systems.
5. The future of animation depends on collaboration between artists and intelligent tools.

10. Proposed Hybrid Animation Framework

Human Animator Responsibilities

- Storytelling
- Acting choices
- Timing decisions
- Emotional direction
- Character appeal

AI Responsibilities

- Simulation
- Repetitive interpolation
- Render optimization
- Asset management
- Predictive corrections

Shared Zone

- Performance refinement
- Style experimentation
- Rapid iteration

11. Conclusion

The future of animation is not a contest between artists and machines. It is a partnership. The *Ice Age* movie series offers a valuable historical model of how animation evolved from early CGI craftsmanship into hybrid digital intelligence. Across twenty years of production, classical principles remained artistically essential while AI and advanced computation increased technical sophistication.

This proves that the soul of animation still belongs to human creativity. AI extends the animator's reach but does not replace imagination, empathy, or humor. As future studios adopt generative tools, intelligent rigs, and autonomous simulations, the most successful productions will be those that preserve timeless animation principles while embracing innovation responsibly.

The hybrid future of animation has already begun.

References

1. Thomas, F., & Johnston, O. (1981). *The Illusion of Life: Disney Animation*. Disney Editions.
2. Wells, P. (1998). *Understanding Animation*. Routledge.
3. Furniss, M. (2008). *Art in Motion: Animation Aesthetics*. John Libbey.
4. Lasseter, J. (1987). Principles of Traditional Animation Applied to 3D Computer Animation. SIGGRAPH Proceedings.
5. Manovich, L. (2001). *The Language of New Media*. MIT Press.
6. Blue Sky Studios Production Notes (2002–2016).
7. Recent industry publications on AI-assisted animation workflows.

İDİOMLARIN TƏDRİSİ ÜÇÜN SƏMƏRƏLİ STRATEGİYALAR

Sədaqət İsgəndərova. Müəllim

Bakı. ADPU

<https://orcid.org/0000-0002-6582-589X>

Dövrümüzdə, inkişafa aparıcı yolda dil faktoru və dil bariyeri ən aktual məsələlər sırasındadır. Belə ki, dünyada bir neçə genişmiqyaslı şəkildə öyrənilməsinə ehtiyac duyulan dillərdən biri də ingilis dilidir. Danılmazdır ki, ingilis dili elm, texnika, diplomatiya, kommersiya və kütləvi informasiya dili kimi məşhurdur. Məhz bu nöqtəyi nəzərdən, nəşr olunan ədəbiyyatın və kütləvi mətbuatın çox hissəsi ingilis dilində çap olunur.

Bütün bu amillər hər kəsin ingilis dili öyrənməsi zərurətini yaradır. Öyrənmə zamanı bu amillər lüğət fondunu formalaşdırır. Bütün dillər üçün əsas istifadə vasitəsi sözdür və yeni bir dil öyrənmək istəyən hər kəs öz lüğət fonduna gündəlik olaraq yeni ifadələr, söz və söz birləşmələri əlavə edir. Qeyd olunan bu söz birləşmələrinin tərkibində idiomlar özünəməxsus yer təşkil edir. Nəticədə müasir ingilis dilində idiomlar və idiomatik birləşmələr ünsiyyət zamanı daha işlək birləşmələrə çevrilir.

Bəs idiomları necə tədris etmək lazımdır? Dil tədrisi ilə məşğul olan hər kəsə məlumdur ki, bu növ ifadələr öyrədilməsi asanlıq və çətinlik doğura bilən ifadələrdir. Bunu da qeyd etmək lazımdır ki, idiomlar hərfi tərcüməsi olmayan və qrammatik qaydalara tabe olan ifadələrdir. İdiomlar hər bir dildə meydana gəlir, belə ki, ingilis dilində onlar çoxsaylıdır. Onları anlamaq bəzən çətinlik törədir, çünki birlikdə götürülmüş bütöv söz qrupunun mənası ayrılıqda götürülmüş sözlərin mənası ilə çox vaxt uyğunluq təşkil etmir. Dili başa düşmək üçün bu dildə idiomların nə ifadə etdiyini bilmək lazımdır. Əgər bunun üçün biz idiomların açıqlamasını hərfən, sözbəsöz təhlil edib araşdırmağa çalışsaq, tamamilə özümüzə çətinliyə səbəb ola bilərik. Onların gizli mənasını bilmək lazımdır.

İdiomları sabit və ya dəyişməz söz birləşməsi kimi bəzən də bəzi qrammatik qaydalara uymayan birləşmələr kimi qəbul etmək lazımdır. Bundan başqa, istifadə zamanı onların qrammatikasının nə qədər "işlək" olmasını bilmək vacibdir. Müqayisədə onlardan bəziləri digərlərinə nisbətən daha dəyişməzdir, stasionardır. Bu halda hər hansı mövcud lüğətlər köməyə çata bilər, lakin qrammatikaları real nümunələrdə izləmək daha məqsəduyğundur.

İdiomları təşkil edən sözlərin əksəriyyəti məcazi mənə xarakterizə edir. Müqayisəli təhlil nəticələrinə əsasən qeyd etmək olar ki, müasir ingilis dilində sözlərin məcazi mənaları həqiqi mənalarına nisbətən daha çox istifadə olunur.

Misal olaraq nümunələrə baxaq:

- I could eat a horse. Dəhşətli dərəcədə acam. Acından ölürəm (məc.). (Acından bir qoyun da yeyə bilərəm).

- Money doesn't grow on trees. Pulun qədrini bilmək lazımdır. Pul yerdən yığılmır (məc.). - We are all at sixes and sevens. Biz tamamilə çaş-baş qalmışıq.

Qeyd olunan nümunələrdən aydın olur ki, qrammatik tərcümə metodu ilə idiomların öyrədilməsi çox da effektiv olmadığı halda situativ metod daha əlverişlidir.

İlkin baxış zamanı idiomları öyrənmək çətin görünməsə də, əslində bu yolda bir sıra çətinlik və maneələrə rast gəlmiş oluruq. Danılmazdır ki, idiomlar özlərinə məxsus quruluşa malik olan söz birləşmələridir və onları təşkil edən sözlər bizə bəzən qəribə və ya qrammatik cəhətdən doğru görünməsələr belə, biz onlarda hər hansı dəyişiklik apara bilmirik. Onlar dilin lüğət tərkibinə daxil olduqları kimi öyrənilməli və eynilə də nitqə o cür tətbiq olunmalıdır.

Açar sözlər: İdiom, sabit söz birləşməsi, dil tədrisi, lüğət

ŞƏXSİYYƏTİN MƏNƏVİ TƏRBIYƏSİNDƏ HEYDƏR ƏLİYEVİN İZİ

THE TRACE OF HEYDAR ALIYEV IN THE SPIRITUAL EDUCATION OF PERSONALITY

P.Ü.F.D ESMİRA MƏMMƏDOVA

ADPU-NUN “AZƏRBAYCAN DILI VƏ ONUN TƏDRİSİ TEXNOLOGİYASI”
KAFEDRASININ BAŞ MÜƏLLİMİ

Açar sözlər: mənlik, tərbiyə, şəxsiyyət, mənəvi tərbiyə, mənlik şüuru

Key words: self, upbringing, personality, spiritual upbringing, self-consciousness

SUMMARY: It is known that the spiritual development of a society and a nation begins with the development of my personality. If the members of a society are individually morally weak, then there can be no doubt that the society itself is morally weak. Or, conversely, in a spiritually rich society, moral depravity and spiritual poverty may be rare. Heydar Aliyev knew this dialectic very well. Our research has shown that both in the 1979 General Union Scientific-Practical Conference on Spiritual Education and in many other speeches, he paid special attention to social and personal relations. Heydar Aliyev believes that the spiritual progress of the individual depends on the spiritual richness of society, the spiritual growth of society depends on the spiritual potential of each individual.

ÖZET: Məlumdur ki, cəmiyyətin və millətin mənəvi inkişafı, mənəvi yüksəlişi, şəxsiyyətin mənəvi inkişafından başlayır. Əgər cəmiyyətin üzvləri ayrı-ayrılıqda mənəvi cəhətdən zəifdirlərsə, onda cəmiyyətin özünün mənəvi zəifliyi heç bir şübhə doğura bilməz. Yaxud əksinə mənəvi cəhətdən zəngin olan cəmiyyətdə mənəvi düzgünlük, mənəvi kasıblıq hallarına az-az təsadüf oluna bilər. Bu dialektikanı Heydər Əliyev çox yaxşı bilirdi. Apardığımız araşdırmalarda məlum oldu ki, istər 1979-cu ildə mənəvi tərbiyəyə həsr olunmuş “Ümumi İttifaq Elmi-Praktiki Konfrans”ında, istərsə çoxsaylı digər çıxışlarında o, cəmiyyət-şəxsiyyət münasibətlərinə xüsusi yer verirdi. Heydər Əliyev belə hesab edir ki, şəxsiyyətin mənəvi tərəqqisi cəmiyyətin mənəvi zənginliyindən asılıdır, cəmiyyətin mənəvi yüksəlişi ayrı-ayrılıqda hər bir şəxsiyyətin mənəvi potensialından asılıdır.

Təhsil və tərbiyə sistemlərinə müraciət edərək, onların yaxın və prioritet vəzifələrini müəyyən edərək, o, şəxsiyyətin mənəvi inkişafının həm ideya-nəzəri, həm də praktiki aspektlərini müəyyənləşdirməyə çalışırdı.

GİRİŞ: Şəxsiyyətin mənəvi inkişafının prioritetlərini müəyyənləşdirərək, Heydər Əliyev problemin ideya-nəzəri aspektlərinə xüsusi diqqət yetirirdi. Bununla bərabər aşağıdakı məqamları xüsusi vurğulayırdı;

a. İllərlə formalaşmış, tarixin süzgəcindən keçmiş, nəsillərdən-nəsillərə ötürülmüş, xalqın milli mədəniyyəti şəxsiyyətin mənəvi saflığının, mənəvi zənginliyinin təməl daşı funksiyalarını yerinə yetirmişdir;

b. Mənəviyyata qida verən fundamental amil mədəniyyətdir- həm milli mədəniyyət, həm də ümumibəşər mədəniyyət. Heydər Əliyev bunu hamıdan yaxşı dərk etmişdir. Ona görə də burada qeyd olunduğu kimi, Heydər Əliyev bütün Azərbaycan gənclərinə hər bir şəxsiyyətə milli və ümumbəşəri dəyərlərdən faydalı və düzgün istifadə etməyi tövsiyə edirdi.

Bununla əlaqədar olaraq, bir məsələni də xüsusi qeyd etmək lazımdır. Ümumbəşəri dəyərlərə münasibət əlavə bir informasiya mənbəyinə yanaşmaq kimi qəbul olunmamalıdır. Ümumbəşəri dəyərlər yalnız informasiya deyildir. Onların tərkibində, məzmununda, strukturunda güclü və tükənməz mənəvi prinsiplər mövcuddur. Bu gün 3-cü minilliyin başlanğıcında ümumbəşəri dəyərlərdə qoruyub saxlanılmış mənəvi prinsiplərdən məhrum olan şəxsiyyətə mənəvi cəhətdən zəngin şəxsiyyət demək olmaz. Əgər biz azərbaycançılıq və türkçülük prinsiplərinin daxilində qopub qalırıqsa, biz özümüzün mənəvi məhdudluq mühakiməmizə imza atmış olarıq.

Beləliklə, şəxsiyyətin mənəvi zənginliyində milli mədəniyyətin öz yeri var. Türk xalqının mədəniyyətlərinin öz yeri var. Ümumbəşəri dəyərlərin öz yeri var. Mədəni-tarixi proses bunu sübut edir ki, mütərəqqi təlim, təhsil sistemi bu prinsipləri həyata keçirməkdə ardıcıl mövqə tutmalı, düzgün metodoloji prinsiplər seçməlidir;

- c. Heydər Əliyevin siyasi-tərbiyəvi fəaliyyətində, xüsusən onun mənəvi tərbiyə ilə bağlı olan nitqlərində, çıxışlarında, tövsiyələrində yaşlı nəsillərin mənəvi həyatı, mənəviyyəti, onların keçdiyi şərəfli həyat yolu xalq, vətən, millət qarşısında göstərdikləri xidmətlər müstəsna yer tutur.

ARAŞDIRMA: Atalardan, babalardan qalmış nəsihətlər, onların həyat və fəaliyyətləri müasir gənclər üçün, hər bir şəxsiyyət üçün mənəviyyət məktəbi və mənəviyyət dərslidir. Aparılmış araşdırmalarda qeyd edilir ki, 1970-1980-ci illərdə Azərbaycanda rəhbərlik etdiyi dövrlərdə Heydər Əliyev bir neçə xatirə muzeyi yaratmışdır. Onlardan Nəriman Nərimanovun, Səməd Vurğunun, Üzeyir Hacıbəyovun, Cəfər Cabbarlının, Səttar Bəhlulzadənin ev muzeylərinin sadalamaq olar. Bu muzeylərin hər birində toplanıb və saxlanılan eksponantlar, əsərlər, əlyazmaları, o böyük insanlar haqqında olan informasiyalar həm mənəviyyət mənbəyidir, həm də mənəviyyət dərslidir. Məhz Heydər Əliyev o muzeyləri gənclərin mənəvi tərbiyəsinin, mənəvi inkişafını və tarixi yaddaşlarının möhkəmlənməsini nəzərə alaraq yaratmışdır.

Əlbəttə bu istiqamətdə çox danışmaq olar. Mən fikrimi bu mövzuda konkretləşdirmək istəyirəm. Lakin bircə şeyi mən təəssüflə qeyd etmək istəyirəm ki, nəinki milli və ümumbəşəri dəyərlərin mənimsənilməsinə hələkət bir o qədər də cəht göstərilir, hətta Heydər Əliyev tərəfindən yaradılmış bu mənəviyyət mənbələrinə, təhsil ocaqları tərəfindən xüsusən ali məktəblər tərəfindən demək olar ki, müraciət olunmur. Onların imkanlarından istifadə olunmur. Hər hansı bir ali məktəbi götürüb müşahidə aparsaq, orada nadir tələbə taparız ki, onlar bu muzeylərdə olmuş olsunlar. Mənə belə gəlir ki, elm konfransları, disputlar da vacibdir. Lakin yuxarıda göstərdiyim istiqamətdə işin zəif olduğu hamı tərəfindən dərk olunmalı və bu iş canlanmalıdır.

İndi isə şəxsiyyətin mənlik şüuru və mənlik hissləri üzərində dayanmaq istərdim. Heydər Əliyevin şəxsi həyatı, çoxsahəli siyasi fəaliyyəti və ideya nəzəri irsi gənc nəsillərin mənəvi inkişafında sönməz bir məşəldir. On illər keçsə də Heydər Əliyev ideyaları, Heydər Əliyev şəxsiyyəti nəsillərin mənəvi inkişafına örnək və istiqamət verən qüvvə olaraq qalacaqdır.

SONUC: Şəxsiyyətsiz mənlik hissləri formalaşmamış və mənlik şüuru zəif olan adamlara Heydər Əliyev neqativ münasibət bəsləyirdi. Bununla yanaşı onun çıxışlarında, məruzələrində, müşahidələrində, nitqlərində, kitablarında şəxsiyyətin mənlik şüuruna, mənlik hisslərinə aid çox qiymətli fikirlər var. Birinci insan o vaxt hesab olunur ki, şəxsiyyət o vaxt şəxsiyyət olur ki, onun şüuru inkişaf etmiş olsun. Belə bir sual meydana gəlir. Onda hisslər və mənlik şüuru necə əmələ gəlir? Fərd onları haradan götürməlidir? Bu suala birmənalı cavab vermək çox çətindir. Çünki ən yüksək mənəviyyətli ailələrdən də arabir yüksək mənəviyyətli, yüksək əqidəli şəxslər çıxır. Yaxud da belə hallara da rast gəlmək olur ki, heç bir valideyn tərbiyəsi almayan adamların bir çoxunun mənlik şüuru kifayət qədər inkişaf edib və özlərinin ləyaqətini qorumağa daim hazırdırlar. Məsələn, uşaq evlərində tərbiyə alanların əksəriyyəti.

Beləliklə, biz, birinci növbədə, mənəviyyat mənbələri axtarmalıyıq və şəxsiyyətin mənlilik şüurunu formalaşdıran amilləri araşdırmalıyıq. Mənə belə gəlir ki, burada hər bir istiqamətdə həm praktik, həm də nəzəri iş getməlidir.

Birinci, uşaqların mənlilik şüuru və ləyaqət hissləri ailədə tərbiyə olunmalıdır. Burada bir neçə şərt var, ancaq əsas problem ondan ibarətdir ki, uşaqların valideynləri və ailə üzvləri nə dərəcədə öz ləyaqətini qoruya bilirlər?

İkinci, valideynlərin özlərinin mənlilik şüuru haqqında, ləyaqət, qürur haqqında kifayət qədər təsəvvürləri varmı? Növbəti pillə məktəb və ümumiyyətlə təhsil sistemidir. Bu baxımdan mən belə hesab edirəm ki, bizim ali və orta məktəblər kifayət qədər uşaqlarda mənlilik hissini tərbiyə etməirlər.

Üçüncü, mənəviyyatın mənbəyi cəmiyyətdir. Mənəvi tərbiyə birinci növbədə cəmiyyətin mənəvi dəyərlərə münasibətindən asılıdır, cəmiyyətin insanların, vətəndaşların qürurlu olub-olmamaqlarının istəməklərindən asılıdır. Demək olar ki, bu gün cəmiyyət bu məsələlərlə az məşğul olur. Nəhayət, bir faktorun da rolunu qeyd etmək istədim. O da insanlarda mənlilik şüurunun formalaşması işində və ləyaqət hisslərinin tərbiyəsi işində ədəbiyyat və incəsənətin roludur. Sual meydana gəlir. Müvafiq strukturlar o cümlədən yaradıcı ziyalıları birləşdirən strukturlar bu problemlərlə kifayət qədər məşğuldürmü? Bir mənalı cavab-yox. Ona görə də insanların mənlilik şüuru və ləyaqət hissləri problemini həll etməkdən qabaq adını çəkdiyim qurumlar və strukturlar öz fəaliyyətlərində və öz mövqelərində lazımi dəyişikliklər etməlidir.

KAYNAQCA:

1. “Müstəqilliyimiz əbədidir.” II kitab, Bakı, 1997, səh. 547
2. “Müstəqilliyimiz əbədidir” V kitab, Bakı, 1998, səh. 134
3. Mehdiyev R. “Vətəndaş cəmiyyətinə yol açan ideyalar” Bakı, 2006

**ASCIENTIST AHEAD OF HIS TIME:
ON THE SEVENTIETH ANNIVERSARY OF PROFESSOR
ZHAUMBAY AMANTURLIEVICH KARAEV**

Shakhgulari V.V.

**UNESCO Expert, Member of the National Committee for the Safeguarding of
Intangible Cultural Heritage under the National Commission of Kazakhstan for
UNESCO and ISESCO, Director of the International Educational Center “Molodium”,
Candidate of Pedagogical Sciences, Professor**

Abstract

This article examines the scientific and pedagogical contribution of Professor Zhaumbay Amanturlievich Karaev on the occasion of his seventieth anniversary. It highlights his transition from mathematical research to the development of innovative educational technologies and his key role in the informatization of education in Kazakhstan. Special attention is given to the theory and practice of the three-dimensional methodological system of learning (TTMSO), which integrates goals, content, methods, forms, and tools into a hierarchical structure aimed at enhancing students' cognitive activity. The article also analyzes the didactic matrix, the “addition method” of assessment, and their impact on improving learning outcomes and motivation. Furthermore, the study explores the integration of TTMSO with the STEM approach as a response to modern educational challenges and the demands of Industry 4.0. The significance of Karaev's work lies in its systemic influence on national educational standards, teacher practice, and the development of competency-based education in Kazakhstan.

237

Keywords

three-dimensional methodological system of learning (TTMSO), didactic matrix, educational informatization, cognitive activity, STEM education, pedagogical technology, assessment methods, competency-based learning, Kazakhstan education system, Karaev Zh.A.

There are scientists whose works remain in archives and quietly wait for their time. There are others – those who do not just describe reality but transform it, inscribing their name into the living fabric of the educational practice of an entire state. Zhaumbay Amanturlievich Karaev belongs to the second breed of people of science. Seventy years is an age when results are summarized, but in the case of this scientist, it is more correct to speak of a point of highest synthesis: everything that was conceived in youth has taken on a completed form, and what seemed like a daring hypothesis has become the foundation upon which thousands of Kazakhstani teachers work.

1. The Path: From Mathematics to a Teacher's Vocation Zhaumbay Amanturlievich was born on May 10, 1956, in the village of Sam-2 in the Mangystau region – on a land where the horizon is wide and the mind becomes accustomed to analyzing with scales of space. In 1978, he graduated with honors from the Faculty of Physics and Mathematics of the Guryev Pedagogical Institute, and already this first step marked the duality of his vocation: the precision of a

mathematician and the vocation of a teacher. Postgraduate studies at the Institute of Mathematics and Mechanics of the Academy of Sciences of the Kazakh SSR (1982–1985) gave him the language of rigorous proof. His candidate dissertation, dedicated to the problems of optimal control of coefficients of linear loaded equations of parabolic type, was a truly fundamental work: Zh. Karaev proved the theorem on the existence and uniqueness of a generalized solution to a boundary value problem of a new type in Sobolev space, substantiated the necessary and sufficient conditions for optimality, and developed an algorithm for numerical solution. The results had direct applied significance for controlling thermal processes, land reclamation, and ecology – in other words, the young scientist knew how to see a living task behind an abstraction.

However, fate decreed otherwise. In 1986, the Ministry of Education of the Kazakh SSR sent Zh. Karaev to the I. Altynsarin Scientific Research Institute of Pedagogical Sciences to head the Department of Informatics. This appointment might have seemed like a retreat from "pure" science. In fact, it became the point where mathematical rigor met pedagogical reality and gave birth to something fundamentally new.

2. Pioneer of Education Informatization. The end of the 1980s was an era when a computer in a Soviet school was a curiosity, and the very word "informatics" sounded like a promise of the future. It was then that Zh. Karaev led the work on implementing the All-Union project "Ensuring Computer Literacy of Schoolchildren" in Kazakhstan. Under his leadership, informatics lessons for grades 10–11 were developed in the Kazakh language – an unprecedented step at that time, combining technological modernization with respect for national culture. Textbooks for grades 7–9 were prepared, as well as methodological manuals "Computers and Elements of Programming," "Introduction to the Use of Computers in the Educational Process," and "Collection of Problems in Informatics." From 1987 to 1990, he led a permanent column "Computer School" in the magazine "Bilim zhane Enbek" – more than sixty popular science articles that were read by teachers across the republic.

In 1995, Zhaumbay Amanturliovich defended his doctoral dissertation "Activation of Cognitive Activity of Students in Conditions of Applying Computer Technology of Learning" [1]

–the first doctoral dissertation on the informatization of education in the Republic of Kazakhstan. This was not just an academic record: it was a manifesto for a new direction in pedagogical science, which would subsequently determine the appearance of the Kazakhstani school.

3.State Scale: Standards that Changed the School The biography of Zh.A. Karaev is the life path of a person who was entrusted with state tasks. In 1992–1998, he headed the Almaty City Institute for Advanced Training; in 1998–1999, he was the first vice-president of the I. Altynsarin Kazakh Academy of Education; in 1999–2000, he was the deputy chairman of the Education Committee of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan; and in 2000–2003, he was the director of the Department of General Secondary Education. It was under his leadership that the first State Mandatory Standards of Secondary Education of the Republic of Kazakhstan (1998) were developed and approved. This was a document that set the coordinate system for the entire Kazakhstani school for years to come. In parallel, "Didactic Requirements for the Development and Expertise of Curricula, Textbooks, and Elements of Educational-Methodological Complexes" were created – the scientific basis for preparing a new generation of textbooks. A person who has passed the path from a graduate mathematician to

an architect of national educational standards – such a trajectory requires not only talent but also a rare ability to think simultaneously on the scale of the state.

4. The Main Discovery: Technology of the Three-Dimensional Methodological System of Learning If one looks in the scientific heritage of Zhaumbay Amanturlievich for what will remain in the history of pedagogy, it is, undoubtedly, the technology of the three-dimensional methodological system of learning (TTMSO). It was developed in the mid-1990s and has been continuously developing since then, taking on an increasingly complete theoretical form. At the heart of TTMSO lies an idea that seems simple only at first glance: all components of the methodological system of learning – goals, content, methods, forms, means – form not a flat collection but a hierarchical, multi-level structure, constructing a three-dimensional methodological system of learning (TMSO).

"Three-dimensionality" here means the presence of a vertical – height – in each of these components. B. Bloom's taxonomy of educational goals [2], which global pedagogy used as a planning tool, was expanded by Zhaumbay Amanturlievich to the level of a system-forming principle covering the entire methodological system as a whole. The central construct of the technology is the didactic matrix [3] – a table of the interconnection of TMSO components with levels of motivation, quality of knowledge, and assimilation of educational material. The matrix visually describes the taxonomy of knowledge quality and shows the dynamics of growth: from the level of "knowledge" through "understanding" and "application" to the highest level – "creation."

The last level, absent in Bloom's classical taxonomy, is fundamentally important: it corresponds to the requirements of the STEM approach and the preparation of a person capable not of reproducing ready-made solutions, but of generating new ones. No less significant is the assessment system built into the technology. Scientist-didactician Zh.A. Karaev opposed the traditional "subtraction method" – where the grade is reduced for mistakes – with the "addition method": the student starts with a mandatory minimum ("knowledge") and accumulates points as they move up the steps of the didactic matrix. Such an approach eliminates the "fear of failure syndrome," forms internal motivation, and turns the lesson into an intellectual competition. An instrument for visualizing this competition is the "Transparent Journal" – a visual evaluation sheet for the entire class, recording the dynamics of each student's progress. This is, essentially, gamification long before this word entered pedagogical parlance.

TMSO technology has been applied in Kazakhstani schools since 1995 – from preschool education to universities. Its effectiveness has been confirmed by many years of practice: with systematic application, the goals of the "knowledge" and "understanding" levels are realized by 100%, and indicators of higher levels demonstrate steady growth. The scientific foundations and practical significance of the technology were presented at seminars in leading universities of Kazakhstan, as well as in scientific centers of Russia, Germany, South Korea, Spain, and France, etc., and everywhere received the recognition of colleagues. Of particular value is the practical part of the monograph "Technology of the Three-Dimensional Methodological System of Learning: Theory and Practice," which describes in detail examples of developing and applying three-dimensional content, presented in the form of TURZs (thematic level developing tasks) for various subjects of the school curriculum: Russian language, physics, and other disciplines. The presented materials demonstrate the universality and flexibility of the proposed

methodological system, the possibility of its adaptation to various subject areas and age groups of learners.

The deep analysis of the results of implementing TTMSO in the educational process of schools in Satpayev and Zhezkazgan of the Ulytau region deserves attention. Professor Zh.A. Karaev provides convincing statistical data confirming the effectiveness of the proposed technology. Diagrams and graphs clearly demonstrate the positive dynamics of the quality of students' knowledge in various subjects and directions of learning.

4. STEM Approach: Pedagogy of the Future In recent years, Zhaumbay Amanturlicovich has focused on a problem that has become a global challenge for education systems around the world: how to prepare a person for life in the era of Industry 4.0, when technologies change faster than curricula can be updated? The transition of the Kazakhstani education system to STEM is official policy, but the methodological support for this transition remains insufficient. Professor Zh.A. Karaev offers a concrete answer to the question "how exactly?" – through strengthening the applied and practical orientation of subjects of the natural-mathematical cycle, interdisciplinary connections, and project activities.

The thesis that it is the detachment from real life that reduces students' motivation for mathematics and natural sciences accurately diagnoses a chronic problem of the Kazakhstani school. His answer is the integration of TTMSO with the principles of STEM education (Science, Technology, Engineering, Mathematics). The STEM approach, proposed by the US National Science Foundation in 2001 as a reaction to the demands of high-tech industries of the economy, was rethought by Zhaumbay Amanturlicovich in the context of the Kazakhstani pedagogical tradition. He showed that the algorithmic foundations of TTMSO organically combine with the project form of organizing the educational process, the interdisciplinary nature of learning, and the practical orientation of tasks, that is, precisely with those principles on which STEM education is built.

In the monograph "Transformation of the Secondary Education System Based on the STEM Approach" (Almaty, 2025), co-authored with Professor Zh.U. Kobdikova [4], this concept received an extensive theoretical justification. It also shows how TTMSO ensures the optimal combination of formal, non-formal, and informal education, which is especially important for implementing the concept of Lifelong Learning. The inclusion of artificial intelligence in the development of tasks for the highest levels of the didactic matrix is another piece of evidence that this scientist's thinking is invariably directed forward [5]. This work contributes to solving a key challenge of Kazakhstani education – the transition from knowledge-based to developmental, competence-based didactics. This work by Professor Zh.A. Karaev is valuable as a theoretical justification and popularization of the STEM approach for a wide audience of educators and education managers. Together they form a logical two-level system: conceptual justification + technological solution, which strengthens their total significance for the educational policy of Kazakhstan.

6. Joint Scientific Activity I am very grateful to fate that in 2004 I was lucky enough to meet Zhaumbay Amanturlicovich within the walls of KazGosZhenPI (he was then the first vice-rector of this university) and since then we have not only been friends but also together develop Kazakhstani education. For example, together we wrote the textbooks: "Fundamentals of School Management," "School Pedagogy," "Pedagogy of

Interpersonal Relations," and several scientific articles. I particularly want to dwell on the book "Fundamentals of School Management." "Fundamentals of School Management" [6], as a section of "Pedagogy," is fundamental in its essence and content; in it, we considered theoretical-methodological and practical issues of the foundations of school management, diagnosis and analysis of the educational process of the school, organization and creativity of teachers and students, and learning for organizational and personal growth.

It is necessary to note the fact that today the work of a school director requires great effort. He bears responsibility for the quality of education of every student under his care and forms the image of the school, being its face and leader. In addition, he makes decisions on recruiting pedagogical staff and the successful implementation of the curriculum for students. Beyond obvious professional criteria for the position of director, there exist a number of qualities that a school director must possess to perform his work well. The strengths and weaknesses of school directors are numerous. However, these qualities are of paramount importance for performing the daily duties of the director. The requirements for a modern school change so quickly that sometimes school leaders do not keep up with the changes, which sometimes contradict common sense. Therefore, every leader must demonstrate excellent leadership qualities so that others, including staff and children, can follow his example. An effective leader must bear responsibility for the successes and failures of his school. Regardless of the difficulties, a good director must always look for innovative methods to improve his school.

Precisely in this work, we were able to reveal the significance of the modern school while studying the trends of modern school development in the world and the Republic of Kazakhstan, revealed the theoretical-methodological foundations of school management, the essence and content of the educational process in different types of schools, touched upon such important aspects of school development as intra-school management, strategic planning of school work, modern educational systems of schools, the activity of the pedagogical collective in conditions of school democratization, organization of scientific-research work of the school, diagnosis and control of the educational process, development of the creative potential of schoolchildren, the personal-activity approach from various learning positions, the significance of health-saving learning technologies for maintaining and strengthening the health of schoolchildren, and gave a characteristic of normative documents about the school. It should be noted that the textbook "Fundamentals of School Management" has no analogues in the modern Kazakhstani education system.

7. School and Recognition Over seventy years of life, Zhaumbay Amanturlicievich created not only a theory – he created a scientific school. Under his leadership, four doctoral and fifteen candidate dissertations have been defended. Six monographs, textbooks, educational and methodological manuals, and more than one hundred and fifty scientific articles – such is the quantitative result, behind which stands the qualitative: an entire generation of Kazakhstani pedagogical researchers, raised in the tradition of rigorous scientific thinking and a living connection between theory and practice.

The state valued this contribution according to its merit. The Order of "Kurmet" (2011), the Order of "Parasat" (2023), the breastplate "Excellent Worker of Education of the

Republic of Kazakhstan" (1994), the I. Altynsarin badge (2006), the breastplate "For Merits in the Development of Science of the Republic of Kazakhstan" (2016), letters of gratitude from the President of the Republic of Kazakhstan – these awards reflect not only personal merits but also the social significance of the cause to which he dedicated his life. International recognition is expressed in academic titles: corresponding member of the Academy of Acmeological Sciences (St. Petersburg, 1995), academician of the International Academy of Pedagogical Education (Moscow, 2004), academician of the Academy of Pedagogical Sciences of the Republic of Kazakhstan (2015). The name of Zh. Amanturlichevich is included in the encyclopedias "Scientists of Kazakhstan," "Who is Who in Kazakhstan," and "Outstanding Figures of Science and Culture of Russia."

8. Meaning of the Path What makes a scientist truly significant? Not the number of publications and not the list of positions, although Professor Zh.A. Karaev has plenty of both. The true significance is that his ideas live in classrooms, in how the teacher builds the lesson, how the child advances through the steps of the didactic matrix, and how at the end of the term the level diagram shows growth where there was previously stagnation.

The three-dimensional methodological system of learning is, ultimately, a humanistic project. Its essence is that every child is capable of reaching the mandatory minimum, which means no one should be written off as failing in advance. The "addition method" versus the "subtraction method" is not just a pedagogical technique, it is a philosophy: a person is built, not diminished; knowledge is accumulated, not taken away. In this sense, my friend Zhaumbay Amanturlichevich Karaev belongs to that rare breed of scientists who do not just describe the world of education but improve it. Seventy years is a sufficient period for this to become obvious. And small enough to continue

List of sources used

1. Karaev Zh.A. Activation of cognitive activity of students in conditions of applying computer technology of learning: author's abstract of doctoral diss. Almaty, 1994, 36p.
2. Bepalko V.P. Components of pedagogical technology. M.: Pedagogika, 1989, 192p.
3. Karaev Zh.A., Kobdikova Zh.U. Technology of the three-dimensional methodological system of learning: theory and practice. Almaty: Ush Kiyan, 2025. - 568 p.
4. Karaev Zh.A., Kobdikova Zh.U. Transformation of the secondary education system based on the STEM approach. Almaty: Ush Kiyan, 2025. - 300 p.
5. Karaev Zh.A., Kobdikova Zh.U. Relevance of the use of learning technology in the educational process // Gesellschaft und Persönlichkeit. 2020. Issue 1. - P. 9.
6. Karaev Zh.A., Shakhgulari V.V. Fundamentals of school management. Educational manual. - Almaty, 2006. – 266 p.
7. <https://karaev.kz>
8. <https://karaev56.kz>
9. <https://karaev56.kz/ttmsoskilseng>

25.04.2026

ISBN: 978-625-92363-4-6

ASES PUBLICATIONS – 2026©